

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

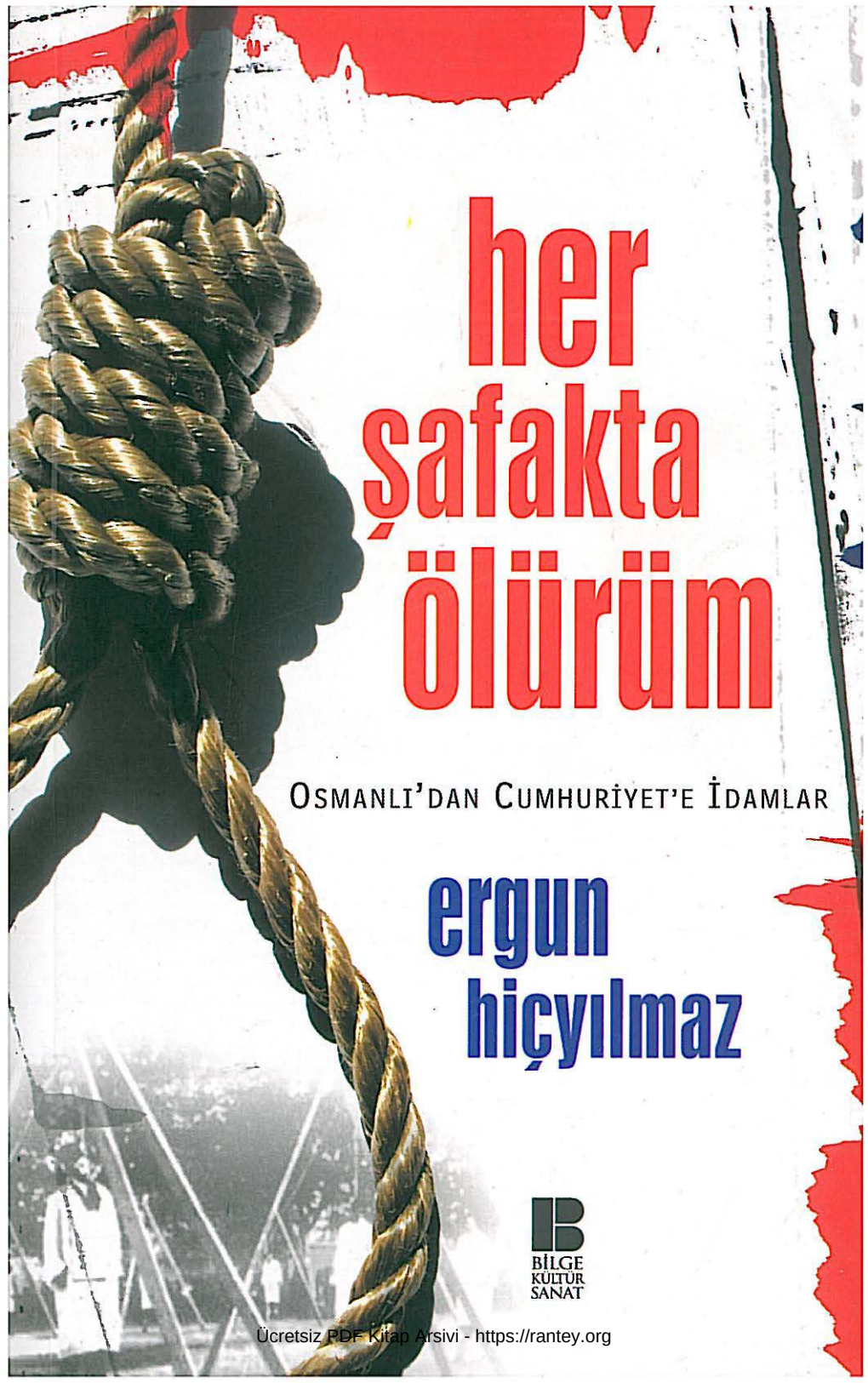
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

her şafakta ölürüm

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İDAMLAR

ergun
hiçyılmaz

B
BİLGE
KÜLTÜR
SANAT

HER ŞAFAKTA ÖLÜRÜM
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İdamlar

YAYIN NO: 329

HER ŞAFAKTA ÖLÜRÜM
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İdamlar
Ergun Hiçyılmaz

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 0507-34-008622

1. Basım, Eylül 2009

ISBN: 978 - 605 - 5715 - 29 - 8

Yayın Yönetmeni : *Ümit Derinöz*
Yayına Hazırlayan : *Ergun Hiçyılmaz*
Baskı : *Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60*
Kapak Baskı : *Trichrome Matbaası*
Cilt : *Yedigün Mücellithanesi*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 3 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: (0212) 520 72 53 - 513 85 04 Fax: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HER ŞAFAKTA ÖLÜRÜM
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İdamlar

Ergun Hiçyılmaz

*Bu kitap, hangi gerekçelerle olursa olsun,
yazgıları bir hükümle yazılan ve
hayatlarına son verilenlere adanmıştır.*

ONLAR OLMASAYDI

Eğer onlar olmasaydı, sadece bu çalışma değil, 60 kitap ortaya çıkmazdı.

Onlar dediğim, bir ömrü tarihe vermiş, yazmış veya anlatmış dolayısıyla paylaşmış kişilerdir. Onlar bölümünde elbette kurumlar da vardır.

İnandıklarımın bana inananların tevdi ettiği yazıları, belgeleri ve fotoğrafları özünü asla değiştirmeden fırsat buldukça kitap hâline getiriyorum. Kitaplarımda bakışımız kadar, onların da yardım ve desteği her zaman yer alıyor.

Mithat Sertoğlu, Ziyad Ebüzziya, Nizamettin Nazif, Murat Sertoğlu, Nezih Demirkent, Niyazi Ahmet Banoğlu, Azmi Nihat Erman, Uğur Mumcu, Atilla İlhan. Bu rahmetle andığım isimler tarihin karanlığına bir nebze ışık düşürmemde yardımcı olan büyüklerimden.

Bedii Faik, Metin Erksan, Oktay Verel, Güneri Civaoglu, Erdoğan Arıpınar, Hıncal Uluç, Haluk Şahin, Selahattin Duman, Tevfik Yener, Aydın Boysan, Teoman Orberk, Aytunç Altındal, Yalçın Öcal ve İsmail Sadık Gaşan sadece meslektaşlarım değildir. Araştırmalarımı değerlendirmek ve yönlendirmek açısından 45 yılı aşan çalışmalarımda kültürleri, görüşleri ile araştırma yöntemi ve uygulaması ve üslup hakkında gelişmemde pay sahibi oldular.

Onları bu satırlarda anmak, elbette değerlerine değer katmaz. Ama bana bu hatırlama onur kazandırır.

Onlardan öğrendiklerim, verdikleri destek karşısında ne söylemeliyim, içten şükran duygularımdan başka?.

Sadece şunu eklemem gerekiyor:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Onlar olmasaydı, ben olmazdım. Onlar olmasaydı, sadece “yazar” olur, “okur yazar” olmazdım.

Şükranlarımı kabul etsinler...

* * *

Okur, kitap için birkaç söz isteyebilir. Kitaplarımızda ifade ettiğimizi tekrarlamakta yarar var.

Tarihçi iddiasında değiliz. Ama tarihi araştırıyoruz. Farklı öz ve üslupla sağlamaya çalıştığımız bu anlayış bizi yurtsever bakışımızdan uzaklaştırmıyor.

Yazdıklarımızda hiç kimse ne dostumuz, ne de düşmanımızdır. Hiç kimse ile, ne ailevi bağımız, ne de çıkar ilişkimiz var. İlişkımız sadece tarih ve geçmişle...

Yorumlamak ve karar vermek hakkına okur sahiptir.

“Olagelmiş”, “gözden kaçmış” ya da “teknik hata” gibi hiçbir mazerete sığınmadan ve baştan “özür” dilemeden bu kitabı ilginize sunuyorum.

Varsa, hatalarım ve sevaplarımla bu kitabın sorumluluğu bana aittir.

Daha değişik düşünenler olabilir ve “Şu isim niye yok.”, “Şunlar da olabilirdi.” ya da “İyi ama bazı eksikler var.” gibi eleştirel yaklaşımda bulunabilirler.

O zaman söyleyeceğimi şimdi belirteyim: Ya öyle mi, o zaman siz de lütfedip yazın. Biz de eksikliğimizi tamamlayalım.

Yazar olarak seçme ve yazma hakkımızı kullandık.

Hepsi bu efendim.

TEŞEKKÜR

Elbette teşekkürü borç bildiğim isimleri de unutmayacağım.

Bu kitabın ortaya çıkmasında pay sahibi olan arkadaşlarım var.

Sema Ok, bu kitabın oluşmasında kendi çalışmalarına ayırdığı zamanı bir süre için durdurdu. Ön araştırmaların yapılması, belge ve bilgilerin tasnifindeki çalışmasını belirtmeliyim.

Cengiz Yurdanur, Osmanlıcı metinlerin gözden geçirilmesi ve çevriminde her zaman yanı başımda oldu.

Önemli eski kaynakların temininde bana dostluğun çok ötesinde elini uzatan, Murat Uncu ile Ali Bağ'ın yardımlarını şükranla hatırlayacağım.

Mehmet N. Taşdelen silah arkadaşım ve kumandanım olmanın dışında belge ve bilgilerinden yararlanmamı sağladı.

Genelkurmay Başkanlığı'nın *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, *Askerî Tarih Bülteni*, *Kara ve Deniz Dergileri* ile ATESE'nin arşivi, Yılmaz Öztuna'nın *Hanedanlar ve Devletler'i*, Zeki Sarıhan'ın dört ciltlik *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Nazlı Ilıcak'ın 27 Mayıs kitapları, Talat Aydemir'in anıları ve Ergun Aybars'ın *İstiklal Mahkemeleri* her an başvuru kaynağımız oldu. Tarihlerin ve olayların gidişatında yol almamızı sağladılar.

Diğer isimleri kaynaklarda belirttik. Belirtmediğim bir nokta da arşivimizde mevcut isimlerin bize tevdi ettiği notları, fotoğrafları ve mektuplarıdır. Diğer çalışmalarımızda bunlar açıklanacaktır.

Ergun Hiçyılmaz

GİRİŞ

Sehpadan kılıca, giyotinden gaz odasına hatta daha ötelere uzanıp gidiyor idam şekilleri.

Ve idam asırlardır tartışılıyor.

Cellatların hangi şartlarda ve nasıl geleceği bilinmez. Kimi zaman ihanete gün doğarken, kimi zaman haysiyet ve fazilete akşam karanlığı çöktüğünde gelirler.

Sessiz ve o nispette kararlıdırlar. Ölümün emrinde aldıkları hayatla “hayat” bulurlar.

Onlar “cellat”tır.¹

Gerçek celladın kim olduğu konusunda tam bir tarifi yapılmamasından hep kaçınılmıştır. Cellat, ölüm emrini ücret karşılığı uygulayan mı, yoksa infaz emrini verenler mi?

Bu soru sadece Osmanlı Devleti ya da sonrasına ait değildir. Fransa’dan Avrupa’nın dört bir yanına, hatta ABD’ye kadar politik atmosfer bu cevabın verilmesini önler. Ülkeler infazın yani ölüm emrinin uygulanmasını durdurmak yerine, kolaylaştırıcı teknolojiler geliştirmeleri uyguladılar ve bu nedenle idam cezalarının kaldırılması kararlarına bir hayli gecikerek katıldılar.

Padişah-sadrazam, nazır-kaymakam, asker-milis, efe-eşkıya, düşman hatta dost olabilirler...

Bize mahsus bir uygulama olmadığını hep söylüyoruz. En büyük ve örnek devrimlerin ardında bile bu infazı görebiliyoruz.

1 Kitabımızda celladı eski metinlerdeki konuşma ve imlanın dışında cellat olarak kullanıyoruz. Cellat ölüm cezalarını yerine getiren kimsedir. Eskiden kırbaçlama cezasını açıkça yerine getiren kişiye denirdi. Roma ve Filistin’de idam kararı halk yerine getirirdi. Sonrasında bu görev *liktör*lere (Eski Roma’da yüksek memurların önünden gidip onlara yol açan, halkça saygının gösterilmesini sağlayan memurlara *liktör* adı verilirdi.) bırakılmıştı. Fakat buna rağmen infazlarda liktörlerin yanında başka görevlilerin de yer aldığı varittir.

1789 Fransız Devrimi'nin, nice ülkelerin demokratik yaşamına temel bir zemin olduğu sürekli ifade edilmiştir. Ancak bu devrimin öncülerinden Danton'un yine bir başka öncü tarafından giyotine gönderilmesi sadece siyasî bir hesaplaşma olarak mı telakki edilecektir?

Konuyu bir Fransız'dan değil de Avrupa'dan bir tarihçiden öğrenmeye çalışmak bizi duygusal davranmaktan kurtarabilir: Mesela İtalyan tarihçi Ferrero'dan.²

Tarihçi Fransa İhtilali'ni başaranların sayısının 200'ü geçmediğini söylüyor ve bu rakamın bile fazla olacağını öne sürüyor. Ve "Hatta bu rakam iki üç kişiye bile iner." diyor.

Mirabeau'nun ilk meclisteki nutkunun yarattığı ortam ateşin yayılmasını temin etmişti. Kralın otoritesi mecliste yok edilmiş ve hareket iki kişiye kalmıştı: Danton ve Robespier...

Danton ne demişti?

"Vatanın karşısındakileri yani düşmanları yenmek için cesaret, cesaret, daima cesaret..."

Bu haykırma, yankılanacak ve milleti ayağa kaldıracaktı. Nereye kadar? Robespier'in Danton'u öldürmesine kadar.

İnfazı Robespier gerçekleştirmiş ve aynı yazgıyı o da yaşamıştı. Onlar gidince de devlet Napolyon'un eline kalacaktı.

Danton isteseydi kaçabilirdi ama ölümü bekledi. İhtilal Mahkemesi huzuruna çıkarılmıştı. İhtilali yapan iki kişiden biriydi ve diğeri tarafından yargılanıyordu.

"İşi uzatma, aldığın emri infaz et." Bu sözden sonra idam sırasını bekleyen diğer mahkûma sarılıp vedalaşması bile çok görülecekti.³

Tepkisi kısa ve anlamlıydı: "Başlarımız kesilince aynı sepete düşecek. Ve siz bu başların öpüşmesine engel olamayacaksınız. Ey Robespier üç aya kalmaz senin de başın bu sepete düşecektir."

Söylediklerinin üzerinden üç ayı birkaç gün geçmiş ve yazgı aynı olmuştu. Düşen birbirlerinin celladı olan öncüler değil, Cumhuriyet'tir.

Cellatların makamı yoktur. Hükmü yerine getirendir. Mesai saati, yıpranma payı ya da emekliliği yoktur. Adları Ahmet, Mehmet de olabilir ama daha çok Ali olarak bilinirler. Ustaları Kara Ali'dir.

2 *La Ruine de la civilisation antique*, Guglielmo Ferrero, Paris.

3 *Atatürk İhtilali*, Mahmut Esat Bozkurt, Altın Kitaplar, 1967.

Bu yasal can alıcılar genellikle şafak vakti çalışır. Emir alır, emri yerine getirir. Sonra da normal davranış içinde kahvaltısını yapar, yemeğini yiyebilir. Vicdanlarının rahatsız olup olmadığını, gecele-ri kâbus görüp görmediklerini sadece kendileri bilir. Sorsanız “N’apalım ekmek parası” diyebilirler. Azrail’in bir gün kendi kapılarını çalacaklarını da bilirler. Ama yine de işlerine sadık ve başkalarının ölümü ile yaşayan kişilerdir.

“En kahraman” addedilenlerin nasıl olup da “en korkak” olabildiğini, “en muhteşem”lerin “muhteşem cellat”lığını görmüyorsak tarihi nasıl değerlendireceğiz? Geçmişî doğruları ile söylemiyorsak, nasıl ulaşacağız geleceğe?

Kanuni Sultan Süleyman’ın 85 yaşında boynunu vurdurduğu Piri Reis de en az padişahı kadar “mümtaz ve değerli” bir kuldu. Dünyanın en seçkin denizcisi gönül isterdi ki, bir cellada değil de “ecel”e teslim olsun.

Bu hakikati hepimiz biliyor ama telaffuz etmiyorduk. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman en büyük padişahı ve oğlu ile Piri Reis’i katletmesi “muhteşem”liğine gölge düşürecek. Oysa tarihi her yönü ve ayrıntıları ile takdim etmeliydik. Süleyman’ın “muhteşem” sıfatı kadar Piri Reis’in dünya denizciliğindeki yeri de muhteşem değil miydi?

Bırakınız haklı haksız yanını tartışmayı, bu denizcinin katlini ifadeden de çekindik. Neredeyse Piri Reis’in eceliyle öldüğü yazılacaktı.

İstenileni var saymak, istenilmeyeni yok görmek ya da kişisel tercihleri tarih adına öne çıkarmakla bu nesle her şeyi bütün çıplaklığı ile anlatamadık.

“Topal Osman” hadisesinde, Şükrü Bey’den yanaysak, Millî Mücadele’de verilmiş bir kavgada Osman Bey’in yerini unuttuk ve görmezliğe geldik. Topal Osman’dan söz ederken de Şükrü Bey’in katlini akla getirmedi. Oysa tarih kimseden yana değildi. Hadise bütün ayrıntıları ile ortaya konulmalı, doğrular ve hatalar telaffuz edilmeliydi.

İkisi de bizim insanımızdı ve koşullar onları birbirine düşürse de tarihin hakikati kabul edilmeliydi.

Cellatları milliyet ve inançlarına göre sınıflandırmak ya da vasıflandırmak mümkün değil. Şu ülkeninki daha zalim ve eli çabuk, bu ülkeninki merhametli demek doğru olmaz. Alanı ne olursa olsun

biz onları “Kara Ali” olarak biliriz. Buna rağmen konuyu derinleştirmek için harita üzerinde dolaşmanın bir mahzuru yoktur.

Avrupa giyotini ya da diğer infaz biçimlerini kullanmakta ileri gitmiştir. Yaşatmak kadar öldürmekte de üstlerine yoktur. Yoktur ki, daha sonra idamı kaldırmakta başı çekecekler ve geçmişin vicdanını böyle rahatlatacaklardır. Ama “ölüm cezasını” insan hakkı saymakta ne kadar alicenap davransalar da bu vicdanın sesini ne giyotinlerin ne engizisyonların vahşet sesleri bastıracaktır. Bunu niye söylüyoruz ki, idamların ve can almanın sadece bize mahsus olmadığını ve uygulamalarda rekorun bize ait olmadığını söylemekle yetinelim.

Fransa’da “kanun namına yakmak, asmak, kesmek” gibi daha sayabileceğimiz onlarca işkenceye dönük ölüm cezaları için vazifelendirilmiş kişilere XIII. yüzyıldan sonra rastlayabiliyoruz. Bu kişiler “*executeur de la haute justice*” yani yüksek adaleti yerine getiren, idam ilamlarını icra eden memurlardır. Bunlar masa başında oturmayan memurlardır. Onlara “öldürmeye memur” da diyebiliriz.

Ödemeler, tüccarlardan alınan vergilerle yapılıyordu. Paris’e getirilen gıda maddelerinden ya da idam cezasına çarptırılanların eşyalarından elde edilen gelirler de cellatlara ayrılan tahsisata ekleniyordu. Fransızların “*droit de havage*” dedikleri bu uygulama 1720 yılında bitmişti. Sonunda cellat ve yardımcılar için maaş sistemi getirilecek ve buna ek olarak “malzeme bedeli” ödenecekti. Yani ip ya da giyotin bıçağı, bileme taşı, yağ gibi unsurlar malzemedan sayılıyordu.

Fransız kanunlarına bakılırsa 1973 Millî Meclis ceza kanunları ile cellatlar konusunda yeni düzenlemeler yapıldığı görülecektir. Daha önceleri, 1870 tarihli karar gereğince Fransa, Korsika ve Cezayir için geçerli olan üç cellat sayısı, sadece Fransa için bire düşürüldü. Cezayir bağımsızlığını kazandı ve Korsika’nın işi Fransa olarak telakki edildi.

Cellatların görevi birçok ülkede cezaî kısas olarak görülüyor. Suçlunun infazını yapanlar kurbanın yakını olabiliyor. Yunanistan ve Roma’da bu görev kölelere verilmişti. Bazen cellat olarak askerler de kullanılıyordu.

Almanya’da idam kararını veren hakimler aynı zamanda infaz hakimiydi. Yani kararını başkasına bırakmıyor ve uyguluyordu. Bazı Avrupa ülkelerinde bu işin angarya olarak memurlara da verildiği görülmüştü.

İhtilal öncesi Fransa'daki idamlar bazı istisnalar dışında halk huzurunda yapılırdı. Bir eğlence mi, büyük şölen mi ya da halka ders alınması yolunda takdim edilen bir gösteri mi bilinmez?

Prusya, askerî gelişmeye rağmen “balta”yı tercih etti ve uzun dönem infazları balta ile uyguladı.

Almanya'da “giyotin” (Guillotine) öne çıkmıştı. Macaristan, Avusturya ve İngiltere darağacını uygun görüyor, Çin ise kılıç kullanıyordu.

Bir tarafta asıcalar, bir tarafta kesiciler.

İnfaz biçimi değişebiliyor ama baş verenin kaderi değişmiyor.

İnfazlar her zaman bir karar mercii bulacağından asılacak ya da kesilecek kelle hep olacak. Tek tek de olabiliyor infazlar, toplu da... Katliamın ön plana çıktığı savaşları hatırlayalım.

SARAYIN OTORİTESİ ve İNFAZIN OSMANLI'SI

Kadılık teşkilatının olduğu yerlerde, kaza veya nahiyelerde kadının emrinde her zaman bir cellat bulunurdu. Devlet merkezi olarak tanımlanan yerlerdeki saray teşkilatında cellatlığın olduğunu biliyoruz. Savaş teşkilatındaki cellatlık görevinin hangi tarihte kurulduğuna dair kesin bilgiye sahip değiliz. Ancak bu tarihi Osmanlılardan öncesine, Selçuklulara kadar çekebiliriz. Dileyen, bu tarihi, saraylar öncesine, beyliklere kadar indirebilir. Hatta daha önceki devletler tarihine kadar gidebilir.

Evet taht varsa, tahtı korumak gerekir ve yüce makam, hükümdarlığın bekası için hükümrانlığını koruyabilir. Koruma yöntemlerini seçmek hakkı "halk adına" otoriteye aittir. Otorite de bu görev için bazı kişileri yükümlü kılar. Kimi siyahlı, kimi dilsiz, kimi zorba. Ama genelde siyaset adına...

Saray her şeyi bilir ve bildiğini görmesi/göstermesi gerekir. Bu yüzden idamına karar verilen devlet büyükleri Topkapı Sarayı'nda Orta Kapı'ya getirilecek ve bu infazdan biraz da herkesin ürkmesi hatta ders alması sağlanacaktır. Topkapı Sarayı bu nedenle Şah İsmail'in tahtı ya da nadide eserlerin olduğu adına filmler çevrilen bir büyük müze olarak görülmemeli. Sarayın Orta Kapı'sı da geçmişin bu yöndeki tarihinde çok nadide bir eser niteliğini taşıyor.

"Müze" anlayışına getirdiğimiz bu bakışı infazla pekiştirelim.

Orta Kapı'nın önündeki meydanın adı Siyaset Meydanı'dır, Ölüm Meydanı olarak da tanımlanır. Infazdan önce cellat mahkûmun başındaki tülbendi alır, kollarını sıvazlayıp kılıcını çıkarır ve omzundaki peştamala siler. Bu bir gövde göstergesidir. Sonra bir kılıç darbesi ile işini tamamlar.

Tek kılıç darbesi ile baş gövdeden ayrılmalıdır. Kesik baş yamaklar tarafından kapı önündeki ibret taşı (seng-i ibret) üzerine konularak teşhir edilir. Cellat daha sonra sağ tarafa yönelecek ve kanlı kılıcını ve ellerini oradaki çeşmede yıkayacaktır. Temizleme

işi bitince kılıç tekrar kınına yerleşecek ve yeni bir kurbana kadar orada kalacaktır. Yalağından kanların akıp gittiği bu çeşmenin adı “cellat çeşmesi”dir.

Bizim son dönemin büyük ansiklopedileri cellat maddesini pas geçerler. *Türk Ansiklopedisi* bu maddeyi ve yan ayrıntıları tam olarak anlatır.⁴

Padişah sülalesinden olanların kanlarını akıtmak günah sayıldığı için, hanedandan olanlar, yay kirişi veya kement ile boğdurulurdu. Diğer devlet ricali ise umumiyetle “boynu vurulmak” suretiyle öldürülmüşlerdir. Bununla beraber cellatlar icabında kılıçtan başka kement de kullanmışlardır. Mesela IV. Murat zamanında Sadrazam Kemankuş Mustafa Paşa kement ile boğdurulmuştu.

İstanbul’da idamı emredilen devlet adamları saray cellatları tarafından öldürüldükleri hâlde, taşrada bulunan devlet büyüklerinin idamı için, merkezden birer çavuş gönderilirdi. Osmanlı tarihinde idam emirlerinin yerine getirilmesi için cellat ve çavuşlardan başka “dilsizler” de kullanılmıştır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman oğlu Şehzade Mustafa’yı bu saray dilsizlerine boğdurmuştu. Sultan İbrahim’i kementle boğan cellat Kara Ali’dir.

Olur olmaz yerlerde “Cellat” adı ürkütücü ve korkutucu olarak yaşar. Cellat gölü ve bataklığı Torbalı’nın 10 km. güneyinde Küçük Menderes boyunda eski bir göl ve bataklık. Sonradan kurutulmuş ve bu 5 km²lik alan 1945-1950 döneminin sıtma kaynağı olmaktan çıkarılmıştır. Demiryolunun geçtiği bu ölüm bataklığındaki istasyonun adı da Cellat’tan Sağlık’a dönüştürülmüştü. Anlayacağınız Cellat böylece yerini “Sağlık”lı bir isme bırakmıştır.

Cellatların Piri Kara Ali

“İnfaz” saati çaldığında kimi direnerek, kimi kabullenerek göçer “öbür hayat”a...

Cellatlara infaz emrini verenlere göre ölümü hak etmişlerdir.

“Al” infaz için yeterli bir kelimedir. Hüseyin Paşa sadrazamlığa aşçıbaşılıktan gelmiş ve 15 günlük vazifesi sırasında cellatlarını pek işsiz bırakmamıştır. İdam kararlarını Türkçe bilmediği için Arnavutça vermek zorunda kalmış ve “al” kelimesi yerine “mere” demiştir. Lakabı bundan dolayı “Mere”dir.

4 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt X, M.E.B, Ankara, 1960.

Kara Ali, kimilerine göre Azrail'in ta kendisidir. IV. Murat, Deli İbrahim ve Avcı Mehmet dönemlerinde padişahlar kadar şöhret ve kuvvet kazanmış, 20 yıl ölümün eli olmuştu. Azrail yani "ölüm meleği" sadece sadrazamların değil, padişahların da uykularında kol gezip payitahta "kâbus" gibi çökmüştü.

Heybetli "cellatlar celladı" olarak vasıflandırılan Kara Ali, Evliya Çelebi'nin satırlarında yer bulacak kadar önemli ve kayda değer bir vakia olarak telakki edilmiştir:

"Kara Ali geçiyordu. Pazularını sıvamıştı. Kılıcı belinde bağlıydı. Ucu aşık ve yağlı kementler, kemerinde asılıydı. İşkence aletlerinden kelpeten, burgu, demirkıl, deri yüzen tentıraş, el ve ayak kırmağa mahsus baltalar iki yanına takılıydı."

Evliya Çelebi'nin tarifi ile adam tam manası ile yürüyen engizisyonudur. Seyyahın satırlarından da anlaşılacağı gibi cellatlar sadece "infaz"la yükümlü değil, işkenceye de yetkilidir. Çelebi'nin her ne kadar abarttığı düşünülse de hakikat payı dikkatten kaçırılmaması gereken bir durum. Deri yüzmekten, diş çekmeye kadar uzanan alet ve edevatla mücehhez bu cellatların, aldıkları canlara bakılırsa işlerinin ehli oldukları anlaşılıyor.

Sadece işin ehli olsa iyi... İşini seven, vazifesine müdrik biridir Kara Ali...

Evliya Çelebi'nin Kara Ali konusunda yaptığı en önemli tespit, cellat tek başına değildir ve 20'ye yakın yardımcıya sahip olduğudur:

"20 muavini yalın kılıç ardında yürüyorlardı. Ama neuzübillah hiçbirinin yüzünde nur yoktu."

Evliya Çelebi'nin Cellat Ali için çizdiği bu kara tablo diğerleri için de söz konusudur. Turhan Tan ve Ahmet Refik Altınay da koldan söz ederken aynı ifadeleri kullanırlar.⁵

Ahmet Refik cellatları "adaletin icra vasıtası" olarak görmekle beraber "zillet ve hakaret" içinde kurbanlarının yanına gittiğini söyler:⁶

"Osmanlı siyasî hayatında cellat önemli bir görev yapardı. Adaletin icra vasıtası, padişahların ve paşaların kahretme ve cezalandırma aracı cellattı. Bazen bu vazifenin saray bostancıları ve hadım ağaları tarafından yerine getirildiği de olurdu. Fakat bu kâhşunşuzluğa ancak zorunluluk hâlinde cellat bulunmadığı zaman başvurulurdu."

5 "Yaman Bir Adam," M. Turhan Tan, *Foto Magazin*, Sayı: 14, Haziran, 1939.

6 *Yıllar Boyu Dergisi*, Sayı: 10, Ekim, 1981.

Resmî bir infaz yapılacağı, devlet erkânından birinin “kaydı görüleceği”, işi tamamlanacağı veya ortadan kaldırılması ferman olunduğu zaman bu görev özellikle cellat tarafından yerine getirilirdi. Sarayın belli ve maaşlı bir celladı bulunduğu gibi çoğunlukla vilayetlere giden, ordular sevk ve idare eden paşaların da maiyetlerinde cellatlar bulunurdu.

Sadece padişaha mahsus olmayan, “seferî” durumdaki erkâna da hizmet veren bu şahısların umumî manada merhametsiz olduğundan söz edilir. Korkusuzluğu ve merhametsizliği ile öbür cellatlardan daha farklı bir yere konulan Kara Ali’ye Ahmet Refik şöyle yaklaşır:

“Kara Ali, IV. Murat ve Sultan İbrahim devirlerinde vezirlerden, devlet adamlarından pek çok kimsenin kafasını kesmişti. Cellat Kara Ali derecesinde, sanatında usta olan ve hükümettekilerin itimadını kazanmayı başarabilen cellat görülmemiştir. Kara Ali duygusuz, metin ve merhametsizdi.”

Evliya Çelebi ise onu cellatların kusursuz ustası olarak tarif etmişti. Çelebi’ye göre Kara Ali’nin kılıcı “ateş gibi” yakıcıdır. Yanında aynı zamanda “buhur fitili”, “tılsman” ve “zehirli aletler” taşır.

Kara Ali’nin padişah üzerindeki ilk önemli vazifesi IV. Murat döneminde Osman Efendi’nin katli ile başlar. Kelleyi Kara Ali’ye kaptıran Osman Efendi yeniçeri kâtibidir. IV. Murat, ocak defterinde usulsüzlük yapılarak küçük yaştakilerin kaydını menetmiş, kâtiplerin de bu konuda dikkatini çekmişti. Padişah ölen yeniçerinin yerine yenilerin kaydını istemiyordu. Buyruğunun ne ölçüde uygulandığını görmek için Yeniçeri Kâtibi Osman Efendi’yi denemeden geçirmeye karar vermiş ve rüşvet teklifi ile kararların uygulanmadığını görmüştü.

Usulsüz defter kâtibin önüne konmuştu. Tabii ki başı da Kara Ali’nin önüne.

Padişah “Bre Kara Ali kes şu hainin başını” dediğinde vazifenin tamamlanması bir dakikalık bir zaman dilimini bile kaplamayacaktı. Yaşanmış bir ömür bir dakikada bazen bir cümle, bazen de tek bir kelime ile bitebiliyordu.

Kara Ali eşine az rastlanır işkenceleri bir operatör titizliği içinde uygulamış ve Yeniçeri Kâtibi Osman Efendi’yi ölümlerden ölüm beğenme ile karşı karşıya getirmişti. Osman Efendi’nin en son noktada çırlıçıplak bir eşeğe bindirilerek gezdirilmesindeki amaç halkın bu ölümden ibret almasıydı.

Kurbanın Çökertilmesi

Sadrızamlıktan düşürülen Ahmet Paşa'nın katli cellatların gereğinde yardımcılarını da vazifeye davet edişine bir misaldir.

Ahmet Paşa, Kara Ali'nin koluna girmesi ile kellenin gideceğini anlamış ve silkinerek "Hay kahpe oğlu kâfir" diye haykırmıştı. Ama hepsi buydu işte. Sol koluna yardımcı cellat girecek ve sürüklenecek saray ahırına götürülecekti. Bundan sonra sıra kurbanın "çökertilmesine" gelecekti. Celladın işini çabuk ve uygun olarak bitirmesinde ilk plan idam edilecek şahsın "diz üstü" çökmesiydi. Bu da Kara Ali usulü kurbanın tepesine çok şiddetli bir yumruk vurularak sağlanıyordu. Kurban, Ahmet Paşa gibi ne kadar iri kıyım da olsa Kara Ali'nin balyoz gücündeki yumruğuna dayanamaz ve ister istemez dizleri üstüne çökerdi. Çökme sağlandıktan sonra Kara Ali kemendini çıkarıp halkasını kurbanının gerdanına takardı. Cellat yardımcısı bu sıkma safhasında ustasına katkıda bulunur ve boğma hareketini çabuklaştırırdı.

Kara Ali'nin en önemli yardımcısı Hamal Ali'ydi. Önemli add edilen katli hadiselerinde Kara Ali'nin yanında yer alırdı.

Sultan İbrahim tahttan indirildikten sonra demir pencereci bir odaya kapatılmıştı. Padişah gece gündüz feryat ediyordu. Tekrar tahta çıkarılacağı biçimindeki söylentiler Enderun'da yaygınlaşmaya başlayınca "yok" edilmesi çabuklaştırılmıştı. Şeyhülislam Abdürrahim Efendi, Sofu Mehmet Paşa, Yeniçeri Ağası Murat ve kazasker ve kara çavuş da saraya mülaki olmuştu.

Sultan İbrahim "Benim ekmeğimi yiyenlerden bana açıyacak yok mu?" diye bağııyordu. Şüphesiz sultanın ekmeğini yiyenlerin başında cellat Kara Ali de geliyordu. Ama daha sonra yiyeceği ekmeği düşündüğünden bu serzenişi duymayacak ve kemendini boynuna atarak bir hamle ile boğmayı gerçekleştirecekti. Telaşsızdı ve onu resmedenlere bakılırsa şiddet ve zorbalığın timsali bir yapıya sahipti. Avını bir anda avlayan, suratsız, heybetli ve gaddar görünümlü olarak çizilen Kara Ali'nin infazlarına "sanatkârane" bir yorum getirilmesi de enteresandır.

"Cellatlığı sanat olarak vurgulayan ve Kara Ali kadar sanatında usta olan cellat görülmemişti." diyen Ahmet Refik için bu "ölüm elçisi" bir çeşit "sanatkâr" olmuyor mu?

Şimdi bu sanatkârane infaza dönelim ve Sultan İbrahim katlindeki bir ayrıntıya bakalım.

Kara Ali'nin infazlarında en zorluk çektiği an, bu padişahın katli hadisesinde olmuştur. Kara Ali padişahın öldürüleceğini hissettiğinde ortadan kaybolmuş ve bu vazifenin diğer cellatlar tarafından yapılmasını istemişti. Çok “devletli”nin başını almış ama iş padişaha gelince korkmuş veya çekinmişti. Ya da infazı yerine getirmek için her şeyin kesinleşmesini beklemişti.

Sadrazam onu yakaladığında ve “Bre melun ne kaçarsın, çabuk işini gör.” diye bağırduğunda kim bilir belki de kurbanları kadar titriyordu. Neredeyse itilerek sokulduğu infaz yerinde Sultan İbrahim ile aynı durumdaydı.

Onca “baş” almış “devletin başı” ne desin ki “başa gelen çekilir” demekten başka?

Kurbanları her zaman saraydan ve üst kademededen değildi. Başka bir deyişle “işsiz” kaldığı söylenemezdi. Kimliği önem taşımayan ama padişahı son derece kızdıranların da teslim edildiği kişi Kara Ali olurdu.

Batı Afrikalı kurbanı da padişahı kandırmaya yeltenmişti. IV. Murat'a altın imal ettiğini söyleyerek başvuran mucit imtihandan geçirilince foyası meydana çıkmıştı. Sinan Paşa Köşkü'nde bütün teknik imkânlar verilmesine rağmen Sultan Murat'a altın veremeyen mucit bu yüzden başını verme durumunda kalmıştı. Boynu derhal vurulacak ve cesedi kesik başıyla bir beze sarılarak denize bırakılacaktı.

Cinci Hoca'nın Gidişi

Cellat Kara Ali'nin kayda değer infazları arasında Cinci Hoca da yer alır. Osmanlı tarihinde çeşitli biçimlerde aksettirilen Cinci Hoca'nın servetini tespiti imkân yoktu. Ayrıca bu serveti nereye sakladığı merak konusuydu. Onca rüşvet ve yolsuzluğun karşılığı çil akçeler, halis ayarlı altınların nerede olduğunu ancak Kara Ali öğrenebilirdi. Bir yandan işkence aletlerini çıkarıyor, bir yandan da “Söyle efendi sultanım söyle. Bu hazırlıkları sizin için yapıyorum sultanım” diyordu.

Ne yapsın Cinci Hoca konuşmayıp da?

Duvar içlerine, merdiven altlarına ya da küplere gömülen bu servetin tekrar devlete kazandırılması işte böylesine kolay olmuştu. İş kolaylaştıran Cellat Kara Ali'nin gaddarlığıydı ve bu hadisede

olduğu gibi, bazen işkenceye geçmeden de istediğini elde edebiliyordu.

Kara Ali sayesinde Cinci Hoca'nın serveti ile askere birikmiş ücretleri ödenmiş, böylece düşük ayarlı çingene akçesine boğulan ticaret erbabı sevinmişti.

Cellat Kara Ali 1684'te öldüğünde Cinci Hoca kadar büyük bir servet bırakmamıştı. Aldığı beddua, taşıdığı zillet her ne kadar "cellatlar celladı" ve gaddar da olsa, bir canın taşımayacağı kadar büyüktü.

Vakti geldiğinde Kara Ali de olsa, ne kadar çabuk teslim oluyordu insanoğlu Azrail'e...

Oysa yaşadıkları ve yaptıkları, o cellatlardan daha değerli bir "hayat"ın ifadesi olabilir.

Ama "alın yazısı"nda düzeltme ve ekleme yoktur. Ne yazıyorsa odur. Çok zaman sonra bu infazlar nesilden nesile aktarıldığında ve bu yazılar okunduğunda "tashih-i karar" ancak vicdanî olarak verilecektir.

Osmanlı tarihine cellatlar "Kara Ali" olarak geçmiş hatta bu isim Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır. Cellatların Ali ismini taşıması olsa olsa tesadüfidir. Alilerin kan bağı yoktur. Cellatların tek benzerliği infazı vazife kabul etmesidir. Yoksa kim oldukları bilinmez ve sonları herkes gibi iki metrekarelik bir topraktır.

Osmanlı'da Bir İnfaz

Silahdar Tarihi'ne infaz sayfaları düşen Mehmet Ağa 1600'ün sonlarında Veziriazam Mustafa Paşa'nın idamını şöyle anlatmıştı:

"... İşbu sene-i mezbûre (1095) Muharrem'inde (25 Aralık 1683, Cumartesi) Kapıcılar Kethüdası Ahmet Ağa ile Çavuşbaşı Mehmet Ağa, Belgrat'a varacağı gün Yeniçeri Ağası Vezir Bekri Mustafa Paşa'ya adam gönderip agâh ve ol dahi kol dolaşır şekilli şehirden taşra çıkıp kırdı görüştüler ve kendüye olan hatt-ı şerifi verip kürkü giydirdi ve 'geriden serdarlık hatt-ı şerifiyle kılıç, kaftanın geliyor' dedi ve ondan bilâârâm [durup dinlenmeden] maiyetiyle ögle mahalli [öğleye doğru] veziriazam sarayına vardılar.

Veziriazam Mustafa Paşa dahi ögle namazına seccade döşetip imam Mahmut Efendi sünnete şüru etmiş iken veziriazam dahi kalkıp namaza şüru edeceği mahalde sokakta at şamatası oldu. Kendiler 'Nedir?' diye sokağa nazır pencereden baktıkta yeniçeri

ağası ve ardınca kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşını görücek: 'İmam efendi, nâmaı boz, iş gayri yüzden oldu' deyip ellerin oğuşturarak gezinmeye başladı.

Onlar ise bilâtevakkuf [durmadan] saraya girip yukarı çıktılar. Derhal Ali Kethüda önlerine varıp nutuk kelim etmeden doğru veziriazam olduğu odaya girdiler.

Yeniçeri ağası varıp damenin bus ve kapıcılar kethüdasıyla çavuşbaşı selam verip durdular.

Veziriazam dahi 'Ne haber?' deyicek kapıcılar kethüdası, 'Şevketlû padişahımız hazretleri sende emanet olan mühr-i hümayunla sancak-ı şerif ve miftah-ı Kâbe'yi istedi', dedi.

Ol dahi 'Emir padişahımın', deyip koynundan mühr-i hümayunu çıkarıp sancak-ı şerifle miftah-ı Kâbe'yi getirip teslim eyledi ve: 'Bize ölüm var mı?' dedikte 'Olmak gerek, Allah imandan ayırmasın.' dedi. Ol dahi 'Rıza Allah'ın' deyip seccade kodurdu. Onlar da taşra çıktılar. Öğle namazın kılıp kendüye asla infial gelmedi ve dua edip el yüze çaldıktan sonra iç oğlanına 'Artık siz varın gidin, beni duadan unutmayın.' dedi ve kendi eliyle kürkün ve sarığın çıkarıp 'Gelsinler. Ve şu kalıçeyi kaldırın, cesedim toprağa alude olsun.' dedi ve kaldırdılar ve cellatlar dahi girip iplerin hazırladıkta kendi elleriyle sakalın kaldırıp 'Bir hoş, usuliyle takın' deyip kazaya rıza verdi.

Onlar da takıp iki defa çekip teslim-i ruh eyledi. Bâdehu esvabın soyup aşağı saray avlusunda bir köhne çadıra indirip gasl ü tekfin ve kaldırıp namazın kıldılar ve yine ol çadıra getirip tabut içinde cellat başın yüzüp cenazesin saray karşısında cami-i şerif avlusunda defneylediler."

İNEFAZIN “İNSANÎ” GELİŞİMİ ve “CELLATNAME”DEN ÖRNEKLER

Giyotin adını çok duyarız. Tıpkı kement, yay ve darağacı gibi. Batı’da infazın ilk dönemlerinde yani gaz odalarının faaliyete geçmesinden önce “ölümün mekanik devri”nde çok iş görmüş bir Avrupa yapımıdır.

Giyotin, adını bir milletvekilinden almaktadır. Milletin vekili, milletini düşünen bir sorumlu olarak, insanlık tarihine buluşunu 1700 sonlarında armağan etmişti. Bu kafa kesme makinesinin mucidi 1738’de Saintes’de doğan Ignace Goullotin’di. İnsanların derdine deva arayan bir doktor, bir milletvekili.

Fransız İhtilali, ihtilalcilerin de başını yiyen olağanüstü bir dönemdi ve sadece Fransa’yı değil Avrupa’yı da etkilemişti.

Kesilecek ve kesilmeyi bekleyen kafa çok... O zaman ne yapmalı, daha pratik ve daha hızlı bir yöntem geliştirerek “tüketim” hızlandırılmalı...

Kanun 3 Mayıs 1791’de çıktı. Daha önce İskoçya’da kullanılan bir tür kafa kesme makinelerinden ilham alan Doktor Giyotin, kesiciyi, marangoz Tobias ile geliştirdi. Deneme birkaç koyunla yapılmış ve buluş alkışlarla övülmüştü. Makine Bicetre Hastanesi’nin avlusuna taşınıp kadavralarda denenmiş ve gelişimi tamamlanmıştı. İlk canlı kurban Nicolas Jean Pelleittier adında bir haydut olmuştu (1792). Onu üç asker ile David Collenon adındaki politikacı izlemişti.

Giyotin bu tarihten sonra hiç durmadı ve daha da keskinleşti. Doktor Giyotin buluşundan derin bir üzüntüye kapılıp 76 yaşına kadar inzivada yaşadı. Kim bilir her gün ölüp ölüp diriliyordu.

İnfazın mahkûmu daha rahat ettireceği düşüncesinden olmalı işin içine sandalye de girecekti. Mahkûm oturuyordu ama sandalye elektrikliydi. İlk elektrikli sandalye 20. yüzyılın başında Westinghouse tarafından yapılmıştı. Üretim yeri New York hapishanesiydi. Elektrikli ev aletlerinin büyük isminin öngördüğü 1000 voltluk

elektrik karşılığında 5 saniyede can alır düşüncesi ilk infazda fos çıkacaktı. Mahkûm 4 dakikada ölene kadar sürekli elektrige tâbi tutulmuştu ama sonrasında hüküm idam süresince sigara ve kahve içmeye vakit bırakmayacaktır. Zaman giderek kısalıyor ve bu ölüm sandalyesi ABD’de iş görüyordu.

Gaz odasının başlangıç tarihini 1920’ler olarak veren Muhammed Pamuk da esinlenmenin II. Dünya Savaşı’ndaki gaz odalarından kaynaklandığını ifade ediyor.⁷

Enjeksiyon, yani daha romantik adıyla “ölüm kokteyli”, mahkûma sodyum pentotal şırınga edilmesiyle uygulanıyor, ardından potasyum klorür ile kalp durduruluyordu..

Hepsi de uygarlığın önde gidenleri tarafından bulundu ve uygulandı.

Bazıları, idamın çare olmadığını anlayıp, bu infazı tamamen kaldırdı. Bazıları af yoluyla idam hükmünü uygulamadı. Bütün bunlar bitmiş olabilir, bitmeyen mahkûmun çilesidir. Ve anlaşılıyor ki bu çile “müebbet”en sürecektir.

7 *Ölümün Soğuk Elçisi Cellat*, Muhammed Pamuk, Yeditepe Yayınları, 2003 İstanbul.

“BAŞA GELEN, ÇEKİLİR” “NASIL BAŞ VERİLİR?”

Sayıları hesaba gelmez...

Onlar yoldan çıkıp, yolsuzluğu meslek edinen ve “yolunu bulan”lardır. Devletin en üst katında makam sahibi de olabilirler. Bakan, mebus ya da ulema veya asker olmaları bu “yol”da yürüme-lerine mani teşkil etmez.

Fatih’in haklı veya haksız Çandarlı’yı katlettirmesi ile, Osmanlı İmparatorluğu’nda “sadrazam dokunulmazlığı”nın olmadığı, ardı ardına gelecek diğer idamlarla görülecekti. Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmet’e büyük yararları dokunmuş bir devlet adamıydı. Küçük yaşta saraya girmiş, Rumeli valiliği yapmıştı. Sırbistan ve Bosna fetihlerinde bulunmuş, Midilli’yi zapt etmişti. Ayrıca Otlukbeli Savaşı’nda büyük yararlılıkları görülmüştü. İkinci kez 1472’de sadarete getirilen Mahmut Paşa bir yıl sonra idam edilmişti.

“Hiç” yüzünden baş veren nice örnekler vardır.

Osmanlı sadrazamlarından Süleyman Paşa 8, Mehmet Paşa ise 10 gün saltanat sürebilmişti. Lala Mehmet Paşa’nın görevinin kısa sürmesine azil değil, hastalığı neden olmuştu. Paşa 10 günlük sadrazamlığı sırasında ancak 1 kez Divan’a çıkabilmişti (1595). 20 günlük sadrazamlardan Orsa İbrahim Paşa, 6 Nisan 1714’te göreve getirilmiş, 27 Nisan’da hem azledilmiş hem de idam olunmuştu.

Nişancı Halet Efendi (1760) Mustafa Reşit Efendi’nin torpiliyle bir yolunu bulup Divan-ı Hümayun Kalemî’ne girmeyi başarmış ve 1803’te Paris’e elçi olarak gönderilmişti. 3 yıl sonra ülkeye dönmüş ve adı rüşvete karıştığı için Manisa’ya sürgüne gönderilmişti. Dönüşünde Irak’taki isyanı bastırmakla vazifelendirilmiş ve başarılı olunca da Padişah II. Mahmut’un gözdesi hâline gelmişti. Bu yakınlıkla hem itibarını hem de servetini büyüttü. Devlet idaresinde parayla tayin mekanizmasını harekete geçirmiş ve dürüst ve namuslu bürokratları yok etmişti. Bu yetmiyormuş gibi Yeniçeri

Ocağı'nı da arkasına alacak ve bahşiş, armağan adıyla yeniçeri ağalarına devlet hazinesinden rüşvet dağıtacak. Anadolu ve Rumeli vilayetleri ile Eflak ve Boğdan'ı haraca bağlamıştı. "Pişkeş" adı altında haraç topluyor ve çok kullanılan "peşkeş çekmek" deyişi buradan geliyordu. Halet Efendi devleti peşkeş (pişkeş) çekerek servet üstüne servet katıyordu. Sadrazam Abdullah Paşa sonunda Halet Efendi'ye suçüstü yaptıracak ve padişah fermanı ile kellesini alacaktı. Serveti müsadere edilmiş ve devlet ekonomisine büyük çapta gelir sağlanmıştı.

Tarih Kuyucu Murat Paşa'ya "kuyucu" tanımını "kuyuculuk" mesleği ile iştigal ettiği için vermemiştir. Paşanın kuyuculuktan gelip de sadrazamlığa yükselmesi ya da muarızlarının "kuyu kazmak" gibi bir hususiyeti de yoktur. 1606'da sadrazam olmuş, 5 yıllık sadrazamlığı sırasında binlerce insanı öldürmüştür. Anadolu'daki Celali isyanlarını bastırırken gösterdiği zulüm ve insafsızlık misalleri paşaya "Kuyucu" lakabını kazandırmıştı. Haklı haksız öldürülenleri kuyulara doldurması ile paşalığına bir de "kuyucu" eki getiren Murat Bey'e bu lakap bazı kaynaklara göre dışarıdan gelmiştir. Derviş Paşa'nın idamından sonra veziriazam olan Murat Paşa eskinin "toptancı cellat"ları arasında ilk sırayı almaktadır.

Entrikacı ve zalim Derviş Paşa'nın ölümü de bir entrikaya dayanır. Saraya doğru kazılan lağımın padişahı yok etmek için yapıldığı rivayetini yayanlar, I. Ahmet'i buna inandırmışlar ve paşa da bu suikast girişiminden hüküm giymiştir. 9 Aralık 1606'daki infaz, boğdurulma yolu ile yerine getirilecek ve entrikacı cellat başka bir entrikaya kurban gidecektir.

Devlet yönetmek bazen baş vermek demektir. Adnan Menderes'in sehpaya çıkarılışından asırlar önce de yaşanmıştı bu gerçek. Ama bazıları çok talihsizdi. Başbakan Menderes'in naaşı hiç olmazsa ıssız bir adadan getirilmiş, devlet eliyle saygıya kavuşmuştu. Ama bazı Osmanlı sadrazamları gömülecek yer bulamıyordu.

"Oğul"un "Baba"ya Cellatlığı

Piri Mehmet Paşa'nın hem Osmanlı tarihinde, hem de İstanbul'un bir semtinde adı vardır. Ayrıca nice şiirde de imzası...

Karamanlı olup, Şeyh Cemaleddin Aksarî'ye mensuptur. Kadı iken defterdarlığa girmiş, Çaldıran Seferi dönüşünde de başdefterdarlıktan vezirliğe yükselmişti.

Yavuz Selim'in itimadına mazhar olmuş ve padişah Mısır Seferi'ne çıkarken "İstanbul muhafızlığı"na getirilmişti.

25 Ocak 1518'de sadrazamlığa tayin olunan paşa, bu vazifeyi 3 yıl da Kanuni Sultan Süleyman döneminde sürdürecekti. Toplam 6 yıllık sadrazamlığı sırasında dürüst ve faziletli bir devlet adamı olarak tanınmıştı. Yerine geçen İbrahim Paşa'ya göre bu "meziyetler hayli fazla" telakki edilecekti. Bu yüzden de tehlike teşkil ediyordu.

1532'de emekli olmanın tadına varamadan göçüp gitmişti. Hem de oğlu Mehmet'in eliyle...

İbrahim Paşa'nın "bu kiralık ve fahrî cellat"ı, babasını macun hokkasına zehir katarak öldürdüğü zaman "Adana kadısı" sıfatını taşıyordu.

Seferde İdam Çadırı

Osmanlı döneminde ya da Avrupa'da infazın yeri olarak sadece idarî merkez görülmemeli. Sınır içi ve sınır dışı sayısız infazın gerçekleştiğini biliyoruz. Bu yüzden "baş" merkeze getirilecek ama beden infaz alanında kalacaktır.

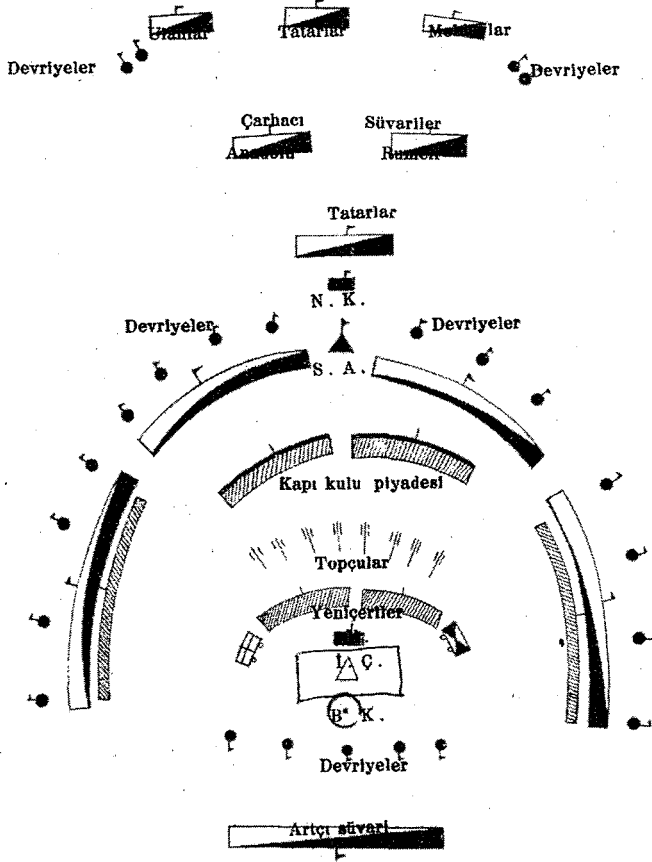
Peki savaş hâlinde ne oluyor?

İlk cevap, bu işin barışı, savaşı yoktur. Ceza alanı, mutlaka belli bir yere kurulmaz. Bu, suçun işlendiği ya da infaz kararının verildiği alanda uygulanırdı. Eğer savaş hâlinde söz ediyorsak, infaz yeri bu savaş alanı olacaktır. Çünkü "seferî" olmak bunu gerektiriyor.

Viyana kuşatması ya da başka büyük seferleri düşünelim. Orduya bu seferde ne gereklidir. Akla silah, mühimmat ve diğer donatım malzemeleri ile yiyecek gibi önemli unsurlar geliyor. Büyük bir ordu için ne gerekiyorsa bu seferde yer alacaktır. Lojistik ve savaşan gruplardan sosyal gruplara kadar her grup bu sefer dizilişinde olacaktır. Aşçılar, yamaklar, din adamları kadar şaşırmayın, cellatlar da bu seferin ayrılmaz parçalarıdır. Bunu tahminî olarak söylemiyor ve bir ayrıntıdan yola çıkarak ifade ediyoruz.

Silahlı kuvvetler bilgi geliştirme ve savaş taktikleri üzerindeki araştırmaları aradan asırlar geçse de sürdürür ve her çalışmada başarı ya da başarısızlığın nedenlerini yeniler. Bulgular, çizimler ve yorumlar yeni subaylar ve kurmaylar için yayımlanır. Bunlar arasında sadece bizim savaşlar yoktur. Deniz sınıfı, Navarin baskını da, Çanakkale'nin bütün safhalarını ve diğerlerini de bu çalışmalarda etüt eder. Kara ve diğer sınıflar da aynıdır. Krokilerde

1687 senesinde Büyük Osmanlı Ordusu Ordugâhı

İşaretler :

N. K. = Nizam karakolu

S. A. = Sarasker karargâhı

H. = Hazine

I. Ç. = İdam çadırı

B. K. = Başkumandan karargâhı

Osmanlı ordugâhında idam çadırı da yer alıyordu. 1687 yılına ait bu çizelgede idam çadırını hazine ve kumandanlık karargâhının bulunduğu bölümde idi.

Plevne'yi de görürsünüz, Viyana kuşatmasını da. İki taraf kırmızı ve mavi kuvvetler olarak anlatılır ve niçin kazanıldığı veya kaybedildiği bu paftalar üzerinde tartışılır. Bir çeşit derstir, ders almaktır, ders vermektir.

Genelkurmay'ın yayınlarında Birinci ve İkinci Viyana Kuşatması krokileri konumuzla ilgilidir. 1683 ve 1887'deki Osmanlı ordugâhında askerî dizilişlerde idam çadırı karargâhını da görüyoruz.⁸

Hem de başkumandan ve hazine alanındadır bu çadır. Bunun sebebi ne olabilir?

Birincisi meseleye verilen önemdir. Her şey usulüne uygun olmalıdır.

İkincisi ise infazlar yabancılar için de söz konusudur. Görevini yapmayan ya da hatalı bulunan ordugâh mensubu ile, esir edilen yabancıların sorgu ve infaz alanı elbette en korunaklı alanda olmalıdır. Hem getiriliş ve esaretin infaza uzanan safhasında gizlilik uygulanacak, hem de ordugâh mensuplarının bundan ders alması sağlanacaktır.

“Baş” Bedenini Arıyor

Padişah veya üst makamdaki kişinin bazen tek kelimesi infaz için yeterlidir. “Al”.

Hüseyin Paşa sadrazamlığa aşçılıktan gelmiş ve 15 günlük vazifesi sırasında cellatları işsiz bırakmamıştır. Osmanlı'da celladın “fazla mesai” yaptığı dönemin sadrazamıdır..

Cellada başını verenlerin kesilen başlarından mahrum kaldıklarını da tarih kaydeder. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (1634-1683) böyle bir talihsizliği vardır. İkinci Viyana Kuşatması'nda bulunmuş, kara ormanlardaki savaşta ordunun geri çekilmesinin cezasını bizzat vermiştir. Bu harekete kızan Avcı Mehmet sadrazamı önce boğdurmuş, sonra da boynunu vurdurmuştur. Boğma işlemi yapıldıktan sonra neden ikinci bir infaz uygulanıyor?

Cevap basittir, alınan baş, görevin yerine getirildiğinin ispatı olarak merkeze gönderilecektir.

Kesilen baş Edirne'ye getirilmiş, beden ise Belgrad'da kalmıştır (1683).

Şüphesiz misaller çoktur ve her biri cellatlığı ayrı biçimde anlatır. Tabii ki cellatların da asıldığını ifade eden hadise de çoktur.

8 Askeri Mecmua, 3 aylık yayın, Askeri Matbaa, İstanbul.

Cellatlığı sadece “ölümle”, “can almak”la görmemek gerekir.

Tarihin çeşitli safhalarında “çok kansız” ama derinlemesine bakıldığında onca insanın hayatına kasteden çok “can alıcı” hadise vardır.

Fazilet Örnekleri

Osmanlı İmparatorluğu’nda her idam edilenin görevini suistimal ettiği ya da ülkesine ihanette bulunduğu sanılmasın. İdamlıklar arasında Kemankuş Kara Mustafa Paşa, Tarhuncu Ahmet Paşa da vardı.

Kara Mustafa Paşa, sadece iyi ok attığı için ün yapan bir sadrazam değildi. Yeniçeri ordusunu disiplin altına almış, saray ve devlet düzeninde tasarrufu sağlayarak ekonomik ıslahat yapmıştı. Okuyup yazmadan yoksun oluşunun bilincindeydi ve bu nedenle “Ben bu yerin adamı değilim.” diyebilmişti. Sultan Murat gibi sert ve hiddetli padişaha karşı çıkabilen paşa, Sultan İbrahim döneminde de sadrazamlığını sürdürmüştü. Ama yanlış ve ters buyruklara karşı çıktığı için 1664’te idam edilecekti.

Tarhuncu Ahmet Paşa’nın kellesini bütçe götürmüştü. Cumhuriyet tarihinde bütçe yüzünden giden çok hükümet ve başbakan vardı. Ama Osmanlı’da bütçe, hükümet değil, “kelle” götürüyordu.

Göreve 20 Haziran 1652’de gelmişti. Bütçe üzerinde ilk çalışan sadrazamdı. Önce sipahi zorbaların hakkından gelmiş, sonra da sarayın “yiyici ve yutucu” takımını alt etmişti. Hatır gönül dinlemeden saray mensuplarının istifade yollarını tıkamıştı. Çok kimsenin menfaatine dokunan Tarhuncu, 9 ay görevde kaldıktan sonra idam edilecek ve fazilet dolu devlet adamlığına “Boynum kıldan incedir.” diyecektir (21 Mart 1653).

Dukakin oğlu Ahmet Paşa Normandiyalı Prens Jean soyundan geliyordu. Fatih döneminde Osmanlılara sığınmış ve Ahmet adını almıştı. Yavuz Sultan Selim döneminde bu sadrazamın idamına “yeniçeri isyanlarına sebep olmak” gibi bir gerekçe gösterilmişti. Elbette bu bir bahaneydi ve idamın altında sadrazam karşıtlarının nefreti yatıyordu.

Evliya Çelebi’den Bir İdam

Evliya Çelebi’yi kimi zaman bir esnaf alayını, kimi zaman da bir idamı seyrederken görmek mümkündür. Çelebi’nin anlattıklarına göre, olay Sultan İbrahim’in padişahlığı sırasında başlamış, IV. Mehmet’in zamanında genişlik kazanmıştır.

Kara Haydar bir kadıyı öldürdükten sonra İzmir yöresinde ker-
van basıp soygunlar yaparak adından söz ettirmiş bir hayduttu.
Kara Mustafa Paşa tarafından Işıklı kasabasında yakalanmış ve öl-
dürülmüştü. Ancak oğlu “Kara Haydaroglu” babasının izinden yü-
rüyecekti.

IV. Mehmet, tahta çıkışının ardından Kara Haydaroglu’nun ya-
kalanmasına Abaza Kara Hasan Ağa’yı memur etmişti. Gizlendiği
ev basılmış ve Haydaroglu yaralı olarak ele geçirilmişti. İstanbul’a
getirilen zorbanın idamı Parmakkapı’da gerçekleştirilmişti. Evliya
Çelebi, infazı şöyle dile getirecektir.⁹

“Haydaroglu’nu bir hamal beygiri üzerine bindirdiler. Büyük bir
alayla beygir üzerinde iki yanına aslan gibi bir alayla bakarak Par-
makkapı’ya giderken ben de atıma binip beraber gittim. Oraya
vardığımızda boğazına ipi geçirip sağlam urganın ucunu bağla-
dıktan sonra altından hamal beygirini çektiler. Beygir onun yü-
künden kurtuldu. Haydaroglu ruhunu teslim etti.”

ÖNCE İNFAZ, SONRA HÜKÜM: BİR KOMİTACININ İDAMI

Abdülhamit döneminde idam kararları genellikle infaz edilmiş ve müebbet hapse çevrilmişti. Padişah idam hükümlerini genellikle imzalamaktan kaçınıyor, bu yüzden sehpa da sallananlar görülmüyordu.

II. Abdülhamit döneminde sınırlar dışındaki Hınçak ve Taşnak örgütlerinin faaliyetleri son derece hızlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde Türk ve Ermeni halklarının beraber yaşama arzusunu Hınçak ve Taşnak faaliyetleri sekteye uğratiyordu.

Kâmil Paşa İzmir valisiydi. Komitalar Ermeni zenginlerine dadanmış, haraç istiyordu. Serkis Balyazoğlu Osmanlı'ya sadık bir vatandaş olarak bu isteklere karşı çıktı. Komita, Serkis Bey'e talep edilen paranın bir ay içinde ödenmesini, aksi hâlde öldürüleceğini bir tehdit mektubu ile bildirecekti. Serkis Bey, Kâmil Paşa ile görüşmüş, paşa, Karşıyakalı Komiser Ahmet Bey ile iki polisi korumaya memur etmişti. Bütün bu tedbirlere rağmen Serkis Balyazoğlu suikasta uğrayacak ve 4 kurşunla can verecekti.

Zeynel Besim Sun, katilin keresteciler içinden Yemiş Çarşısı'na kaçtığını fakat o sırada kahvede oturan Konyalı bir yükçünün müdahalesine maruz kaldığını anlatmaktadır:¹⁰

“Üstünde oturduğu arkalıksız sandalyeyi koşmakta olan katilin bacakları arasına fırlatınca komitacının ayakları dolaştı ve yere düştü. Hamal çullanmıştı, etraftan da yetiştirler ve katili yaka paça tevkif ettiler. O sıralarda İzmir'de ağır ceza reisi olarak bir Kabasakal Şevki Bey vardı. En hafif cezası on beş sene idi. Komitacının muhakemesini bu zat yaptı ve gayet kati deliller karşısında idam hükmünü bastı.”

10 “Bir İdamın Hikayesi”, Zeynel Besim Sun, *Dün ve Bugün Dergisi*, Sayı: 11, 13 Ocak 1956.

Şevki Bey, komitacıya idam cezasını vermişti ama infazın gerçekleşmesi için padişahın onayı gerekiyordu. Ancak bu kararı onaylamayacağı ve cezayı müebbede çevireceği akla geliyordu. İzmir'de komita faaliyetlerinin artmasını önlemek için şiddetli tedbirlerin alınması gerektiğine inanan Kâmil Paşa, her şeyi göze alarak katilin derhal idamını isteyecekti.

İzmir'in Ali Paşa Meydanı'na sehpa kurulmuştu. Hapishane müdürlerinden Hüseyin Ağa komitacının celladıydı. Mahkûmu meydana getiriyor, ilmiği de eli ile boynuna geçirerek infazı gerçekleştiriyordu.

Komitacı asılmıştı ama sarayda da kıyamet kopmuştu.

İnfazı haber alan II. Abdülhamit, Kâmil Paşa'nın bu cüreti karşısında oldukça sinirlenmiş ve Hükümet Konağı'na gelerek telgrafın başına bizzat kendisi geçmişti. Kâmil Paşa, Başkâtip İzzet Paşa vasıtası ile padişahla bir buçuk saat haberleşmesinin ardından olayın önemini anlatabilecekti.

II. Abdülhamit, bunun üzerine dönemin vahametini de dikkate alarak hükmü tasdik ediyordu.

PİRİ REİS'İN “MUHTEŞEM” CELLADI “MUHTEŞEM” SÜLEYMAN

Adı Muhiddin (Muhyiddin) olan Piri Reis, Karaman'dan Gelibolu'ya göçen Hacı Ali Mehmet'in oğludur. Tahminen 1470 yıllarına doğru doğmuştur. Bazı kaynaklar doğuşunu 1475 gösterir.

Onun, sıradan bir denizci olarak kalmasını önleyen ve dünyanın tanıdığı “Piri Reis” yapan amcası Kemal Reis'tir.

Bazı yazarlar Kemal Reis'i dayısı olarak gösterir. Bir kısım yabancı müelliflerce Hristiyan olduğu öne sürülen Piri Reis Türk yazarları tarafından genelde “işinin erbabı ve ustalar ustası bir karaman denizci” olarak takdim edilir. Kemal Reis öylesine güçlü ve usta bir denizcidir ki, Barbaros'la karşılaştırılır:¹¹

“Barbaroslar, Turgutlar, bütün denizciler onun elini öperlerdi. Kemal Reis bin yılda bir doğabilen bir adam olarak, kırk yılda unutulmalı mıydı? İstanbul'dan ayrılan her gemi, Barbaros'un mezarını selamlar ama dayımın kabrini arayan yok.”

Takriben 25 yaşlarında, albaylığa tekabül eden kaptanlığa yükselmiş, amcasının Navarin'i Venediklilerden alışının müjdesini vermek için İstanbul'a gelmiş ve II. Beyazıt'ın huzuruna çıkmıştı.

Padişah kaptana 3000 akçe ödül verecek ve maaşını da arttıracaktır. Kemal Reis ise Gelibolu açıklarında gemisi batarken boğularak ölecektir. Yeni ustası Oruç Reis'tir. Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkması için İstanbul'a, Oruç Reis tarafından gönderildiğinde yıl 1516'dır. Mısır'ın fethinde İskenderiye'deki amirallerden biri olmuş, Sadrazam İbrahim Paşa'nın teftiş yolculuğunda gemi süvarisi olarak bulunmuştu. Sadrazamın Piri Reis'in denizcilik bilgi ve geniş kültürüne hayran kalması ve bunu dönüşte Kanuni Sultan Süleyman'a aktarması Süveyş'teki Osmanlı Donanması'nın başına

11 *Hint Denizi'nde Türkler*, M.Turhan Tan, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939.

geçmesini sağlamıştı (1547). Ferhat (Solak) Paşa'nın yerine gelen Piri Reis, böylece Portekizlilerle mücadelesine başlayacaktır.

Piri Reis'in komutanlığa getirilmesinin ana nedeni Portekizlilerin Umman Denizi kıyılarında bazı stratejik deniz üsleri kurması ve buranın hakimi olmak yolunda önemli çalışmalar yapmasıydı. Aden ve Umman'ın fethinden sonra sıra Maskat'a gelmişti. Savaş gemisi (kadirga) olarak 24 parça gemiye sahipti. Toplam 31 parçalık filoda kara askeri de bulunuyordu. Askerlerin kumandanı Mısır sancakbeylerinden Ali Bey'di.

Maskat'taki Portekiz kuvvetlerinin mukavemeti 18 gün sürebilirdi. Yoğun atışlarla General Zoau de Lisboa teslim olmak zorunda kalmış ve Umman kıyıları Piri Reis'le baştan başa Türklerin hakimiyetine girmişti.

Askerî ve Siyasî Düşünce Farkı

Piri Reis'in denizcilik ve kaptanlık gücü ile savaşlardaki başarısının ne olduğu, kuşkusuz uzmanların konusudur. Günümüzde kaçış olarak nitelendirilecek askerî bir hareket, o anın koşulları içinde "zorunlu bir strateji" olabilir. Aynı biçimde kahramanca adedilen ölümüne bir saldırı da askerî tetkikte "gereksiz ve hatalı bir hareket" olarak görülebilir.

Portekizlilerin Umman'dan çıkarılmasından sonra Hürmüz Boğazı'na yol olarak Kışm Adası'nı zapt etmişti. Kalenin uzun süre dayanması üzerine Piri Reis muhasarayı kaldıracaktı. Piri Reis'in burada vakit geçirmemek ya da başka lojistik sorunlar nedeniyle aldığı bu karar, Piri Reis üzerindeki tartışma ve tezviratın başlangıcı olacaktır.

Muarızlarına göre rüşvet karşılığı bu muhasaradan vazgeçtiği öne sürülmüş ve tezvirat Dersaadet'e aktarılmıştı.

Peçevî Tarihi, eğer alındıysa bunun "haraç" olabileceğini ifade etmektedir. Sorumlu kumandan olarak stratejik değerlendirmeler yapmak hakkını kullanmıştı; adı geçen kalenin (Hürmüz) alınması genelde bu boğazdaki Türk hakimiyetini temelden sağlayamazdı. Çünkü boğazın karşı kıyıları İran'a aitti. Askerî olarak buranın da tıpkı Karadeniz, Ege, Doğu Akdeniz gibi Osmanlı gölü hâline getirilmesi gerekiyordu.

Kaptan bunu kime anlatsın, nasıl anlatsın?

Süveyş'e gemileri ile neden dönmemiştir?

Birincisi seferine devam etmektedir. Donanma geleneği olarak zaferlerinden sonra rotası denizcileri ve ganimetleri ile bir eyalete değil, Paşa Kapısı (Kasımpaşa), Kaptanıderyalık makamı olmalıydı. Bu düşüncesi ile eyalet sorumlularını dikkate almamıştır. Eyaletler bunu dikkate almaktadır ama asıl önem verdikleri Piri Reis'in gemilerindeki ganimettir. Bu ganimetin İstanbul'a ulaştırılmasında alınacak, övgü ve ödülün sahibi olmak isteyen sadece Piri Reis değildir.

Bahreyn, Katar ve kıyılarını ele geçirmiş ve 27 parça gemisini Basra'da bırakıp 3 kadirga ile yola çıkmıştı. Biri Bahreyn'de batınca, diğer iki kadirga ile Süveyş'e dönmüştü.

"Niye?" sorusu devam etmektedir. Piri Reis bunlara denizci diye gerekli cevapları verecektir. Basra beylerbeyi 76 yaşındaki Ramazan oğlu Kubad Paşa'nın kulakları ağır işitiyor olmalı ki, açıklamayı pek anlamamıştır. Bir rapor düzenleyip, kendi işittikleri ile Divan-ı Hümayun'a aktardıkları, diğer muarızı Mısır beylerbeyinin de etkisi ile Piri Reis zor duruma düşürülecektir.

Hammer, reisin idamından sonra oğlu olmadığı için ganimetin ve servetin hazineye aktarıldığını yazar. İnfaz emrini veren Kanuni Sultan Süleyman, gerçekleştirenler ise Kubad Paşa ile Mısır Beylerbeyi Dukakinzade Mehmet Paşa'dır (Kahire1555).

Piri Reis haritaları bir tarihin gerçek belgeleridir. Bu belgeler 1513'te başlamasına rağmen daha önceki zamanlara uzanan bilgileri de ihtiva etmektedir. Piri Reis ile ilgili dokümanların ortaya çıkışı, Cumhuriyet döneminde mümkün olmuş. Müzeler müdürü Halil Bey'in geniş kapsamlı envanter çalışmaları ile eski döneme ait iki dünya haritası ortaya çıkarılmıştı (9 Kasım 1929). Bunlar kaybolmuş sanılan Piri Reis'in haritalarıydı. Reisin *Kitâb-ı Bahriye*'sinin 1935'te Türk Tarih Kurumu tarafından fevkalade baskısı yapıldı.

Coğrafya ve kartografyanın da büyük ismiydi ve sadece denizci değildi.

Yunanca, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce biliyordu. Akdeniz'in dört köşesinde zaferler kazanmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz hakimiyeti kurmasında büyük rol oynamıştı.

Piri Reis'in katli meselesindeki suskunluğun bir yönü de "millî kavram"lara zarar vermemek gayretinden doğmaktadır. Çünkü bu olayın infaz emrini veren "Muhteşem" bir padişahdır. Bu yüzden

Osmanlı tarihinin mümtaz ve şanslı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ın Piri Reis'i katlettirdiği varit olsa da söz konusu edilmemelidir. Çünkü o zaman Kanuni'nin "muhteşem"liğine ve millî hasletlerimize toz konacaktır.

Amerika kıtası için en somut belgeyi dünyada ilk kez sunan bir deniz bilim adamını, neden tanıtamadığımızı kim izah edebilir?

Süleyman'ı kim "Muhteşem" yapmıştı? Hürrem Sultan mı, yoksa onun Mısır'daki infaz memurları mı? Yoksa ilim ve irfanıyla kelle koltukta savaşımlar mı? Barbaroslar mı? Kemal ve Piri Reisler mi? Seydi Ali Reisler mi?

Dünyayı sarsan Kanuni ile ona Hint denizinden Akdeniz'e, Basra'dan Amerika'ya kadar yol yordam çizen Piri Reis'i basite indirmek, tarihi reddetmek olur. Ve reddetmişlerdir.

"Katli vacip" ile hayatı alınan bu değer, her ne kadar karanlıkta tutulsa da, hayatına birkaç ışık düşürmek gerekiyor.

Hem Çalıştı, Hem Savaştı

Kemal Reis, Piri Reis'in yetişmesini yükümlenmiş ve onu "denizciler yatağı" olarak bilinen Gelibolu'nun bilgilerine teslim etmiştir. Deniz üzerindeki bilgisi ile Piri Reis anlaşılıyor ki, kısa zaman dilimini çok katlayan bir eğitim görmüştür. Bunda çok genç yaşta başladığı "sefer kâtipliği" diyebileceğimiz pratik denizciliğin de büyük payı olacaktır.

Seferler sırasında Kemal Reis ile yeni denizler ve kıyılar görececek ve bilgi birikimini yazılı hâle getirecekti. İspanya'daki Müslümanları Kuzey Afrika'ya taşımak ve yardım çağrılarını uymak, Akdeniz'de sözü edilir bir filo idare etmekle tanınan baba gibi sevip saydığı Kemal Reis'i kaybetmek, Piri Reis için yeni bir hayatın başlangıcı olacaktı. Gelibolu'ya çekilmesi, bir çeşit inzivaya çekilmek olarak kabul edilse de, bunda denizciliğe yeni anlayışlar getirmek isteği de vardır.

Hazırladığı haritaları Yavuz Selim'e sunmuştur. Daha sonra da Kanuni'ye takdim edecektir. Anlıyoruz ki, padişahların da ilgi alanındadır. Ama hem Yavuz, hem de Kanuni ondan bilim yerine çok daha başka şeyler mi bekliyorlardı? Bilemeyiz, daha çok harita yerine, daha çok toprak mı? Beklenen galiba kitap ve haritalar değil, toprak ve hazine olmuştur.

Eğer bilim, Kanuni tarafından ganimet ve toprağın üstünde görülseydi, Piri Reis'in başını almazdı. O "baş"ın taşıdığı akıl ne yazık ki, bir fermanın buyurduğu "kelle"den önemli olmamıştır.

Yavuz Selim zamanında Mısır Seferi'ne katılıp, *Kitâb-ı Bahriye*'yi padişaha armağan eden Piri Reis ile saray arasındaki ilişkiler böylece ısınacak ve kaptan Umman ve Kızıldeniz gemilerinin başına getirilecektir.

Bundan sonrasında askerî yönden önem taşıyan mücadelelerde, Piri Reis leventleriyle kılıç kuşanmış ve denizler dolaşmıştır. Katlinden önceki duruma bakıldığında Basra'da Osmanlı hakimiyetinin henüz sağlam bir temele oturmadığını görüyoruz. Yerel desteğin olmayışından kaptanlar Basra'da fazla kalmamak ve fırtınalar mevsimi başlamadan Hint kıyılarına ulaşmak istegindedirler.

Savaşlarda elde edilen hazine sayılabilecek ganimetin, deniz yoluyla nakli sırasında, düşman filolarının baskınına uğramak kaçınılmazdı.

Hint Denizi'ndeki Portekiz filoları birleşmiş ve büyük bir donanma oluşturularak Hürmüz Boğazı'na doğru yelken açılmıştı. Bu durumda Piri Reis de Basra'dan uzaklaşma kararı verecekti. Bazı kaynaklara göre İstanbul'dan ferman aldığını söyleyip demir alacaktı. Filoyu düzeni ile bırakmış, Maskat Kalesi'nden hünkâra hazineyi götürmek için yola çıkmıştı.

Fırtınada gemileri hasara ve kayba uğramıştı ve sonunda iki kadirge ile Aden'e ulaştıktan sonra Kızıldeniz'i aşarak Süveyş'e geçmişti. Mısır valisi kendisini bekliyordu. Hammer, Piri Reis'in Portekiz donanmasının Aden Körfezi'ni kapamak üzere geldiğini sanarak telaşa düştüğünü ve içinde hazinelerin de olduğu üç kadirge ile kaçtığını yazar.

Tartışılan nokta şudur. Piri Reis'in hareketi firar mı, yoksa önlem midir? Koruduğu ve kaçırdığı devletin hazinesidir, kendisinin değil. Hazinelerin İstanbul'a gönderildiği görüşüne Hammer de katılmaktadır.

Piri Reis boynu vurulmadan önce İstanbul'a durumu açıklayan bir mektup yazmıştı. Ama anlaşılıyor ki idam kararı, daha Süveyş'e gelmeden önce verilmiş ve ganimet dikkate alınmamıştır. Burada politik oyunların olduğu anlaşılıyor. Piri Reis makam olarak valinin emrindedir ama eylem ve şöhret olarak ondan öndedir. Piri Reis başarıları ile Mısır valiliğini gölgede bırakmış olabilir.

Murat Reis ise daha sonra Portekizlileri yenememek ve donanmayı hasara uğratmakla suçlanmıştı. Ama onun hayatı bağışlanacaktı. Daha çok sevdiğinden mi, başka başarılarından mı? Hayır... Kanuni'ye göre ne Hadım Süleyman, ne Piri Reis, ne de Murat Reis umulanı vermişti. Murat Reis'in idamına ferman çıkarsa, aile fertleri de dahil ardi ardına can alması ile yorumlanacaktı.

Murat Reis bu yüzden canını kurtaracak ve denizlerde kaptan olarak dolaşacaktı.

Bir Büyüğün Ölümü

Piri Reis'in ölümü üzerine genelde sessiz yorumlar yapılır. Neredeyse "ecel" ile toprağa verenler de vardır. Ama Piri Reis'in hayatını eserleriyle enine boyuna inceleyip hem Türkçe hem de yabancı dille yazıp, idam edildiğini ifade etmeyenler de vardır.

Bunu takdir hakkı olarak mı telakki edeceğiz, yoksa yazarların her zaman yapması mümkün olan bir unutkanlık mı?

Prof. Afet İnan'ın Piri Reis'in hayatını noktalayışı şöyledir:

"Piri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır eyaletinde 1554 yılında hayatı son bulmuştur. O arkasında ölmez eserler bırakarak, medeniyet tarihimize katkıda bulunan bir insan olarak adı ilim tarihinde yaşayan bir varlıktır. Piri Reis'in biyografisi bu bilgilerle tamam olmaktadır."¹²

Hayır tamam olmamaktadır. 1554 yılında "hayatı son bulmuştur." yorumunu kabul edilir bulmayışımız da bizim "takdir hakkı"ımızdan doğmaktadır.

"Hayatı son buldurulmuştur." Daha doğru olan ve tümüyle paylaşılacak bir takdir hakkıdır.

Mehmet Önder de *Kitâb-ı Bahriyye Piri Reis*, kitabında yazdığı önsözde şöyle der:

"Yaşının seksen beşe yaklaştığı 1554 yılında öldüğü zaman ardında o güne dek bilinmeyen birçok deniz bilgileriyle dolu cilt cilt eserler, haritalar bırakıyordu."¹³

12 *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*, Prof. Dr. Afet İnan, TTK Yayınları, Ankara, 1974.

13 *Kitâb-ı Bahriyye Piri Reis*, Baskıya Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu, Cilt: 1, Tercüman, 1001 Temel Eser.

Doğru olması gereken “öldüğü zaman” değil, nasıl öldüğünü ifade ederek “Yaşı seksen beşe yaklaştığında idam ediliyor ve ar-
dında eserler, haritalar bırakıyordu.” gibi bir ifadedir. Anlatım, ya-
zarlara ifade tarzı hakkını verir. Ama benimsenen tarz, gerçeğin
üstünü örtmemelidir.

“Piri Reis’in İdamı ve Bazı Gerçekler” başlığı ile *Hayat* tarihin-
de olayı inceleyen Aykut Özdoğan kesin bir dille ölüm şeklinin
idam olduğunu yazar:

“Çizdiği haritalarla dünyayı şaşırtan büyük Türk Amirali Piri Reis,
Hint kaptanlığı sırasında düşmanlarının oyununa gelmiş ve Ka-
nuni Sultan Süleyman’ın fermanıyla haksız yere boynu vurduru-
larak öldürülmüştür.”

İslam Ansiklopedisi’nin “Piri Reis” maddesinde Fuat Özgü de
Piri Reis’in idam edildiğini ifade eder:

“Kanuni Sultan Süleyman’ın cevabı Piri Reis’in idam hükmünden
ibaret oldu ve Mısır divanında boynu vuruldu.”

Kâtip Çelebi, Piri Reis’in idamdan önce Mısır valisi tarafından
hapsedildiğini yazar. Görülüyor ki Piri Reis’in Kanuni Sultan Sü-
leyman tarafından idam edildiği aşikârdır. Piri Reis *Kitâb-ı Bahri-*
ye’nin girişinde “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi sultan oğlu sultan,
Sultan Beyazıt’ın oğlu sultan, Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman
Han’a hususiyle yardım etsin, devletini sonsuz etsin. Allah’ın eli
ona zafer versin, evlatlarına ömür ve kuvvet versin ve bu dünya yı-
kılincaya kadar devam etsin. Amin...” diyerek eserine başlar. Kita-
bın yazılış sebebi kısmında ise şu ifadeyi kullanır: “Padişahın be-
ğenmesini Allah’tan niyaz ederim.”

Peki, padişahın beğenmediğini söyleyebilir misiniz?

“Muhteşem” padişahın, “muhteşem” bir deniz ve bilim adamı-
na reva gördüğü son budur.

Padişahlar ne kadar “muhteşem” de olsalar, gafletin haritasını
çizebiliyorlar.

Ama makbul ve muhteşem olabiliyorlar fakat maktul ama Piri
Reis olamıyorlar.

Sadece bizim değil, dünya tarihine kalın çizgilerle uygarlığın
haritasını çizenler, bu yolda yürüyüp hayatlarını veren kâşifler

gerçek dünya haritasını çıkarmadılar mı? Sorunun yanıtı elbette “evet” olacaktır.

Ama mesele bakış açısından ve tam değerlendirilmesinden geçiyor. Piri Reis gibi gerçeğin haritasını çıkarmışların eserleri tam anlamıyla araştırılıyor ve deniz coğrafyasını ne derece etkilediği belirtiliyor. Paul Emil Victor ve Arlette Peltant'ın bu yöndeki 12 sayfalık analizinden bizim pek haberimiz olmuyor.¹⁴

Bütün bu olup bitenden sonra, Piri Reis'imiz için ne diyelim: “Başımızın üstünde yeri var” ve “Başa gelen çekilir” mi?

14 *L'enigme Piri Reis*, Planete No: 29, Paris, 1964.

TAHTA ÇIKTIĞINDA 13, KATLEDİLDİĞİNDE İSE 17 YAŞINDAYDI

İnfazın gerçekleştirildiğinde 18 yaşında bile değildi. 17 yaşından 6 ay ve 18 gün almıştı.

İngiltere sefiri Thomas Roe'ya göre, Hristiyanların can düşmanlarından biriydi ama çok cesur, atalarının zaferlerine gıpta etmekte ve büyük projelerle onlara erişmek için bıkmadan çalışmaktaydı.

Boynundaki kement bir kere atılıp sıkılmamıştı. Katli vacip kararını veren, “irade”nin sahibi bir padişahın infazını gerçekleştirenler bu kararı defalarca uygulayacaklardı.

Veliaht olarak doğan birkaç Osmanlı padişahından biri olan II. Osman, lakabı “Genç”e yakışır biçimde cellatlarına karşı koyacaktı.

Babası I. Ahmet'ten sonra tahta çıktığı zaman 13 yaşından ancak 3 ay 24 gün almıştı. Aklına koyduğu meseleleri uygulamak konusunda son derece irade sahibi ama tecrübesizdi. Genç Osman'ın padişahlığı hakkında yorumda bulunan yerli ve yabancı uzmanların büyük bölümü onun ortaya attığı fikirlerin ülkenin yenileşme hatta inkılap tarihinin ilk safhasını teşkil ettiğini ifade ederler. Düşünceleri tatbik safhasına konulsa, devletin yeni bir hamle gücü kazanacağını öne sürenlere göre “İlk bakışta çocuk denecek yaşta bir gencin, atalarının yapmaya yürekenemedikleri ıslahatı düşünüp, uygulama alanına koymak istemesi hayrete değer.”

II. Osman babası ve kardeşi IV. Murat gibidir. Yani silahşor, süvari ve sportmendir. Onlardan farklı yanı büyük fizik gücüne sahip olmasıdır. Bunlar padişahın neden bir kerede katledilemediğinin işaretleridir. Gücüne yetkin bir öğrenim, terbiye ve kültürü de eklemek gerekiyor. Türkçeyi, Arapçayı ve Farsçayı çağdaş ilim ve edebiyatıyla öğrenmiş, çocuk yaşta gazelleri ile bilinmiştir.

Batı'ya Dönük

Kültürünün “Batı”ya dönük olduğunu dönemin Fransız elçileri söylemez. Osmanlı'dan çok, padişah ile ilgili olan ve onun adını taşıyan iki ciltlik bir kitabı kaleme alan Madam Gomez Genç Osman'ın Latince, Yunanca ve İtalyancaya vâkıf olduğunu ve bu dillerde yazılmış eserleri okuduğunu belirtir.

1618'de, yani tahta çıkışından 4 ay sonra sultan, Ömer Efendi'ye meşihat payesi vermişti. Bu paye ilmiye sınıfında sadece şeyhülislam aitti ve vezire karşılık olan kazaskerden üstündü ve sadaret payesiyle eşitti. Böylece devlette sadrazam ve şeyhülislamdan sonra başka eşit paye taşıyan üçüncü bir sınıf ortaya çıkmıştı.

Aynı tarihlerde Vezir Sofu Mehmet Paşa'yı azletmişti; I. Mustafa'yı tahta çıkaranlardan biri olması ve II. Osman'ın hakkını tanımayışına bağlanabilir ama asıl gerekçe Hazine'yi zarara uğratmaktır. Vezir iki defa cülus bahşışı vermekle suçlanmıştı.

Kardeşi Mehmet'in idamını emrettiğinde cellatlar ibrişim kement kullanmışlardı. (12 Ocak 1621). Töreye göre hanedan üyelerinin kanı kutsal olduğundan kanı akıtılmaksızın infaz gerçekleştiriliyordu. Geride 5 kardeşi kalmıştı.

Halkın nefreti büyüyordu. Ama nefretin asıl nedeni padişahın sertliğinden çok “uğur”suz sayılmasıyla ilgiliydi.

Haliç ve Boğaz'ın tamamen donması, denizin yaya olarak gelişmesi, İstanbul'un fethinden sonra görülmeyen bu manzaranın çok şiddetli kış ile bezenmesi yüzünden gemiler İstanbul limanına giremiyor ve böylece kıtlık başgösteriyordu (9 Şubat 1921). Halkın aklına Şehzade Mehmet'in idamı sırasında Osman'a yaptığı beddua da geliyordu.

Avrupa devletlerinin kendi içlerinde büyük bir savaşa girişmesi üzerine Sultan Osman, Baltık Denizi'ne çıkmayı ve burada donanma inşa etmeyi düşünüyordu. Ama benzer projeler ancak ordunun padişah egemenliğinde olması ile mümkündü. Durum aksineydi ve akıncı sınıfı tamamen ortadan kalkmış, tımarlı sipahiler azalmış, aksine yeniçeriler çoğalmıştı. Padişahın orduyu sertlikle yola getireceğini sanması büyük hata olacaktı. En küçük disiplinsizliği ağır cezaya tahvil ediyor, asker ve subaylarını idam ettiriyordu. Lehistan seferine, güneşin tutulduğu 21 Mayıs'ta çıkması da hayra yorulmamıştı.

Orduda Reform

Sadece orduda değil, topyekûn bir reform peşindeydi. Kapıkılu ocaklarını kaldırmayı düşünüyor; Anadolu, Suriye ve Mısır Türklerinden oluşan, sadece askerlikle uğraşan, padişaha bağlı bir ordu kurmayı istiyordu. Saray ve ilmiye teşkilatlarını yeniden oluşturmak, hatta pratik giyime yönelik kıyafet değişimini günde-me getirmek akla gelenlerdir.

Peçevî, saray teşkilatındaki yenilikler için Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın padişahın müşavirliğini yaptığını belirtiyordu. Öbür yanda askerî değerleri reddederek beğenmediği ordunun kıdem zamlarını vermeyişi, yeni bir ordu ile ocağın kaldırılacağı söylentileri saraydan halka ve orduya yayılıyordu.

Ve hacca gideceğini ilan etmişti. Oysa kendinden önce hacca giden tek padişah yoktu. Yavuz Selim Hicaz Fatihî olmasına rağmen Hicaz topraklarına ayak basmamıştı. Vahdettin'in saltanattan düşükten sonra gitmesi dikkate alınsa da 408 yıl halifelik makamını taşıyan bir hanedan için tuhaf ve şaşırtıcı bir manzara... Sebep herhalde taht-ı devleti bırakmaktan çekinmek olmalıdır.

Osmanlı tarihçilerinin ifadesi ile Genç Osman Faciası 18 Mayıs sabahının erken saatlerinden itibaren patlak verecekti (1622).

Sabah güneş doğarken padişah tuğları Üsküdar sahrasına dikilmişti. Bu tuğların dikilmesi ile padişahın hacca gideceği resmen ilan edilmişti. Hüseyin Paşa saltanat naibi olarak İstanbul'da kalacaktı. Tuğların dikilişinden iki saat sonra yeniçeriler "kazan kaldırmış", Süleymaniye'de toplanarak At Meydanı'na (Sultanahmet) gelmişlerdi. Ellerinde Şeyhülislam Esad Efendi'den aldıkları "padişahlara hacca gitmek lazım değildir" fetvası vardı.

Öğle üzeri normal hayat duracak, halk evlerine çekilecekti. Çarşılarda dükkânlar kapatılmıştı.

Padişahın değil, padişahı etkileyen, yoldan çıkaranların idamı isteniyordu.

Ama padişah tavrı koyup, taviz vermeyecekti.

Osmanlı'da varittir; taviz vermeyen kelle verir.

Önce bir grup harekete geçmiş ve Ömer Efendi'ye yönelmiş, o da kaçmıştı. Konağını yağmalayıp, daha sonra Sadrazam Dilaver Paşa'ya gideceklerdi. Paşa da yoklar arasındaydı. Sadrazamın muhafızlarının asilerden birkaçını öldürmesi ve çatışmanın büyümesi üzerine Çavuşbaşı Çalıcızade'nin silah kullanılmasını önlemek

için verdiği nasihat de işe yaramamıştı. Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın da yatıştırması işe yaramıyordu.

Akşam yaklaşıyordu. Padişah ulemayı toplayıp asilerin ne istediklerini soracaktı. Kapıkulu Ocakları padişahın hacca gitme isteğinden vazgeçmesi yanında, Ömer Efendi ile Darüssaade ağasının başının alınmasını istiyordu. Osman, hacdan feragat edebileceğini ama saray mensuplarının değil katli, azledilmelerini bile kabul etmeyeceğinde ısrarlıydı.

Hayat Pazarlığı

Kalabalık giderek artıyordu. Kapıkulu 19 Mayıs sabahı Fatih'te toplanmış ve namaz kılınmıştı. Bir grup da Sultanahmet Camii'nde toplanacaktı. İçlerinde bir grup ilmiye sınıfı ile Şeyhülislam Esad Efendi de vardı.

Ocak Ağaları ile ulema arasında pazarlıklar devam ediyordu. Sadrazam Dilaver Paşa ile meşihat payeli Ömer Efendi, İstanbul Muhafızı Nişancı Vezir Ahmet Paşa, Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, Başdefterdar Vezir Baki Paşa ve Nasuh Ağa'nın başları isteniyordu. Sekbanbaşı Nasuh Ağa harekete muhalif olan yeniçeri ağasından sonra en yetkili kişiydi.

Ulema listeyi tasdik edecek ve padişaha gönderecekti.¹⁵

İlmiye Sınıfı Derdest

Naima, Padişah II. Osman'ın, Topkapı Sarayı'nda arz edilen istekleri reddederken şöyle dediğini yazacaktır: "Bu fitne erbabını siz (ulema) tahrik etmişe benzersiniz. Evvela sizi kırarım, sonra da onları..."

İlmiye sınıfı derdest edildiği sırada asiler sarayın dış kapısına dayanacaktı. Dikkati çeken nokta kapıların açık olmasıydı. Avlularda ve ikinci kapıda mukavemet görülmeden geçilmiş, oradan da üçüncü kapıya ulaşılmıştı. Saray erbabı geceden sarayı terk etmişti. Zorbaların başını Kara Davut Paşa'nın adamları çekiyordu. I. Mustafa'nın annesi tarafından elde edilen Sadrazam Davut Paşa'nın adamları protestoların provokasyoncuları olmuştu.

15 Ulema arasında Esad ve Yahya Efendilerden başka Gubari Efendi, Ayasofya hatibi Ömer Efendi, Sultanahmet hatibi Mehmet Efendi, Şair Azmizade Efendi, Kadızade Feyzi Efendi, Derviş Efendi ve Mustafa Efendi vardı. Kara Feridun ve Halil Çelebiler tarafından kaleme alınmıştı.

Önce Dilaver Paşa, sonra da Süleyman Ağa boğazlanacaktı. Asiler Yeniçeri Ağası Kara Ali Ağa'yı da parçalamıştı.

Kan akıyor ve dinmiyordu.

Peçevî ve Naima tarihleri asilerin Sultan Osman'a reva gördükleri davranış ve hakaretleri "yüz karası" olarak tanımlar. Peçevî'nin anlatımı sanki olay yerinden naklen canlı yayın gibidir.¹⁶

"Bu arada Davut Paşa geldi. Yanında cebecibaşı olacak dinsizin meğer elinde kemendi hazırmış. Gelir gelmez kemendini attı. Sultan Osman bu defa Davut Paşa'ya: 'Behey zalim ben sana neyledim? Bana bu derece düşmanlığın ve hainliğinin sebebi nedir' gibi hayli sözler söyledi."

Devamı Olan İdamlar

İkinci sadareti ancak 24 saat süren sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa'nın başı Süleymaniye'de alınmıştı. Padişaha yönelik katledilme işlemi ise neredeyse bir tefrikaya dönüşecek kadar uzun sürmektedir. Her kementle boğma teşebbüsünün mabadı olacaktır.

Niye bir kerede değil, tam 4 teşebbüsle boğulmuştur? Sultanın katledilmesine karşı çıkan silahlı bir mukavemet de yoktur. Acaba geçen zaman bir kararsızlığın eseri midir?

Kement cebecibaşının elindedir. II. Osman boynuna dolanan ibrişim kemendi seri ve kuvvetli elleriyle hızla çekecekti. Cebecibaşının ikinci kemendi ise boşa gidecektir. Bunu yine boyna geçmeyen üçüncü kement takip etmişti. Haseki kemendi havada yakalayıp bu teşebbüsü önlemişti. Anlaşıyor ki orada bulunanların tümü padişahın öldürülmesinden yana değildir ve büyük bir kararsızlık vardır:

Günlerden cuma ve Davut Paşa Yeniçeri Ağası Derviş Ağa ile padişahın Yedikule'ye naklini temin için cebecibaşı ile kalenderi görevlendirecektir. Sultanın Yedikule'ye götürülmesini binlerce kişi izlemişti.

Güneş batmak üzereydi.

Cebecibaşı ile kalenderin yanında cellatlar, padişahın konulduğu zindana girmişti. Naima'nın deyişi ile "Dilaver ve yiğit kişiydi." Cellatların ilk hücumunda içlerinden üçünü devirince, bu defa

16 *Peçevî Tarihi*, Cilt 2, İbrahim Peçevî, Bugünkü ifadeye çeviren Murat Uraz, Neşriyat Yurdu, İstanbul 1968.

balta kullanılacak ve Osman omzundan yaralanıp yere düşünce kementle boğma işi nihayet tamamlanacaktı.

Kan akmıştı.

Tarihçiler Genç Osman Vakası'nı benzeri olmayan bir vahşet ve facia olarak niteler. Hammer de Bizans İmparatoru Komninos'un öldürülmesi ile benzerlikler öne sürer. Hammer'in infazla ilgili anlatımı biraz farklıdır.¹⁷

“Yedikule'nin kapıları kapanınca sadrazam ile üç yardımcısı cellatlık görevine başladılar. Pek güçlü ve genç olan Osman kendisinden zayıf olan dört saldıncıya uzun süre karşı koydu. Fakat nihayet kement boynuna geçirildi. İşte o zaman Osmanlı tarihini lekeleyen ilk padişah katli olayı tamamlandı. Bir kulağı kesilerek Sultan Mustafa'nın anasına götürüldü.”

Gece Yedikule'den, Topkapı Sarayı'na götürülecek ve cenaze töreni için hazırlıklara girilecekti.

Vahşetin Duası

Bütün devlet erkânı ve halk saf tutmuştu ve oradaydı. Cenaze namazını Yahya Efendi kıldırıyor, “Nasıl bilirdiniz?” dediğinde cemaat “Eyi bilirüz” diyecekti. Sultanahmet Camii avlusunda babası I. Ahmet'in yanına defnedilmişti. (22 Mayıs 1622).

Sultan Osman bir bakıma şanslıydı. Ya diğerleri? Vahşetin yaşandığı iki gün içinde katledilenlerin kesin sayısını bilmek mümkün değildi ve içlerinde vezirinden ulemasına, kumandanından askerine kadar kimler yoktu ki?

Osman'ın öldürülmesinde cellatbaşılığını üstlenen Sadrazam Davut Paşa'ydı. 1 Ocak 1623'te sipahiler Divan etrafında toplanarak Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını isteyecekler, Hammer'e göre cellatlardan, kesik kulağı yeni padişah Mustafa'nın validesine götüren cebecibaşının boynu vurulacaktı. Yedikule'ye götürülen Davut Paşa, Osman'ın bir başka celladı kalender ile boynuları vurulduktan sonra denize atılmışlardı (9 Ocak 1623).

İşte böyle bazen bir infaz için, bin infaz gerekli oluyor. Önemlisi ölüm kararı veren ve uygulayan cellatların da başını alacak bir cellat çıkıyor.

¹⁷ *Osmanlı Tarihi*, Joseph von Hammer, Cilt: 2, Bugünkü dile özetleyen: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1966.

DÖRDÜNCÜ MURAT'LA “MURAD”A ERENLER

Devlet adamlarının idamından, yasaklara kadar aldığı birçok kararı bugün bile tartışılıyor. Fakat IV. Murat'ın bazı kararlarını dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekiyor.

IV. Murat'ın “azl” ve “katl” kararlarının tümü şüphesiz doğru gerekçelere dayanmaz. Ama devlet düzenini ve asayişini sağlamak, zorbalığın önüne geçmek konusundaki yöntemi de dönemin şartlarını dikkate alarak irdelemek gerekir.

Katledilenlerin sayısı da özellikleri de farklıdır

Sadrazamlar, kardeşler, defterdarlar, kaymakamlar, paşalar ve askerlere uzanıyordu bu zincirin halkaları. Şeyhülislam da vardı, şair de...

Başdefterdar Yahni-Kapan Abdülkerim Paşa, Gürcü Mehmet Paşa, Sekbanbaşı Mihaliçli Sarı Mehmet Ağa, Topçalı Ömer, Camcızade Ahmet Çelebi, Deli Yusuf Paşa, İzmit Kadısı ve Şeyhülislam Hüseyin Efendi baş veren onlarca devlet adamı ve ulemanın bazı isimleriydi.

Kemankeş Ali Paşa, Topal Recep Paşa gibi sadrazamlar idam edilmiş, Hafız Ali Paşa yeniçerilere verilmişti.

Kadıyı 3 Aralık 1633'te İzmit'e giderken yolun bozuk olduğu gerekçesiyle astırmıştı. Üzerinde ilmiye sınıfının resmî kıyafeti ile kale kapısına asılmasının acaba asıl gerekçesi bu muydu? Kadı asılma mahalline götürülürken şehir halkı seyre çıkmış, Naima da kadının halka şunu söylediğini kaydetmişti:

“Müslümanlar, halk huzurunda boş yere günahsız gittiğimin şahadetini sizden talep ederim.”

Karaçelebizade Abdülaziz Efendi de kadının “bî-cürm ve bî-günah” asıldığını söyleyecek, Kâtip Çelebi de en mümkün yorumu yapacaktır. Çelebi kadı hakkında süregelen şikâyetler bulunduğunu öne sürer. Padişah da onu gafil avlamış ve katletmeye niyetli olduğu için, hizmet kusurunu gerekçe yapmıştır.

Yasaklar ve Ölümler

Osmanlı'da IV. Murat dönemi yasakların en çok olduğu ve şiddetle uygulandığı bir dönemdir.

IV. Murat'ın en önemli yasakları arasında sayılan kahve, tütün, şarap ve fener yasaklarını en büyük yangın felaketine bağlayanlar da vardır. 2 Eylül 1633 yangını sırasında İstanbul'un beşte biri kül olmuş ve felaketin tütün, içki gibi maddelerden kaynaklandığı öne sürülmüştü. Sultan Murat'ın tütün yasağını koyarken uymayanların katlinin vacip olduğuna dair Şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi fetva vermiştir. Bu yasakların ardındaki gerekçe ise başka bir gerçeğe dayanır. Semt kahvehanelerini dolduran berduşlar ile bî-mekân takımından şer gelmesi akla yatkındır. Ama asıl akla yaktın olması gereken, insanların bir araya gelmesine meydan verilmeyişidir.

Eğer IV. Murat döneminin siyaset yapısına bakılıyor ve o yönde düşünce geliştiriliyorsa, gece fenersiz dolaşma yasağının sıkı gözetim anlayışından kaynaklandığı kabul edilmelidir.

Kararların uygulanmasındaki şiddet ve baskı gösteriyor ki, bu yöntem marazi bir tutku değil, tersine aklından şüphe edilmeyen bir padişahın iktidarını koruma yöntemidir.

IV. Murat'ın devlet idare yöntemi bu iktidarı koruma yöntemleri ile iç içedir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı en kötü dönemde tahta henüz sünnet olmadan çocuk yaşta geçirilmiş bir padişahı, eğer siyaseten ve vicdanen yargılayacaksak, buna sadaretin hangi yılından başlayacağız?

Şüphesiz sert ve acımasızdı.

Peki ama, hangi padişahтан daha kötü yönetmişti devleti?

YERGİNİN BÜYÜK ŞAİRİ NEF'Î KADERİNİ YAZDI

İstanbul'a ilk kez geldiğinde I. Ahmet (1603-1617) padişahtır.

Edirne'deki ikameti bir kenara bırakılırsa İstanbul'da 30 yıl kadar yaşayan şair Nef'î toplam 4 padişah görmüştür. Gördükleri sadece padişah değildir. Düşman kellelerini kuyulara attığı için adı "Kuyucu"ya çıkan Murat Paşa gibi sadrazamlar da görmüştür.

Nef'î'yi tahlil eden bazı kişiler "padişah ulufesine ve saray desteğine erişmiş, eli kalem tutan bir şair, nasıl olur da öfkesine hakim olamaz?" şeklinde yorum yaparlar.

Sarayda dalkavukların gezdiği, sadrazamından padişahına kadar, tüm güç çevresinin hiddet, öfke ve şiddet yaşattığı dönem, Nef'î'yi de etkisi altına alacaktır.

Şairler öfke ve hiddetin dışında mıdır?

Nef'î, baskı ve yasaklar ile, şiddetin kol gezdiği bu dönemin şairi olarak, bunların dışında kalamazdı. Üstelik bunu hicivle yapıyordu. Mısralarına hakim olamayan Nef'î kendine nasıl hakim olsun ki?

Açıkçası saraydan beslenen kişi padişahтан başlayıp, diğer zevata kadar mısralarda övgüler dolaştırır ama en fazla saray şairi olurdu. Nef'î sarayda gezen ama bir "saraylı" gibi davranamayan şairdir.

Bağdat Fatihi

Padişah IV. Murat kendine özgü bir yönetim anlayışına sahiptir. Getirdiği yasaklar günümüzde zaman zaman tartışılıyor ve devlet idaresinin, şiddet ve baskıya dayandığı da öne sürülüyor.

Sanki birkaç istisnanın dışında Avrupa ile Asya topraklarında idarî anlayışı ve uygulaması farklı ve olumlu nitelenecek çok sayıda padişah varmış gibi...

Çok kısa ömründe (1612-1640) yaklaşık 16 yıl saltanat sürdüğü bilinir. Bu sürenin büyük bölümü annesi Mahpeyker Kösem Sultan'ın niyabeti altında geçtiğinden tam saltanat süresi 7 yıl 9 ay 21 gündür.

Anarşi ve zorbalığın hüküm sürdüğü dönemde, Osmanlı Devleti'nin kaderinde çok önemli rol oynayan "Bağdat fatihi", idareyi 21 yaşında almış ve düzeni şiddetli tedbirlerle sağlamıştı. Revan seferi ile Tebriz'i almış, ikincisinde ise Bağdat'ı fethetmişti. Askeri yönden dışarıya, sosyal yönden ise içeriye getirdiği düzeni koruma yöntemleri arasında kahvehaneleri kapatması muarızlarının muhalefeti körüklemesini önlemeye yöneliktir. Bu tür sohbet ve toplantıların yasaklandığı bir ortamda geceleri "tebdil" gezerek, denetimi ele alacak ve bu nedenle fenersiz gezmeyi de men edecektir. Dersaadet gecelerinde ne olup bittiği ışıktaki daha iyi görünecektir. İstanbul'un büyük bölümünü kül eden büyük yangından sonra, tütün ve içkiyi yasaklaması IV. Murat'ın icraatı arasında yer alır.

Halkın meclis kurmasına baskı getirmesine, meşk edip meclis kuranın başını vurdurmasına "Ama padişah hazretlerinin keyfi yerindeydi. Emirgun Efendi, Nef'i gibi sözü sohbeti dinlenir zevatla meclis kurup meşk ediyordu." gibi bir yaklaşımla karşı çıkmak, bizim bazı tarihe meraklı kişilerin sarıldığı karşı çıkış noktasıdır. Padişaha atfedilmiş, "İncili Çavuş" ya da sarhoşlar piri Bekri Mustafa hikâyeleri döneme damgasını vurmuştu. Ama kalıcı olan tezvirat ve yakıştıрма değil, sınırlara Tebriz ve Bağdat'ı yapıştırmaktır.

Padişahın 7 yılda 50 bin kelle alarak asayışı sağladığı uydurmalarını dikkate alsak bile, yaklaşık bir yılda 7150 kişinin baş verdiğini görürüz. Yani günde 20 kişi bile değil... Bu rakamı "az bile" anlamında vermiyoruz. Badireden geçen bir devlet ve devleti korumakla yükümlü bir hükümdar düşünün? Doğrusu da vardır, yanlışı da.

Kadıköy'e Değil, Tebriz'e

Dersaadet'ten Kadıköy'e değil, Tebriz ve Bağdat'a gidiyor.

Sırtını yeniçerilere dayayan ve sarayda sert politika karşısında tutunamayanlar ile şair Nef'i de kurbanlar arasındadır.

Gerçi saray fısıltılarına bakılırsa ikisi de zevzeklikten gitmiştir. Ama "şairin ölümü" biraz da "şom ağzı" ile ilgilidir. "Yapma, etme, sus biraz" ya da "Söz gümüşse, sükût altındır." gibilerinden, gün görmüş saray erbabının tavsiyelerine kulaklarını tukayan şair, tam tersine ağzını açıp gözünü yummuştur.

Padişahın bu noktadaki ikazını Saffet Sıdkı şöyle ifade eder:¹⁸

18 *Nef'i ve Sîhâm-ı Kazâ'sı*, Yazan ve neşreden Saffet Sıdkı, Aydınlık Basımevi, 1943, İstanbul.

"Sultan Murat'ın, methetmekte bu derece kudret gösteren bir şairin ileride neler yapabileceğini anlamak istemesi tabiidir. Fakat uzun müddet şairin bu yoldaki çalışmasını hoş görmesi çok tuhaf. Bununla beraber, nihayet padişahın onu bu felaketli yoldan çevirmeye gayret ettiği malumumuzdur. Hatta Nef'i'ye tövbe teklif etmiş ve o da -belki de korkarak- hemen 'tövbe olsun' demişti."

Huylu huyundan vazgeçer mi?

"Gözünü ve sözünü budaktan esirgemez", "büyük sözü dinlemez" Nef'i'nin, övgüden çok sövgüyü seçtiğini biliyoruz.

Tevfik Fikret Nef'i'ye hayrandır:

*"Bir yağız çehre çatılmış iki hançer kaşlar
Yine hançer gibi keskin iki manalı nazar..."*

Şairin doğum yeri Hasankale'dir (1572). Babası Mehmet de şiire yatkındır. Yaşıtlarının oyuna başladıklarında Nef'i mısralarda soluklanmıştı. Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, Hafız Sadi gibi ustaları okumuştur.

Hüzünlü çocukluk döneminde babası ailesini yüzüstü bırakıp Kırım hanının yanına gitmiş ve orada yaşamıştı. Nef'i'nin hiciv dünyasında babayı dahi affetmek yoktur. Babası Mehmet de oğlundan ağzının payını alacaktır.

*"Saadetle nedim olalı peder Han'a
Ne mercimek görür oldu gözüm, ne tarhana"*

Çünkü babası, evi barkı dağıtmış ve çocukları bırakıp, Kırım hanına kapılanmış idi.

I. Ahmet zamanı Nef'i'nin en rahat yıllarını yaşadığı dönem olmuştu. "Bahtî" mahlası ile şiirler yazan I. Ahmet Nef'i'nin sevdiği bir padişah olmuştur. İltifat ve ihsanlara o dönemde kavuşmuştu. Şaşılacaktır ama şairin en takdir ettiklerinden biri de IV. Murat'tır.

Padişah Daha İyi Şairdir

IV. Murat da şairdir "Muradî" mahlası ile yazmaktadır. Nef'i'nin en fazla kasideler sunduğu padişah olan IV. Murat da en fazla iltifatı şaire göstermişti.

Nef'i'nin asıl isminin Ömer olabileceğini kendi mısralarında da bulabiliriz:

*"Muhter-i nazm-ı bediü'l-eser
Nâzım-ı esrâr-ı ilahî Ömer"*

Şairi Murat Paşa'ya takdim edenin Kırım Hanı Canbek Giray olduğu ve İstanbul'a bu şekilde gittiği ifade ediliyor (1016-1017). Kâtipler sınıfına katılmasıyla sarayla sıkı münasebet kurmuştu. Yetiştigi dönem şairler-yazarlar çağıdır. Naima, Peçevî, Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Evliya Çelebi, Nâbî, Atâî, Haletî gibi ünlüler...

Nef'i'de övme duygusunun çoğu zaman övünmeye dönüştüğünü görürüz. Diyelim ki, birisini övecek, hemen kendini de araya sıkıştırır. Edebî âlemde pek rastlanır bir durum değil. Ama en çok dikkati çeken ve rahatsız eden tarafı ağzının bozuk olarak mısralara sirayet etmesidir. Sözcükler son derece kinayeli olarak yerine oturur ama son derece küfürbazdır.

"Mecnun fakat ilahî bir mürşidim. Bununla beraber ne endişeliyim ne ağâh ve ne de haberdarım... Gizli sırlar önüme perde gerince iş idici bir gözüm; hüsn-i beyan cilve edince de derin nazarlı bir göz olurum."

diyerek derinlerde gezen şairin bir de şu deyişine bakın:

*"P... dediğim çün bana incinmişsin.
P...lik sana az çok sebab-i devlet iken"*

Nef'i'nin eserlerinin kütüphanelerde yazmalar bölümünde kalması ve yeterince yayımlanmayışının nedeni kullandığı dilin "edebî"nin dışına çıkıp "edep" dışı oluşudur.

Amacı hiciv, sövmek değildir. Ama iş Gürcü Mehmet Paşa'ya geldi mi, tut tutabilirsen Nef'i'yi?

*"Ne güne kaldı medet devlet-i Al-i Osman
Hey yazık hey ne musibet bu ne matem a köpek,
Molla sultana zıbkı başı da olsa eğer
Görünür bana yine cariyeden kem a köpek..."*

Küfürnameler uzayıp gidiyor... Ne sadrazam kalmış ne paşa... Argo ifadenin çok üstüne çıkan ve müstehcenliğe tırmanan deyişlerini yayımlamaktan sarfınazar ediyoruz. Hicri 1269'da yayımlanan Türkçe divanında 55 kaside, 120 gazel, 7 rubai, 6 kıta da yer alır. Dileyen kütüphanelerde *Sihâm-ı Kazâ*'sını da bulur, Fârisî eserlerini de. Ama mezarını bulamaz.

Tahminen hicri 1044'te katledilmiştir. *Türk Ansiklopedisi* bu tarihi miladi 1635 olarak verir. Ve şairin ölümüne satırlar düşer.¹⁹

“Onun Bayram Paşa'yı hicvetmesi, tövbesini bozması ve paşanın padişaha yaptığı ısrarlı şikâyetlerin tesiri nedeniyle katlini emretmiş olması muhtemeldir. Nef'i kementle boğdurulduktan sonra denize atılmıştır.”

Mithat Sertoğlu Bayram Paşa meselesine farklı yaklaşır ve şairin paşayı hicvetmesinden haberdar olduğunu ifade eder:²⁰

Sultanım Şairi Halledelim

“IV. Murat bir gün Beşiktaş'ta babası I. Ahmet'in yaptırdığı köşkte Nef'i Efendi'nin *Sihâm-ı Kazâ* yani kaza okları adlı hiciv mecmuasını okurken birdenbire fırtına koparak tahtın yanına yıldırım düşüp mecmuayı paralayınca, bunda bir uğursuzluk sezdiğinden kendisini memuriyetinden azlettiği gibi bir daha hiciv yazmaya tövbe ettirdi. Nef'i Efendi, bir süre sonra padişahın yeniden iltifatını kazanıp daha iyi bir memuriyete atandı. Bu sırada bir meseleden dolayı kızdığı Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa'yı hicvettiyse de bunu kimseye göstermedi. IV. Murat ise onun tövbesini tutup tutmadığını anlamak için bir gün: 'Nef'i bir taze hicvin yok mudur?' diye sorunca bunun yazılı bulunduğu kâğıdı kendisine sundu. Bu çok ağır bir hicivdi. Hünkâr ise Bayram Paşa'yı çok se verdi. Bununla beraber Nef'i Efendi'ye bunu beğenmiş görüldü. Ancak hicvi Bayram Paşa'ya yollamaktan geri kalmadı. Bir rivayete göre kendisini denemek için Nef'i'den Bayram Paşa'yı hicvetmesini isteyen IV. Murat'ın kendisiydi. Bayram Paşa hicvi okuyunca huzura çıkıp Nef'i'nin idamına müsaade istemiş, hünkâr da bu müsaadeyi vermişti. Bayram Paşa saraya dönünce Nef'i Efendi'yi çağırttı ve hicvi gösterip bir hayli azarladıktan sonra odunlukta hapsedtirip orada boğdurarak cesedini denize attırdı (25 Ocak 1635).”

Konuyu bizim naçizane deyişimizle noktalayalım:

*“Taş atacak kimse bulamazsa, atardı kendine
Bir bulunmaz kolye gibi sarıldı kemendine”*

19 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 25, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.

20 *IV. Murad*, Mithat Sertoğlu, Türk Büyükleri Dizisi 34, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

MİTHAT PAŞA: MADEM REFORMCUSUN O ZAMAN ACI ÇEKMELİSİN

“Eğer beni gönderirseniz alimallah memleket mahvolur. Allah rahmet eylesin bu millete...”

Memleket dışına çıkarılırken, İzzettin vapuruna bindirilmeden önce kendi hayatıyla, millet hayatını bir tutmuş ve İngiliz donanmasının üç gün içinde İstanbul’a geleceğini de sözlerine eklemişti.

Abdülaziz’in öldürülmesinden sadece yönetim tarafından sorumlu tutulmayacak, başta Çerkez Hasan olmak üzere çok kişinin suikast hedefi hâline gelecekti.

Abdülaziz meselesinde İzmir’de Vilayet Konağı baskını ile tutuklanmak istenmişti (18 Mayıs 1881). Paşanın eşlerinden (iki eşi vardı) Fatma Naime, ifadesinde gece yarısı eve gelenlerin arasında İstanbul’dan gönderilen Miralay Rıza (Serasker Rıza Paşa)’nın da olduğunu, miralayın kapıyı iterek cebren içeri girdiğini, yatağı kontrolle hâlâ sıcak olduğunu ima ettiğini bildirmişti.

Fransız Konsolosluğu’na sığınan Mithat Paşa hükümetin güvence vermesi üzerine Adliye Nazırı Ahmet Cevdet Paşa tarafından İzmir’den alınmış ve ilk sorgusu da İzzettin vapurunda yapılmıştı.

İltica ile sorgulama arasındaki zaman dilimi sadece paşa için değil, ülkeyi yönetenler ve devlet idaresini baskı altına alan Avrupa açısından da önem taşıyacaktı.

Mithat Paşa gibi doğru veya yanlış ülke yönetiminde söz sahibi olmuş bir önder, siyasi pazarlık konusuydu.

Neydi bu infaza kadar gidecek olan iltica?

Eşleri Habersiz Kalıyor

Yıldız’da kurulan mahkeme sadece paşayı yargılamadı. Toplam 11 kişi yargılanmış, bunların dokuzu ölüm, ikisi de onar yıl kürek cezasına çarptırılmıştı. Abdülhamit bu cezaları sürgün ve hapis cezasına tahvil etmişti.

Eşleri Fatma Naime ve Şehriban Hanımlar ile kız kardeşi, çocukları ve torunları İzmir'de kalmışlardı. Taif'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmadan önce (31 Temmuz 1881) yazdığı mektuplara el konulduğu için ailesi 6 ay habersiz kalmıştı. Naime Hanım'a yazılan mektupların birini yabancı diplomat eşi olan bir kadın iletecekti.

Zeki Arıkan incelemesinde İzmir'deki ailenin perişan duruma düştüğünü, sıkıntının felakete dönüşerek Vali Konağı'ndaki evin nasıl sahipsiz kaldığını şöyle anlatacaktır:²¹

"Bütün eşyası pencerelerden atıldı. Aile sokakta kaldı. Eş ve çocuklarıyla birlikte hizmetçiler sokağa döküldü. Bunların sayısı elli altmış kişiyi buluyordu. Mithat Paşa'nın ailesine elini uzatan, yardım etmek isteyen bir tek kişi bile çıkmadı. Sonunda Süleyman Bey adında bir hayır sahibi şehrin ortasında bulunan bostanında çadır kurdurarak, ev buluncaya kadar Mithat Paşa ailesinin burada barınmasını sağladı. Aile geçimini bir süre Mithat Paşa'nın göndermekte olduğu para ile sağlamış, sonrasında ise atlar, arabalar ne varsa satılmıştı. İstanbul'daki çiftliğin yıllık geliri konağın kömür, kahve parası ile bahçıvan ve kapıcı maaşına karşılık tutulmuş, kahvehanedeki kiracıdan da hiçbir aylık alınmamıştı. Zaten Mithat Paşa'nın Taif'te boğdurulmasından sonra Yıldız'dan gelen bir buyruk ailesini İzmir'de ikamete mecbur ediyordu. Bundan sonra Mithat Paşa'nın ailesi sürekli İzmir'de oturdu. Ali Haydar Mithat, Beyrut'a gidip öğrenimini tamamladıktan sonra yeniden İzmir'e döndü (1891). Vapurdan indiği sırada kız kardeşi Vesime Hanım'ın ölüm haberini aldı. Ali Haydar Mithat, İzmir'de hafiyelerin bitmez tükenmez kovalamalarından bıktığı için 1899 yılında Vali Kâmil Paşa'nın iznini alarak yurt dışına kaçtı. Mithat Paşa'nın ikinci eşi ve Ali Haydar Mithat'ın annesi Şehriban Hanım 1887 yılında İzmir'de öldü. Büyük eşi Naime Hanım ise ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gidebildi."

Fransa'nın Oyunu

Devlet adamı olarak hizmetleri ve Taif'te boğdurulması ayrı bir değerlendirme konusudur. Ancak Fransız Konsolosluğu'na sığınması ve iltica eden tek sadrazam olması, Osmanlı sancağındaki hilalin yanına haç koydurması, Hristiyanlardan müteşekkil birlik oluşturmaları, Harp Okulu'na Hristiyan alınması gibi, sarsıcı düşüncelerin

savunucusu olarak bir kısım çevrelerin tepkisini almıştı. Avrupa'nın I. Meşrutiyet'e getirdiği yaptırımların, azınlıkların hakimiyetindeki Meclis-i Mebusan'ın oluşumu dikkat çekiciydi.²²

Ama daha dikkat çekici nokta Avrupa'nın iki yüzü politikaşydı. Bunun somut örneğini Mithat Paşa'nın Fransa Konsolosluğu'na sığınmasında da görebiliyoruz. Fransa, bir yandan kapıyı açıyor öbür yandan kapıyı kapatıyordu. Mithat Paşa konusunda diplomatik çevreler Fransa'nın, paşaya neden özen göstermediğini bir rapordan öğreneceklerdi. O sırada bir Osmanlı vilayeti olan Tunus'u ele geçirmeyi planlayan Fransa, rahatlıkla meseleyi çözmek için Mithat Paşa'yı hemen teslim edecektir.²³

Fransa'nın İzmir'deki konsolosu Pellisier'in bu konudaki raporu şu satırları içerecekti:

“Verilecek karar hakkında hiç tereddüt edilmemesi gerektiği konusunda benim gibi düşüneneğinizi ümit ediyorum. Bir katile (sığınma hakkı) tanımak hakkına sahip değiliz ve Mithat Paşa, Abdülaziz'in katili olmuştur. Daima hizmet ettiği devletin konsolosluğuna (İngiltere demek istiyor) sığınmayıp, bizimkisine sığınması hâlen Türkiye ile münasebetlerimizin gerginliğini hesaplamış olmasındandır. Eğer bu münasebetleri düzeltecek bir şey varsa o da, padişahın her şeyden fazla ilgilendiği bir meselede adilce davranmamızdır.”

Fransız yetkililer sefirin görüşlerini tamamen paylaşıyor ve Mithat Paşa'nın konsoloslukta kalamayacağını, durumun padişaha hemen bildirilmesini ve Mithat Paşa'nın derhal Osmanlı makamlarına teslim edilmesini duyurulmasını istiyordu. Bir gece kaldığı konsolosluktan 18 Mayıs sabahı Mithat Paşa teslim edilmiş, sefir Fransa'ya yolladığı bir başka telgrafla durumu bildirmişti:

22 120 mebusun 71'i Müslüman, 49'u ise Hristiyan, Ermeni ve Yahudi idi. 13 Aralık 1877'deki ikinci dönem çalışmalarında 56 Müslüman mebusa karşılık 47 gayrimüslim mebus yer almıştı. Müslüman mebuslar ise Arap, Abaza, Çerkez, Boşnak, Arnavut ve Kürtlerden müteşekkildi. Genel anlamda Türk mebuslarının sayısı yüzde ellinin altına düşüyor ve millilik vasfı taşımayan bir teşri organı teşekkül ediyordu. Bu görünüş altında çeşitli din ve millettekiler kendi dillerinin resmî olmasını istemekle kalmayacak ve icraya müdahale ederek “istiklal” isteyecek kadar ileri gideceklerdi (*Sultan İkinci Abdülhamit Han*, Ö. Faruk Yılmaz, Osmanlı Yayınları).

23 Correspondance politique des Consuls: Smyrne: 1881-1883, Tome: 8, Paris.

"Padişah tahmin ettiğim gibi Mithat meselesindeki davranışımızdan dolayı çok duygulandı. Yaverlerinden birini bana göndererek size ve Cumhuriyet hükümetine teşekkürlerinin iletilmesini istedi. Sarayın adamlarından biri de bu sabah gelerek beni gördü. Salahiyetle konuştuğuna inandığım bu şahsa göre, padişah Tunus meselesinde şiddetle protestolarda bulundu ise, bunu yalnız Müslümanlar önünde durumunu ve şu anda Mekke ile Trablusgarp'ta çok sarsılmış olan halifelik prestijini muhafaza için yapmıştır. Aslında Tunus'u gözden çıkarmıştır bile. Zaten, Tunus meselesinin patladığı sıralarda bunu bana onun belli başlı müşavirlerinden biri söylemiştir. Dün de padişah, Tunus meselesinin aramızda 'geçici bir bulut' olduğunu dolaylı olarak bildirmiştir."

Ancak tüm Fransız sefirleri aynı görüşte değildi.

İki Günde Karar

Mithat Paşa konsolosluktan alınmış, 22 Mayıs gecesi İstanbul'a getirilmişti. 27 Haziran'da Yıldız Köşkü yanındaki bir çadırda diğer sanıklar ile birlikte davanın görüşülmesine başlanacaktı. Karar çok kısa bir sürede (iki gün içinde) alınmış, idam hükümleri 11 Temmuz'da tasdik edilmişti. Aynı gün yeni Fransız sefiri Montholon, davayı "tam bir skandal" olarak yorumlayacak ve gönderdiği telgrafta idam hükümlerinin yerine getirilmemesi için İngiltere'nin de ağır bir teşebbüste bulunduğunu açıklayacaktı. Bunun yanı sıra İngiltere sefirinin kraliçe adına saraya bir mektup götürdüğü, padişahın da idamları kürek cezasına çevirdiği verdiği bilgiler arasındaydı. Mithat Paşa da 28 Temmuz akşamı kesinleşen cezasını çekmek için Taif Kalesi'ne gönderilecekti.²⁴

"İffetli haremlemlerim hanımlar,

Bundan otuz beş-kırk gün önce kadar Sait Bey namına olarak size bir mektup göndermiştim ki, en son mektubum odur. Evvelki mektupların fihristi ve numaraları onda beyan olunmuştu. Bunun üzerine bir hafta kadar hasta oldum. Sebebi de arkamda ve sağ küreğim üzerinde zuhur eden bir çıbandı. İşbu çiban gitgide büyüyüp şirpençe olduğu anlaşıldı ve beni bir hayli hasta etti. Burada bir hekim muavini olan bir genç varsa da, tecrübesiz olduğundan bizim arkadaşlar hayli telaş ederek, Mekke'de bulunan

24 *Mithat Paşa'nın Hatıraları / Yıldız Mahkemesi ve Taif Zindanı*, Yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 1997.

Vali Paşa'ya bir mektup yazarak, benim haberim olmadan bir hekim istemişler ise de bir cevap bile gelmemiştir.

Meğer bu aralık Vali Paşa'ya gelen bir emirde Taif'te menfi denilen mahpusların bir an evvel vücutlarını ortadan kaldırmak için acele etmek için yiyecek ve sair hususlarda tazyik olunmalarına dair görev zuhur etmiş, bu görev için özel olarak seçilmiş olan Binbaşı Bekir Efendi, Vali Paşa tarafından görevli olarak Taif'e gelerek, ilk iş olarak bize verilen tayınları keserek, aşçıları da kaldırdılar. Yanımızdaki uşaklar ki, biri bizim Arif ve diğerleri de Mahmut Paşa'nın ve Hayrullah Efendi'nin ve Nuri Paşa'nın olmak üzere topu dört kişiden ibarettir. Bunlar bile yanımızdan alınıp çıkarıldıktan sonra, binbaşı her birimizin yanına gelerek, ben ise hasta yatağımda ve çıbanın ağrısı ile uğraşırken, aldığı emri gayet sert bir lisanla anlatarak, askere sabah-akşam verilen çorba ve sebze ne ise bizlere de ondan karavana verileceği ve çarşıdan yiyecek olarak az-çok bir şey aldırma memnu olduğundan bahsederek, verilecek karavana içindeki gıdanın yeterli olduğunu söyledi. Evvelki gibi çamaşırlar dışarıda yıkanmayıp herkesin kendi çamaşırını yıkamasını tembih ederek ayrıca herkesin yanında ne kadar kâğıt, hokka, kalem ve yazılı evrak varsa toplattırıp aldırdı.

Bereket versin size evvelce yazmıştım. İçinde bir şey yoksa da, ihtimal söz konusu olurdu. İşte binbaşı efendi bu şekilde görevini yaparak bizim uşakları ve Hayrullah Efendi'nin iki yaşında küçük bir oğlu ile bir evde oturan validesini ve aşçıları alıp o gece Mekte'ye götürdü. Bu muamele zehirlemenin bir başka nevi olup, otuzar kırkar sene aile ve çocuğu içinde lezzetli yemeğe alışanlar, asker karavanasını açlık zoruyla bir müddet yeseler bile, mideleri ve vücutları dayanamayarak, tabii mizaçları bozulacak ve bu durum vefatlarına sebep olacaktır.

Bana gelince, böyle bir hastalığın en şiddetli zamanlarında her an ve dakika yardım ve hizmete muhtaç olduğum uşağı cebren yanımdan alıp götürmeleri, benim için diğerlerinden ziyade tesirli olmak tabii ise de, böyle tehlikeli çıbanın çıkması ve istenilen hekimin gönderilmemesi ve bu durumun binbaşının söz ve muamelelerinin bir kat daha hastalığı uzatması cihetiyle, birkaç gün içinde ölerек bu sıkıntıların hepsinden kurtulmak ümidi benim en büyük teselli kaynağım olmakta idi. Lakin, mukadder ecelin tehiri ve tecili basit sebeplerle kolaylaştırıldığı da aklımızın ermediği ilahî hikmetler cümlesindendir.

Çıban Başı

İşte böyle bir üzüntü ve sıkıntı içinde kalıp çıbanın açılma ve işlenmesinden umudu kesmişken, Allah cümlesini maksadına ulaştırsın arkadaşlarım beni yalnız bırakmadılar. Yaptıkları çoban merhemi (yakı) ile çıban açıldı ve işlemeye başladı. On beş gün kadar fevkalade işleyip ağrısı günden güne azaldı ve iyiliği yüz tuttu. Hele birkaç günden beri bütün gün yarası kapanma derecesine geldi. Binbaşı, aşçılar ve uşaklarla Mekke'ye vardığı gibi cümlesi İstanbul'a gönderilmek üzere, önce Hayrullah Efendi'nin çocuğu ve haremi Cidde'ye varmışlar ve uşaklar da müteakiben gönderilmek için hazırlanmış iken, telgrafla İstanbul'dan gelen emir üzerine, efendinin haremi ile bizim uşakları Binbaşı Bekir Efendi tekrar Taif'e getirtmiş olup, biçare uşaklar olsun mahpusluktan kurtulmuş iken tekrar hapse dönmüşlerdir.

İşte hâlimizin hülasası bundan ibarettir. Evvelki gibi mektup göndermeye imkân olmadığı cihetle çamaşır, yiyecek ve para gibi şey gönderilecek olursa, şu an bunların bize vasıl olması mümkün değildir. Meğerki durum değişir, eğer ariyet dişler yapılmış olup da gönderilirse, ihtimal ki o zamana kadar bir vasıta tedarik olunarak içeri alınabilir. Lakin para ve yiyecek gönderilmemelidir. Hem de lüzumu yoktur. Zira çarşıdan et ve pirinç ve sair besleyici yiyeceklerin alınması yasak olup, kahve ve odun ve kömür ve sabun gibi şeyler için ihtiyaç da olsa mevcut kâfidir. Memduha Hanım ve çocukların gözlerini öperim. Diğerlerine umumen selam.

Mithat / 5 Nisan 1884"

Bu mektubun yazılışından yaklaşık 33 gün geçmişti. Geçmeyen telafisi mümkün olmayan gurbet acısı ve yemeğinden uykusuna kadar uzanan bir çeşit işkenceli hücre hayatıydı.

Cellat Ordusu

8 Mayıs 1884 ...

Gece karanlığı henüz aydınlığa kavuşmuştu. Hücre içinde veya hücre dışında, paşa veya asker, zengin veya yoksul herkesi birbirine eşitleyen ölüm vakti gelmişti.

Cellat tek kişi değildi. Hepsı birbirinden farklı beden ve çevreye mensup 9 kişiydiler. İçlerinde ağa da vardı, kunduracı da, berber ve yüzbaşı da. Süngüleri tüfeklerinde, cephaneleri bellerinde olan cellat

grubunun en ilginç yanları postalsız oluşlarıydı. Plan gereğince ses-sizce bu işi Binbaşı Bekir'in (İnfaz sonrası Ferik rütbesine erişti. Beyrut'ta öldü.) nezaretinde çözümleyeceklerdi.²⁵

Kaynaklar Mithat Paşa'nın infazını İkinci Bölük'ten berber İsmail'in yaptığını ifade ediyor.

Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın sonu da toplu bir infaza dayanır. Kaymakam rütbesi ile Yemen'de görevli iken isyancı Araplar tarafından parçalanmıştır.

Avrupa ülkeleri dışarıda en büyük desteği verirken, içeride ise çok sayıda işbirlikçi harekete geçecekti. Osmanlı Devleti'nin azınlıklara mahsus uyguladığı sistem, Avrupa'nın isteği ile neredeyse Türkleri azınlık durumuna düşürüyor ve "millet mefhumu" ortadan kalkıyordu. Ve doğal olarak Avrupa, Osmanlı halkı ve hakları konusunda siyasi ve askerî müdahaleleri genişletiyordu.

Hilal ve Salıp

Bosna-Hersek meselesi dolayısı ile Avusturya Hariciye Nazırı Kont Andrassy bir beyanname yayımlamış ve hilal ile salibin bir bayrakta birleşemeyeceğinden bahsetmişti. Hem Avrupa'yı körük-lüyor, hem de Osmanlı'yı zora sokuyordu.

Avusturyalı kontun bu açıklamasının ardından Osmanlı tarihinde hiç görülmeyen bir olay yaşanacaktı. Bayrağa bir haç ilave ettiren Mithat Paşa, Hristiyanlardan da bir gönüllü taburu kurdurtmuş ve bu bayrağı İstanbul sokaklarında dolaştırarak Niş şehrine göndermişti.

26 Ağustos 1877 tarihinde Cumhuriyetçiler adına dört Fransız, "Altes Paşa hazretlerine, Osmanlı İmparatorluğu eski sadrazamı" diye hitap ederek Mithat Paşa'ya bir mektup göndermişlerdi.

Paşanın ülke yönetimini yeniden ele alması nedeni ile bir araya gelen Fransızlar, "Cumhuriyetçi ve Yurtsever"ler olarak hem tebriklerini sunmakta hem de bazı dileklerde bulunmaktadırlar.

25 Mithat Paşa'yı şehit edenler İkinci Ordu'nun 10. Alayı, 3. Tb., Birinci Yüzbaşı Anapalı Çerkez İbrahim Ağa, İkinci Bölük mülazim-i sanisi Kumlalı Nuri Ağa, Birinci Bölük'ten Çanakaleli Ahmet Çavuş ve Kunduracı İsmail, İkinci Bölük'ten Gümülcineli Mehmet ve Gümülcineli Recep, Dördüncü Bölük'ten Karahisarlı Osman, İkinci Bölük'ten Edirne Bayezit mahalleli berber İsmail.

"İslamiyet'in çok zamandan beri kabul edip uyguladığı bu dinî hoşgörü ve toplumların bir arada yaşaması gibi bir ana prensibe olan saygısı sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nda din ve vicdan hürriyetinin var olması, bu imparatorluğun ayakta kalmasının bizce en önemli gerekçesidir ve egemenliği altında bulunan milletlerin yaşamaları ve gelişmeleri ile de tamamen bağdaşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu aynı gerekçe ile Avrupa topluluğundaki yerini de korumalıdır.

"Avrupa'nın bugünkü kurtuluşunun en önemli şartlarından biri, daha iyi hâle getirilecek kurulu düzenin garanti altına alınması ve düzenli bir idare ve sağlam bir hukuk sistemine kavuşturularak yeniden canlanacak Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalmasıdır. Bu önemli sonucu garanti altına almak ve panjerizmin bütün ağırlıklarıyla batısından ve doğusundan, Avrupa'nın üstüne çökerek, kaçınılmaz bir şekilde muzaffer olmalarından doğacak tehlikeyi ortadan kaldırmak için Fransa, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın (İtalya ve İspanya'nın katılmasını dileyerek) Türkiye ile fiilen birleşmeleri bizce normal karşılanmalıdır."26

Mithat Paşa, mektuba aynı gün cevap vermişti. Diyordu ki:

"Bu manzara karşısında, uygar Avrupa'dan, muhakkak ki son derece yetkili sesler yükselmiş ve kimi mahkûm etmiştir? Türkiye'yi iki kuvvetten, hücumu maruz kalan Türkiye'yi ünlü devlet adamları, saldırgana karşı söyleyecek kınama belirten tek bir kelime bulamamışlardır. Bunun sebebi nedir baylar? Hepiniz biliyorsunuz, Türkler Hristiyan olsalardı, her şey başka türlü olurdu. Ne kadar hazindir ki, dinî duygular akla galebe çalmış, her türlü ön yargısız düşünmesi gereken zekâlarda bile adalet mefhumunu gölgeleyebilmiştir. Din, insanı adalete sevk etmiyorsa neye yarar? Ya İslam dini baylar, o kadar kuşku duyulan İslam dini, gerçekten de her türlü terakki ve her türlü uygarlığa düşman bir atalet dini midir?"

"Baylar, son bir söz. Bizler, kurucusuna inandığımız ve benim şahsen, âdetlerin yumuşaması bakımından son derece önemli etkisini kabul ettiğim, Hristiyanlığa karşı, Hristiyanların İslamiyet'e karşı hâlâ duyabilecekleri ve emin olun bir gün ortadan kalkacak olan kuşkuya benzer bir kuşku beslemiyoruz. Türkiye'de yaşayan

Hristiyanlara gelince, biz onları aynı hak ve mükellefiyetleri olan birer kardeş, birer Osmanlı olarak görmek istiyoruz. Din ve ırk bakımından ayırız ama ülke sathında vatan duygusu altında birleşmek istiyoruz ve birleşebiliriz de. Vatandaşlarınıza, benim şahsımda Paris'te bir vatandaşlarının daha olduğunu ve bundan böyle her Osmanlı'nın şahsında bir vatandaşları olacağını söyleyiniz. Bu iki millet çok eski zamanlardan beri birbirlerine hayranlık duymuşlar, savaş alanlarındayken bile, neredeyse birbirlerini seveceklerini anlamışlardır."

Sürgünlerle Dolu Bir Ömür

1822 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Rusçuklu Hacı Ali Efendi'nin oğludur. Öğreniminin bitiminden sonra Sadaret mektubî kalemi ile göreve başladı ve daha sonra sırasıyla Suriye Valiliği'nde tahrirat 2. kâtipliği ve Konya valisinin divan kâtipliğini yaptı. Aynı görevle Kastamonu'ya atanan Mithat Paşa, burada başkâtipliğe yükseldi ve 1851 yılında Bağdat müfettişliğine atandı 1852 yılında Meclis-i Vâlâ 2. kâtipliği, Rumeli müfettişliği ve Bursa müfettişliği yaptı. 1857-1858 yılları arasında Avrupa'yı inceleme seyahatine çıkan Mithat Paşa'nın bulunduğu şehirler arasında Paris, Londra, Viyana, Brüksel yer aldı. 1868 yılında kabine üyeliği yapan Mithat Paşa, hükümet kadrolarında da yer aldı.

5 Şubat 1877 günü azledildi ve sürgüne gönderildi. Daha sonra Yıldız Mahkemesi'nde yargılandı ve müebbet hapse mahkûm edilerek Taif Kalesi'ne gönderildi ve orada boğdurularak öldürüldü (7.5.1884). Önce Taif Kalesi'ne gömülen paşanın kemikleri daha sonra İstanbul'a getirildi ve Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'ne nakledildi (26.6.1951). Ancak Osmanlı tarihinde hâlâ açığa çıkmayan bir tartışmayı da hatırlamak gerekiyor. Mezarının nakli sırasında Mithat Paşa'nın başsız olduğu öne sürüldü ve bugüne kadar bu konu aydınlığa çıkmadı.

Ancak Fransa'da dönemin en önemli dergilerinden *L'Illustration*'da Mithat Paşa ve Yıldız Sarayı ile ilgili yayımlanan bir yazıda kullanılan bir fotoğraf hayli dikkat çekiciydi. Yazıda paşanın klasik bir fotoğrafının yanı sıra 1883 tarihi ile kafatasının da resmi kullanılmıştı.²⁷

27 *L'Illustration*, No: 3463, 10 Juillet, 1909.

ce qui concerne l'attitude de l'empereur dans la voiture de la captivité, son inutilité et sa cigarette, M. Quénin-hart nous livre le témoignage inédit sous-officier, d'après le journal sous-officier, et qui, aujourd'hui, appartient à l'ancien radical. Ce sous-officier, du plan de la porte de Sedan après la défaite, vit, au soir, au pas, une volturade découverte latine générale en uniforme avide l'acte. En l'un de ces officiers, il recon-temperer. « Ses traits somnolents, à la pâleur était extrême ; de chaque ses lèvres, les moustaches pendantes, il ne tenait aucune cigarette à la bouche ni à la main. Des grosses couleuvres de ses yeux. Les autres se plaignaient également sans dire un « C'est tellement poignante, qu'aujourd'hui je portai la main à mon front. » Je rendis silencieusement mon « Voilà, certes, un tableau qui diffère de la légende. Mais il y a peu de à cause même de sa « terreur psychologique », qu'il ne soit celui de l'histoire. Sur le premier Empire, les publications sont toujours. On édite et l'on réédite, retrouver un pareil engagement en des livres de l'Europe, il faudrait se faire connaître au régime de Philippe, au temps où le bon Marco Hilaire mettait en roman-feuilletonnement et les personnages du premier Empire. Parmi les récents ouvrages de période, nous signalons : *Les Souvenirs de chevalier de Gruber*, qui combattent les impériaux sous les ailes avariées (Paris, 3 fr. 80) ; une biographie, par l'ingénieur de l'art de l'art (Paris, 7 fr. 80), sur l'affaire du congrès de l'Institut, nous mal expliqué et qui, pendant treize ans, préfet de l'Empire à Besançon ; la biographie de M. Guérin : sur les *Parapentes littéraires* (E. Pichon, 3 fr.). — *La Mémoire de Sainte-Abondamment illustrée*, et ré-ant une librairie d'adroit vulgarisation, 3 vol., 12 fr.). Enfin, on peut plus primer l'ouvrage de J.-B. Péro : *quel Napoléon n'a jamais existé* (Ed.), une fantaisie dont l'ingéniosité en 1827, lors de sa première édition, et certainement plus piquante que de ces. — Mais le plus curieux de tous récents est encore la *Chronique de la vie de Dino*, publiée par la princesse villi, dont le tome II (Paris, 7 fr. 80) avait de suivre les destinées de quel-que arrivant de l'Empire sous le règne de Philippe. Les nouveaux chapitres de-riquent nous entretiennent des évé-nements et notamment des années 1840, 1845, c'est l'année de la crise-mine, du procès de Mme Lafarge, et sur des Condorcet. Sur ces trois « actua-d'il y a soixante-neuf ans, nous de la duchesse de bien pittoresques ob-sone.

JEAN LAHOR

parmi les meilleurs poètes de l'école par-nassienne l'auteur de *l'Ulysse*, de *la Gloire du néant*, de *Melancholia*. Son esprit méfiant s'était fortement imprégné des doctrines de la philosophie hindoue ; il y puisa l'inspiration de la plupart de ses poèmes, d'une forme somptueuse, d'une fièvre tenue, qui le fit parfois comparer à Leconte de Lisle. Il se portait garder son individualité, et son pessimisme philo-sophique ne le conduisit point à l'im-pas-sibilité hautaine, désagréable, des besoins matériels et moraux de l'humaine humanité. Ce poète qu'on du bouddhisme ne se désin-teressa ni de sa profession médicale, ni des questions d'économie sociale, ni des ques-tions d'esthétique ; il écrivit des études sur l'hygiène, sur les habitations à bon marché, sur l'art populaire ; il fut un des premiers à concevoir l'idée d'une société protectrice des paysages français.

An mois d'avril de cette année, Jean Lahor s'était présenté à l'Académie fran-çaise pour le fauteuil de François Coppée. Quelques jours avant l'élection, les *Amis* ayant sollicité de lui, ainsi que des autres concurrents, quelques lignes d'impressions personnelles, il rendit hommage à la compagnie littéraire et la plus haute qui soit en Europe, et il ajouta : « Je com-prends que certains candidats doivent tout à coup, en s'approchant d'elle et frap-pant à sa porte, fort anodinement l'admira-tion inquiète de leur poir de mérite, et sor-dain pensent à fuir, comme Henri Heine, je crois, à la porte de Goethe. »

Il obtint 9 voix au premier tour de scrutin et en conserva 5 au huitième tour, où Jean Aicard devait triompher avec 16 voix. Malgré l'aveu sincère de sa modestie, il n'eût certes pas été déplacé parmi les im-mortels.

LES THÉÂTRES

Avec un certain retard sur les années pré-cédentes, à cause de la température excep-tionnellement mauvaise de ces semaines passées, voici pourtant la réouverture des théâtres à la campagne, en plein air, des « théâtres de la Nature », et des théâtres « au château ». Pour ouvrir, en quelque sorte, cette saison, le comte Robert de Cler-mon, comte à courir le monde des let-trés, des arts et des élégances, à la repré-sentation, sur sa scène privée de Maisons-Laffitte, d'une fantaisie suivie de ballet due à la plume experte et légèr de M. Nozère, qui était, pour la partie musicale, assurée par la collaboration de M. André Fria. *Les Sabots de Pérou*, tel est le titre de cette fan-taisie où l'on voit des déesses descendues dans un bois sacré, aux portes de Paris, se mêler scabieusement aux mortels. Les dé-esses étaient figurées par de jolies et d'admirables comédiennes. Mme Nelly Cor-mon, Robinson, Fontenay, Juliette Claren-ce, entourées de danseuses aux pieds alba, Mme Rianza, Napierkowska, Les Piron, les déesses étaient harmonieuses, les costumes ravissants.

la route de l'exil. Rappelé en Turquie, avec force promesses, par Abdol-Hamid qui crai-gnait l'effluence de cet homme d'Etat au grès des réformes en Europe et du cabinet de Londres, Midhat accepta le gouverne-ment de Smyrne. Arrêté peu après, en 1881, par ordre du sultan, et ramené à Constan-tinople sous l'accusation d'avoir fait assassi-

Crâne trouvé à Yildiz, dans un émin et qui serait celui de Midhat pacha, assassiné en 1883.

Midhat pacha, d'après une photographie

minor Abdul-Asis, Midhat fut, malgré l'innu-ité des preuves, condamné à mort. Abdol-Hamid pensait qu'en supprimant l'ennemi de la charte libérale il prêterait un coup définitif au combatisme libéralisme lui-même. Néanmoins, il n'osa pas faire exécuter au grand jour la complaisante sentence et Midhat fut déporté en Acicine, à Tati.

A la fin d'avril 1883, les journaux de Constantinople annoncèrent que l'ex grand-vizir venait de succomber à la maladie. Un auteur d'effluents basins — dont il n'est rien depuis quelques jours. En réalité, après diverses tentatives d'empoisonne-ment déjouées par le prisonnier et ses docteurs, Midhat avait été étranglé pen-dant la nuit, avec une corde, dans des circonstances qui ont été racontées avec de tragiques détails par un témoin oculaire, mais impuissant, Hassan-Hamid, l'ex-chef du libéralisme, un autre prisonnier ou-

Mithat Paşa'nın katledilmesi ile ilgili Fransa'nın ünlü dergisi *L'Illustration*'un 10 Temmuz 1909 sayısında hem yorum yapılmış, hem de paşanın kafatasına yer verilmişti.

ÇAKIRCALI'NIN BAŞI YOKTU AYAKLARINDAN ASILDI

Secdeye vardığında her şey bitmişti. Şiddetli acıyla sarsılıp, arkadan girip önden çıkan bıçağa umursamaz gözlerle baktı... Ardından üç silah sesi duyulacak ve ölüm Çakırcalı Ahmet'in fermanını yazacaktı.

Grav... Grav... Grav...

Hasan Çavuş, martiniyi ağaca dayayıp bir süre boş gözlerle çevresindeki zaptiyelere baktı ve dedi ki: "Onlar dağda ejder, düze indiklerinde kuzudurlar. Mertçe yaşayıp, namertçe öldürülür. Bu nedenle ölümlerine bedel biçilmez."

Aynı gün Yörük Osman Efe İzmir'de, Orhan Efe Kırkağaç'ta, Parmaksız Arap Efe Aydın'da, Bakırlı Efe ise Bergama'da zaptiyeler tarafından öldürülmüştü. Hepsi de ortak yazgıyı yaşıyordu. Dağdan dağa konmuş, kurşun sesini sinek vızıltısından farklı görmemiş efelerdi onlar...

Hükümet talebini kabul edip, bağışlanınca düze inmişlerdi. Hükümet isteseydi, hepsini İzmir'e getirir ve tümünü darağacında sallandırır. Vali, belli ki İstanbul'un dışında bir karar almış ve daha önce affedilen efeleri yine dağa çıkarlar korkusu ile teker teker öldürtmüştü (1883).

Ödemiş taraflarında Karıncalı ve Madram dağlarını mekân tutmuştu. Son derece keskin nişancıydı ve bu yüzden "Çakıcı" olarak da adlandırılıyordu.

Ödemiş'e üç saat uzaklıktaki Ayasuluğ köyünden olan Çakırcalı Ahmet Efe, ilk suçunu 1894'te işleyecek ve mahpushanede 3 yıl yatacaktı. İlk affı bu sırada görmüştü. Fakat aynı yıl adamlarıyla tekrar dağların yolunu tutmuştu. Hacı Mustafa, Kara Ali, Arap Mercan, Kara Hüseyin oğlu Mehmet, Küçük Osman ve Mehmet Mercan efelerle, Ödemiş bölgesinde sağladığı üstünlük sadece hükümet kuvvetlerine değildi. Büyük ve sarp dağlar onun dışında onlarca çeteye kucak açmıştı. Çakırcalı bunları da sindirmişti. Dağlar onundu (1904). Silahlı eylemleri II. Abdülhamit dönemine denk geldiği için

bir kısım çevrelerce neredeyse bir “hürriyet kahramanı” olarak tanıtılmış ve milliyetçiliğinden övgü ile söz edilir olmuştu.

Hükümet tedbirlerinin artması ile hareket imkânını yitiren efenin “aman” dileyerek dağdan inmesi ve hükümet kuvvetlerine katılması da rastlanan bir olaydı.

“Düze inmek”le nitelenen bu dönüşle Çakırcalı ve arkadaşlarına “kır serdarlığı” görevi verilmişti. Eskiden jandarma kovalayan efe bu görevi ile eşkıya avına çıkacaktı. Otoriteye karşı çıkan efe otoriteden yanadır. Bu anlayışı hükümet için değil, kendi için temsil ettiği 1912 yılında anlaşılacak ve sesi dağlardan tekrar yankılanacaktı.

“Aff-ı şahane”yi yine duvara asmıştı.

Mıhladığı kimseler için gözyaşı dökmeyecek kadar gaddardı. Ama gözyaşı döken sahipsizlere de yardım eli uzatacak kadar müşfikti.

Türk Ansiklopedisi

“Ödemiş ve dolaylarında hikâyeleri hâlâ anlatılan bir halk ve efsane kahramanı olarak yaşamıştır.”

der ve ilave eder:

“Yoksullara dokunmamak, hükümetin güçsüzlüğünden yararlanan ağa bey gibi eşrafı soymak, onların köylüleri ezmesine engel olmak, köylü kızların çeyizlerini sağlamak, evlendirmek, ırz ve namusa sataşmamak” gibi davranışlarıyla halk arasında sonsuz bir sevgi yaratmıştı. Bu sayede halk tarafından korunmuş ve ele geçirilemez olmuştu. Hatta kapitülasyonların koruyuculuğu altındaki yabancı tüccarlarla ilişki kurarak, kendisine karşı girişilecek hareketleri önceden öğrenip ona göre tedbir almak çarelerini bulmuştu.

Kovalayıcı kuvvetlerin başarısızlığı ününün artmasına sebep olmuş, onun yakalanmaz bir efe olduğu kanısını uyandırmış ve içki kullanmaması, sefahatten hoşlanmaması, dindar hatta sofı halleri bilgisiz köylüler arasında vücuduna kurşun işlemez bir ermiş kanısını doğurmuştur. Çiftlik sahiplerini soymak, Rum ve Yahudi tüccarları haraca bağlamak, âşarcı ve vergiciler ile tefecileri vurmak Çakırcalı’nın geçim yolu idi.”²⁸

Sütüne Kin Katılan Kızan

Babasının öldürülüşünü duyduğunda sanki tüm gözyaşı içine akmıştı. Sonrasında zehir zemberek bedenine ve dağlara yayılacaktı.

Gözyaşının ne olduğunu bilenlerdendi ve bu nedenle yüzünde acının çektiği derin bir çizgi oluşmuştu. Sütüne kin katarak büyümüş “kızan”ın, sürekli dağları özlemesi de normaldi.

Ona “dağ havası” iyi geliyordu. Sağlıksız düzende, efelik namusu beş para etmez hâle gelmiş ve bazıları efeliği eşkıyalığa dönüştürmüştü, jandarması da kolcusu da bunlarla baş edemez hâle gelmişti. İzmir’den Muğla’ya kadar her yere yayılan Rum çetecilerin bu saldırılarını bazı çiftlik sahipleri ile cemiyetler de destekliyordu. Çevredeki Türkler çetelerin bu baskısından yılıp giderlerse, bölgenin sahibi Yunanlılar olacaktı. Böylece Türk nüfuzu azalacak ve topraklar azınlığın eline geçecekti.

Dedik ya, rezillik değil diz boyunu aşmış, ovaya yaylaya yayılmıştı. Efenin adını kullananlar bile vardı. Efe değil, eşkıya bozuntularını bir punduna getirip, tek tek avlıyordu.

İzi bulunmaz bir tilkiydi. Çerkez ve Arnavut kıyımına başlamış ve dokuz kişiyi kalbura çevirmişti. Ramazan Efe’nin konuk olduğu bir Yörük çadırında, hem malı, hem kadını götürüşüne dehşetli kızmıştı. Bu yetmiyormuş gibi o efe bozuntusu, “gelinin fistanını erik dalına asmıştı.”

Üstelik “Ben Çakırcalı’yım” diye etrafa caka satanlardandı. Çakırcalı çapulcu alayını Yörük kızı Raziye’yi ateş etrafında oynatırken gafil avlamış ve Ramazan Efe ile sekiz efradını mihlayıvermişti.

Ya Ölüsü Ya Dirisi

Çakırcalı’nın eylemleri Mabeyn’de dehşet uyandırmıştı. Hünkârın Çerkez ve Arnavut kulları intikam ateşi ile yanıyordu. Sultan Hamit’ten İzmir valisine, oradan Ödemiş, Nazilli, Aydın’a uzanan emirname mufassaldı.

“Çakırcalı’nın ölüsü ya da dirisi”

Hasan Çavuş, emirnamenin en son tetiği idi. Nasıl babasını öldürmüşse Çakırcalı’yı da haklayacaktı.

“Ben vücudumu yedi meciddiyeye satmışlardanım.” diyor ve Çakırcalı’yı arıyordu. Sonunda Kaymakçı’da karşılaştılar

Grav... Grav...Grav...

Martini, Hasan Çavuş’un kafasında patlamıştı. Babasını öldüren korkusuz Boşnak işte o mezar taşının dibinde yatıyordu. Eğildi ve yerden çavuşun elinde kilitlenen tüfeği aldı. Kabzası gümüş kakma işlemeli tüfek babasınınındı.

Saraydakiler onu yok etmek için Arnavut ve Çerkez müfrezesi-ne Makedonya'nın baldırı çıplak ve gözünü kan bürümüş belalılarını da katıp ant içmişlerdi.

Sırma elbiseli, uzun püsküllü kırk tüfekçi kasaba kasaba dolaşıp onu arıyordu. Çakırcalı onları bir kahvede sıkıştırıp, derdest etmişti. Püsküllerini kesip bir torbaya dolduracak, ardından da valiye bir telgraf çekecekti. Telgraf önceki emirname kadar açıktı:

"Ödemiş'e gönderdiğin adamlar püskülsüz iade... Tafsilat postada."

Çakırcalı'nın çetesi gittikçe büyüyordu. Kara Ali, Mercan, Kara Hüseyin, Küçük Osman ve Çoban Mehmet de ona katılmışlardı. Av sürüyordu. 27 Arnavut, 3 Çerkez daha öldürecek ve güvenmediği adamı Poslu Mehmet Efe'yi de "efe"lendiği için öldürecekti.

Osmanlı hükümetinin işi sıkı tutup Çakırcalı'nın işini kesin bitirme harekâtına girişeceği dönemde Ege'nin tanınmış İngiliz ailesi Vhittal'ler, sükûnetin sağlanmasından yanaydı. Af konusunda nabız yoklamışlar ama olumlu sonuç alamamışlardı. Vhittal, Çakırcalı'ya Kıbrıs, Malta veya İngiltere'ye kaçmasını öneriyor ama onu ikna edemiyordu.

Türkiye'de futbolu ilk oynayan ve oynatanlardan biri olarak izini spor tarihinde de yakaladığımız İngiliz Vhittal ne yaptıysa "efe"sini affettiremedi. Bütün duvarları "vur emri" kaplamıştı. Ölü veya dirisine biçilen değer bin liraydı.²⁹

İzmir valisi, Çakırcalı'nın tenkili için birliklerin tek bir elden komuta edilmesini sağlamıştı. Bunun dışında 24 saat karakolla telefon bağlantısı kurulacak ve işin içine teknoloji girince mertlik bozulacaktı.

Avcıların sayısı giderek büyüyordu.

Çerkez müfrezeleri, Arnavut tüfekçiler, düze inip kır serdarı olmuş eski şakiler ve bilumum düşman çeteler ölüm avcıları arasına katılmıştı.

Daha önce biat edip düze indiğinde durum böyle değildi. Sait Paşa ve Vhittal'in desteği ile bağışlanmış ve Çine'nin Akçaova köyüne yerleşmişti.

İtlerin Dünyası

Onu rahat bırakmıyorlardı. Bayındırlık Panayot, Çeşmeli Karabacak ve Menemenli Nikoli çevreyi inin inin inletiyor ve egemenlik alanını genişletiyorlardı. Üstüne üstlük Kara Yani ile Giritli Kosti de peşine takılmıştı.

Meydan boşalmış, itler aslan kesilmişti. Tekrar dağa çıkmak mecburiyetinde kaldığı zaman sanıyordu ki, her şey eskisi gibi sürecekti. Müfrezeler, haberleşmedeki gelişmeler, jurnalciliğe verilen prim ve yetkin komuta heyeti Çakırcalı'nın sonunu hazırlıyordu.

Aydın'ın eski nikâh memurlarından Mehmet Aydın, Çakırcalı'yı en son gören kişilerden biriydi. Ona göre içki içmeyen, namazında bir efeydi. Kadına ilişkin beynini dağıtır ve 20 metreden sigara tabakasına kurşunla imza atardı.

Çakırcalı iki köyü birleştirecek bir köprü'nün yapımı için Osman Ağa'ya haber göndermiş ve "Bu sevabı işlesin." demişti. Yan çizip, "Paramız yoktur." diyen Osman Ağa'ya "Öyleyse çıkacak canın vardır." diyecektir efe... Demekle kalmaz, dağa kaldırır. Gece'nin ilerleyen saatlerinde kafil e iki mevzi tutar. Çakırcalı bir tarafta, Hacı Mustafa bir tarafta. Takipteki müfreme ise, iki taraftan yayılım ateş i sürdürmektedir. Mücadelenin kesildiği bir anda Hacı Mustafa birden karaltı görünce basar tetiğe...

"Yandım" sesi ile irkilmiş ve yediği halı anlamıştır. Kavak ağacı gibi düşer Çakırcalı. Sarılıp ağlayan Hacı Mustafa'ya zorlukla konuşur:

"Beni gömecek vaktiniz bile yoktur. Vasiyetimi iyi dinleyesiniz. Son nefesimi verince, ellerimi ve kafamı kesip bir yere gömün. Ayrıca göğsümün derisi de yüzülsün. Vücuduma bakınca kimse tanıyamasın beni."

Kızanlar önce Osman Ağa'yı "Bu musibet senin yüzünden oldu." diyerek öldürürler. Hacı Mustafa ise Çakırcalı'nın başını gövdesinden ayırır ve kolunu kesip derisini yüzer. Baş i bir yere gömer. Üstü toprak ve tarihle örtülmüştür artık...

Müfreme, başsız vücudu, katır sırtına atarak Nazilli'ye götürecektir. Türlü rivayetler dolaşmaktadır. Arnavut Kâmil'den, İbrahim Efe'ye kadar cümlesi her yerde Çakırcalı'yı nasıl vurduğunu anlatır.

Çakırcalı'nın Hacı Mustafa tarafından bilerek vurulduğunu söyleyen, efenin Kamalı Zeybek tarafından öldürüldüğünü öne sürenler de çıkar...

Onu canlıyken asamadılar. Öyleyse ölüyken asılmalıydı.

Ayaklarından bağlayıp, Hükümet Konağı'nın kapısına astılar onu. Sonra da Nazilli'nin Yunus Ağa Mezarlığı yakınındaki Palamutluk'a gömeceklerdi.

Hacı Mustafa bağışlanıp düze indiğinde bu mezarın ayırık otlarını hep toplayacaktı. Ta ki yeni yetme, şöhrete koşan bir kızanın kahpe kurşunu olmasaydı.

Bildikleri ile gitmişti...

Sadece kendisi değil, ayırık otları ile kaplanan mezarı da kaybolup gidecekti.

İHTİLALCİ ve AJAN ADI ÇERKEZ HASAN

Çok söylenmiştir. Darağacında son nefesini vermeden önce tam 5 kez bir sağa bir sola bedeni savrulmuştur. Derler ki “5 kişiyi öldürmüş, bu yüzden ipte bir kez değil, 5 kez ölmüştür.”

Serasker Hüseyin Avni Paşa’ya suikastı gerçekleştiren kişi olarak bilinir.

Kafkasya’dan göç edip Rumeli’ye yerleşen Zevş Burak boyundandır.

Orduya kardeşi Osman ile katılması 1884 yılında gerçekleşmiştir. Önce Bahriye İdadisi’nde okumuş sonra kara sınıfına geçerek teğmen rütbesi almıştır.

Sıradan bir subay olmamıştır. Çok iyi binici ve keskin nişancıdır. Bu nitelikleriyle padişah Abdülaziz’in gözüne girmiştir. Bir de padişahın çevresine girişi vardır ve buna da bir evlilikle yol açılmıştır. Abdülaziz’in üçüncü kadını ve Şehzade Şevket Efendi’nin annesinin kardeşi olması dolayısıyla sarayda tutunmuştur.

Birden rütbe kazanması ne atıcılığı ne de ailevî durumu ile ilgilidir. VI. Ordu merkezi Bağdat’a gönderilenlere verilen yüzbaşılık rütbesini bu tayinle almış, fakat İstanbul’dan ayrılmamıştır. Dâr-ı şûrâ ve hassa müşirliği yaverliğine getirilen Çerkez Hasan’ın bu görevleri almasında “ailevî” bağları söz konusudur. İhtimal ki, Bağdat yerine Kadıköy Bağdat yolunda dolaşan Çerkez Hasan daha sonra kolağası rütbesi ile Yusuf İzzettin Efendi’nin yaverliğine gelmiş, Dersaadet’teki yerine sağlamlaştırmıştı. Ama nereye kadar?

Bağdat Yolu

Abdülaziz’in ölümü, biraz da onun ölümüdür. Serasker Hüseyin Avni Paşa, padişahın ölümünden sonra Çerkez Hasan’ı makamına çağırıp ona “Bağdat yolu”nu gösterecektir.

Çerkez Hasan'ı öfkeliendiren olay, halasının eşi olan eski kaptanıderya Ateş Mehmet Paşa'nın Cibali'deki konağında misafir iken serasker kapısına çağrılmasıdır.

Bağdat'a gitmeyişi bu defa tevkifle gündeme gelmişti.

Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Askerî Şûrâ Başkanı Raşit Paşa'ya bu defa gideceğine dair söz verecek ve hazırlığa başlayacaktır.

Ne hazırlığı, yol mu?

Hayır... İki silah ile yetinmez, altıpatlılarına bir de çerkez ka-masını ekleyecek, "Yolcu yolunda gerek" diyecektir.

Üsküdar ile Kuzguncuk arasındaki yalıya gelmiş ama paşayı bulamayınca Beyazıt'taki konağa yönelmişti.

Serasker ve diğer paşalar toplantıdaydı.

Üçüncü kata çıkmış ve toplantı odasına dalmıştı. İlk anda Hüseyin Avni Paşa ile Raşit Paşa'yı yere sermişti. Kayserili Ahmet Paşa, arkadan Çerkez Hasan'ı hareketsiz hâle getirirken, Sadaret mektupçusu Memduh Bey, Mithat ve Rıza Paşa, Mahmut Bey, Şerif Hüseyin Paşa, Yusuf ve Cevdet Paşa ile Sadrazam Rüştü Paşa bu sırada odadan kaçmıştı. Ahmet Paşa bütün gücüne rağmen Çerkez Hasan'ı zapt edememiş ve yüzü kama ile doğranmıştı. Mithat Paşa'nın adamlarından Ahmet Ağa'yı da yüzünden vurup, konağı ateşe vermişti.

Suikast giderek katliama dönüşmüş ve merdiven inişinde Hasan Paşa Karakolu efradı içeri girerken bir askeri de vuran Çerkez Hasan, Sadaret yaverlerinden Bahriye Kolağası (deniz kıdemli yüzbaşı) Şükrü Bey'i çizme koncundan çıkardığı ikinci silahı ateşleyip onu da boğazından vurup öldürecekti.

Bilanço kanlı ve ağırdı. Hüseyin Avni Paşa, Raşit Paşa, Kolağası Şükrü Bey, Ahmet Ağa ve bir asker olmak üzere tam 5 kişiyi öldüren, iki kişiyi de yaralayan Çerkez Hasan Süleymaniye Kışlası'na götürülmüştü. Yaralıların sayısı ise kaynaklarda 2 ile 10 arasında değişmektedir.

Divan-ı Harp'te başkan Süvari Albayı Cemil Bey'di. Üye Yüzbaşı Adil, Sorgu Yargıçları İsmail ve İsmet ve Kâtip Şefik beylerden kurulu mahkeme anında rütbenin alınarak idamına karar vermişti.

Yılmaz Öztuna yüzbaşının öldürülmesine ağır hakaretin sebep olduğunu belirterek sorgulamayı şöyle anlatacaktır."³⁰

30 "Bir Darbenin Anatomisi", Yılmaz Öztuna, *Hayat Dergisi*, sayı: 34, 23 Ağustos 1982.

“Çerkez Hasan Bey, Beyazıt'ta Bab-ı Seraskerî denen Seraskerlik binasının (İstanbul Üniversitesi Merkez Binası) yanındaki Süleymaniye Kışlası'nda bir odaya götürülmüştür. Sorgusuna başlandığı zaman saat takriben 00.30 yani gece yarısından sonra yarımdı. Vakanın üzerinden sadece 2 saat geçmişti. Hasan Bey'in odasına önce bir operatör girdi. Ensesinden, başından, sırtından yaralı olan eylemciyi tedavi etmek istiyordu. Hasan Bey ‘Teşekkür ederim cerrah bey, tedavinize gerek yoktur. Beni ya asarlar, ya kurşuna dizerler. Bu işi hemen yapacaklardır. Yaralarım baktırmak abestir.’ dedi. Doktor çıktı. Askerî sorgu başladı. Sorgu zabıtları elimizdedir. Çerkez Hasan Bey'in sorguda söyledikleri içinde dikkate değer bulduğum birkaç cümleyi naklediyorum: Avni ve Ahmet paşaları vurmaya kesin kararlı idim. Fırsat bulursam Mithat Paşa'yı da vuracaktım. Başka kimseyi vurmaya düşünmüyordum.

Sultan Abdülaziz hal edilir edilmez bunu tasarladım. Sultan Abdülaziz'in yeniden tahta çıkması lazımdı. Ama hakan öldü. Bunu haber alır almaz, söylediğim paşaları Sultan Aziz'in cenaze merasiminde, Sultan Mahmut Türbesi'nde vurmaya karar verdim. Fakat böyle mukaddes bir yerde ve mukaddes bir merasimde kan dökmenin yakışık almayacağını düşündüm, vazgeçtim. Fırsat kollamaya başladım. O günden beri fırsat arıyordum.

Öyle bir şey yapmalıydım ki, ibret olsun, bundan sonra kimse padişah hal etmek gibi şeylere cesaret edemesin. Aynı zamanda devlet büyüklerinin kâfi derecede muhafaza edilmediklerini de fiilen ispat ettim. Gerek zat-ı şahane (V. Murat) gerek nazırlar sanırım bundan sonra maiyetlerinde bulunanlara ve muhafaza edilmelelerine ziyadesiyle dikkat edeceklerdir. Sorgum bitince telef edileceğimi biliyorum.”

Dut Ağacında Sallanıyordu

18 Haziran 1876 günü Beyazıt'a götürülmüş, meydana açılan büyük kapı yanındaki dut ağacına asılmıştı. Ceset iki gün halka ibret-i âlem olsun diye gösterilmiş daha sonra Edirnekapi Mezarlığı'na gömülmüştü.

Çerkez Hasan'ın eylemi Abdülaziz'e sevgi duyan ve öcünün alındığına inanan halk arasında takdirle karşılanmış ve II. Abdülhamit döneminde mezarı bile yaptırılmıştı.

Burhan Felek “Geçmişe göçmüş iki Çerkez Hasan vardır. Birincisi tarihin kanlı sayfasını yazmıştır.” dediği Sultan Aziz'in dördüncü karısı Neş'erek Kadın Efendi'nin erkek kardeşi, yakışıklı güzel

bir Çerkez gencidir. “Rütbesi sağ kolağasıdır.” şeklinde tanımlar. İkinci Hasan ise kitabımızda yer alan Çerkez Hasan Amca’dır.

Felek’e göre Hüseyin Avni Paşa’yı öldürmek için kayıkla yalıya gitmiş ve Heyet-i Vükela’daki çatışmada öldürdüklerinden başka 10 kişi yaralamıştır. Yine Burhan Felek’in ifadesi ile mezar taşına “Velinimeti uğruna feda-yı can eden” ibaresi yazılmıştır.³¹

Tarihçi Yılmaz Öztuna kanlı suikastın hedeflerden birinin Mithat Paşa olduğuna işaretler, olayın darbe teşebbüsü olduğuna dikkat çeker. Çerkez Hasan’ın nasıl kahraman hâline geldiğini anlatır.³²

“Vakanın hayrete şayan tarafı iki hafta önce meşru bir imparator halifeyi hileyle tahtından indiren, öldürten veya ölümüne sebep olan, bu işleri dolayısıyla iki haftadan beri dünya basınında manşette ve dünya kabinelerinde gündemde olan bir hükümetin hiçbir ciddi muhafaza altında olmadığını anlaşılmıştır. Zira hükümet toplantısı sırasında konağın zemin katında ve bahçesinde yaver, emir çavuşu, ağa, uşak olarak 30 ile 40 kişinin bulunduğu muhakkaktır. Bunlardan hiçbiri zamanında yetişememiştir. Hatta hiçbiri müdahalede bulunmamıştır.”

31 *Yaşadığımız Günler*, Burhan Felek, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

32 “Bir Darbenin Anatomisi”, Yılmaz Öztuna, *Hayat Dergisi*, Sayı: 34. 23 Ağustos 1982.

DERVİŞ VAHDETÎ ve VOLKAN'A DÖNEN EYLEM

Sıcağa hep hasret kalmıştı. Her tarafından ayazın girdiği küçük evde yorgan altına sığınır ama soğuk bir yerden girdi mi, çıkmasını bilmezdi.

Kıyafetleri de soğuktan yeterince koruyamıyordu. Sofraları sıcak bir çorbayı bile göremiyordu.

Sıcağın çok uzağındaki çocukla ateş arasındaki hasret giderek büyüyecek ve en sonunda "Volkan"a dönüşecekti.

Pabuççu esnafından babası Kıbrıslı Mehmet Ağa zor şartlar altında bacasını tütütremediği evde kendini okumaya vermiş ve küçük yaşta Kur'an'ı hatmetmişti. 15'ine gelmeden hafız-ı Kur'an olmuştu. Az da olsa İslam hukuku görmüştür.

Tarikat-ı Nakşibendî'ye girdiğinde 20 yaşına gelmişti ve başında sarık vardı. 1870 Lefkoşe doğumlu genç, padişah Abdülhamit'e yazdığı mektupta "Din düşmanı olan kavmin lisanını nasıl öğrenebilirdim?" diye İngilizlerden uzaklığını anlatmıştı. Bunu şöyle izah edecekti. "Bir kimse kendini bir kavime benzetirse, o kavimden olur."³³

Adadan rota İstanbul'a çevrilmiştir. "Mabeyne girmek, derdimizi anlatmak istedik. Oraya her müracaatımızda kovdular. Nihayet soluğu Diyarbakır'da aldık." Şeyh Vahdetî'nin Divan-ı Harp'teki ifadesi İstanbul-Diyarbakır arasında olup biteni böylesine kısaltır.

Celal Bayar Dahiliye Nazırı Memduh Paşa ve Vahdetî münasebetini o sırada Diyarbakır'da maiyet memuru olan emekli valilerden Kadri Üçok'un anlatımından şöyle nakleder:³⁴

"1321 (1905)'de Mülkiye'den mezun olunca Diyarbakır'a döndüm.

Bir kısmı verdiği jurnaller yalan çıktığı için, bir kısmı namuslu

³³ Mektup için belgeler bölümüne bakınız.

³⁴ *Ben de Yazdım*, Celal Bayar, Baha Matbaası, 1965.

insanlar olup devrin hoşuna gitmeyecek hareketlerde bulunduğundan buraya sürülmüş 30-40 kadar menfi (sürgün) vardı. Hafız Derviş'i bunlar arasında görüp tanıdım. Sesi güzeldi, şarkı okur, ut çalar, düğünlerde ve işret meclislerinde hem içer hem söylerdi. Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'yı yakından tanıyan Cemiyet-i Rüşûmiye azasından Faik Bey'in delaletiyle İstanbul'a gelip 600 kuruş maaşla İskân-ı Muhacirîn Komisyonu'nda bir memuriyete tayin edilmiş. İki ramazan, Memduh Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında imamlık etmiş, sonra da velinimetini aleyhinde padişaha jurnal yazmış, padişah da jurnalı Memduh Paşa'ya gösterip, sürgün edilmesini isteyince Diyarbakır'a sürülmüştü."

Sırtında Haydari

Mülkiyeli Kadri Üçok Siverek Kaymakamlığı sırasında eşkıya takibinden döndüğü sırada Urfa'dan Hafız Derviş'in Birecik'te yakalandığına dair bir şifre alır. Sırtında haydari, başında keçe, terki belinde tığ-bend ve boynunda teslim taşı ile bir Bektaşî babasını andıran Hafız Vahdetî'yi görecektir:³⁵

"Baktım, bu kıyafetin içinde Hafız Derviş, Diyarbakır'dan çıkmış ve oraya yakın Kaynar köyünde kıyafetini değiştirmiş. Viranşehir yoluna koyulmuş. Niyeti Rakka üzerinden ve çölden İskenderun'a, oradan da deniz yolu ile Kıbrıs'a gitmekmiş. Halbuki bindiği hayvan Rakka yoluna sapmayınca Urfa yolunu tutmuş ve orada yakalanmış. Yakalanması da şöyle olmuş. Kahvede Bektaşî kıyafetiyle otururken polis içeri girmiş. Bunu görünce hemen yanına gidip adını ve nüfus tezkeresini sormuş. Mehmet Ali Baba diye cevap vermiş. Ziyarete gittiği Kerbela'dan dönmekte olduğunu, yolda soyulduğunu, resmî evrakını ve parasını çaldırdığını söylemişse de polis dinlememiş. Komiser bunu görünce hemen tanımış ve babanın bütün yalanlamalarına kulak vermeyerek kendisinin Diyarbakır'da üç parti tavra oynadıklarını hatırlatınca Hafız Derviş şahsiyetini itirafa mecbur olmuş."

Mustafa Baydar'ın bu anlatımı Ecvet Güresin'in ifadesiyle çelişmektedir. Güresin, Derviş Vahdetî'nin yakalanışında Urfa dolaylarından hiç söz etmez ve yakalanmanın Ege'de olduğunu belirtir.³⁶

35 31 Mart Vakası, Mustafa Baydar, Milli Tesanüt Birliği Yayınları, İstanbul, 1955.

36 31 Mart İsyanı, Ecvet Güresin, Habora Kitabevi, 1969.

“Önce Gebze’ye kaçtı. Bütün ümidi ilçede hayli kuvvetli olan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti vasıtasıyla yakasını kurtarmaktı. Kıyafet değiştirerek Gebze’den trene bindi. Niyeti Ege’den yabancı bir ülkeye kaçmaktı. Bergama’ya geldi. Oradan arabayla İzmir’e geçti. Para bulmak için başvurduğu bir hemşehrîsi tarafından ihbar edildi. Aleksandroz vapuru ile İstanbul’a getirildi.”

Tanin gazetesi, muhabirin ağzından olay yeri gözlemi şöyle yapmaktadır:³⁷

“Vahdetî’yi hâmil bulunan vapur rıhtıma tekarüb eder etmez zillet-i kudumundan olmalıdır ki hava birdenbire karardı. Fırtına bir şiddet peyda ederek yağmur yağdı. Vahdetî’yi, bu vatan hainini görmek üzere kadın erkek birçok ahali rıhtım üzerinde duruyorlardı. Bir sandala atlayarak vapura çıktım. Doğruca Vahdetî’nin bulunduğu yeri sorarak oraya gittim. Vaktiyle hiç görmediğim bu adamı tetkik ettim. Ufak, iki yataklı bir kamara içinde oturuyordu.

Orta boylu, az şişmanca, sakalını bir makine ile kestirmiş, saçları alelade, başında püskülsüz eski fes, arkasında bir aba, ayaklarında dar ve pek eski bir şalvar, ayakları çorapsız, yırtık bir kundura içinde bulunuyor, yüzünde alaim-i meyusiyet görünmüyordu. Yalnız gözlerini bir noktaya dikerek mütemadiyen düşünüyor gibiydi.

Dervîşi, Aydın vilayetince tahsis kılınan Kolağası Kerim Efendi ile polis komiseri Saffet, Cemal, Nuri Efendiler ve polis Ali Ramiz Efendi’den mürekkep bir heyet getirmişti. Mürtecilerden olup da derdest edilen talebeden Muğlalı Ahmet Hilmi Efendi ile Çerkez Salih nam kimseler dahi beraberinde bulunuyordu.

Eylemci Ajanlar

Vapur yolcuların tahliye edilmesinden sonra Merkez Kumandanlığı tarafından tayin ve izam olunan kanun zabıtları ile Vahdetî vapurdan indirilip sandala alındı ve Sarayburnu’nda bulunan Sevkiyat-ı Askerîyye Dairesi’ne nakledilerek oradan dahi bir arabaya bindirilerek Topkapı Sarayı dahilinden Soğukçeşme ve Divanyolu yolu ile Harbiye Nezareti’ne götürülmüştür.”

Neydi bütün bunların anlamı?

Meseleyi sadece bizi değil, Avrupa’yı da ilgilendirir hâle getiren ne olabilirdi?

Sultanahmet'te göstericilerin arasına karışmış, bize benzemeyen ama konuşma ve tavırları ile bizden biri olabilen kıskırtıcıların "Made in Avrupa" markası taşıması meselenin ne kadar derinlik arz ettiğini gösteriyordu.

Bir yanda İngiltere, öbür yanda da Almanya vardı. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde İngiltere hem Almanya'yı bertaraf hem de Avrupa'nın siyasal ve ekonomik gücünü sürdürmek amacı ile İstanbul'un bütün siyasal kanatlarına uzanmıştı. İttihatçılarla İttihatçı, muhaliflerle muhalifti.

İngilizci Kâmil Paşa'nın sadaretini Ali Kemal kamuoyuna "İngiliz dostluğu Bâbıâli'ye kadar girmiştir." şeklinde mutlu bir haber olarak sunuyordu. Yeni İngiliz elçisi Sir Gerard Lowter İstanbul'da protokol dışı coşku ile karşılanıyor ve elçiliğe gidişinde arabasını atlar yerine halk çekiyordu.

Araba İngiliz Ama...

İngiliz arabasına Osmanlı koşulmuştu. Kamçı şakladığında gidecekler, ne zaman duracakları da, eldeki kamçıya bağlı olacaktı.

Kral Edward, Kâmil Paşa'nın göreve getirilişi karşısında Abdülhamit'i kutluyor ve uluslararası diplomatik bakışın dışında bir davranış gösteriyordu. İngiltere'nin 1908 Meşrutiyeti'ne karşı olmak gibi bir temayülü yoktu ama Meşrutiyet'in güçlenmesi ile Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi gibi bir sonucu da kabul etmeyecekti.

İttihatçılığın milliyetçi bakışına İngiltere'nin hangi endişe ile "nazar attettiğini" İngiliz Dışişleri bakanının yazısından görmek mümkündü. Sir Edward Grey Meşrutiyet ilanından bir hafta sonra şöyle diyeycekti:

"Türkiye Meşrutiyet idaresini gerçekten kurar ve bunu yaşatırsa, bunun sonuçları hiçbirimizin göremeyeceği kadar ileriye varır. Bunun Mısır'da etkileri müthiş olur, ta Hindistan'da kendini hissettirir."

İslamî ve millî gelişimin İngiltere kontrolündeki diğer İslamî unsurları da etkileyeceği düşünülmekte ve bu sebeple her ne kadar Hristiyan Avrupa'nın etkisi ile gündeme getirilse de hareket yönünün saptırılmasında hiçbir mahzur görülmemektedir.

Kuvvetli Milliyetçilik

Meşrutiyet ilanından 30 gün sonra Fitzmaurice'nin verdiği raporla bu bakışın daha engin siyasal endişesine yer verilecektir:

“Türklerin kuvvetli milliyetçi hislere sahip olacakları muhakkaktır. O zaman Girit, Mısır, Makedonya, Bosna, Aden, Lübnan ve Kıbrıs meselelerinde belki de Hindistan ile Bağdat'taki özel durumumuz hakkında söz sahibi olmak isteyeceklerdir.”

İngiltere'nin isteği dışında gelişmeyen meşrutî hareket, beraberinde milliyetçi bir akım getirmiştir. Oysa acele ile döşenen ama her zaman kırılmaya mahkûm “milliyetler mozaîği”nin altından çimentosu sağlam bir temel çıkabilecektir. Buna karşı çare, başka bir aksiyon olmalıdır. Ve aksiyon muhalefet güçlerinin birleştirilmesinde yatmaktadır. Bunun için İttihat ve Terakki'ye karşı Ahrar ve devamı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile, diğer unsurlar karşı hareket için yeterli olacaktır. Ayrıca İttihatçıların kendi içindeki (Selenik ve Manastır grupları) çatışmada yarar noktaları arasındadır.

Orduyla Oynamak

Ordu içindeki Alman etkisini kırmak ve İngiliz anlayışına uygun güçleri harekete geçirmek için Kâmil Paşa bulunmaz bir “işbirlikçi”dir. Böylece Bahriye'den jandarmaya kadar silahlı kuvvetlerin düzenlenmesi “İngilizci” bir politikaya ulaşacaktır. Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz ağırlığı, sağlam temellere oturduğu için Kâmil Paşa'nın gidişiyile de sarsılmayacaktır. Çünkü politika kişilere bağlı değildir ve sonrasında bir başkası Osmanlı mukadderatını yine “İngilizce telaffuz” edebilecektir.

31 Mart Olayı işte bu kısaca değindiğimiz öncesi unsurlara bakıldığında İstanbul'a bir yabancı gibi gelmiştir. Üstelik sessiz ve sakin değil, gürültücü, kıskırtıcı ve aynı zamanda yıkıcı...

Hüseyin Cahit Yalçın yer olarak İngiltere ve Almanya'yı gösterir, adres olarak da Berlin ve Londra'yı...

Ahmet Emin Yalman'a göre İngilizler Ruslarla birlikte Türkiye'nin hoşnut olmayan bütün unsurları ile birleşmiştir:

“Bu unsurlar sadece Hristiyan değildir. Müslüman, Arnavut, Kürt, Çerkez ve Araplar da vardır. İngiliz sefaretinin İttihatçı karşıtlarına kapısını ardına kadar açtığı günlerde sadece Kâmil Paşa değil, Sait

Paşa gibileri de İttihatçılara karşı siyasi ve hayatî güvenceyi Intelligence Service'ten istemiştir. Güvenceyi İngiltere namına veren, bir zamanlar Anadolu'da Ermeni hareketlerinde ön plana çıkan Sefaret Baştercümanı Fitzmaurice'tir. Rauf Orbay, Albay Sadık ve Prens Sabahattin'i 31 Mart'ta 'alet' olarak kullandığını ifade eder."

İsyana Adım Adım

Oysa II. Meşrutiyet coşku ile karşılanmıştı. Bu coşku ile Osmanlı Devleti'nin her kademesine sınırsız bir anlayış yerleşecekti. Herkes adalet, müsavat, uhuvvet ve hürriyeti kendi anlayışı içinde yorumluyordu. Hükümet otoritesi sarsılmış, yayın organları ve düşünce üretenler, Meşrutiyet'i, "çatışma ve anarşi" noktasına getirmişti. Ülke İttihatçılar ve İttihatçı olmayanlar saflarına ayrılmıştı. Çok sayıda memur tensikata uğramış ve hoşnutsuzların sayısı ayrılmıştı. Çırcır'daki büyük yangını diğerleri takip ediyor, evler kundaklanıyordu.

Orduda mektepli ve alaylı sayısı büyümüş ve büyütülmüştü. Volkan, Derviş Vahdetî ile ateş püskürüyordu. Gazeteci Hasan Fehmi'nin köprü üstünde öldürülmesi alevlerin büyümesine yetecekti. 7 Ekim'de Hoca Ali ve İsmail Hakkı'nın Fatih Camii çıkışında "Din elden gidiyor!" diye halka hitapları belki de ilk işaret oluyordu. Yıldız'a inen kalabalık Meşrutiyet karşıtı taleplerde bulunacak ve iki hoca idam edilecekti. Askeri isyana teşvik ise hassa ordusuna verilen günlük emirdeki satırlara bağlanmıştı:

"Namaz kılmak bahanesi ile askeri talim, terbiye ve tatbikattan geri kalmalarına suret-i katiyede meydan verilmemesi.."

Emir askerî amaçlı ve iyi niyetle de olsa hoşnutsuzlara kullanılır bir gerekçe olacaktı.

12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan (rumi Mart) gece alaylılar subaylarını kışlada hapsedecek, bir kısmını da ağaçlar bağlayıp Sultanahmet'te toplayacaktı. Önyak olanlar Avcı Taburu'ydu ve hareket Taşkısla'dan başlamıştı. Gece yarısı ise Meclis-i Mebusan'ın önünde sivillerin yeşil bayrakla karıştığı 7000 kişi toplanmıştı. Önlerinde alaylılardan Hamdi Yaşar Çavuş, Hazım Çavuş, Bölüm Emîni Mehmet ile Tüfekçi Arif vardı. Bahriye Nazırı Rıza Paşa yaralanmış, Adliye Nazırı Nazım Paşa da öldürülmüştü. Sırada Lazkiye Mebusu

Mehmet Aslan Bey, Yüzbaşı Romülüs İsparati, Mülazım İlyas, Şerif Sadık Paşa, Kâtip Esat Bey, Mülazım Mümtaz, Yusuf, Nurettin, Selahattin Bey ile Âsâr-ı Terfik Kumandanı Ali Kabuli Bey vardı ve katledilen subaylar alaylı olmayıp “mektep”liyidiler.

Derviş Vahdetî'nin “Volkan”ı

Dersaadet'te yanardağ için için kaynıyordu.

Ne zaman harekete geçeceğinin ilk belirtileri *Volkan*’la ortaya çıkıyor ve lav seli Osmanlı merkezini sarıyordu.

Sadece hitap ettiği geniş okur çevresi kadar, kadrosu ile toplumun bir bölümüyle bütünleşmeye çalışan, ardından cemiyet teşekkülü ile sivrilene gazete, öylesine güçlüydü ki, çıkırından çıkan hareketi, “Hareket Ordusu” bastıracaktı.

11 Aralık 1908’de (28 Teşrinisani 1324) “İnsaniyete hadim dinî, siyasî” gazete yayın hayatına girmişti. “İnsaniyete hadim” gazetesinin sonrası, hiç de insaniyete uygun değildi. Pek canlı ve heyecanlı geçen toplantı ve mitingler geride cansız bedenler bırakacaktı. Hareket can vermiyor, can alıyordu.

Ali Cevat Bey II. Abdülhamit’in son başkâtibidir. II. Meşrutîye-t’in ilk günleri ve 31 Mart Hadisesi’nin içyüzünü anlatan hatıratını oğlu diplomat, Roma eski Büyükelçisi Cevat Açıkalın’a bırakmıştı. Hatırat vasiyet gereğince Ali Cevat Bey’in vefatından 25 yıl sonra yayımlandı. Ali Cevat Bey *Volkan* için Derviş Vahdetî’nin saraya gelişini şöyle anlatacaktı:³⁸

“Tarihini pek de hatırlamadığım bir gün, kısa sakallı, dar ve açık renk paltolu bir adam nezdime gelerek, isminin Derviş Vahdetî olduğunu ve Rodos’ta ikamet etmekte iken bu kere Dersaadet’e geldiğinden ve bir gazete çıkarmak arzusunda bulunduğundan zat-ı şahane tarafından kendisine bir miktar atıyye verilmesini rica etti.”

Öncesinde verilen bu tür destek, o günün şartları içinde gazetelere uygulanmayacak ve Derviş Vahdetî ödenek imkânından mahrum kalacaktır.

Gazete destekten mahrum ama yayından mahrum değildir. “Çıkar yol” bulur ve çıkar.

38 *İkinci Meşrutîyet’in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, Ali Cevat Beyin Fezlekesi, Ya-yına hazırlayan: Faik Reşit Unat, T.T.K., Ankara, 1991.*

Osmanlı Devleti ve İstanbul hareket hâlindeydi. Ancak İstanbul'a giren Hareket Ordusu asayişî sağlayacaktı.

Gazetenin ilk sayısında Ziya Gökalp'in bir şiirine yer verilmiş ve 30. sayıdan itibaren alt başlıklardaki siyasî gazete ibaresi "siyasî Osmanlı gazetesi" şeklinde değiştirilmişti. 48. sayıdan sonra ise gazetenin İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin yayın organı olduğu belirtilmişti.

Volkan'ın sayılarında çok sayıda imza vardır ama yazıların çoğunluğu Derviş Vahdetî imzasını taşır. Bediüzzaman Said-i Kürdî, Şeyh Mehmet Ali, Derviş Sukutî gibi isimler de *Volkan*'ı hareketlendiriyordu.³⁹

Volkan'ın olayları hızlandıran yayınlarından biri de 14 Nisan 1909 tarihindeki Abdülhamit'e hitap eden açık mektuptur. Derviş Vahdetî'nin kullandığı üslup ve hitap tarzı padişaha tavsiye verir niteliktedir. Mağrur ve kendinden son derece emindir.⁴⁰

“Bugün Meşrutiyetimizi kaldırmak, Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapatmak, zat-ı şahanelerinin kudretli elindedir diye geçen fıkrayı aşağıda tashihe muhtaç görürüz. Şöyle ki: Doğruluğu Kur'an'ın ve hadis-i şeriflerin esas hükümleriyle sabit olan meşveret usulü hakkındaki yüksek emrin bugünkü durumdaki şekil ve tarzda mebuslar tarafından yerine getirilmesi ve Kanun-i Esasî hükümlerine uyulması şeriat hükümlerinin ve İslam hükümetinin baki kalmasına ve devam etmesine ve Osmanlı milletinin refah ve saadetine çalışacağı ve aksi hâlde büyük bir karışıklığa ve memleket ve vatanımızın düşman taarruzuna uğramasına sebep olacağı muhakkak olduğundan Meşrutiyet'in muhafazası herkesin üzerine vaciptir.

Padişah hazretlerinin emrine itaat edilmesi onun makamında haklı ve kanunî olarak bulunmasına bağlı olup şeriatın aksine olan emre itaatin caiz olmayacağını bilen ve İstibdat devrinin kötülüklerini gören ve Kanun-i Esasî'nin muhafazasına yemin etmiş olan Osmanlı askerleriyle ilim talebesi ve ilim mensupları ve diğer ahalinin Meşrutiyet'in kaldırılmasına en küçük bir teşebbüs bile vuku bulduğu takdirde canlarını feda ederek mani olacakları muhakkaktır.

Zaten Kanun-i Esasî'nin muhafazasına yemin etmiş olan devlet reisimizin (emirü'l-müminin efendimiz hazretlerinin) Mebusan Meclisi'ni kapatmaya meyletmesi pek ziyade kaçınılması gereken ve hiçbir surette mümkün olmayan bir hâl iken ve ihtimal verilmezken bahsedilen fıkrada güya mümkünmüş gibi gösterilmesinin doğru olmadığını beyan ederiz.”

Cemiyet Başkanı Kim?

Kurulan cemiyetin başkanı olarak sıradan bir insan gösterilmemişti. Cemiyetin ilk maddesi o güne dek ne görülmüş, ne iştirilmişti:

39 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 33, M.E.B. Yayınları, Ankara.

40 *Ben de Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, Celal Bayar, Baha Matbaası, İstanbul, 1965.

“Madde 1: Cemiyetin Reisi Hazret-i Muhammed Mustafa’dır.”

31 Mart Hadisesi’nden 8 gün önce kuruluşu Ayasofya Camii alanında büyük bir dinî törenle ilan edilen İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’nin merkezi olarak Dersaadet gösterilmişti. Kuruculardan bazılarının Divan-ı Harp’te sorgu hakimine verdikleri ifadelerden cemiyetin yurt dışında kurulduğu vurgulanmıştı.

Tüzük genel anlamda bir siyasi topluluk görüntüsü çiziyor, bu, cemiyet sözcüsü *Volkan*’ın sahibi Derviş Vahdeti’nin yazılarıyla teyit ediliyordu.

“İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, ‘muhdes’ yani sonradan meydana gelmiş bir cemiyet değildir ki, insanların yaptığı kanunlara tâbi olsun.”⁴¹

Cemiyet, ilgi alanını genişletmek için iki güçten yararlanmayı amaç edinmişti. Birincisi doğal olarak toplum, ikincisi ise saraydı. Halkı etkilemek yolunda Kapalıçarşı’nın iki kapısının önüne masalar konuyor ve propaganda yolu ile kitle etkileniyordu.

“Allah ve Peygamber aşkına bu kâğıdı imzalayın.”

İmzalanması istenen cemiyet üyeliği kâğıdı idi. Ve geçen zaman her şeyin “kâğıt üstünde” kalmayacağını belgeleyecekti.

İkinci güç alanı olarak düşünülen saray erbabı içinden de çok sayıda üye bulmuştu. Hafiyeler ve bendegân denilen, saray mensupları yanında Ağa Mehmet Esat Efendi de bunların arasındaydı.

Hatta Şehzade Vahdettin Efendi’nin de üyeler arasında bulunduğu söz konusuydu.⁴²

41. *Volkan Gazetesi*, Sayı: 99, 27 Mart 1325 (9 Nisan 1909).

42. Divan-ı Harp sorgu hakiminin “Şehzade Vahdettin Efendi’nin dairesine niçin gittin?” sorusuna Derviş Vahdeti şu cevabı vermişti: “Bir müddet evvel müşarünileyhin ağası Mehmet Esat Efendi idarehaneye gelip gerek efendi hazretlerini ve gerek kendisini İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti defterine kaydettirmişti. Ondan dolayı beni muhafaza eder ümidiyle gitmiştim. Halbuki beni kabul etmediler. Şimdi herkes kendi başının çaresine bakıyor dediler.” (İstanbul Askerî Evrak ve Tasnif Müdürlüğü, Evrak No:10)

İTTİHAT MİLİTANİ YAKUP CEMİL

Yenibahçeli, orta hâlli bir ailenin çocuğu idi ama orta hâlli bir hayat sürmemiştir.

Varlığını sosyal olarak irdelersek vasatın altında seyreden bir grafik görürüz. Siyasî hayatı ise ne kadar iniş çıkışlı olsa da mutlakla özellik taşıır. “Fedai” portresi çizmeye kalksak, şaşırtıcı sonuçlar karşısında hayrete bile düşebiliriz.

1900 başlarının bir Osmanlı militanından söz ediyoruz. Kimi zaman asker, kimi zaman sivil olabilen ama hep fedai kalan bir Teşkilat-ı Mahsusa’nın bu çok öne çıkan öncüsünün yaptıklarından çok, bir isminden söz ediyoruz

Bazıları yaptıkları ile öne çıkar. Bir bölümü de kendisine yapılanlarla anılır. Yakup Cemil ise hem yaptıklarının, hem de kendisine yapılanların üzerinde yükselmiştir.

Yükseldiği yerden tüm zorlamalara rağmen inmemekte direnen ve idam mangası karşısında dimdik durabilen bir zamane militanını andırır.

Örgütün tepesindekileri tanır... Altındakiler de onu tanır. Piramidin en altı ile en üstü arasındaki bulunduğu kaygan zeminde kendi ilkelerini de zaman zaman öne çıkaran ve tek başına örgüt olabilen bir bedende bin beden taşıyan biridir. Ama acımasız tarihin aynı ölçüdeki kalemleri değişmez yakıştırmaları sürdürmüşlerdir.

“Kabadayı, azılı, iflah etmez zorba, canı” gibi yakıştırmalar bazılarıdır. “Fırtına adam, cesaret timsali, baş eğmez, vatansever” gibi övücü anlamda kullanılan yakıştırmalar da vardır. Son dönemde olumlu ile olumsuz yakıştırmaları üzerinde toplayan başka bir şaşırtıcı isimle karşılaşmak çok zor.

Bâbîâli baskınında silahları kimin kullandığı, öldürücü kurşunların hangi elden çıktığı tartışma konusu iken, tetikler hep ona çekilir ve bir nevi İttihat anatomisi onun üzerinden yapılır.

Doğru veya yanlış yaklaşımların dışında bir de sessiz kalanlar olacaktır. Mesela her dönemin yetkin yayını *Türk Ansiklopedisi*, Yakup Cemil maddesine gerek duymaz. Bununla da kalmaz ve Bâbîâli maddesinden yola çıkarak Bâbîâli Baskını'nı neredeyse görmezlikten gelir. Birkaç satırlık baskın değil de Bâbîâli ziyareti ile yetinmek zorunda kalırız. Baskına katılanların kimler olduğu, silah çekenlerin kimlikleri tam anlamıyla verilmez. Geriye kala kala İttihat Terakki'nin içinde olanların söyleyecekleri ile muarızların karşı deyişleri kalır. Oysa bu hareket sadece Osmanlı'yı değil. Cumhuriyet'i de etkileyecektir.

İktidar Yürüyüşü

Tarih 23 Ocak 1913'tür. Maarif binası önünde halk toplanmış, İttihatçılar iktidar yolunda yürüyüşe geçmiş ve Bâbîâli baskını için hareket başlamıştır.⁴³

Ömer Naci'nin yüksek hitabet yeteneği etkileyici rol oynamakta ve Bâbîâli (bugünkü İstanbul vilayet binası) hatibin göğsünü bağrını açarak yaptığı etkileyici konuşmayı endişe ile dinlemektedir.

“Vurun, vurun... Vuracaksınız beni vurun.”

Kurşundan daha etkileyicidir.

Kabine toplantı hâlinindedir. Muhafız taburu binayı çevrelemiştir. Baskına katılanların sayısının 10'u bile geçmediğini hangi kaynağa bakarsanız bakın göremiyorsunuz. Peki ama o zaman nasıl oluyor da bu isimler barikatı aşip, silahlı korumaları geçip içeri girebiliyor. Demir kapılar toplanan halkın içeri girmesine engel olacak biçimde kapatılmıştır. Sanki sadece siz girin, halk girmesin gibilerinden.

Ömer Naci'nin Kırşehir Taburu'na bir binek taşının üzerine çıkarak attığı “vatan millet” nutkunun süngüleri indirtecek ve iç kapıları açtıracak kadar fevkalade güçlü olduğuna inanabilir misiniz?⁴⁴

43. *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасı*'na kitabında Sadi Borak Bâbîâli'yi basmaya karar veren isimler arasında Enver Bey, Talat Bey, Yakup Cemil, Mustafa Necip (Yüzbaşı), Nail Bey (Teğmen), Hilmi Bey ve Ömer Naci Bey'i belirtmektedir.

44. Ömer Naci Bey: 1878 İstanbul-Kerkük, Bursa Işıklar ve Manastır idadilerinde ve Harp Okulu'nda okudu. Şairdi. Son derece ikna gücüne ve hitabet yetkinliğine sahipti. Teşkilat-ı Mahsusa'nın eylem ve propaganda saflarında yer aldı. “Ömer Naci Kuvvetleri”ni oluşturup savaştı. İran'da mahpus hayatı yaşadı. Mustafa Kemal Atatürk ile tanıştı, arkadaş olup sevgi ve saygısına mazhar oldu. Doğu cephesinde tifüse yakalandı. 29 Temmuz 1916'da Kerkük'te vefat etti.

Kimler Vardı?

Muhafız taburuna ve diğer silahlı kişilere rağmen ortaya çıka çık bir komiser çıkıyor. Ödemişli Celal Bey Mustafa Necip'in kurşunu ile ilk kurban oluyor. Enver Bey'in sağında Yakup Cemil, solunda Mustafa Necip ile Sapançalı Hakkı Bey ve diğerleri vardır. Askerler Sapançalı Hakkı'nın "Geri çekil, selam dur!" komutuna uyuyor. Silah sesine koşan Sadaret (Başbakanlık) Yaveri Nafiz Bey'dir. Nafiz Bey'e Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yaveri Tefik Bey (Kıbrıslı) katılmış ve başına aldığı kurşunla ölmüştü. Nafiz Bey yaralı olarak odasına koşmuş ve ölmeden önce Mustafa Necip'i vurmuştur.

Bundan sonrası biraz daha karışıktır. Enver Bey ile Harbiye nazırının tartıştığını biliyoruz. O sırada bir silah patlayacaktır: Sadi Borak'ın anlatımı şöyle:

"Yakup Cemil salona döndükten sonra Nazım Paşa'nın arkasına doğru ilerlemiş Enver Bey'e hiddetle çıktığını görünce daha ziyade sokulmuş, sağ elini paşanın sırtının gerisinden çevirmiş ve sağ şakağına tabancasını boşaltmıştır. Enver Bey Yakup Cemil'e bağırıyor: Ne yaptın, ne halt ettin?"

Eski Harbiyeli'nin, Harbiye nazırını öldürmesi olarak nitelenen olay özetle bu. 3 saat 15 dakikalık bu garip çatışma sonucunda Kâmil Paşa istifasını yazıp, İttihat Terakki'ye yol açacaktır.

Enver Paşa'nın iktidar yolundaki gücünü biraz da başkalarının gücü ile pekleştirdiğini anlıyoruz.

Katil Sanki Sır

Ancak dizilerde olacak bir şey. 10 kişi ile baskın yaparak hükümet devirmeye kalkmak nasıl olup da başarıya ulaşmıştır. Darbenin tüm ayrıntılarının çok iyi ayarlandığına katılalım ama "Harbiye nazırını öldüren kimdi?" sorusunu da bir daha soralım.

Enver Bey'e bu kadar yakın birinin sonrasında bu kadar uzak tutulmasını, idam mangaları kurmuş birinin idam mangası karşısına geçmesini hep kuşkuyla karşılamak lazım.

Ölüme bu kadar yakın biri, ölüme bu kadar sessiz gider mi?

Oysa Harbiye'yi bitirip teğmen olduktan sonra Rumeli'de eşkiya takibinde bir hayli pratik yapmış ve masada dirsek yerine, kışlada postal çürütmüştür (1903).

Cilalı çizmesini ayna gibi kullanan bir subay olmamıştır. Onu çizmesini cilalayan değil de “çizmeyi aşan” biri olarak niteleyebiliriz. Tepedekilere yakın olması da gücüne güç katmıştır. Ama tepedekilerin de onun gücünden yararlandığını söylemek gerekir.

Yakup Cemil bir “fedai”dir ve bu sıfat ona yazarların değil tüzüğün verdiği bir sıfattır. Yani yaptıkları için değil, yapacakları için “fedai” olmuştur. “Fedai”lik başkalarının yakıştırması bir sıfat değil örgütteki birimdir. Bu görevi 1324 (1908) Haziran’ında yemin ederek girdiği cemiyette kabullenmiştir.

Yapısı ve anlayışı ile, böylesine ölüme çok yakın bir göreve zaten meyyaldir. Sadece Yakup Cemil’e özgü olmayan bu yapıyı Mü-lazım Atıf’ta da görebilirsiniz.⁴⁵

Gönüllü Olmak

Ferik (Korgeneral) Şemsi Paşa’nın bir suikastla ortadan kaldırılması emrini almamıştır. Gönüllüdür çünkü fedaidir.

Yazarların anlatımlarda genel olarak benimsediği ideolojik yaklaşım meseleyi bazen masalımsı bir hâle getiriyor. Mesela Atıf Bey’in Harbiye’yi bitirdikten sonra “İttihatçıların eline düşüp fedailer arasında yer alması gibi masumane bir yorumla hiç gerek var mı?”

Harbiye’yi bitirmiş, çeteleri tenkile çıkan bir subaydan söz ediyoruz. Bursa Askerî Işıklar ya da Kuleli’de okuyan, rüştünü ispat etmemiş bir askerî öğrenciden de değil. Atıf Bey çocuk mu, azılların eline düşsün ve kandırılsın?

Atıf Bey’in üstlendiği suikastın yedek elemanlarının olması da pek şaşırtıcı değildir. Atıf Bey son anda vazgeçebilir ya da suikast başırlamazsa görevi Mahmut Bey alacaktır. Böyle olmayacaksa, örgüt neden vardır ve örgütün fedai (militan) birimi niye oluştu-rulmuştur?

Örgütsel eylemlerde fedai aranması kadar fedainin bu göreve eğilimli olması da öne çıkar. Bu örgüt elemanının ileride kendini aşan ve örgüt kararının dışına çıkan uygulamalarını da beraberinde getirecektir. Eylem sonuç getirir ve sonuç da beraberinde sorun getirir.

45 Atıf Bey: 1880 yılında Çanakkale’de dünyaya geldi. Harbiye’yi 1904’te bitirdi. Yakup Cemil gibi Balkanlar’da çete takiplerinde görev aldı. II. Meşrutiyet’in ilanından 16 gün önce bu suikastı gerçekleştirirken ayağından yaralandı. Örgüt tarafından Manastır’dan Ohri’ye kaçırıldı. Cumhuriyet döneminde Kamçıl soyadını aldı, genel müdürlük görevi yaptı. Mebus oldu. 1947’de öldü.

Yakup Cemil'in yer almaktan çok önde olduğu kimi zaman katliam boyutuna ulaşan operasyonları gerçekleştirmesindeki anlatımlara bakarak "caninin ve delinin teki" diye meseleyi geçiştirmek hem teşkilat hem de Enver Paşa analizlerinde pek ciddiye alınmaz.

Üsteğmen Şükrü Bey'i "Bu adam hem siyahî hem de casus" gerekçesi ile öldürmesi (1913) ve "fedai"liğinin basit bir ırkçı anlayışa temel yapılması belli ki bir gerçeğin üstünün örtülmesine yapay bir korumadır.

Teşkilat-ı Mahsusa

Borak'ın bakışında ve diğer eserlerinde ve bu konuda tutucu bir davranışının olmadığını biliyoruz. Atatürk ile ilgili önemli çalışmaları olan bir araştırma anlayışına sahiptir.

Sadi Borak kitabına Yakup Cemil ile girer ve:

"Kitabımızın başına İttihat ve Terakki Partisi'nin fırtına adamı Yakup Cemil'i alıyoruz" der ve ekler: "Eli ve beli daima silahlı bir adam. Amerikan filmlerinde gördüğümüz harika 'şerif'ler gibi atılan, sineği gözünden vuracak kadar nişancı, hiçbir şeyden korkmayacak kadar cesurdu. Lafını hiç sakınmaz, riya bilmez, pervasızca sadrazamların odasına dalar, bağıra bağıra konuşur, etrafına korku ve dehşet salardı. Vatan hainliği ile suçlanmış olmasına rağmen onu yakından tanıyanlar ileri bir vatanperver, hamiyetli ve Türkçü olduğunda ağız birliği ediyorlar. Hatta düşmanları bile."

Yakup Cemil'in askerlikten ayrılma konusu ise pek tartışılacak türden değildir. Teşkilat-ı Mahsusa saflarında asker de vardır sivil de. Ömer Naci'yi İran'a götüren, diğerlerini Hindistan, Libya veya Afrikalara köprü kurduran neyse Yakup Cemil'i de aynı hamurda yoğuran düşünce odur.

Fuat Balkan'ın Trakya'daki gerilla harekâtını apoletlerini çıkarıp sivil olarak yıllarca sürdürmesi ve sonra da tekrar kaputunu giymesi örneği vardır. Eşref Sencer'in etkinliği de omuzlarındaki yıldızlardan çok pervasızlığından ileri geliyordu. Apoletinde yeterli yıldız yoktu ama Teşkilat-ı Mahsusa eylemlerinde bir yıldızdı.⁴⁶

"Askerliğin emir komuta zincirine ayak uyduramamış ve siyaseti seçmişti" görüşü yerine, "Teşkilat'ı Mahsusa'da sivil kadroya

46 *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Ergun Hiçyılmaz, Ünsal Yayınları, İstanbul, 1979.

geçiş yapmış ve bu yüzden yüzbaşı giysisini dolabına asmıştı.” demek daha akla yatkındır. Çünkü ordudan ayrılıp tekrar orduya katılması kendisinin vereceği değil, teşkilatın vereceği bir karardır. Osmanlı silahlı güvenlik örgütünde sivil de vardır, asker de... Yeni-bahçeli Şükrü Bey sadece Harbiye Nezareti yaveri miydi? Oluşturulan Hücum Taburu’nun başında da Şükrü Bey olacaktı. Gizli görevleri neyi gerektiriyorsa o giysi içindedirler. Sivil Ömer Naci’yi sadece hitabeti kuvvetli biri sananlar hem Bâbîâlî baskınına hem de İran dolaylarındaki kimi zaman milis üniforması giymiş bu teşkilat adamına baksınlar. Yakup Cemil’i de ileriki tarihlerdeki mücadelesinde Ömer Naci gibi milis yüzbaşı olarak görüyoruz.⁴⁷

“İtalyanlar Trablusgarp’a asker çıkardıkları zaman bunu fırsat bilmiş, bükülmez tabiatına uymayan siyaset dalaverelerinden uzaklaşmış, özlediği mücadeleye bir an evvel atılmak için –üstlerinden izin bile almaya lüzum görmeden– Trablus’a koşmuş, orada gönüllü olarak İtalyanlara karşı kahramanca çarpışmıştır.”

Bu tarihte Yakup Cemil’in orduda bir subay olduğunu baştan belirtelim. Ast-üst kavramının yok olmadığı, Teşkilat-ı Mahsus’a’dan da olsa Erkân-ı Harbiye kanalı ile atamaların yapılp görev verildiğini biliyoruz. Kimseye haber vermeden nereye nasıl gidecek Yakup Cemil. Göksu’ya gitmiyor ki, izinli değil ki. Oraya gidişinde, görev alışında “resmi”yetin olmadığını nasıl iddia edebiliriz? Tamam gizli servis elemanı, örgüt mensubu ama her şeyin kılfına uydurulması gerekmez mi?

Yakıştırma İrkçılık

İkinci mesele eylemine Türkçülük yakıştırılmasıdır. Daha iyi anlaşılması için şu anlatıma dikkatle bakalım:⁴⁸

“Yakup Cemil ilk cinayetini burada işlemiştir. Türk kuvvetleri arasında bir de Üsteğmen (bazı kaynaklarda yüzbaşı) Şükrü Efendi vardır. Rengi siyah olduğu için Zenci lakabı ile anılmaktadır. Yakup Cemil, bu siyah renkli subayın Türklere gönülden bağlı olabileceğini havsalasına sığdıramıyor. Onun casus olabileceğine gitgide

47 Ömer Naci, Dr. Fethi Tevetoglu, Milli Eğitim Yayınları, 1973.

48 *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına, Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler ve İdamlar*, Sadi Borak, İstanbul Kitapevi Yayınları, 1962.

kendini inandırıyor. Bu fikrisabit yüzünden bir gece Üsteğmen Şükrü Efendi'nin çadırına gidiyor, her şeyden habersiz uyuyan zavallı adamın üzerine tabancasının kurşunlarını boşaltıyor. Yakup Cemil'in samimi arkadaşı olan Enver Bey (Paşa) de o tarihte Trab-lusgarp'ta idi. Olayı duyar duymaz çok üzülüyor ve doğruca Yakup Cemil'e giderek soruyor:

- Niçin öldürdün zavallı adamı?
 - Casus da ondan.
 - Nereden biliyorsun casus olduğunu? Elinde delilin var mı?
 - Var tabii.
 - Neymiş delilin?
- Yakup Cemil sükûnetle cevap veriyor:
- Rengi:
 - Amma yaptın Cemil! Rengi için insan öldürülür mü?
 - Yahu, insan zenci olur da casus olmaz mı?

Yakup Cemil Kafkas cephesinde Erzurum'daki Mahmut Kâmil Paşa'nın emrindeydi ve 300'e yakın milis gücüyle savaşıyordu. Ar-dahan'a başarılı bir baskın gerçekleştirmişti. Hasankale'de bazı as-kerî sırların düşmana bir jandarma ve köylüler tarafından sızdırıl-ması söz konusu olunca derhal harekete geçmiş ve bu 17 kişiyi kurşuna dizdirmişti. Muarızlarına göre Yakup Cemil'de casus ara-mak sabit fikir hâline gelmişti. Acaba Yakup Cemil bu kararı tek başına mı verdi, yoksa verilen emri mi uyguladı? Bizim cevapsız kalan sorularımızdan biri de budur. Bu nedenle cevabı yine biz ve-relim: Elbette emri uygulamıştır. Tıpkı kimi başarısız olan baskın-ları yapması gibi.⁴⁹

Olay sonrası paşa, Yakup Cemil ve kuvvetini Bitlis Alay Kumandanlığı emrine verecek ve burada karşısına Ali Bey çıkacaktı.⁵⁰

49 Çete olarak tanımlanan müfrezeler bir askerî birimdir ve konuşlanmış askerî güçlerden önce gerilla harekâtına girişen öncü kuvvettir. Doğal olarak en yüksek rütbe ve makama bağlıdır. Burası ile istişare ederek düşmana ne zaman ve nereden saldıracağına onay alır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu vurucu müfrezelerinde gönüllüler yer alıyordu. (I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesindeki Yakup Cemil müfrezesindeki silahlı eylemcilerin sayısı 2 bine yükselmisti.)

50 Ali Çetinkaya İstiklal Mahkemesi Başkanı, eski Nafia vekili.

Tekrar Üniforma

Geçinememişlerdi. Bu defa Irak cephesinde 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa'nın emrindedir. Halil Paşa hem kumandan, hem de Enver Paşa'nın amcasıdır.

Yine üniforma giymiştir. Kıdemli yüzbaşı ve tabur kumandanıdır. İngiliz birliklerine yaptığı baskın başarısızlıkla sonuçlanır ve Harbiye Nezareti emrine alınır. Yakup Cemil'in Teşkilat-ı Mahsusa tarafından İran'a gönderilmesi için çalışmalar başlayacak ve gönüllülerden seçilmiş bir kuvveti ile hareket edecektir. Oradaki bu teşekkül kolordu yetkilerine sahip olacaktı. Yeni görevin oluşmasında Sapancalı Hakkı ile Harbiye Müsteşarı Mahmut Kâmil Paşa'nın büyük desteğini alan Yakup Cemil subay, erat listesini tanzim ederek, diğer ihtiyaç taleplerini tespit etmeye başlamıştı. İhtiyaçtan fazla olan birlik Bekirağa Bölüğü'ne yerleştirilecek, bir kısmı da yer darlığından çevredeki dükkânlara kadar taşacaktı. Harekâtın gizliliği falan kalmamıştı ve bu durum Teşkilat-ı Mahsusa lideri Hüsametdin Ertürk'ün (o sırada yarbay) başına ilk defa geliyordu. İstanbul dışındaki Enver Paşa acilen çağrılmış, bu kargaşa sırasında kendisine bir suikast düzenleneceği bilgisi verilmişti.

Mercan'a kadar inip, dükkânlara kadar sarkan gönüllüler müfrezesinin silahlı oluşu ve Enver Paşa'nın katline ilişkin söylentiler görünüşte yabana atılmayacak türdendi.

Merkez Kumandanı Cevat Bey'in makamına çağrılan Yakup Cemil oradan Bekirağa Bölüğü'ne sevk edilecekti (6 Ağustos 1332/1916).

Tabancası bile alınmamıştı.

Kur'an ile üzerine el basıp ant içtiği tabancası belindeydi.

Hücreye alınan Teşkilat-ı Mahsusa fedaisi, aldırın ise Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi.

Emri Kim Verdi

Peki emri kim vermişti? Cevat Paşa'nın idamla yargılanmasını önlemek hiç olmazsa hayatını kurtarmak yolundaki çabaları acaba vicdanî bir hesaplaşmanın sonucu muydu? Yoksa Enver Paşa kanaıyla verilmiş bir emri hafifletmek çabası mı söz konusuydu?

Belki de ve yine kaydihtiyatla söyleyelim; Osmanlı'da silahlı alınmadan tutuklanan tek mahpus oydu. Eğer öyle ise şu ihtimaller akla geliyordu.

1- Yakup Cemil bir tesadüfle değil, tasarlanarak tutuklanmıştı. Zanlının sivil ya da askerî kimliği ne olursa olsun ilk yapılacak silahtan arındırılması olmalıydı.

2- Teşkilat-ı Mahsusa dahil hiçbir örgütte, üzerine yemin edilen silahı almamak diye bir teamül yoktur. Aksi örgütsel bakışla bağdaşmaz. Hukuk olarak bakıyorsak hiç bağdaşacak yanı yoktur.

3- Olayları ve görevleri dikkate alırsak, Yakup Cemil, karşımıza hep en üsttekilerle çıkmaktadır. Enver Paşa ile o kadar yakındır ki, Bâbîâli baskınında yanı başındadır. Beraberliğini cephelerde de sürdürmüştür. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın da saflarındadır. Enver Bey'in hısmı kadar yakın duran güçlü birine hısm değil de hasım muamelesi yapmak doğru bulunmamış olabilir.

4- Enver Paşa'nın tevkiften haberi yoktur. Haberi olduğunda da işiştenden geçmiştir. Tutuklanmasına ve Divan-ı Harp'e karşı çıkması İttihat Terakki'nin iktidar üzerindeki hesaplarına gölge düşürecektir.

5- Enver Paşa'nın olup bitenden –Bâbîâli baskını dahil– daha başından beri haberi vardır (Paşa Teşkilat-ı Mahsusa'yı kurmuş ve denetlemiş, Yakup Cemil de hem İttihat'ın hem de örgütün önde gelen fedaisidir.). Habersiz olması düşünülemez bile. Örgüt içi mücadele (Hüsametdin Ertürk ile Yakup Cemil arasındaki hoşnutsuzluk), parti ve ordu kademelerinde hiyerarşi sorunu Enver Paşa'nın sessiz kalmasına yol açmıştır.

6- Son nokta Bâbîâli baskını anlatımıdır. Baskında kullanılan silahı kim kullanmış, Nazım Paşa'yı kim öldürmüştür? Enver Paşa mı, Yakup Cemil mi? Enver Paşa vurmuş da Yakup Cemil mi üstlenmiştir. Ve bu yüzden Yakup Cemil, Enver Paşa, İttihat ve Teşkilat-ı Mahsusa'da etkinlik mi kazanmıştır?

Bu ihtimallerin dışında bir önemli gerçek de Merkez Kumandanı Cevat Bey'in, Yakup Cemil'in idamını önlemek yolundaki girişimleridir. Derdest edilmesine emir veren Cevat Bey'in sonraki bu girişimi de ilginçtir.

Tabanca ile Hücreye

Bekirağa'nın müstemilatında İran'a gidecek kuvvetinin hazırlıklarını yapan Yakup Cemil'in bu defa Bekirağa'nın zorunlu konduğu hâline geliş çetirtili yorumları da beraberinde getirmişti.

Tabancasına bile el sürülmeyen, hiçbir baskıya maruz kalmayan Yakup Cemil bile dört duvar arasına korunması amacıyla

getirildiğini düşünüyordu. Milletine baş koymuştu. Aynı yola baş koyduğu arkadaşlarına mı baş verecekti? Sadece kendisinin değil, herkesin düşüncesi buydu.

Merkez Kumandanı Cevat Bey son dakikaya kadar Yakup Cemil'i kurtarmak için mücadele vermişti. İdam cezasının müebbede çevrilmesi için Harbiye Nezareti'ne resmen müracaat edecekti. Harbiye Nezareti'ne, Bâbîâli baskınında Yakup Cemil ile birlikte olanlardan Talat Paşa vekâlet ediyordu.

Şükrü Paşa görünüşte entrika ve siyasî kaynaşmaların dışında kalan bir isimdi. Yakup Cemil'e karşı takındığı koruma duygusu ile bazı duygusuzları öfkeliendireceğini bilmiyordu. Bildiği tek şey Talat Bey, Enver Paşa ikilisinin mutlak surette Yakup Cemil'i affedeceğiydi.

Cevat Bey disiplinli bir askerdi. Merkez kumandanı görevi ile İstanbul'da asayiş kadar, siyasî olayları da yakından takip etmekle yükümlüydü. Enver Paşa'ya yönelik siyasî hareketlere sessiz kalması mümkün değildi. Harbiye Nezareti'nin bu yöndeki endişe ve yaptırımlarının dışında olamazdı. Ama Yakup Cemil olayının temel noktalarına ve özüne incek kadar siyasî değildi. Tevfik Fikret ile uğraşmaya kalkmak gibi hatalar da yapmıştı

Merkez kumandanı olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın İstanbul'daki en önemli sorumlusuydu. Örgütün gereken iâşesinin, silah ve teçhizatının temin edilmesini sağlıyordu. Yakup Cemil müfrezesinin oluşturulmasındaki gayretleri de biliniyordu.

Bir Teşkilat-ı Mahsusa fedaisinin, yine bir Teşkilat-ı Mahsusa mensubu tarafından ölüme gönderilmesine yine bu örgütün önemli bir ferdi olarak engel olmaya çalışmalıydı. Yakup Cemil'in idamının teşkilatta tepkilere neden olabileceğini düşünüyordu.

Sadi Borak, Yakup Cemil'in, yakınındaki hücrede kalan Safvet Lütfü'ye pusula gönderdiğini ve "merak etmemesini, aleyhine bir ifadede bulunmadığını" söylediğini öne sürmektedir.⁵¹

Gecelerin birinde Kara Kemal onu hücresinde ziyaret edecekti (ihtimal ki Talat Paşa'nın isteği ile). Yanında Divan-ı Harp Reisi Nafiz Bey de vardır. Bu tür konuşmaların kelle götüreceğini ve başkalarının da canını yakabileceğini söyleyen Kara Kemal ifadesini inkâr etmesini istemektedir.

51 *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına*, Sadi Borak, İstanbul Kitapevi, 1962.

Yakup Cemil çaresiz ve ne yapacağını kestiremez bir durumdadır. Eşi Nevber Hanım'ın hapishaneye gelip onu görme isteğini de geri çevirecektir. Gerekçesi "Hamiledir, üzülmesin." olur.

İdam cezası verilmişti. Hapishane Müdürü İsmail Hakkı Bey içeri girdiğinde "Hüküm mü?" diyecek ve baş vereceğini anlayacaktır.

Bekirağa'dan arabaya bindirilip Kâğıthane'ye götürülür. Yanında Sorgu Hakimi Reşit Bey ile İsmail Hakkı Bey vardır. Bir süvari müfrezesi arabayı Kâğıthane'ye kadar izlemiştir.⁵²

Kısa Vasiyet

Piyade bölüğü atış poligonunda hazırdır. Ortadaki direğe bağlanmadan önce iki rekât namaz kılacak ve dua etmeye gelen hocaya "Biz bu işi daha önceden yaptık. Zahmet etmeyin." diyecektir.

Vasiyeti uzun değildi:

"Param ve malım yok. Çocuklarımı İttihat ve Terakki aç bırakmasın."

İnfaz mangasında 14 asker, İttihatçı ve Enver'ci eski bir askeri kurşuna dizmenin anlamını çözmekten acizdi. Sadece bilip, duyabilecekleri tek şey olabiliirdi: Ateş!

11 Eylül 1916 Pazartesi sabahı bir avuç kişi, ölümünün biçimine bile şükredebilecek bir adamın tanıklığını yapmıştı. "Çok şükür, çok şükür, asılmadan, bir asker gibi silahla ölüyorum." diyor-du hükümlü.

İttihat onun kurşuna dizilmesinden dört ay sonra ailesine 33 kuruş maaş bağlayacaktı.

Duyabilseydi Yakup Cemil: "Buna da çok şükür" diyebilirdi. Teşkilatın 33 kuruştan çok daha pahalı bir eylemcisi olduğunu o da biliyordu. Ama hayatın bu kadar ucuz olabileceğini ihtimal ki bilmiyordu.

52 Yakup Cemil'in idam safhası iki kaynaktan aynen fakat iki ayrı imza ile yer almaktadır. Kaynaklardan ilki Sadi Borak'ın *İktidar Koltuğundan İdam Sehvasına* adını taşıyan kitabıdır. İkinci kaynak ise *Tarih Dünyası Dergisi*'dir. 2 Sayılı ve 1 Ocak 1965 tarihli "Yakup Cemil Nasıl ve Niçin İdam Edildi" başlıklı ve Münir Süleyman Çapanoğlu imzalı yazı, Borak'ın kitabındaki aynı metindir. Borak'ın kitabı daha önce 1962'de basılmıştır. Bir "intihal" olduğu kanısında değiliz. Teknik hata ile Borak'ın yazısına derginin sahibi Çapanoğlu'nun imzasının konulduğunu tahmin ediyoruz.

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMINI NASIL BOĞAZLADIK

“Ermeni tehirci” meselesi ile onlarca bîgünah insan hapse atılıyor, devlet adına kaymakamlar asılıyordu. Onlar istiyor diye Urfa mutasarrıfı darağacına gönderiyordu. Divan-ı Harp’in, sadece şeref ve haysiyete değil, hayatın yok edilmesine yönelik “kapalı celse”leri sürüp gidiyordu. Ferit Paşa, işgal kuvvetlerine “Damat” olmuştu.

Arapyan, Sansaryan, Kroker ve Şahin Paşa Oteli’nde her gün yüzlerce Osmanlı genci, belki de kendilerinden birinin ihbarıyla baskı altında, işkence görüyordu.

İstanbul yüz karası “kapalı celse”lerin sessiz şahidi olmaya devam ediyor, Nemrut Mustafa Paşa’nın utanç mahkemesi otomatikçe bağlanmış, infaz üstüne infaz uygulanıyordu.

Sehpaya gönderilenler devlet memuruydu ve devletin üstlerinden gelen kararları, yani çatışma mahallindekilerin başka bölgelere gönderilmelerini yerine getirmişlerdi. Yapmasalar görevi suistimaldan yargılanacaklardı. Ama görevlerini yaptıkları için idam edileceklerdi. Hem de işgalcilerin mahkemesinde değil, ülkelerinin mahkemesinde.

Mezalimin altında Avrupa’nın dayatması yatıyordu. İşgalciler Ermeni meselesinde şirin görünmek için İstanbul hükümeti üzerinde baskı kurmuşlar ve ölüm kararlarının verilmesi için de işbirlikçilerin mahkemelerini kullanmışlardı.

Divan-ı Harp ilk kararını veriyor, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, 1915 tarihli Ermeni göç ettirme olayında kırım yapmakla suçlu bulunarak Nazım Paşa’nın başkanı olduğu mahkemece idama mahkûm ediliyordu. 7 Ocak’ta tutuklanan Kemal Bey’in infazı için fazla beklenmemiştir (10 Nisan 1919). Beyazıt Meydanı’nda kurulan sehpa çıkarken son sözleri: “Yaşasın millet!” olacaktı.

Kemal Bey sehpa, babası Arif Bey ise ailesinin kollarında sallanıyordu. Yığılıp kaldığı yerden zorlukla kaldırılmış ve metanetini toplayarak oğlunun naaşını teslim almıştı. Sirkeci Gümrük müdürü

olan Arif Bey'in beraberinde akrabadan İhsan Barlas (Anadolu Ajansı mümessili) ve diğer yakınları naaşı motorla Kadıköy'e nakletmişlerdi. Türk bayrağına sarılı tabut Kadıköy Mühürdar'daki teyzesi İsmet Hanım'ın evinden alınmıştı.

Tarihlerden 10 Nisan 1335'ti (1919). Perşembe saat 19.00'da aydınların ve tıbbiyelilerin çoğunlukta olduğu Darülfünun öğrencilerinin katıldığı törende halk da yer alıyor ve idam karşıtı yürüyüşe katılanların sayısı çığ gibi büyüyordu.

Kaymakamın cenazesinde binlerce kişi toplanmıştı. Geçiş sırasında eller üzerinde yükselen tabuta geçiş sırasında evlerden çiçekler atılıyor ve cenaze töreni işgal altındaki İstanbul'un ilk protesto gösterisine dönüşüyordu. Kadıköy karakolu mensupları subay ve erleri ile polisler tabutun geçişi sırasında bayrağı yarıya indirmişler ve acının protestosunu sesli hâle getirmişlerdi. Gösterilere katılmak suçundan 8 kişi de göz altına alınmıştı.

Cenaze töreni İngilizler tarafından da dikkatle izlenmiştir. Görevli istihbarat yüzbaşı La Fontain bu konuda İstanbul merkezinde Yüzbaşı Hoyland'a bir rapor verecektir (No: 59/12.4.1919).

"Ermeni kırımı ile tanınan Boğazlıyan ve Yozgat Mutasarrıfı Kemal Bey için Kadıköy'de bugün saat 12'de büyük ve görkemli bir cenaze töreni yapıldı. Cenaze alayının önünde tıbbiye öğrencileri, polisler ve birçok molla bulunuyordu. Birçok Jön Türk törende hazır bulundu. Tören için binden fazla davetiye dağıtıldı. İslam dininde şimdiye kadar böyle şey duyulmuş değildi. Bütün bunların, üyelerinden birini kaybetmiş olan İttihat ve Terakki Komitesi'nce kasten düzenlendiği apaçıktır. Hükümetin böyle bir törene izin vermekle gösterdiği güçsüzlük affedilemez.

Böyle bir gösteri yapılacağı emniyet makamlarınca bilindiği hâlde, bunu önlemek için hiçbir şey yapılmadığı bildiriliyor. Törenin bugünkü hükümete karşı düşmanca bir gösteri olduğu açıktır."⁵³

Önde bir subay yürümektedir. Bayrağa sarılı tabutun etrafı askerlerle çevrilmiştir. Kuşdili Mahmut Baba Mezarlığı'na Üsküdar Dergâh Şeyhi Münif Efendi'nin dinî telkini ile gömülmüştür. Mezarı başında önce hariciyeci Fahrettin Bey "Ağlamayın, ölenlerini hürmetle yad eden bu millet ölmeyecektir." diyecektir. Ardından

ise deniz subayı İsmail Hakkı Bey söz alacak ve “Her Türk’e yolumuzu gösteren bir ışıktır.” diye konuşmasını bitirecektir. İsmail Bey subaydır ve albay rütbesine kadar ulaşır ama ne var ki 1920 yılının Nisan ayında Kadıköy’de yaya kaldırımında bir araç tarafından ezilir.

Yolda değil, yaya kaldırımında, üstelik ezildikten sonra, geri döntüşle tekrar çığnänen İsmail Hakkı’nın beyin ölümü sonrasında faillerin Ermeni olduğu açıklanır. Ama yakalanmaları mümkün olmamıştır.

Bu da hadisenin bir başka yönüdür.

Mehmet Kemal Bey, ilk davada beraat etmişti. Ancak Divan-ı Harp bu kararı tekrar gündeme getirecek ve temize çıkmış bir ismi idama mahkûm edecekti. Tashih-i karar infazdan sonra gelecekti. Oğlu Adnan Bey, resmin arkasına şu notu yazmıştı: “bügünah olarak idam edilen babamın naaşı 10 Nisan Perşembe günü saat 19.00’da Beyazıt Meydanı’nda Tıbbiyeliler ve Türk münevverleri omuzlarında.” Çelenk üzerinde “Türk’lerin büyük şehidi Kemal Bey” yazılıdır.

Dedeyi Baba Bilmek

Mehmet Kemal Bey asıldığı zaman kızı Müşerref Gürenci henüz 5 yaşındadır. Kardeşi Müzehher ile Çamlıca Kız Mektebi’ne

verilir ve dedelerini babaları olarak bilirler. Kemal Bey'in oğlu Adnan Ergüder'in 1974'te vefatından sonra tüm bilgi, belge ve fotoğraflar Müşerref Gürenci'ye intikal eder ve tarihin bu zalimane delillerinin kaybolması önlenir.⁵⁴

Kemal Bey'in babası Arif Bey'in Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı görüşmenin ardından şehit aileleri için bir kanun çıkarılacak ve Boğazlıyan kaymakamının aile fertlerine aylık bağlanacaktır.⁵⁵

Mülkiyeliler Birliği 1973'te aralarından çıkan Mehmet Kemal Bey'i ölümünden çok yıllar sonra hatırlamış ve kabrini yaptırmıştır.

54 Fotoğraf ve diğer bilgilerin sağlanmasında yardımcı olan eczacı Celal Öcal ile Müşerref Gürenci Hanımefendi'ye teşekkür ederim.

55 Tehcir meselesinden dolayı Kürt Mustafa'nın riyaset ettiği Divan-ı Harp kararı ile idam edilen rical ve efrad-ı ailesi hakkındaki 26 Haziran 1926 tarih ve 405 sayılı *Resmî Gazete* ile yürürlüğe giren kanun.

İŞBİRLİKÇİLERİN DARAĞACINDA URFA MUTASARRIFI NUSRET BEY

Avrupa'nın Ermeni tehciri fırtınasında düşen yapraklardan biri idi. Mütareke döneminin Mustafa Paşa mahkemesinde beraat ettiği davadan 6 ay sonra tekrar tutuklanıp yargılanmış ve aynı davadan bu defa darağacına gönderilmişti.

Aynı davadan iki karar. Biri beraat, diğeri idam... Kararlardaki tutarsızlık ve "karar"sızlığa bakın!

Bu sadece mahkemenin maznunu idam etmekteki "karar"lılığını gösteriyor. Bir tarafta dövünenler, diğer tarafta alkışlayıp övünenler...

Urfa Mutasarrıfı Nusret (Bazı kaynaklarda Nusrat olarak geçer.) Preveze Sancağı sorgu hâkimlerinden Behram Bey'in oğluydu. 1876'da doğmuş, Rüştîye'den sonra Mülkiye'yi bitirmişti.⁵⁶

1903'te kaymakamlık görevlerine başlamış, Ergene ve İskeçe kaymakamlıklarından sonra Mecidi nişanıyla taltif edilerek, Bayburt'a atanmıştı (1914). Ergani Mutasarrıflığı'nda Ermeni çeteciliğini engelleme ve 3. Ordu'ya erzak ulaştırma görevlerini başarıyla yerine getirmesinden dolayı, Erzurum Valiliği ve ordu kumandanlığı tarafından mükâfatlandırılmıştı. 25 Ağustos 1915'te nişan-ı âliyi Osmanî'ye hak kazanmıştı.

Yıldırım Orduları 2. Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarlı isteği ile Urfa Mutasarrıflığı'na tayin edilmişti (14 Haziran 1917).

İngilizlerin işgaline uğrayan Urfa'nın, "Şanlı Urfa" oluşunda Mutasarrıf Nusret Bey gibi sorumlu davrananların payı vardır.

İşgal sırasında İngiliz yarbayı iki subayı ile Nusret Bey'in makamına girmişti. Nusret Bey ne yerinden kalkacak, ne de makamını terk edecekti. İngiliz yarbayı "Galip bir hükümetin kumandanına neden gerekli karşılama yapılmıyor?" deyince, şu unutulmaz cevabı verecekti:

56 *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* kitabında Ali Çankaya Nusret Bey'in doğum tarihi ve yeri olarak 1875 Preveze'yi verir.

"Memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak bir Türk mutasarrıfına yakışmaz."⁵⁷

Millî Mücadeleye Girmek

Nusret Bey'in idamında Ermeni tehcirinin göstermelik, asıl nedenin Millî Mücadele'de oynadığı rol olduğunu kumandanlar da ifade ediyor.

Ali İhsan Paşa (Sabis) bunlardan biridir. Paşa Nusret Bey'in nasıl iş birliği yaptığını ve Milis Teşkilatı kurulmasına nasıl destek verdiğini harp hatıralarında belirtecektir:⁵⁸

"İngilizlerin mütarekenin verdiği salahiyyetten istifa etmelerinin önüne geçemediğimiz takdirde, her kasabanın ve her şehrin, Müslüman halkın hukukunu muhafaza için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve buna bağlı mahallî milis teşkilatı kurulmasını, valilere ve müstakıl mutasarrıflara tavsiye ettim. Bu hususta icap eden silah ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki kaynaklardan ve-receğimi bildirdim.

Bu husustaki tavsiye ve teşebbüslerimi ilk defa kavrayarak anlayış ve iyi niyet göstermek ve uygulama safhasına geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi mahallinde teşvik ve tatbik ve yardım sağlamak ve diğerlerine de örnek olup, cesaretle sevk etmek için 10 Ocak 1919'da Urfa'ya giderek, Mutasarrıf Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüştüm."

Ali İhsan Paşa belirttiği tarihte Urfa'ya gelecek ve başta Nusret Bey olmak üzere diğer Kuva-yı Milliye ileri gelenleri ile görüşerek silah ve cephanenin ordu kaynaklarından nasıl temin edileceğini anlatacaktır.

Daha bitmedi...

Nusret Bey Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i de yanına alarak eşrafın da hazır bulunduğu bir toplantı düzenlemişti. Ali İhsan Paşa da toplantıda idi. Urfa'nın yakında işgal edileceğini, buna tedbir olarak halktan gönüllü bir milis taburun kurulacağını, kumandanlığının da Binbaşı Ali Rıza Bey'e verileceğini Nusret Bey'in ağzından duymuştur.

57 1915 *Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey*, Yrd. Doç. Dr. Bayram Akça, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, Ankara.

58 *Harb Hatıralarım*, Ali İhsan Sabis, Güneş Matbaacılık, 1951, Ankara.

Milis kuvveti işgal kuvvetine karşı savaşmaktan çok, şehrin asayişini sağlayacak ve olası ayaklanma ve yağmaların önüne geçecekti. Nusret Bey'in bu teklifi toplantıda hazır bulunanlar tarafından onaylanmıştı. Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey başkanlığında, Belediye Reisi Hacı Mustafa Reşit'in desteği ile yaklaşık 600 kişilik bir milis kuvveti kurulmuştu.⁵⁹

Bundan sonrası Ali İhsan Paşa ve Nusret Bey'in belirttiği şekilde hız kazanacak ve Urfa İngilizler tarafından işgale uğrayacaktı. Nusret Bey ile İngiliz komutanı arasındaki çatışmanın hemen ardından mutasarrıfın bu defa "tehcir" suçlaması ile görevden alınıp tevkif edilmesi yaşılanacaktı.

İşgalle birlikte artan Ermeni isyanları 16 Ekim 1915'e kadar devam etmiş ve isyana katılanlar Halep ve civarına gönderilmişti. Mondros Antlaşması'nın ardından İngilizler gönderilenlerin tekrar Urfa'ya dönmesini sağlamıştı. Bu durum asayişini yeniden bozacaktı.

Masadaki Tabanca

Nusret Bey masasına tabancasını koyarak İngilizlerden emir almayacağını ilan etmişti. Tüm bunlar İstanbul'un dikkatini çekecek ve işgalcilerin baskısı ile Damat Ferit Paşa'nın Dahiliye Nazırı Cemal Bey tarafından görevden alınacaktır (6 Nisan 1919).

23 gün sonra Divan-ı Harp'e sevk edilmek üzere Dersaadet'e gönderilmiş ve Bayburt tehcirinden dolayı suçsuz olduğuna karar verilmişti. 21 Mayıs 1919'da 40 tutuklu ile serbest bırakılmış ve Erenköy'deki evine dönmüştü.

Özgürlüğü 6 Kasım tarihine kadar süren Kemal Bey'in evine iki sivil polis gelmiş ve tutuklanma işlemini gerçekleştirmişti.

Daha önce beraat ederek suçsuzluğu mahkemece onaylanan, devletin berat ve nişanlarını taşıyan Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'i, Süreyya Sami Berkem şöyle anlatmıştı:⁶⁰

"Bekirağa Bölüğü'nde tanıdığım simalar arasında Urfa mutasarrıfı merhum Nusret'i unutamam. Enerji sahibi, ciddi ve azimkâr bir adamdı. Vazife başında kendisini görmedim ama bilenlerden işittim ki çok dürüst ve çalışkanmış. İnsanları tanımak için hapishaneler kadar elverişli yer yoktur.

59 *Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa*, Prof Dr. İsmail Özçelik, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, Ankara.

60 *Unutulmuş Günler*, Süreyya Sami Berkem, Hilmi Kitapevi, 1960.

Hapishane hayatı yaşamış olanlar bilirler ki, burada insanlar birbirleri ile sıkı temastadır. Beraber kalkarlar, aynı masada yemek yerler, aynı koğuştta yatarlar. Nusret'le orada tanışıklığımız dört beş ay geçmemişken, birbirimizi iyi anlamış ve derin bir muhabbetle sevmiştik. Nusret'in bence yegâne kusuru saf oluşu idi. Bu da temiz yürekli oluşundan ileri geliyordu.

Nemrut Harp Divanı'nın kendisini asacağına bir türlü ihtimal vermiyordu. İdamından on beş yirmi gün evveline kadar... Artık iş karara kaldı. Beraat muhakkak. Buradan çıkar çıkmaz biriken maaşlarımı alır ve borçlarımı öderim. Çocuklarımın birkaç aylık nafakasını da temin ettikten sonra Anadolu'ya geçerim der ve ondan sonra canla başla çalışacağını uzun uzadıya anlatırdı."

Nusret Bey ölümü beklediği saatlerde hücreni paylaştığı Süreyya Bey'e de mahkeme dönüşü izlenimlerini şöyle anlatmıştı:

"Tarihte okuduğumuz Engizisyon mahkemeleri bile bu derece tarafgir ve zalim davranmamışlardır. Süngülüler beni salona sokup sanık sandalyesine oturtular. İçeri birini getirdiler. Filan senenin filan ayında filan kasabanın şu kadar kilometre şarkında tehcir kafilesi ile vadiden geçiyormuş. Karşısına ben çıkmışım. Altımda beyaz bir at varmış ve tepeden tırnağa silahlıymışım. Kafileyi durdurup jandarmaya vur emrini vermişim. Herkes ölmüş ama bu kişi kendini ölü gibi göstermiş. Ama telaffuzu Bayburtlu değil, İstanbullu idi. Bu cihetin tetkikini istedim ve uzun seneler sonra beni nasıl teşhis ettiğine dikkat çektim.

Nemrut Mustafa feveran etti. Başka biri de o şahidin ifade ettiği sene, ay ve gün içinde beni 50 kilometre uzaktaki bir olaydan sorumlu tuttu. Aynı anda iki ayrı yerde suçlu gösterilmişim. Yalanları ibret ve hayretle dinledim. Ama bu saçma ifadelerle beni mahkûm edeceklerini sanmam."

Yanılmıştı Nusret Bey...

Karar verilmişti ve o idama giderken geride kalanlara ancak mektup bırakabiliyordu.

Çaresizliğin gelip çatdığı an, başkaları için herhangi bir an olabilir ama onun için ıstırap dolu bir gecede yetimlerine son birkaç satır yazmaktan daha büyük acı yoktur. Mektubun birkaç damla gözyaşı ile noktalanmadığını kimse söyleyemezdi:

“Küçük çocuklarımı ve zevcemi yalnız ve pek fakir olarak bırakıyorum. Birkaç gün sonra yiyecekleri bir lokmaları bile olmayacak. Allah aşkına sokaklarda bırakmayın. Gümüş tabakamı, saatimi ve boş cüzdanımı sana verilmek üzere mevkuf Binbaşı Hamdi Bey’e verdim. Allah zalimleri kahr etsin. Milletime zeval vermesin. Elveda karıcığım...”⁶¹

Nemrut’a Ceza

Asanların ve asılanların bıraktığı izler farklı... Ankara hükümeti başından beri bu davalarla ilgilenmiş, Nusret Bey’in idamından sonra 7 Ekim 1920’de TBMM verilen kanun layihasını onaylamış ve ailesine maaş bağlamıştı.

Nemrut Mustafa Paşa ise, kararların tekrar incelenmesi ile haksız yargılamadan dolayı diğer üyelerle yargılanıp hapse mahkûm edilmişti. Damat Ferit Paşa’dan sonra kurulan Tevfik Paşa hükümeti, önceki Divan-ı Harb-i Örfî’nin Nusret Bey için iki defa karar verdiğini ve suçsuz yere idam edildiğini tespit etmişti.⁶²

Tarih 5 Ağustos 1920, yer Beyazıt, saat 05.

Darağacında sallanan bedenindeki yaftada idamın gerekçesi yer alıyor. Ve sonrasında yani infazın ardından tashih-i karar gelecektir.

Ama gidenlerdendir ve gelmeyecektir.

Astıktan sonra verilen tashih-i karar yurtseverin onurunu iade etmez, zaten onurludur. Ama infazı gerçekleştirenlerin onursuzluğunu ilan eder.

İşte Ermeni tehciri iddiasıyla hayatı söndürülen Millî Mücadele’nin sivil yiğidi bir yurtseverinin elem verici dramı...

61 Nusret Bey eşi Hayriye Hanım’la Yanya’da görev yaparken evlenmişti. Mazlum, Nasuhi ve Tarık (Kurosmen) adlarında üç çocukları oldu. Nasuhi (1906-1948) Galatasaray Lisesi ile Ziraat Mektebi’ni bitirecek ve Mülkiye’den mezun olduktan sonra babası gibi Anadolu’yu kaymakam olarak gezecekti.

62 Mustafa Paşa, Vahdettin tarafından bir süre sonra affedildi. 1921’den sonra askerlikten istifa ederek Kerkük’e, bazılarına göre de Bağdat’a gitti. Millî Mücadele karşıtı faaliyetlerde bulundu. İngilizlerden Kürt ayaklanmaları için para aldı. Şeyh Sait İsyanı’nın hazırlayıcıları arasında yer aldı. 150’likler listesine konuldu. Bağdat’ta hastalandı ve 29 Ocak 1936’da hastanede öldü. Oğlu Albay Abdülaziz Irak’ın Tahran elçiliğinde görev yaptı. Türkiye aleyhine faaliyette bulundu.

TOPAL OSMAN AĞA: BAŞ ALAN, BAŞ VERİYOR

Sallanıyordu. Bazıları için ayaklarından asılmış bir cesedin sallanmasından daha doğal bir şey olamazdı. Günlerce Taşhan'ın önünde teşhir edilip, "kabir azabı"na uğratılan bu faniye kimileri dua, kimileri beddua okudu.

Geçmişin korkaklığına sıkılmış bir yumruk olarak telakki edenler de oldu onu. Bazılarına göre mazlunun canını almış bir cellattı.

Cesedin üzerinde öylesine tahribat yapılmıştı ki, bir zamanların bu kartal bakışlı adamını tanımak mümkün değildi.

Her yönden esen siyasî rüzgârın, zaman zaman fırtınaya dönüştüğü Ankara'da, Meclis öldürülen bir milletvekilinin infiali içindeydi. Tepkiler giderek öfke ve hınç dolu bir görüntüye bürünmüştü. Herkes katilin hemen cezalandırılmasını istiyor ve bunun bir ders olması gerektiğini savunuyordu. Dirisi olmasa, ölüsü de olabilirdi.

O gün oturuma Ali Fuat Cebesoy başkanlık yapıyordu. Diyordu ki milletvekilleri:

Hüseyin Avni Bey: "Efendiler bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı biçare gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbe-i millet, sana da mı taarruz? Tecavüz arkadaşlarımıza değil, bir milletin namusudur. Böyle namussuzlar yaşamamalı efendiler... Kahrolmalı."

Süleyman Necati: "Ya hepimiz namusla yaşayacağız ya hepimiz öleceğiz."

Siyasetin iki taraflı bir ustura üzerinde yürüdüğü bir mecliste, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in 27 Mart 1923'te ortadan kayboluşu müzakereleri böylesine sertleştirmişti. Milletvekiline cellat olup, boynuna ip dolayan Millî Mücadele'ye baş koyanlardandır. Yani nam-ı müstear "Topal" Osman Ağa... Kurban ise aynı davanın içindeki Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Efendi'dir.

Biri milletin muhafızı, diğeri milletin vekili. Şimdi Millî Mücadele'nin geçmişinde saklı tutulan bu elim vakayı tartışmaya açabiliriz.

Ali Şükrü Bey 1904'te Bahriye Erkânı zabiti (Deniz kurmay subayı) olmuş ve İstanbul Mebusan Meclisi'ne 36 yaşında katılmıştı. Bahriye kurmay binbaşılığından müstafi, İngiltere'de okumuş sözünü dinletir bir hatiptir. Miyoptur ama hakikat perdesini aralayıp inandıklarını savunur ve yanlışlıkları görür.

Bunlar Şükrü Bey, Ankara Meclisi'nde iken Zamir Bey'in (Damar Arıkoğlu) çizdiği portredir. Millî Mücadele'ye inanmıştır. Ama sonuna kadar saltanatçı ve hilafetçi olduğunu hiçbir zaman gizlememiştir.⁶³

"Henüz muhalefet diye bir şeyin bulunmadığı Meclis'te hemen hemen tek başına muhalefet bayrağını açmış görünüyordu."

Bu da Kandemir'in görüşüdür.⁶⁴

"Muhafazakâr hatta mutaassıp olan Ali Şükrü Bey, sosyal değişimlerden yana değildir. Kadınların cemiyet içinde vazife almalarını kabul etmez ve diğer hocalar ile Meclis'in muhafazakâr mebuslarını etkileyen bir kişilik sergiler."

Recep Peker onun için şöyle der:

"Çok temiz, mert ve vatanperver bir arkadaş. Yalnız sinirli. Coştu mu kabına sığmıyor. Tuhaf değil mi, paşa da bu hâlini beğeniyor. Kaç defa ağzından işittim. Herkes Şükrü Bey gibi düşüncelerini böyle pervasızca söyleseydi, kimseden şüphe edilmezdi."

Rıza Nur:

"Bir gün Ali Şükrü Bey ile konuşuyorum. O beni dinsiz diye sevmeydi, fakat namusludur. Hatta bana sırrını söyledi."

diyerek konuya değişik bir yaklaşım getirir. Buna göre Şükrü Bey Rıza Nur'a, Kılıç Ali ile Topal Osman'ın kendisini öldürmek için harekete geçtiklerini söylemiştir. Fakat vazifelendirilen suikastçılardan biri Ali Şükrü Bey'in uzaktan akrabasıdır. Bu akraba hazırlıkları kendisine haber vermiş ve şu eklemeyi yapmıştır: "Tetik davran."

Topal Osman ile Meclis'in önünde karşılaştığını ifade eden Rıza Nur, ağanın dediklerini şöyle nakleder:

63 *Kuvayi Milliye Ruhu*, Samed Ağaoğlu, İstanbul, 1964.

64 *Siyasi Cinayetler*, Kandemir, İstanbul, 1955.

“Yahu Meclis'te birçok vatan haini mebus varmış, bunlar memleketi satıyormuş. Niye bana haber vermiyorsun? Meclis'i basıp hepsini keseceğim. Başka çare yok.”

Bu konuşmanın arkasından Rıza Nur Osman Ağa'yla ilgili düşüncesini şöyle ifade edecektir:

“Bu adam cahildi, fakat iyi insandı, vatanperverdi. Bana söz ver, yapmayacağına yemin et dedim. Yapmam, iyi ki söyledin deyip yemin etti.”

Olaya siyasî hatıralarında yer verenlerden biri de General Ali Fuat Cebesoy'dur.

Cebesoy hatıralarının “Ali Şükrü Bey'in şehadeti” bölümünde Meclis kürsüsünde konuşulanlara da temas eder:

“İkinci Grup liderlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey 27 Mart Salı gecesinden beri ortalarda yoktu. Ne olduğu, nereye gittiği en yakın arkadaşları tarafından dahi bilinmiyordu. Bir cinayete kurban gitmesi ihtimalinden bahsediliyordu. İlk defa Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey 29 Mart'ta Meclis kürsüsünden umumî heyete arz etmişti. Hüseyin Avni Bey sözlerine:

“Bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış, bir zavallı, bîçare gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbe-i millet, sana da mı taarruz?” diye başlamıştı. Çok heyecanlı bir hitabette bulunmuş, Meclis'i de heyecana gark etmişti.

“Ali Şükrü'ye tecavüz eden, milletin namusuna tecavüz etmiştir. Böyle namussuzlar yaşamamalı.” derken mebuslar:

“Kahrolsunlar. Millet böyle kimseleri yaşatmaz,” diye bağırmışlardı. Hüseyin Avni Bey, sözlerine şöyle devam etmişti:

“Bir mebusun 56 saatten beri kaybolması ve akıbetinin ne olduğunun bir türlü anlaşılamaması hükümet ve zabıta için bir acizliktir. Eğer bir cürüm varsa, ya siyasî veya adidir. Ben adi olmasını temenni ederim. Siyasî olursa, milletin istiklaline ve millî hakimiyete vurulmuş bir darbe gibi telakki ederim. Biz üç seneden beri bu maksatla burada toplanmıştık. Her nevi tehlikeye göğüs germiştik. Nihayet milletimizin azim ve kararları ile muvaffak olduk. Millî hakimiyetimize tecavüz eden her kim olursa olsun yakalanıp cezalandırılmıyorsa hakimiyet-i millîye teessüs edememiş olacaktır.”

Meclis'te hava çok heyecanlı idi. Bu sırada Hükümet Reisi Hüseyin Rauf Bey de Meclis'e gelmiş bulunuyordu. İzahat verecekti. Rauf Bey'i kürsüye davet ettim:

"Efendiler, filvaki Ali Şükrü Bey arkadaşımızın iki günden beri nerede olduğuna dair hiçbir malumatımız yoktur. Bu münasebetle Hüseyin Avni Bey biraderimiz meseleyi izah ettiler. Şimdi Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey söz aldılar. Lütfen kendilerini dinleyiniz. Çok rica ederim, hislerinize hâkim olunuz. Söz Rauf Bey'indir."

Hüseyin Rauf Bey, hükümetin olayı bir gün önce haber aldığını, suçluların layık oldukları cezayı görececeklerini, Meclis'in de bundan müsterih olmasını isteyecektir. Ziya Hurşit ise Rauf Bey'e "Çalışacağız, bulacağız ne demek. Niye bekliyorlar? Bu kadar polis, jandarma ve memur ne güne duruyor? Ne yapıyor, ne bekliyor? Milletin boynuna atılmış bir kement var, bu bir namus ve haysiyet meselesidir. Bu millet buna layık değildir. Hükümetin de bunu bilerek, derhal bulması vazifesidir."

2 Nisan Pazartesi günü Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey Ali Şükrü Bey olayına açıklık getirerek olayı şöyle anlatacaktır:

"Muhterem Ali Şükrü Bey arkadaşımızın feci akıbeti dün öğleden sonra geç vakit hükümetimizce taayyün etti. Cenazesi bulunduğu mahalden kaldırılarak bugün Gureba Hastanesi'nde taht-ı muhafazada bulunuyor. Allah kendi yattıkça ailesine sabırlar ihsan etsin. Adliyemizin, polisimizin, jandarmamız da dahil olmak üzere muhafaza ve zabıta kuvvetlerimizin vazife ifasında gösterdikleri gayret ve dikkat, acizlerince mucib-i şükrandır. Bu elim akıbeti izhar etmiş olmakla ve eldeki delillere istinaden maznun Giresun Alayı Kumandanı Osman Ağa'dır. Adliyemizin kanunî takibat icra ettiğini hissetmesi neticesi olacak ki Osman Ağa birkaç günden beri gaybuyet etmişti. Hükümetçe kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle icra edilen takibat ve diğer maznunların vaki olan ciddi ve dakik taharriyata rağmen bulunamaması binnetice gece gündüz vaki takibatın bu sabah takriben altıda bir neticeye iktiran etmesini mucip olmuştur. Dün geç vakit kendisinin saklandığı mahaller hakkında hükümetimizce istihsal edilen malumat üzerine, kendisini bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adliyesinin hakkında isdar ettiği tevkif müzekkeresini tebliğ ve adalete celp hakkında en hür ve adil tetkikat ve tahkikat neticesinde karar ittihazi için ihbarnameyi isal maksadıyla taharri takımları hareket ettirilmişti. Muhtelif istikametlerde ve ümit edilen yerlerdeki bu takip müfrezeleri Ayrancı Bağları'nda Papazın Bağı namı ile maruf

bir bina dahilinde kendilerinin olduğunu anladıktan sonra adliye tevd-i nefis etmeleri emrini ıblag eden müfrezelere karşı pervasızca silah istimaline başlamış olduklarından giden müfrezeler mukabeleye mecbur olmuşlar ve şiddetle devam eden müsademe neticesinde Giresunlu Osman Ağa kendisi ağır yaralı ve birkaç refiki ölü olarak ele geçirilmiştir. Pek az sonra Osman Ağa da ölmüştür. Bundan sonra takip müfrezeleri vazifelerini ikmal ile adliye de tetkiki ikmal edecek ve tabiatıyla ait olduğu dairesi icabı vechile muamele edecektir.”

Ali Fuat Cebesoy olayın genelinde anlatımla yetinir ve herhangi bir görüş belirtmez. Ancak “Hadise nasıl olmuş ve nasıl meydana çıkmıştı?” bölümünde ifade ettiği satırlarda bilgi sahibi olabiliriz.

“Giresun Alayı Kumandanı Osman Ağa'nın alayından birkaç bölük, Başkumandan Gazi Paşa'nın ikamet ettiği köşkle müştemilatını muhafazaya memur edilmişti. Bu münasebetle Osman Ağa'nın hem Ankara'nın içinde Samanpazarı'nda bir evi vardı, hem de Çankaya yakınında Ayrancı Bağları'nda Papazın Bağı namıyla maruf bir bağ ve binası kendisine verilmişti. Osman Ağa'nın husumet beslediği Ali Şükrü Bey'i 27 Mart akşamı saat dörtten sonra adamlarından Mustafa Kaptan delaletiyle Ankara'daki evine davet ederek, orada Mustafa Kaptan'a katulan diğer adamlarıyla ansızın boğdurtmuş olduğu tahakkuk etmişti. Karanlık bastıktan sonra naaşı bir sandık içerisinde civardaki Mühye köyüne naklettirerek gömdürtmüştü. Yaptırdığı bu cinayet üzerine Papazın Bağı'na çekilerek neticeyi orada beklemeye başlamıştı.

Osman Ağa ve maiyetinin katil oldukları tahakkuk edince, bunların yakalanmaları oldukça nazik ve mühim bir mesele hâlini almıştı. Çünkü alayına mensup bölükler Gazi Paşa'nın muhafızlarıydı. Osman Ağa'nın yakalanmasından bir gün evvel Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda yapılan bir Heyet-i Vekile içtimasında ağanın muhafız bölükleri Meclis Muhafız Taburu tarafından tebdil edildikten sonra, ağanın bu tabur tarafından yakalanarak adliye teslim edilmesine karar verilmişti. Bu harekete nezaret etmek üzere Millî Müdafaa Vekili memur edilmişti. Muhafızların değiştirilmesinden evvel Gazi ve refikası Latife Hanımefendi'nin istasyondaki binaya inmeleri takarrür etmişti.

Gazi, refikası ile birlikte akşam yemeğini Çankaya Köşkü'nde yedikten sonra gizlice ve kimsenin nazarıdikkatini çekmeden istasyona inmişti. Ondan sonra muhafızların tebdili ve Osman Ağa ile maiyetinin tenkili başlamıştı.”

Ali Fuat Cebesoy'un hatıralarında Ali Şükrü Bey'in ailesi ile ilgili kanun teklifi de yer alır:

"Birinci Büyük Millet Meclisi'nin son günü müzakere edilen kanunlardan biri de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in zevcesine def'aten üç bin lira verilmesi ve üç çocuğuna da sinn-i rüşte vusullerinde kendilerine bankaya beheri için beşer bin liradan on beş bin liranın tevdi teklifi idi. Teklif kabul edilmiş ise de nisab olmadığından ve ikinci defa da reye konulmadığından kanun hâlini almamıştı."

Geldik Osman Ağa'yı anlatmaya... Şimdi size bu adamı takdim etmek istiyorum. Orta boyuna haşmet ve dirayet veren geniş omuzları vardı. Esmer tenindeki parlaklığın, çakmak çakmak bakan iki gözünden yansıdığına şüphe yoktur. Öfkelenildiğinde kararlılıkta ışıldayan bir kedigözüdür bakışları.

Karşısındakinin haksız ya da yalan dolanla bezenmiş mürâf bakışlarını anında karşılayıp, bertaraf eden bir keskinliğe sahipti. Önce haşin, sonra da saldırgan bir biçimde, o insanı "göz hapsi"ne alır.

Aslında içten ve cana yakındır ama "canını esirgemez"lerden biri olarak gereğinden çok "can" yakmıştır.

Onun adı Osman Ağa'dır. Elinden düşürmediği kırıbacını neden hep çizmesinde şaklattığını hiç kimse düşünmemiştir. Despotluğun ya da ağalığın kuvvet gösterisinden mi? Haşa...

İyileşmeyen bacağının depreşen ağrılarını kamçısıyla susturmaya çalışmıştır. Osman Ağa, Balkan Harbi çıktığında asker adayı olmuştu.

Kavgacı ve örgütçü niteliklerini daha küçük yaşta edinerek, İslam-Hristiyan kavgalarında ön safhalarda yer almış ve Pontus kaşımalarının ilk idmanlarını bu yaşta yapmıştı.

Askerî okula gidemeyişinin sürekli hüznünü yaşamıştı. Bu sebeple diğer milisler gibi silahı elindeyken, silaha hasret duyanlardandı.

Babası askere gitmemesi için 54 altın bedel ödemişti. O ise top raklarında bedelsiz yaşayanlardandı. Bu sebeple, galiba ilk isyanı babasına olmuştu. Sağ dizinden vurulduğunda da Çatalca cephesindeydi. Balkan Savaşı'ndan Giresun'a "gazi" olarak döner; "Topal" olarak bilinir. Herkes "Bu bacak, şu heybetli adamı nasıl da taşıyor?" diye düşünmüş ama aslında, sakat bacağın o heybetli vücut taşımıştır. I. Dünya Savaşı'nda (1914) bu kez Ruslara karşı savaşmak üzere Gönüllüler Birliği ile Batum'a gitmiş ve Rusları o

Mustafa Kemal ile Havza'da buluşmuştu (29 Mayıs 1919). Yanında Tomoğlu İsmail, Dalgaroğlu Bilal ve Çakraklı Kara Ahmet vardı. Uzun süre baş başa konuşmuşlardı.

Bizim o küçüklüğümüzde toplu iğne başı kadar kanla kurduğumuz "kan kardeşliği"ni o, Osmanlı'nın ve Millî Mücadele'nin kurşun yaralarından sunmuştur. Bağlılığın derecesini ölçmemiş, sözünün eri olmayı, siyasete "kaydırak" yapmamıştır.

23 Temmuz Erzurum Kongresi'nde karşılaştığı olay hayretle değil, ders alınarak karşılansaydı, daha sonraki gelişmelerde belki hata ölçüsü daha aza indirilebilirdi. Kongre Giresun'dan iki üye istediğinde Osman Ağa istikbal vaat eden Dr. Ali Naci ile Mühendis İbrahim Hamdi'yi göndermişti. Ama başkanı olduğu Mustafa Kemalci cemiyetten, bu iki üyenin nasıl olup da muhalifler arasına katıldığını bir türlü çözememişti. Osman Ağa insanların inanç farkı taşıyabileceklerini ilk kez bu kongrede görüyor ama bunu bir türlü kabul edemiyordu. Bu yüzden kesin tavır koyacak ve Dr. Ali Naci, Viyana'ya (Daha sonra affedilip belediye başkanlığı yaptı.) gidecek, İbrahim Hamdi ise (Af kararı ile döndü, Sümerbank danışmanlığı yaptı.) İngiltere yolunu tutacaktı. Osman Ağa bu iki genci ve 150'likler arasına alınan Trabzon temsilcisi Ömer Fevzi'yi asla affetmemişti. Mustafa Kemal'e karşı olmayı, kendine karşı olmakla eş tutuyordu.

27 Mart 1923 akşamı olmuştur her şey... Mustafa Kaptan'ın Samanpazarı'ndaki eve getirdiği Ali Şükrü Bey tartışmanın ardından boynuna geçirilen bir iple boğulmuş ve cesedi bir sandığa yerleştirilerek Mühye köyü civarında gömülmüştü.

Boğuşma sırasında can havliyle tuttuğu hasır parçaları avucunda kalmıştı.

Osman Ağa, Ayrancı Bağları'nda Papazın Bağı'ndaki köşkün-deydi ve onu teslim almakla Muhafız Taburu Kumandanı İsmail Hakkı Bey (Tekçe) görevli kılınmıştı. Mustafa Kemal tedbir olarak köşkten ayrılmış ve Latife Hanım'la istasyondaki Kalem-i Mahsus Binası'na gitmişti. Yanında hiçbir şeyden haberi olmayan üç Giresunlu vardı.

Ayvazoğlu Hüseyin, İbiloğlu Hasan ve Padaroğlu Hüseyin... Bu süvariler koğuşa girer girmez silahtan tecrit edileceklerdi.

1 Nisan'ı 2 Nisan'a bağlayan gece müsademe başlamış ve 12 gönüllü öldürülmüştü. Kasığından vurulan Osman Ağa ise daha sonra hastaneye giderken "vaki olan gecikme"den ötürü kan kay-bından ölecekti. Hakikati anlatamadan...

Bazı yazarlar Osman Ağa'nın yaralandıktan sonra sedyeye konulduğunu ve götürüldüğü sırada uzaktan silah sesi işitildiğini söyleyip yaralı iken öldürüldüğünü ifade ederler. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya* kitabında şu paragrafı açmıştır:

“Karadeniz kıyılarının bu destan kahramanı, sonuna kadar Mustafa Kemal'e bağlı kalan, çetesinin adamlarına Çankaya'da, köşkte ve şehir arasındaki yolda nöbet bekleten Topal Osman da en sonunda nizamlı ordunun komutanlarından İsmail Hakkı Tekçe tarafından ve Mustafa Kemal'in emriyle Çankaya sırtlarında vurulmuştur.”

Evet çeteci idi. Ama halkına karşı değil, devlete isyan eden ayrılıkçı Pontus ve Ermeni çetelerine karşı mücadele etmişti. Bu nedenle “Tehcir” isnadıyla İngilizlerin delaletiyle aranacaktı.⁶⁵

Topal Osman'ın cenazesi kardeşi Hacı Hasan Efendi tarafından Giresun'a getirilip Kurbanlık Mevkii'nde toprağa verilmişti.

“Kurbanlık”ta yatan adam neye kurban olduğunu belki hiç bilmiyordu. Ama mutlaka, evet mutlaka birileri, o bilse de bilmese de her şeyi biliyordu. Her şeyi, herkesten çok bilen biri olarak susmayı, yani ölmeyi yaşamaya yeğ tutmuş olamaz mıydı? Çünkü yaptığı intihardan başka bir şey olmayan bu adamın kabri, daha sonra her şeyi bilen biri tarafından kalenin en yüksek yerine yaptırılan “anıt mezar”a naklettirildi.

Konu üzerinde dikkate değer çalışmalar yapan tarih hocası ve yazar Seyfullah Çiçek'in *Giresun Dergisi*'ne yazdıkları ve bana tevdi ettiği belgelerde tespit ettiğim dikkate değer ayrıntılardan biri de 47'nci Gönüllü Alayı ile ilgili olanlardı. Osman Ağa'nın elde birçok düşmana saldıran bu korkusuz çocukları yani Kurtuluş Savaşı'nda savaşıp, can veren Giresunluların bir bölümü Doğanlar'ın birkaç kilometre ötesinde yatıyor.

Gurbet ellerinde ama vatan toprağında. Kimi Dereli'den, kimi Keşap'tan, kimi Bulancak'tan. Ya da Espiye, Tirebolu ve Görele'den...

“AYICI” ARİF DEĞİL ALBAY MEHMET ARİF BEY

Geçmişine baktığınız da beyazlığı yok eden ya da grileştiren en ufak leke yok. Beyazın siyaha dönüşmediği, Millî Mücadele'deki askerliğinin ve yurtseverliğinin değer ölçüsünü kim verebilir ki?

İşbirlikçi düzenin saflaşp, kaçakların ve baş eğerlerin ordu hâline geldiği bir ortamda, silahını ve fikrini bırakmayan kaç kişi kalmıştı?

O birkaç iyi adamdan biriydi.

İyilerle idam hükmü yemiş ve Mustafa Kemal ile aynı gemiye binip Samsun'a çıkmıştı. Anadolu'ya geçip, cepheden cepheye koşan ve vuruşan albayı ne apoleti ne ismi ile andık. Kısaca “Ayıcı Arif” diye belledik.

Arif Bey'in apoletini çıkardıktan sonra Meclis'e girişi ve muhalifler arasında yer alışı şüphesiz ölüme gidişini hızlandırmıştır.

Darağacı ipinin yağlı olduğunu biliyoruz. Bilmediğimiz darağacını kimlerin kurduğudur.

Arif Bey, yani Albay Mehmet Arif Bey o zamanki rütbesi ile Miralay Mehmet Arif Bey Millî Mücadele anılarını (1919-1925) yazmıştı. Arif Bey bu kitabı niye yazdığını bir ön söz ile şöyle ifade ediyordu.⁶⁶

“Gerçi bu muazzam inkılabı tamamı ile tasvir etmek kolay bir iş değildir. Böyle mühim ve muazzam eser belki Genelkurmay Başkanlığı tarafından yazılarak yayımlanacaktır. Fakat bu gibi resmî ve askerî eserlerin yayımlanmasını beklemenin pek de makul ve yerinde olmayacağı görüşündeyim.

Bendeniz hem bu borcu kısmen yerine getirmek ve hem de Anadolu'ya son zamanlarda çıkmış veya Anadolu inkılabını o uzaktan seyretmiş bulunan kişileri mümkün mertebe aydınlatmak maksadıyla şu eserin yayımlanmasını yararlı gördüm. Çeşitli olaylarla ilgili anılarımı yazarken kişiliğe değinmekten sakınmaya fakat gerçeklerden de ayrılmamaya gayret ettiğimi arz ederim...”

(Ankara, 25.1.1925, Mehmet Arif)

66 Miralay Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı*, Yayına hazırlayan: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

Toktamış Ateş, kitabın sunuş bölümünde Mehmet Arif ile Mustafa Kemal'in "yakın" arkadaşlığına şöyle değiniyor:⁶⁷

"Mehmet Arif Bey son birkaç yılı hariç, kısa yaşamı boyunca Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından biri, belki de en yakın arkadaşı olmuştur. Ancak ulusal kurtuluştan sonra Mustafa Kemal, Mehmet Arif'in aşırılıklarını frenleyemez olunca araları açılmaya başladı. Kıta hizmetinde bile yanından ayırmadığı ayısı yüzünden yakın tarihimizde "Ayıcı Arif" diye bilinen, bir zamanların bu parlak subayı, kaderinin çizdiği yolda hızla felaketine sürüklendi. Bana kalırsa Mustafa Kemal ile Arif Bey arasındaki çatışma iki güçlü kişilikten kaynaklanan bir çatışma değil; ilk gençliğindeki hercailikten, uçarıktan ve sorumsuzluktan kaynaklanan Arif Bey'in yeni konumuna ve ilişkilere uyum sağlayamamasından kaynaklanan bir çatışmadır. Ve bu tür çatışmalarda da Mehmet Arif Bey'in yapısındaki insanların hiçbir başarı şansı yoktur."

Tümü ile katıldığımız bu görüşte Toktamış Ateş "Ayıcı" lakabını bir kez, o da belirtmek amacı ile kullanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın parlak subayına uygun davranışını "Mehmet Arif Bey" diyerek sürdürmüştür. Son paragrafta ise "Gerçekten resmî tarihimizden neredeyse silinen bir isim" tanımlaması da bize "silgi" görevini üstlenenlerin kimler olduğunun araştırılması gerektiğini ortaya koyuyor.

Mesele "Atatürk ve karşıdakiler" ya da "dargınlıklar" dan çok, savaş boyutu ile barış boyutu arasındaki değişimler ve bu değişimlerde Mustafa Kemal'e yakın olanların, "çok daha yakın olmak" mücadelesini politik olarak ortaya koymasısıdır. Ama politika çok temiz olmayabilir ve kimi zaman tezvirat iftira ile birleşebilir. Ve günü geldiğinde aynı sipere baş koyanların, nasıl olup da yol ayrımına geldiğine bir mantık getiremezsiniz.

"Deli", "Topal", "Ayıcı"

Halit Paşa'nın adının "Deli"ye çıkarılması, Osman Ağa'nın "Topal" addedilmesi, Recep Reis'in adının "İpsiz"e çıkması ve tarihten silinme gayretleri karşısında şaşırmamak gerekiyor. Hiç olmazsa Mehmet Arif Bey'e "Ayıcı" demişler. Ya başka bir şey deselerdi?

Sadece Atatürk'le ilgili değil, İstiklal Savaşı'nın kişileri ve genel-
de Türklerle ilgili yalan tarihin başlıca mimarlarından olan tarih
tüccarı, casus Yüzbaşı Armstrong İngiliz Haber Alma Servisi'nin
imkânlarından bir hayli yararlanmış ve arşiv bilgilerinden topar-
ladığı *Bozkurt*'u yayımlamıştı.⁶⁸

Doğrusu yanlışından az olan *Bozkurt*'un içeriği, daha sonra
dönem gazetelerinde yayımlanmış ve Sadi Borak'ın tespitleri ile
büyük yanlışlar ortaya çıkarılmıştı.⁶⁹

"Mr. Armstrong Gazi'nin Arif Bey'i Selanik ve Manastır'dan beri
tanıdığını, Suriye, Balkanlar ve Gelibolu'da beraber çalıştıklarını
yazıyor. Müellife nazaran Arif, Gazi'nin yegâne dostuymuş. Bir
adam ki, ona kalbini açmış, onun mahremi olmuş. İstiklal Mahke-
mesi tarafından idama mahkûm edildiği vakit, Gazi'nin bu idam
kararını nasıl imza ettiğini Mr. Armstrong kitabında bir roman gi-
bi, bütün teferruatı ile anlatıyor. Müellifin ne derece yalana düş-
tüğüne bir misal olmak üzere bu birkaç satırı aynen alalım.

Orada bulunan birinin söylediğine göre sıra (imza sırası) Arif'in
kâğıdına gelince Gazi'nin boz renkte bir maske gibi olan yüzü hiç
değişmedi. Bir mütalaa söylemedi, tereddüt etmedi. Sigarayı tab-
lanın kenarına bıraktı. Arif'in idam müzekkeresini aletade bir iş-
miş gibi imza etti. Öteki kâğıda geçti. Birtakım hatıraların ve his-
lerin iradesini zaafa düşürmesine müsaade etmeyecekti."

Adanalı Arif Bey Askerî idadi öğrenimini Manastır'da değil, Er-
zurum'da yapmıştı. Atatürk ile ancak İstanbul'da Harbiye ve Er-
kân-ı Harbiye mekteplerinde aynı sınıfta bulunmuşlardı. Mütare-
ke tarihlerinde İstanbul'da aralarında hiç görüşme olmamıştır. Tek
görüşme Samsun'a gidiş sırasında.

Mustafa Kemal Arif Bey dahil hiçbir idam kararı imzalamamış-
tır. Çünkü bu yetki kendisine verilmemiş ve TBMM bu yetkiyi kul-
lanmıştır. İstiklal Mahkemesi kararını Meclis dahi tasdik etmezdi.
İdam sırasında Mustafa Kemal Ankara'da değildi. Ama Armstrong
Atatürk'e idam hükmünü bir güzel imzalattı. Arif Bey ile ilgili da-
ha birçok yanlış vardır.

68 *Bozkurt Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri*, Ergun Hiçnılmaz, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997.

69 *Armstrong'dan Bozkurt Mustafa Kemal ve İftiralara Cevap*, Derleyen Sadi Borak, İstanbul, 1955.

Armstrong Arif Bey'i Mustafa Kemal'in tek dostu olarak gösterir. Dostu ve silah arkadaşıdır ama "tek" değildir. Hayal mahsulü kitabın Arif Bey ile ilgili en ilginç satırları ise şöyledir: "Bazıları, Arif'in Mustafa Kemal'e çok benzemesinden dolayı akraba olduklarını iddia ederdi. Onun da Mustafa Kemal gibi gözleri vardı. Hâli, tavrı, başının biçimi ona benzerdi. Askerî meselelerde aynı kuvvetli duyuşa sahipti."

Arif Bey'i Mustafa Kemal ile akraba yapmaya yönelik bu çaba akrabalıktan çok benzetme açısından Halide Edip Adıvar'da da vardır.

Adıvar'ın ilk önce hakkında idam hükmü verilen ilk Türk kadını olduğunu, İstanbul'da işgali protesto eden mitinglerin önderleri arasında yer aldığını, Anadolu'ya geçtiğini, savaş alanında bulunduğunu belirtelim. Onun mandacılıktan Cumhuriyetçiliğe uzanan askerî, sosyal ve edebî hayatı ve verdiği mücadele her türlü takdir hislerinin çok üstündedir. Millî Mücadele'nin şüphesiz yurtseveridir ve mütevazı "onbaşı" rütbesi almıştır.

Son dönemde bazı kişilere kırıgın olarak İngiltere'ye gitmiş ve Atatürk'ün vefatından sonra yurda dönmüştür. Eserlerinde kurtuluş Savaşı'nın bazı yönlerini sergilemiştir.⁷⁰

Ata ile Benzerliği

Arif Bey ile Mustafa Kemal benzetmesini Adıvar'da da görüyoruz:

"Mustafa Kemal Paşa oturduğu koltuktan güçlkle kalkmaya çalıştı. Çünkü kaburga kemikleri hâlâ ağrılar içindeydi. Yanında Mustafa Kemal Paşa'nın ikiz kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen bir albay ayakta duruyordu. Yanındaki subayı Albay Arif diye takdim etti."

Adıvar daha sonraki satırlarında çeşitli davetlere ve sohbetlere yer verip Albay Arif'i anlatır. Bu görüşmeler hep Mustafa Kemal'in meclisinde olmaktadır.

"Albay Arif daima bu memlekette hayatın kıymetli olmadığını, ölümüne gönderilecek sayıda insan bulunduğunu söylerdi. Albay Arif hayatını tamamen orduda geçirmişti. Ara sıra konuşurdu. Gayet realistçe konuşurdu. İnsan tarafını, ihtiyar hizmetçisi Ayşe Hanım'dan ve

70 *Türkün Ateşle İmtihanı*, Halide Edip Adıvar, İstanbul, 1973.

boz ayısından bahsettiği zaman sezerdiniz. Bu ayıyı Pazarcık ormanlarında yavru iken bulmuş ve yanına almıştı. Dişlerini çıkarmış, onunla daima güreş edermiş. Aylarca bu ayı güreşinden mahrum olmak ona güç geliyordu. Bu ayıyı yenecek kimse olmadığını söylerdi. Ayının Ayşe Hanım'la güreş edip etmediğini sorduğum zaman, Boz Oğlan'ın bu kadına karşı bir evlat gibi davrandığını anlatırdı. Anlaşılan en büyük zevki bu ayı ile güreş etmektir. Boz Oğlan'ı Mustafa Kemal Paşa'nın bahçesinde birkaç ay sonra gördüm. En çok sevdiği armuttu. Koskocaman ve korkunç bir yaratıktı. Uzattığım armudu alıp yedi, fakat benimle güreş etmeye kalkmadı. Mustafa Kemal Paşa ile öğle yemeği yerken Malta'dan henüz dönmüş olan Fethi Bey'i orada bulduk. Albay Arif de oradaydı. Elini Albay Arif'e uzatarak el falına bakmasını söyledi. Albay Arif 'Bak parmaklarının arasından ışık sızıyor. Hiç içini saklamıyorsun.' dedi. Mustafa Kemal Paşa gülerek: 'Bunu bilmek için elime bakmak gerek mi?'

Albay Arif benim avucuma da bakınca bir dost gülümsemesiyle, benim hem içini saklayan, hem kuvvetli bir insan olduğumu söyledi ve geleceğim hakkında parlak sözler ekledi."

Şimdi düşünüyorum. Acaba kendi avucuna bakarak korkunç geleceğinin ne olacağını görmüş müydü?

Özgeçmişler bazen gelecek için yeterli olmuyor. Ve bu tür hayatın geçmişi geleceğin yanında hiçbir şey ifade etmiyor. Ama etmesi gerektiğini Dr. Fethi Tevetoglu'nun biyografi satırlarında buluyoruz:⁷¹

Çanakkale'den Her Bir Yere

"1882 yılında Adana'da dünyaya geldi. Karakeçili aşiretinden Yusuf Ziya Bey'in oğludur. 1904 yılında Erkân-ı Harbiye'den yüzbaşı rütbesi ile mezun oldu. Alman ordusundaki staj devresinden sonra Numune Mitrilyöz Bölüğü kumandanı rütbesi ile Balkan Harbi'ne katıldı. 7. Fırka ve 2. Fırkalarda bulundu. Maltepe Piyade Endaht Mektebi makineli tüfek muallimliği, Endaht Mektebi müdür muavinliği yaptı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Çanakkale Savaşları'na iştirak etti (5. Fırka ve 11. Fırka'da Erkân-ı Harbiye reisi). Kolordu Erkân-ı Harbiye reisi olarak 1917 yılında Kafkas harekâtına, 53. Fırka kumandanı olarak Suriye harekâtına iştirak etti.

71 Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Dr. Fethi Tevetoglu, İstanbul, 1971.

Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı. 11. Fırka kumandanlığına tayin edildi (1920). Kumandanlığını yaptığı fırka Pozantı Muhasarası'nda, Düzce isyanının bastırılmasında, 1'inci ve 2'nci İnönü Muharebelerinde savaştı. 1921 Temmuz'unda 3. Grup kumandanı olarak Kütahya ve Eskişehir muharebelerine iştirak etti. Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından TBMM'de Eskişehir milletvekili olarak görev yaptı. İstiklal Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi (1926)."

Arif Bey yektin bir subaydı. Millî Mücadele'de büyük yararlık göstermiş ve Atatürk'ün yanında yer almıştı (Atatürk'ün arkasında oturan fesli kişi).

Bundan sonrası fal değil, gerçektir.

17 Haziran 1926 Çarşamba günüydü. Ankara'da boğucu bir sıcaklık vardı. İstiklal Mahkemesi üyeleri yoğun bir gün geçirmişti. Çankaya civarında oturan Maraş Milletvekili Nurettin Bey'in köş-künde serinlemek ve biraz olsun dinlenmek isteyen üyeler birkaç otomobile binerek hareket ettiler.

Kafileyi seyyar İstiklal Mahkemesi olarak telakki etmek mümkün. Çünkü sonrasında yerleşik mahkemenin celselerinde suikast teşebbüsü davasında yargılanan Arif Bey'dir. Yargılayanlar da ziyaretime gelen eski dost silah arkadaşları...

Kılıç Ali'nin *İstiklal Mahkemesi Hatıraları* kimi zaman yolların nasıl kesiştiğine veya ayrıldığına tanıklık etmektedir. Yol Arif Bey'de olduğu gibi bazen "çıkamaz" dır.

Birinci otomobilde Kılıç Ali ile Afyon Milletvekili Ali Çetinkaya, ikinci otomobilde Necip Ali Küçüka, Dr. Reşit Galip ve Rize Milletvekili Ali Bey vardı.

Daha önceden alınmış bir kararları olmadığını hatıralarında ifade eden Kılıç Ali, Kavaklıdere'de oturan Eskişehir Milletvekili Miralay Arif Bey'i (Ayıcı) ziyaret etmeyi önermişti.

"Sayın Çetinkaya, ne dersin bizim Arif'e uğrayalım mı?"

Otomobiller bu karar verildiğinde evin yolunu tutmuşlar ve tek yolda manevra imkânı olmadığı için geri geri giderek ve bir bağın içinde olan eve gelmişlerdi. Arif Bey biraz ilerde bağın içinde oturuyordu. Birden iki otomobilin geri geri geldiğini görünce şaşırıyordu. Gelenler kimlerdi? Arkadaşlar mı, yoksa mahkeme heyeti mi?

"Geçerken bir acı kahvenizi içelim dedik."

Sonradan kapatılan muhalefetteki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan olan Arif Bey mahkeme heyetinin toplu ziyaretine bir anlam verememişti:

"Hayrihî ve şerrihî minallahi teâlâ..."

Kılıç Ali yüzüne ciddi bir ifade vererek, köşkün içindeki bahçe sedirine yürüyecek ve onun yaklaşmasını bekleyerek konuşacaktı:

"Hadi Arif Bey şimdi bize doğruyu söyle bakalım. Son toplantınızda kimler vardı? Bu toplantıda ne gibi kararlar aldınız?"

Bu soru üzerine iyice şaşırın Arif Bey kekelemeye başlamıştı. Ali Çetinkaya lafa girmişti:⁷²

72 Ali Çetinkaya. (Kel Ali) Afyonkarahisar 1878-1949. Bursa Askerî Lisesi'ni ve Harp Okulu'nu bitirdi (1899). Makedonya ve Arnavutluk'ta savaştı. İttihat ve Terakki'ye

"Aldırma Arif Bey... Kılıç Ali sana şaka yapıyor. Aldırma sen..."

O sırada kahveler gelecekti. Çetinkaya'nın bu açıklamasın rağmen Kılıç Ali aynı ciddiyetini sürdürüyordu:

"Kahveyi bir kenara bırakalım. Burada önemli bir mesele için bulunuyoruz."

Arif Bey, Çetinkaya'nın biraz önceki konuşması ile rahatlamış ama bu hâli tekrar tedirginliğe dönüşmüştü:

"Ne meselesi Ali Bey. Hiçbir şey anlamıyorum."

Şaka ile Karışık

Arif Bey en iyisi cevap vermemek diye düşünüyordu. Sessiz kalmayı tercih edecekti. Kılıç Ali kısa bir bekleyişten sonra kahkahasını atıp onu yeniden rahatlatacaktı:

"Yahu bir latife yapalım dedik."

Arif Bey rahatlamıştı. Ama ne var ki devam eden duruşmalar sırasında suikast girişiminde yer aldığı ortaya çıkacak ve bu yapılan ziyaret ve latifelerin başka anlam kazandığı görülecekti.

En büyük özelliği İsmet Paşa karşıtı olmasıydı. Paşa ile aralarında gerginlik vardı ve bu yüzden İnönü'yü çekemezdi. Atatürk tarafından Eskişehir'den milletvekili adayı gösterilmiş ve Meclis'e geldikten sonra İnönü karşıtı düşüncelerini her fırsatta ortaya koymuştu. Öylesine karşıydı ki, onun her uygulamasını deftere not eder ve yeri geldiğinde çıkarıp okurdu:

"Bakın İsmet Bey Müdafaa-i Milliye'nin askerî arabaları ile köşkü-ne kireç taşıtmış. Bunu görmezlikten mi gelelim?"⁷³

Arif Bey görmezlikten gelmemişti. İnönü de, İstiklal Mahkemesi de Arif Bey'i görmezlikten gelmeyecekti.

Kılıç Ali Arif Bey'in tevkiften sonraki hâlini çizerken çok sert bir ifade kullanacaktı:

girdi. Trablusgarp'ta gönüllüler arasında yer aldı. Mondros Antlaşması'ndan sonra Ayvalık Bölge kumandanlığına atandı. Yunan işgali sırasında Ayvalık'ta ilk kurşunu sıktı. Ayaklanmanın öncüsü oldu. İstanbul mebusu iken İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Tutsaklığından sonra Ankara'ya geçti. Meclis'in 1 ve 8. dönemlerinde Afyonkarahisar milletvekilliği yaptı. İstiklal Mahkemesi başkanlığı, Ulaştırma ve Bayındırlık bakanlıkları yaptı.

73 *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Kılıç Ali, İstanbul, 1955.

“Kendisi tevkif edildikten sonra çok ürkmüştü. Çok korkuyordu. Eskiden o kadar cesur görünen adam, âdeta pısırk bir hâl almış, korkusundan iğrenç bir vaziyet takınmıştı. Son zamana kadar Gazi’nin suikast işinde de, muhtelif vartalardan kurtardığı gibi, kendisini kurtaracağını zannediyor, ondan yardım bekliyordu.”

İstiklal Mahkemeleri ile ilgili bir hayli eseri var. Suikastlar ve diğer konularla ilgili celseler biliniyor, bu nedenle Kandemir’in sonu içermesi açısından kitabına bakacağız.⁷⁴

“Şükrü Bey ile cürüm ortaklarının yüzleştirilmelerinden sonra mahkeme heyeti huzuruna, Gazi Paşa’nın en eski ve yakın arkadaşlarından kurmay albay emekli Eskişehir Mebusu Arif Bey getirildi. Arif Bey jandarmalar muhafazasında sert bir yürüyüşle gelerek, reis suallerini de pek dik bir ifade ile cevaplandırmaya başladı.”

Arif Bey Ziya Hurşit’i nerede ve nasıl tanıdığından başlayıp, şöförü ve hizmetçisi dahil, diğer tanıkların ifadelerini reddedecek ve suikast ile bir ilgisi olmadığını söyleyecekti.

“Arif taksiden indirilirken: ‘Çıkarın şu kelepçeleri. Kaçacak değiliz ya. Başım çok ağrıyor, nedir bu eza cefa?’ diye etrafına çıkıyor ve metanetini muhafazaya çalışıyor, koluna girmek isteyenleri itiyor. ‘Bırakın ben kendim giderim. Size ne oluyor, çekilin’ diyordu. Tam sehpanın altına gelince birdenbire durdu:

‘Hani paşadan cevap yok mu? Verir, mutlaka verir. Beş dakika bekleyelim.’ diyordu.”

Beklemediler...

Sigarasını içiyor ve kararı dalgın dalgın dinliyordu. Sıra ellerinin bağlanmasına geldiğinde direncini kaybedecek ve haykırma-ya başlayacaktı.

“Ben Gazi’nin 20 senelik arkadaşayım. O beni affeder.”

Sonra kâğıt kalem isteyecek ve Atatürk’e hitap eden bir mektup yazacaktı.

Kısa bir mektup bırakmıştı:

“Yirmi yıllık arkadaşınızım. Birçok meydan muharebelerinde size fedakârca hizmet ettim. Ölümüne yaklaştığım şu dakikalarda beni affedeceğinize eminim.”

74 *İzmir Suikastinin İçyüzü*, Kandemir, İstanbul, 1955.

Düşmanı cephelerde affetmemiş ama affa mazhar olamamış bir eski askerin darağacına çıkışı, huzura çıkış gayretlerinden daha kolay olmuştu.

Atatürk infaz sırasında Ankara'da değildi. Anlaşıyor ki, bu af talebi Mustafa Kemal'e bir telgrafla bile ulaştırılmamıştır. Bu kadar yakınında olmuş, kendisi ile Samsun'a çıkıp, siperlerde bağımsızlığı paylaşan arkadaşına duyarsız kalabileceğini sanmıyorum.

Ne diyelim, "Postada vaki gecikme" mi?

DARAĞACINDA BİR NAZIR AZRAİL ÇOKTAN HAZIR

Tak, tak, tak...

Deliyordu çiviler tahtaları...

Saçı sakalı ağarmış ve kafa kâğıdı çoktan eskimiş Boşnak marangoz bir mimar titizliği içindeydi. Tahtaları perçinleyip, son darbeyi de vurduktan sonra geri geri gidip, eserine gururla baktı...

Darağacı hazırıldı...

Akşamın karanlığı, gündüzü kollarıyla sarıp sarmaladığında ve gelip çatığında o şafak vakti, kimse hazır değildir ölüme. Haklıyla haksızı ve suçlu ile mazlumu darağacında eşit kılar ölümün nefesi...

Cavit Bey'in biyografisi birkaç satıra sığmazdı. Çünkü o gerçekten yaşamıştı. Mülkiye'yi "pekiyi" derece ile bitirmiş ve ilk üç derece içinde yer almıştı (1896).

Selanik tüccarlarından Recep Efendi'nin oğlu Mehmet Cavit için rakamlara hükmetmek hiçbir zaman zor olmamıştı. Babadan gelen Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir "Cavit Bey" ekonomisi çıkacaktı.

Aklı sadece savaşa ve seferberliğe uzanmış İttihatçılar karmaşasında her ne kadar tartışılrsa da ekonomik bir politikanın liberosu olmak kolay değildi. Üstelik "Üç Silahşörler" Enver, Talat ve Cemal Paşalar arasında "orta yolcu" olmamak ve "Harb-i Umumi" karşıtlığını haykırmak gibi bir "çıkılmaz sokak" içinde yürümüştü. Yeşil çuha üzerinde tabanca ve Kur'an'a el basarak edilen "İttihat yemini" öyle kolay bozulmazdı ki...

Parayı meslek edinmedeki ilk pratiğini 300 kuruş aylıkla Ziraat Bankası'nda yapmış, ardından Mekteb-i Fevziye'nin müdürlüğü sırasında da Meşrutiyetçiler arasına katılmıştı.

Selanik'te bulunduğu dönemde I. Dünya Savaşı'nda İran ve Afganistan'ı ayaklandırmak gibi büyük eylemler koyabilen ve bu uğurda can verenlerle birlikteydi. Ömer Naci gibi İttihat fedailerini bir arada bulunmak onun yumuşak yüreğini asla sertleştirmemişti.

Pratiği olmayan ve karıncayı bile incitmekten çekinen Cavit Bey'i, Meşrutiyet'in ilanından sonra Mülkiye'de "İlm-i İktisat" dersinin müderrisliği bekliyordu. Meclis-i Mebusan'a İttihatçı Selanik mebusu olarak girmek ve Milliye nazırlığı yapmak tesadüflerin veya talihin ona sunduğu bir "millî piyango" değildi.

Osmanlı'nın Ateşi

Bilerek, isteyerek ve sorumluluklarını hep üstlenerek giymişti o Osmanlı'nın ateşten gömleğini.

Enver, Talat ve Cemal Paşa karşıtlarının I. Dünya Savaşı sonrasında geliştirdiği olumsuz tavrından payını, hem İttihatçı hem de sorumlu hükümet üyesi olarak alacaktı. Oysa başta Rauf Orbay ve Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere o dönemi yaşamışların ifade ettiği gibi savaşa hep karşı çıkmıştı.

Bu yüzden tepedeki İttihatçıların hedefi hâline gelmiş ve millî ve vatanî duygulardan mahrum olmakla itham edilmişti. Oysa Maliye nazırlığına Talat Paşa'nın deyişi ile rica ve ısrar üzerine gelmişti.

Diyordu ki paşa:

"Büyükada'ya giderek Cavit Bey ile temas ettik. İstemem artık usandım. Aleyhimde söylenmedik laf kalmadı diye itiraz etmesine rağmen, kendisine vaziyeti anlatarak rica ve ısrarda bulunuşumuz üzerine Maliye nazırlığını kabul etti."

Hükümet üyesi olmasına karşın muhalefet yapar ve bu muhalefliliğini her fırsatta ortaya koyup belli etmeye çalışırdı. Cemal Paşa'nın Suriye'deki sert yönetimine, Enver Paşa'nın tüm icraatına ve Talat Paşa'nın programsızlığına hep direnmişti.

Yahya Kemal'e göre "gururunun kadehini taşırmamak şartıyla dolu bulunuyordu."

Düzenli bir maliye müessesesi kurmak yolunda ilk adımı bile rek atmıştı. Fransa, Almanya ve Rusya ile malî anlaşmaları gerçekleştirmiş, Avrupa'nın adını bellediği bir ekonomici olmuştu.

Cavit Bey, Atatürk'e suikast girişimini Kurban Bayramı arifesinde öğrenmişti. O sırada Büyükada'daki evinde bitirmek üzere olduğu "Malî Lugat"ın son çalışmalarını yapıyordu. Eşi Aliye Hanım haberi kulüpte öğrenmiş ve eve koşmuştu:

"Bak ne yapmışlar, Atatürk'e suikast girişiminde bulunmuşlar... Mustafa Kemal Paşa'ya suikast hazırlığı varmış."

Cavit Bey başını kaldırıp inanmaz gözlerle bakmış, sonra öfke dolu bir sesle haykırmıştı:

“Hay Allah belalarını versin... Bu memleket ne olacak? Günah değil mi bu memlekete?”

Ertesi günü bayramdı ve görevliler saat sekizde onu almaya gelmişlerdi. Aliye Hanım 1,5 yaşındaki yavrusuna sarılmış ağlıyordu. Cavit Bey'in gözleri dolu doluydu ve yaşlar akmak için bekliyordu.

“Her yerde yanlışlık olur. Birkaç gün sonra her şey anlaşılır ve düzelir.” derken geri döneceğinden son derece emindi. İki taharri tarafından teslim alınmış ve köprüde bekleyen Komiser Hüsnü Bey'e verilerek Unkapanı Karakolu'na götürülmüştü.

Koğuşlar tika basa doluydu ve çoğunluğu Terakkiperver Fırkası'nın mensuplarını teşkil ediyordu. Sol tarafında İsmail Canbulat, üstünde Rafet Paşa ile Bekir Sami Bey kalıyordu. Ertesi günü Tevkihane Müdürü Rıza Bey, gardiyan Talha'nın çay demlediği sırada iki ziyaretçi girmişti.

Biri suikast sanıklarından Kara Kemal'i nerede bulacaklarını soruyor, diğer taharri ise Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin kasa anahtarlarını istiyordu. Cavit Bey olayın içine Kara Kemal'i tanımasından dolayı girdiğini düşünmeye başlayacaktı.

Gülcemal Vapuru

Kafile ağır ağır vapura doğru yürüyordu. Gülcemal vapuru İzmir'e yeni bir tarih taşıyacaktı. Cavit Bey de bu siyasî suçlular arasında idi. Vapura binerken polis müdürü Ekrem Bey'i gören Rafet Paşa hiçbir şey olmamış gibi gülerek bağırıyordu:

“Vay Ekremciğim nasılsın bakalım... Aldırma yahu bu da geçer.”

Duruşmalara geçilmiş, İstiklal Mahkemesi'nin pek yumuşak olmayan kimlik tespiti sırasında da ilk sürüşmeler yaşanmaya başlamıştı. Kimlik tespiti sırasında Cavit Bey ayağa kalkarak cevabı vermişti.

O sırada mahkeme üyesi Reşit Galip Bey'in reise hitap eden sesi duyulacaktı. “Elini cebinden çıkarsın.” Cavit Bey elini cebinden çıkarırken bu kez reisin sonu anlaşılamayan öfkeli sesi kulakları tırmalayacaktı: “Bütün milleti temsil eden bu mahkemeye...”

Hiç ses çıkarmadan bitap bir hâlde çöküyor ama Galip Bey susmuyordu:

“Ayakta dinlesin ayakta...”

Ayakta dinlemeler daha sonraki Ankara duruşmalarında sürecekti. Ne kadar dil döktüyse de Şişli'deki evinde yapılan konuşmaların "hükümeti devirmeye yönelik" olmadığını kabul ettirememişti (2 Ağustos 1926).

Mahkemenin Cavit Bey konusunda "peşin yargılı" olduğuna yönelik iddiaları da belirtmek gerekir. Bu iddiayı ortaya koyan Hüseyin Derer (Bektaş), Ali Çetinkaya'nın Ankara'daki komşusudur:

"Ankara'da Şengül Hamamı'nın yanındaki evde oturdum. Ali Bey de karşımızdaki evde kiracı idi. Bir müddet sonra aynı yerde kendisine bir ev yaptırdı. Bu evin yapılması sırasında komşuluk sebebi ile elimden gelen yardımı esirgemedim. Bu yüzden yakınlığımız arttı. Hemen her gün görüşürdük."

Hüseyin Bey Anadolu'ya geçen İttihatçılardan biriydi. Fakat o da İstiklal Mahkemesi emriyle tevkif edilecek ancak 29 gün sonra mahkemeye çıkmadan serbest kalacaktı. Tevkifi üzerine karısı Sara Hanım doğru Ali Çetinkaya'ya koşacak ve: "Ne yaptın, nasıl yaptın Ali Bey?" diyecekti. Hüseyin Derer'in söylediğine bakılırsa Ali Çetinkaya, Sara Hanım'a şöyle demişti:

"Merak etme Sara Abla. Hüseyin Bey'i bırakacağız, ama Cavit Bey'i asacağız."

Duvara mahpusluğun son çentiğini çekip yürüdü... Tutuna tutuna karısının güneş bakışlarına doğru...

Karanlıklarda saçlarından nasıl hayat ördüğünü, kim bilir onu nasıl öptüğünü düşünüyordu. Ya da İsviçre Alpleri'nin zirvesinde nasıl evlendiklerini ve karısı ile nasıl bulutlara tutunduklarını...

Yaşamaya eyvallahı olmayanların, ölüme gidişleri de zordur.

İp boynunu bir kolye gibi sardığında, gözünden bir damla yaşın süzülüğünü cellattan başka kimse görmemişti.

KARA VASIF BEY İDAMA MAHKÛM OLUP İNFAZDAN KURTULMAK

Söyleyeceğimizi başta ifade edelim.

İstanbul hükümetinin idam hükmü verdiği yurtseverlerden biridir... Rauf Bey'in peşinden gittiği tevatürüne katılmak mümkün değildir. Doğru veya yanlış yorumlanacak kararlarında "Rauf" değil, "Vasif" ağırlığı vardır.

Gizli direniş cephesinin kuruluşunda yer alıp, silahlı örgütlenmeyi sağlamıştır ve bu kulaklarının ne kadar iyi işittiğine değil de hissettiğine delalet eder.

Tıbbî olarak beş duyunun birinden mahrum oluşu onun ne idam hükmü yemesini, ne de nice idamlık olayların içinde olmasını engelleyecektir. Hayatla vedalaşması da korku ile değil, duyu eksikliği ile olmuştur.

Onca badireler atlatmış, infazları aşmış bir adamın, bir tren yolunda rayları aşamadığını düşünebilir misiniz? Kızıltoprak'ta trenin geldiğini duymayacak ve kulaklarına yenilecektir (1931).

Karakol soyadı Karakol örgütünden gelir. Ailesi bu sebeple "Karakol"u soyadı olarak almıştır. Karakol hiç olmazsa böyle yaşayacaktır.

Tarihimize "Kara" Vasif olarak geçmiştir. Harp Okulu ile Harp Akademisi'ni bitirmiş (1903), silahlı ve silahsız tüm direniş hareketlerine katılmış, Malta'da sürgün yatmış, Sivas Kongresi'ne katılıp Anadolu başkaldırısına tümüyle iştirak etmiş, İstanbul Meclisi Mebusanı'ndan Ankara Meclisi'ne gitmiş bir kurmay albaydır. Tüm men komutanlığı yapmış, üstelik idam hükmü yemiş askerlerden biriydi. Millî Mücadele savaşçıları asi ve şaki olarak 11 Mayıs 1920'de ilan edenler İstanbul Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbî kararıyla idam hükmüne bağlamışlardı. İdam kararı neredeyse Osmanlı'nın resmî gazetesi olan Ali Kemal'in gazetesi *Peyam-ı Sabah*'ta yayımlanacak (13 Mayıs 1920) ve Halife Padişah Vahdetin tarafından onaylanacaktı (24 Mayıs 1920).

“Kuva-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanun-i Esasî hilafında ahaliden cebren para toplamak ve asker almak ve hilafında hareket edenlere işkence ve tahrib-i bilada cüret eylemek suretiyle emniyet-i dahiliyeyi ihlal eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden oldukları esasiyle maznunun aleyhim (sanık) olan Üçüncü Ordu-yı Hümayun müfettişliğinden mazul ve silk-i askerîyeden mahrec (askerlikten çıkarılmış) Selanikli Ali Rıza Efendi oğlu Mustafa Kemal Efendi ve Yirmi Yedinci Fırka eski Kumandanı İstanbullu Kara Vasıf Bey ve Yirminci Kolordu eski Kumandanı Salacaklı Ali Fuat Paşa ile Washington eski Sefiri ve eski Ankara Mebusu Alfred Rüstem Bey ve eski Sihhiye müdürü İstanbullu Doktor Adnan Beyler ve Darülfünun Garp Edebiyatı Muallimesi İstanbullu Halide Edip Hanım hakkında 20 Şubat 338 ve 11 Mayıs 336 (1920) tarih ve 200 numaralı mazbata-i hükmiyede muharrer olduğu üzere Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin kırk beşinci maddesinin birinci fıkrası delaletiyle elli beşinci maddesinin dördüncü fıkrası ve elli altıncı maddesine tevkifan haiz oldukları rütbe-i askerîye ve mülkiye ve nişanlarla her gûna resmî unvanlarının ref'ine ve idamlarına ve elyevm hâl-i firarda bulunmalarına mebni ol babdaki ahkâm-ı kanunîye mucibince mallarının hacziyle usulü dairesinde idare ettirilmesine dair Dersaadet (İstanbul) Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbî'nden gıyaben verilen hükmü ve karar ele geçirildiklerinde tekrar-i muhakeme edilmek üzere tasdik olunmuştur. İşbu irade-i seniye icrasına Harbiye nazırı mezundur. 5 Ramazan 1338-24 Mayıs 336 (1920), Sadrazam ve Harbiye Nazır Vekili Damat Ferit.”

İdam hükmü hem Mustafa Kemal hem de 27. Fırka Kumandanı Vasıf Bey'i kapsıyordu. Aynı yolun yani istiklalin iki yolcusu...

Mehmet Vehbi Bey ile Fatma Hanım'ın oğlu olarak 1872'de Yemen'de dünyaya gelen Vasıf Cengiz Bey “Kara” tanımını esmer renginden çok Kurtuluş Savaşı'nın gizli direniş örgütü “Karakol”dan dolayı almıştır. Bu lakap kendisine verilmiştir ama daha pekiştirici olan “Karakol”u kendisine ve ailesine soyadı olarak yakıştıran odur.

Hürriyetin ilanından önce İttihat ve Terakki Fırkası'na girmiş, siyasî faaliyetlerin içinde yer almıştı.

Ali Fethi Okyar ile Harp Akademisi'nde 56. sınıftan arkadaş olan Vasıf Bey Hareket Ordusu kurmay heyetindedir. Ayrıca Balıkan Harbi sorumlularının yargılanması için Osman Paşa (Tatar) başkanlığında kurulan Divan-ı Âli'ye sorgu vesikalarını hazırlayan

Filibeli Kurmay Albay Hilmi Bey başkanlığındaki heyette Binbaşı Fahrettin Altay ve İsmet İnönü ile birlikte bulunmuştur.

İstiklal Mahkemesi sanıklarından biri de Karakol Teşkilatı kurucularından idama mahkûm Kara Vasıf Bey idi. Vasıf Bey hem işbirlikçilerin hem de Ankara'nın kararları ile idamdan kurtulmuştu.

Amiral Limpus Balkan Savaşı ile ilgili raporunda çok önemli bir meseleyi gündeme getirir ve deniz harekâtındaki yenilginin Rauf Orbay'ın başarısızlığından kaynaklandığını açıklar. Amiral Osmanlı

donanmasını tedviren görevdedir ve Orbay'ın pasif davranışının deniz yenilgilerini hazırladığını öne sürer. Bu rapor *Belleten*'de yer almıştır.

Çevresi bir hayli zengindir. Bu zenginliğinin para ile bir ilgisi yok. Sadece Harp Okulu ve Akademi sınıfından değil, halk sınıfından da çok sayıda dosta sahiptir. En yüksek rütbeli subay ve halktan bir hamalbaş ile ilişki içindedir. Çünkü o gizli bir direniş örgütünün başındadır: Karakol...

Anadolu'ya, insan ve asker kaçırmının yanı sıra cephane temini ve nakli konusunda yaptığı çalışmaları kimse inkâr etmeyecektir.

Meclis-i Mebusan'da en yakınındaki isim Rauf Orbay'dır.⁷⁵

İstanbul hükümeti üzerinde baskıların arttığı dönemde Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da işgal kuvvetlerinin nasıl davranacağını önceden kestirmiştir ve bu nedenle Rauf Bey ve arkadaşlarını Ankara'ya beklemektedir.

Rauf Bey İstanbul'dan Ankara'ya gitmeye pek karar veremez. Bu nedenle bir toplantı kararı alınacaktır.

Karar Toplantısı

Toplantı İstanbul'da Kara Vasıf Bey'in evinde yapılır. Toplantıda Rauf Bey'den başka Mazhar Müfit Kansu, İbrahim Süreyya Yiğit ve Yunus Nadi Bey bulunur. Ankara'ya gidilirse, İstanbul Meclisi'nde panik havası esecek ve Heyet-i Temsiliye üyeleri kaçtı düşüncesi yaygınlaşacaktı. Öteki mebuslar "bir tehlike var ki, kaçtılar" diyerek paniğe kapılacaklardı. Her türlü tehlikeye karşı direnme sonuna kadar devam etmeli diye düşünüyorlardı. Tutuklanmalar başlarsa

75 1881 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Trablusgarp Valisi Mehmet Muzaffer Paşa'nın oğludur. Deniz Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Amerika'da ihtisas gördü. Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kahramanı lakabını aldı. Daha sonra devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Rauf Orbay, 1919 yılında albay rütbesinde iken istifa etti ve Milli Mücadele'ye katıldı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde Atatürk'ün yanında yer alarak Milli Mücadele'nin öncüleri arasında yer aldı. 20.03.1920'de İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Esaretin bitiminde (25 Ekim 1921 tarihinde Malta'dan yola çıkanlar arasındaydı.) Sivas milletvekili olarak Meclis'te yer aldı. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurucularından biri olan Orbay, hilafet yandaşı olması ve İzmir suikastına adının karıştırılmasının ardından 10 yıl kürek cezasına mahkûm edildi. Bu sırada Avrupa'da tedavi görmekte idi. Daha sonra af yasasından faydalandı ve 1935 yılında yurda döndü. Askeri Yargıtay suçsuzluğunu onaylayınca 1942 yılında Londra büyükelçiliğine atandı. 2 yıl sonra görevden ayrılan Orbay, bir daha devlet hizmetini kabul etmedi. 1964 yılında İstanbul'da vefat etti.

Ankara'ya gitmek daha doğru olacaktı. Zaten bunun tedbiri alınmış ve belli parolalar tespit edilerek, Üsküdar Sultantepe'deki Özbek Dergâhı bu başvurular için hazır duruma getirilmiştir.⁷⁶

Orbay ve Kara Vasıf asıl gayeye ulaşmak için Meclis'in İngilizler tarafından basılmasını sağlamak gerektiği ve bu gerçekleştiği takdirde mücadele için haklı ve gerekli bir zeminin oluşacağını ifade ediyorlardı. Hatıralarında "Ben İstanbul'dan Anadolu'ya mütemadiyen kıymetli insanlar kaçırdım. Kendim de kaçabilirdim. Fakat kaçtığım takdirde Meclis'in basılmama ihtimali olduğu gibi bir başka mahzur daha vardı. Meclis'te Felah-ı Vatan grubunu teşkil eden arkadaşların hepsi buraya bize -daha doğrusu bana- inanarak gelmişlerdi." diye bir çeşit savunma yapıyor ve Meclis İngilizler tarafından basılmadığı takdirde Anadolu'da ne Millet Meclisi, ne de Millî Hükümet'in kurulabileceğini iddia ediyordu. Orbay, Kara Vasıf'ı da ne derece ilgilendirdiğini ileride göreceğimiz gibi şunları ilave edecekti.⁷⁷

"Kuva-yı Milliyeci mebuslar Ankara'ya o an için gitmemekle aslında Atatürk'ün bu yöndeki emirlerini Nutuk'ta da göreceğimiz gibi dinlememişlerdi. Atatürk özellikle Rauf Bey'in gelmesinde ısrar ediyordu. Rauf Bey'in düşüncesi ise şöyleydi: "Bazı arkadaşları yanıma alıp Anadolu'ya kaçmam isteniyordu. Ben paşanın işaret ettiği vasıftaki arkadaşlarla kaçtığım takdirde İngilizlerin Meclis'i basmak lüzumunu duymayacaklarını kuvvetle tahmin ettiğim, tahakkuk ettiği takdirde Anadolu'da kumandanlar toplantısında verdiğimiz kararla tespit ettiğimiz şekilde Millet Meclisi'nin ve dolayısıyla Millî Hükümet'in kurulmasına yol açılmayacağını düşündüğüm için, ne olursa olsun, İngilizlerin dünya ve milletimiz gözünde zalim ve mütecaviz duruma sokmak maksadıyla kaçmak kararını verdim. Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığım son telgrafta müşterek kararımızı hatırlatarak: "Biz burada kalıp, vicdan borcumuzu yapacağız." diyerek bu kararımı kendisine bildirdim."

Ankara'dan beklenti sadece yazışmalarda kalmayacak ve Mustafa Kemal Osmanlı Bankası kanalıyla bin lira gönderecekti. "Al da gel" diyordu. Cevap "Evvelce kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu yapacağız. Meclis'i bastırmak için burada kalacağız. Aksi takdirde Meclis'in Ankara'da toplanması meselesi ciddi şekilde tehlikeye girer" di.

76 *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt 2, Mazhar Müfit Kansu.

77 "Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz", *Haftalık Tarih Dergisi*, Cilt III, İstanbul, 1962.

Tophane'den Hareket

Atatürk İstanbul'un işgali ve yurtseverlerin tutuklanmasını aynı gün sert biçimde protesto edecekti.

Meclis'ten alınıp götürülen Rauf Orbay ve Kara Vasıf Bey gibi ilk yakalananlar, daha önceden Tophane'ye demir atan, "Benbow" isimli savaş gemisine bindirilmişti. İngiliz Yüksek Komiseri Robeck, Malta Genel Valisi Lord Plumer'e geminin 30'a yakın (Türklerin sayısı 30 değil, 11 olmuştur.) Türk siyasi suçlusu ile yola çıkacağını bildirmişti. İstanbul'dan 18 Mart'ta demir alan gemi, Malta'ya sürgünleri 22 Mart 1920'de getirecekti.

İngilizlere teslim olma düşüncesine karşı çıkanlardan Yunus Nadi, Rauf Bey'in isteseydi Meclis'ten kaçabileceğini, kapıdaki İngilizlerin pek fazla sıkıştırmadığını, oracıkta bekleyen sandallardan biri ile uzaklaşmanın imkân dahilinde olduğunu söyleyecek ve ekleyecekti: "Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'in neden kaçmayı düşünmediklerini ve İngilizlere teslim olmayı yeğ tuttuklarını anlamak güçtür."

Meseleyi çok yerinde ve dikkatle analiz etmeye çalışan Atatürk diyordu ki:

"Rauf Bey'i ve öteki kişileri tam zamanında çağırış olduğumuz, olaylarla hem de üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, çağrımız gerektiği kadar önemle dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibiler büyük uysallıkla Malta'ya gittiler, bunu biliyorsunuz."

Ama şöyle bir ekleme yapacaktı:

"Bununla birlikte ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu kişileri (Rauf Orbay ile Kara Vasıf Bey) Malta zindanlarından kurtarmak için her yola başvurarak elden gelen girişimleri yapmaktan geri durmadım."

Sürgün numaraları Hüseyin Rauf Bey'in 2776, Mustafa Vasıf Bey'in yani Kara Vasıf'ın 2778'dir.

İngiliz yetkililere Kara Vasıf ile ilgili şu bilgi de verilmişti:

2778- Mustafa Vasıf Bey (Kara Vasıf) Sivas mebusu. Tanınmış milliyetçi ve Mustafa Kemal'in sağ kolu olanlardan biri. Rauf Bey ile İngilizlere teslim olmuştur.

Ama nasıl bir teslim olmadır bu? Soruyu sorup cevaplayan Yunus Nadi Bey diyor ki:⁷⁹

“Hakikati ifade etmek için itirafa mecburum ki, Kara Vasıf Bey, neticeye kerhen sürüklenmiştir. Kulakları ağır işitir olduğu için bahse karışmayan Kara Vasıf, sabit bir heykel gibi sadece söylenen sözleri zeki gözleri ve merak ile takibe çalışıyordu.

Vaziyetin merkezi Rauf Bey üzerinde toplanmış olduğu için kendisi hiçbir fikir beyan edemiyor, ikinci bir tâbi hâlinde ne denilirse onu yapacak hâlde bulunuyordu. Fakat Allah bilir ki, eğer kaçıl-sın fikri galip gelseydi bundan o memnun olacaktı. Eger hissimde aldanmıyorsam, onun itirazsız Rauf Bey’le beraber gidişinde bir kurbanlık koyun hâli vardı. Bu manzarayı daima böyle hüznü ve eza ile hatırlarım.”

Kara Vasıf’ın Millî Mücadele’deki kararlı hareketlerine bakarsak ve Karakol örgütünde oynadığı rolü dikkate alırsak Yunus Nadi’nin anlatımındaki başkalarının peşinden giden, kararsız bir yapıya sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Yunus Nadi Bey meseleye çok duygusal yönden bakıyor. Nele-rin olacağı belli olmayan Malta’ya sürgüne giden bu direnişçi me-bustan daha başka bir tavır beklediği anlaşıyor.

Kara Vasıf Bey ile ilgili niçin Ankara’ya kaçmadıkları ve İngiliz-lere teslim oldukları şeklindeki eleştirilere bir başkası da eklenir. Bu eleştiri Kara Vasıf ile Rauf Bey’in götürüldükleri Malta’dan im-kân var iken neden kaçmadıklarıdır.⁸⁰

“Kaçışı Basri Bey planlamıştır. Rıfki Bey adında birisi de kendisine yardım etmiştir. Ankara hükümetinin Roma mümessili Cami Bey ile Bern’de bulunan eski Maliye Nazırı Cavit Bey’in plandan önce-leri haberleri vardı. Bu iş için İttihat ve Terakki hazinesinden 5.200 İngiliz lirası harcanmıştır. Basri Bey, İtalyan arkadaşlarından da destek görmüştür.

Evet Kaçmadılar

Sürgünler, hiçbir güçlükle karşılaşmadan güpegündüz gemiye bin-mişlerdir. Messina’ya çıkmışlar, oradan da Roma’ya gitmişler ve 10-

79 *Malta Sürgünleri*, Bilal N. Şimşir, Bilgi Yayınları, 1985.

80 a.g.e.

11 Eylül günleri düzmece pasaportla İtalya'dan uzaklaşmışlardır. Plandan İtalyan hükümetinin haberi yoktur. İtalya'ya çıktıktan sonra İtalyan makamlarından kuşkusuz kolaylık görmüşlerdir.

Basri Bey, kendisine yaklaşan İngiliz ajanına bu işin, hiçbir güçlüklerle karşılaşmadan başarıldığını övünerek anlatmıştır. Ayrıca, üç dört ay sonra buna benzer bir darbe daha hazırlayacağını söylemiştir. Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'in kaçmayı kabul etmeyişlerine Basri Bey pek sinirlenmiştir. Rauf Bey, Kara Vasıf gibi sürgünler, İngilizlere namus sözü verdiklerini öne sürerek kaçmayacaklarını söylemiştir.

Aslında kurtuluş umutları olduğu için bu tehlikeyi göze almamışlardır. Çünkü bunların serbest bırakılmasını İngilizler ilke olarak kabul etmişlerdi. Kurtuluşları Ankara ile Londra arasındaki anlaşmazlık yüzünden gecikiyordu. Kaçanlar ise kurtuluş umudu en az olanlardı. 16 kişinin hepsi İngilizlerce yargılanmak, cezalandırılmak istiyordu.”

Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık döneminde İstanbul çalışmalarına temas eden Hasene İlgaz Kara Vasıf Bey'e ayırdığı bölümde onun Rusya'daki izlenimlerinden söz eder.⁸¹

“İç durumun karmakarışık olduğu bir zamanda Rusya'ya ticaret için giden [Mümkün değil. Vasıf Bey'in ticarî bir faaliyeti yoktu. Olsa olsa siyasal ortamı görmek için gitmiştir. Sonraki dönemde Karakol'un Rusya ile müzakerelerini hatırlayalım.] Kara Vasıf Rusya'dan dönmüştü.

Kara Vasıf Yenibahçeli'nin çocukluk arkadaşıdır. Memleketin durumu hakkında Yenibahçeli'den haberler aldı. Kendisine yapılan hazırlıklardan, yaptığı temaslardan bahsedildi. Kara Vasıf memnun kalarak o da Rusya'nın yaptığı büyük inkılabı anlatmış, memlekette şuurlu bir adım atmanın icap ettiğini, hakimiyetin bizde olması münasebetiyle ekalliyet tehlikesinin bertaraf edilmesi icap ettiğini ilave etmiştir.”

Sonrası malum. Kara Vasıf hemen harekete geçerek İstanbul'da Galatalı Şevket ve Rauf Bey gibi aynı düşüncedeki arkadaşları ile direniş çabalarını hızlandıracaktır.

Kur'an, Silah ve Bayrak Üzerine Yemin

Kur'an, silah ve bayrak üzerine yemin, Millî Mücadele'nin en önemli gizli örgütü Karakol'a aittir.

Karakol örgütünün mensubu olmak ve bu örgütün ilkelerine sadık kalmak için mücadele edeceklerine yemin edenler, ölüm dahil tüm koşullara boyun eğeceklerini kabul ediyorlardı.

Vatanın kurtarılması yolunda verilecek gizli ve silahlı mücadelenin öncüleri istihbarat çalışmalarına silahlı eylemleri de eklemişlerdi.

Mustafa Kemal henüz Samsun'a gitmemişti. Anadolu ihtilalinin kıvılcımları ise yavaş yavaş düşünceden eyleme dönmek için yayılmayı bekliyordu. Fethi Bey vasıtasıyla yurdun kurtarılması yolunda mücadeleye hazırlanan bir teşkilatın faaliyete geçeceği bildirilmişti.

Mustafa Kemal bu isimleri biliyordu. İlk Heyet-i Merkeziye'yi teşkil eden Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Kurmay Yarbey Edip Servet Bey, Kafkas Kumandanı Kemalettin Sami Paşa, Levazım Dairesi Sirkeci Askerî Sevkiyat Müdürü Binbaşı Ali Rıza Bey, Dava vekili Refik İsmail Bey ve Samsun Tayyare Cemiyeti Müfettişi Yüzbaşı Baha Sait Bey, 5 Şubat 1919 tarihinde toplandılar.

Toplantı Refik İsmail Bey'in Sultanhamam'daki yazıhanesinde yapılıyor ve teşkilatın idarî yapısı ortaya konuyordu. Karakol Cemiyet başkanlığına Galatalı Şevket Bey getirilmiş ve örgütün genel yönetmeliği ortaya konmuştu.⁸²

Kuruluşun idare merkezi Bâbiâli Caddesi'ndeki Resne Fotoğrafhanesi'nde Baha Sait Bey'in bürosudur. Baha Sait Bey'in fikriyle "Karakol" teşkilat ismi olarak benimsenmişti. Diğer üyeler de iki anlama gelen Karakol'u onaylamıştı. Teşkilat üyelerinden Fahri Bey (Can) de Karakol ismini bulan şahıs olarak Baha Sait Bey'i göstermektedir.

82 Galatalı Şevket Bey, İkinci Çatalca Muharebesi'nde 3. Tümen kurmay başkanı ve binbaşydı (3 Şubat-13 Nisan 1913). 11. Kolordu karargâh kurmay başkanlığı yaptı (1 Kasım-19 Aralık 1914). Yarbey oldu, 33. Tümen kumandanlığına getirildi (10-12-1914). 20. Kolordu kurmay başkanlığını ve sonraki görevlerini de albay olarak yaptı. 52. Tümen kurmay başkanlığı, Musul Grubu kumandanlığı (18 Temmuz 1916), 18. Kolordu kumandanı, Çanakkale Müstahkem Mevki kumandanı. Malta'ya sürüldü.

Tüzük ve programı Kara Vasıf Bey tarafından kaleme alınan teşkilatın Anadolu ile bağlantısını Kocaeli'nde kurulan "Menzil teşkilatı" sağlayacaktı. Buranın kumandanı ise Maltepe Atış Okulu müdürlüğünde bulunan Yenibahçeli Şükrü Bey'di. Piyade Yüzbaşı Dayı Mesud (Gürbüz) ve Doktor Fahri Bey de yardımcılardı.

Teşkilatın kuruluşundan bilgi sahibi olan sadece Mustafa Kemal değildir. Balıkesir'deki Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Bey, Bursa'daki Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey, İzmit'teki Fırka Kumandanı Rüştü Bey, Samsun ve Sivas Kolordu Kumandanları Refet ve Selahattin Paşalar da bu bilgiye sahiptir.

Karakol Teşkilatı'nı silahlı bir eylem içinde görmemek ve sadece siyasî platformda bir fikir cemiyeti gibi telakki etmek görüşü paylaşılr değildir. Teşkilat gizlilik esaslarına göre kurulmuş ve faaliyetlerini bu gizliliğin gerektirdiği biçimde sürdürmüştür. Ankara'nın tespit ettiği, vatanın kurtuluşu yolundaki gizliliğin dışında bir başka gizli hedefinin oluşudur. Üyeler hücrelerden mürekkeptir ve üyeler 55, 58, 555 gibi "kod"larla tanınmaktadır. Ayrıca bazı şahısların kod isimleri bile vardı. Mesela Mustafa Kemal (Nuh), Şevket Galatalı (İsa), Kara Vasıf (Cengiz) ve Ali Fuat Cebesoy (Musa) olarak anılırdı.

Sovyetler'le Gizli Görüşme

İsimler şüphesiz bu kadar değildir. Sayısız insan Millî Mücadele'ye hizmet verirken teşkilatın yapısını bile aklına getirmemişti. Ama Millî Mücadele'yi "öncü" olarak büyütenler bu mücadelenin "politik" yanını da düşünceceklerdi.

Karakol Teşkilatı'nın sadece bir direniş merkezi olmaktan çıkıp, komşu devletlerle ikili münasebetlere girişmesi en önemli kopma gerekçelerinden biri olmuştu. Kâzım Karabekir'i müthiş öfkeliendiren ve ona "Bu ne cürettir?" dedirten hadise Rusya ile yapılan anlaşmadır.

Baha Sait Bey'in bir dizi görüşmelerden sonra Karakol Teşkilatı ve Uşak Kongresi Heyet-i İcraiyesi adına imzaladığı anlaşmalar ile Ruslar yardım vaat ediyordu. Bunun karşılığında sadece Kâzım Karabekir'in değil, diğerlerinin de tepkisini çekecek "siyasî ödün" verildiği söyleniyordu. Diyordu ki Karabekir:

"Bu ne cürettir? Uşak kongresi de ne oluyor? Orduda kimler acaba malumattar? Kayıtsız şartsız felaketimizi mücip olan cinayeti nasıl irtikap etmişler? Bu anlaşmanın kuvve-i te'yidesi nedir? Hususiyle ben Şark'ın kumandanıyım. Benden habersiz neye muvafak olunabilir?"

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir 16 Nisan 1920'de aydınlatılır. Ayrıca Rauf Bey'e yazılan yazının da bir sureti eklenmiş ve Heyet-i Temsiliye adına şöyle denilmiştir:

"İmza edilmek üzere Kara Vasıf Bey tarafından gönderilen anlaşma suretini arz etmiştim. Buna verdiğim cevabı ve münasebetle Rauf Bey'e yazdığım telgrafi aşağıda sunuyorum. Katiyen imza etmedim ve Rauf Bey de hiçbir muamelede bulunmadı. Baha Sait Bey yalan söylüyor. Kara Vasıf Bey, Karakol Cemiyeti adına bilgimiz dışında imza etmiş ise bundan da malumatımız ve buna onayımız yoktur. Bu hususta sizin bildikleriniz dışında hiçbir muamele yapılmadığına tam itimat buyurarak istenildiği gibi ret ve tezkip ve Bolşevik ve Kafkas işlerinde vuku bulacak tasavvur ve teşebbüslerimizi aynen size arz etmedikçe bundan sonra da hiçbir şey yapılmayacağımı arz ederim."

Teşkilat kuruluş aşamasını tamamlayıp, yurt içinde gerekli kişilerle teması sağladıktan sonra dış yardım üzerinde de durmuştu. O dönemin siyasal görünüşü içinde bu yardım ancak Sovyetler Birliği'nden beklenebilirdi. Türkiye, Avrupa'da yalnız bırakılmıştı. Sovyetler miktarı daha sonra belirlenmek üzere altın başta olmak üzere yardım kaynaklarını seferber edecekti. Türkiye ise dostluk ve ittifakın bir nişanesi olarak yerine getirilmesi mümkün olmayan taahhütlere sokulmuştu. Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi dışında ki bu müzakerelerin tarihi 11 Ocak 1920 olarak verilir. Osmanlı Meclisi'nden Dr. Ziya ve Baha Sait'in Bolşeviklerle olan münasebeti Millî Mücadele'nin kadrosunu hoşnut etmemiştir.⁸³

15 maddelik anlaşma maddeleri için şu yorum yapılacaktır:

"Anlaşma maddeleri genellikle bugünden yerine getirilmesini üstlenemeyeceğimiz hususları ihtiva ediyor."

Rauf Bey'e yazılan yazının ikinci sureti de Vasıf Bey'edir:

Teşkilatın umumî nizamnamesi ile bildirilerin, Anadolu'daki ordu birliklerine gönderilmesi öncüler tarafından tasvip görmemiştir. Bu tür hareketler müdahaleci bir tavır olarak algılandığı gibi, Mustafa Kemal'in denetimi dışında çalışmalar olduğunu da hissettirmiştir.

Mustafa Kemal şöyle diyordu:

"Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük Erkân-ı Harbiye'nin kimler olduğunu sorduğum zaman 'Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır.' cevabını vermişti. Bu cevap elbette makul olamazdı. Çünkü, bana asla böyle bir tertip ve teşkilden kimse bahsetmemiş ve muvafakatimi almış değildi. Bu cemiyetin bilahare, hassaten İstanbul'da muhafaza-ı unvan ederek idame-i faaliyette çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra teşkiline ve buna dair bize verilmiş olan malumatta samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz."

Ali Fuat Cebesoy, Karakol Teşkilatı'na hatıralarında temas eder:

"... Bazı hamiyetli vatandaşlar bir gün Mahmutpaşa Camii avlusunda toplanmışlar, milli bir cemiyet teşkilini kararlaştırmışlardı. Vaktiyle Albay Kara Vasıf Bey'in bana vermiş olduğu tüzük ve programlar işte bu cemiyete aitti."

Cebesoy, teşkilat hakkındaki son hükmünü, "Karakol Cemiyeti ile Kocaali Grubu'nun faaliyeti ve gayretleri elbette bu kadarla sınırlı değildir. Sayısız hizmet ve fedakârlıkla doludur." şeklinde verir. Cebesoy'a göre teşkilatın kurulacağından Atatürk'ün de haberi vardır.⁸⁴

"21 Haziran 1919 akşamı Amasya'da son defa toplanmıştık. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Dirik Bey'e bazı emirler dikte ettiriyordu. Bunları bizimle beraber gelen Maliye Müfettişi Arif Bey götürecekti, Kara Vasıf'a verecekti. Alınacak cevaplar da yine onun kanalıyla bize bildirilecekti. Bu fikri bize Rauf Bey vermişti. Kara Vasıf Bey ve arkadaşları İstanbul'da gizlice faaliyette bulunuyorlar, muhitlerini gittikçe genişletiyorlardı. Bu teşkilattan Mustafa Kemal Paşa'nın da haberi vardı. İstanbul'da bulunduğu sıralarda kendileriyle temas etmişti."

Kongrenin Mandacıları

Sivas Kongresi hazırlıkları sürüyordu.

Üzerinde en çok konuşulan konulardan biri de “Manda” meselesiydi. Halide Edip Adıvar başta olmak üzere bazı kişiler manda üzerinde ısrarla duruyorlardı. Adıvar, 10 Ağustos 1919’da Atatürk ve Rauf Orbay’a yazdığı mektupta bunu samimi olarak ifade edecekti.

8 gün süren Sivas Kongresi’nde Kara Vasıf bir bildiri sunmuştu. Refet Bele, Amerika gibi büyük bir devletin kefaleti altında istiklal mücadelesinin daha verimli olacağını ifade ediyor “Manda istikla- le mani değildir.” diyordu.

Kara Vasıf ise şu ifadeleri kullanacaktı:

“Mandanın isminden korkmayalım. İsterseniz buna müzaheret diyelim. Esasen İstanbul’daki Amerikalılar da mandadan korkm-ayınız, Milletler Cemiyeti’nin nizamnamesine dahildir diyorlar. Bütün devletler istiklalimize riayet edeceklerini taahhüt etseler bile, biz yine Amerika’nın yardımına muhtacız. Bu yardım da mü- zaheret demektir. Büyük bir harpten mağlup çıktık. Bütün mem- leket perişan bir vaziyettedir. Beş yüz milyon lira borcumuz var. Bunu ne ile, nasıl ödeyeceğiz? Gelirimiz, bu borcun faizine bile yetmez. Bu borcu bizden isteyeceklerdir.

Tamamıyla müstakil yaşamaya malî vaziyetimiz müsait değildir. Onlar tayyare ile havada uçuyorlar. Biz hâlâ kağı arabasındayız. Bu durumda şimdi istiklalimizi kurtarsak bile, olduğumuz yerde sayarak bir adım bile ilerleyemez ve günün birinde bizden daha kuvvetli olanların hükmü altına girmeye, ister istemez mecbur oluruz. İşte bu sebeplerden dolayı, İngiltere’yi kendimize ebedî düşman ve Amerika’yı şerrin ehveni saymalıyız. Ben bu kanaatte- yim. Eğer tasvip ederseniz, buradan İstanbul’daki Amerikan mü- messiline bir mektup yazıp, gizlice bir heyet göndermek için bir torpido isteyebiliriz.”

Belli ki, Karakol örgütü, Rusya temasları, Meclis’in basılmasın- dan önce Ankara’ya geçmemesi, kongredeki “manda” tutumu, Ra- uf Bey ile birlikteliği ve Meclis’in ikinci grubunda yani muhalefet- te yer alması Vasıf Bey’i “Kara”lamaya yönelik olmuştur.

Meclis’te 60 arkadaşı ile birlikte bir takrire Sivas mebusu olarak imza koymuştu.

Takrir başlangıcında şöyle bir içerik taşıyordu:

“Anadolu harekât-ı milliyesi, hayat ve istiklal-i millîmize karşı tertip edilen suikast muvacehesinde vücut bulmuş ve bütün amale ve kuva-yı milleti hayat ve istiklal temin etmek noktası etrafında cemetmiştir. Gerek Misak-ı Millî’nin gerek bilcümle mücahedatın temerküz ettiği esas, hakk-ı hayat ve istiklalden ibarettir.

Tetkik olunan projenin şu veya bu noktası için sebat ve saadet göstermek yolundaki fikirler ve münakaşalarla matlup neticeye vasıl olunamaz. Çünkü maksad-ı esasiyi temin etmekte veya etmemekte bulunması cihetinden proje bir kül teşkil etmektedir. Müzakeratın cereyan tarzı ve projenin ihtiva eylediği ahkâmın mahiyeti şerait-i anife dairesinde tayin olunabileceğinden mevad-ı atiyenin nazar-ı dikkate alınmasını teklif ederiz.”

AKBAŞ HAMDİ BİN “BAŞ” A DEĞER BİR “BAŞ”

Tarihin çeşitli safhalarında karşılaştığımız her elem verici satır, hakiki bir satır gibi düşer boynumuza...

Balkanların “alçak” yamaçlarında ağaç kabukları ile otları kaynatan ve bu acıya ekmek bananlara... Bilhassa Harp-i Umumî’de, Çanakkale ve Millî Mücadele’de sahipsiz kılınmışlara... Yaşarken yedi düvele sığmamış, öldükten sonra da bir karış toprağa bile layık görülmemişlere ve mazlumlara medyunuşıkrınız.

Şüphesiz Osmanlı ve Cumhuriyet tefriki yapmadan bilaistisna fazilet ve haysiyetin kılıcını kuşanmış, bizi namerde baş eğdirmemişleri de... Eğilmez olduklarından mıdır nedir? Başları hem arşa, hem de darağacına çok yakındır onların...

Ölüme yakınlıkları, merminin tetiğe uzaklığı kadardır. Ama hayatla ölüm arasındaki “bıçak sırtı”nda yürüseler de, çıplak ayaklarından toplu iğne başı kadar kan çıkmaz.

Ölüm bir seher vakti veyahut puştun pusu kurduğu gece karanlığından çıkıp geldiğinde “Tanrı misafiri” gibi karşılaşmışlardır Azrail’i...

Mekânını, silahların gölgesinde kuranlar için bu yeni bir selam değildir. Eski bir tanış olarak, bilinmeyen zaman ve anlarda karşılaşırlar. İşte o zaman eğer “ecel yazdıysa” bu tanışıklığa son nokta konur.

Son noktadan bir önceki paragraf Yenice Nahiyesi istikametinde açılmıştır.

Hamdi Bey gecenin karanlığından yararlanarak Yenice’ye doğru yola çıkmıştır. Dramalı Ali Rıza Bey de 40 gerillası ile, Hamdi Bey’den birkaç gün önce yola çıkmıştır. Debboy’daki yani depodaki işe yarayan silah ve cephaneyi sevk etmek düşüncesi ile hareket etmektedirler. Buluşma noktasında beraberce hareket etmeyi amaçlamaktadırlar. Hamdi Bey’i Gâvur İmam kuvvetleri izlemektedir.

Hamdi Bey İnova'da yakalanır, Ali Rıza Bey ise Yenice'de ablukaya alınmıştır.

Hamdi Bey eşkıyanın Pomakları tarafından önce soyulur, elbiseleri çıkarılır. Burada yazmaktan utanç duyacağımız işkencelerle dövülür, yerlerde sürüklenir. Hamdi Bey çıplaktır ve giyeceği cesaretten başka bir şeyi yoktur. Yalınayak çökertirler ve eşkıyalar üzerine binerek yerde süründürürler.

Ağzından tek bir cümle duyulmuştur.

“Ben ölsem de Kuva-yı Milliye yaşayacaktır.”

Ayak ve ellerinden ipler bağlanarak sokaklarda sürüklenmiş ve ceset teşhir edilmişti.

Bilanço acıydı. Üç jandarma, bir jandarma komutanı, Kâni Bey ve Hamdi Bey. Sonuncusu ise Topçu Üsteğmen Ali Rıza Bey'dir. Ali Rıza Bey'i kama ile Kürt Mehmet katletmiştir.

Anzavur ertesi gün azametle gelmiş ve İstanbul'a Biga'yı teslim aldığını telgrafla bildirmişti. Mirimiran rütbesi ile Balıkesir valiliğine tayin edilecektir. İstanbul basınının büyük bölümü bu habere yer verir.

“Son dakikada salahiyettar bir kaynaktan gelen istihbarata göre, Teşkilat-ı Milliye ile mücadele-i kahramanesiyle temayüz eden Ahmet Anzavur Bey'e mirimiranlık rütbesi tevcih olunmuş ve ehemmiyetine binaen Karesi mutasarrıflığına tayin edilmiştir.”⁸⁵

Ama orada Kâzım Özalp vardır. Anzavur Hamdi Bey'in masasına kurulup, sevenler ve korkudan destekleyenleri kabule başlayacaktır. Bundan sonra başta Selanikliler olmak üzere insan avını başlatan eşkıya Mustafa Çavuş'u (Jön) aratmaktadır. Mustafa eski İttihatçıdır ve Jön adıyla tanınır. Servi köyünden olup Biga'da kunduracılık yapar. Uzun süre tavan arasında saklanır. Çetenin bir grubu da Niyazi Bey kuvvetlerini sarmıştı. Bölük başçavuşu Mehmet Ali Bey ise (Devlet Deniz Yolları Liman İşletmesi memuru.) bölüğü ile dağa çekilmişti.

Niyazi Bey Mallıköy'de küfürlerle yakalanıp bağlanır ve hapse atılır. Geceyi aç ve susuz geçiren Niyazi Bey ölümü beklemektedir. İnfazına ise bir Pomak genci memur edilmiştir. Bu kişi Biga'nın Sarıca köyünden Onbaşı Yetim Celil'dir.⁸⁶

85 *Peyam-ı Sabah Gazetesi*, 9 Nisan 1336.

86 General Niyazi Mumcu, daha sonra kendisini kurtaran onbaşığı arayıp buldurmuş ve onu şükranları ile taltif ettirmişti.

Onbaşı Celil, çeteyi ikna eder. Bu adam iyi bir Müslüman ve doğrucu bir adamdır. Fakiri kollar ve benim eski kumandanımdır diyerek Pomakları küstürmekten çekinen Anzavur'u da ikna eder.

Onbaşı, kurtardığı Niyazi Bey'i gizlice Kurudere yolu ile Lapseki'ye getirir ve Kuva-yı Milliye Kumandanı Lütfü Bey'e teslim eder.⁸⁷

Akbaş Hamdi Bey bu yollardan çok geçmiş, sadece eli değil aklı da tetiktir. Onun Akbaş Cephaneliği baskını ile millî kuvvetlere kazandırdığı 8.000 tüfek, 5.000 sandık cephane (yaklaşık yarım milyon) ve 200'e yakın ağır makineli tüfeğin değeri, sakın ola bugünkü değerler içinde hesaplanmasın. Onları postalsız çıkılmış bir istiklal mücadelesi içinde değerlendirmek gerekir.

Akbaş baskınının başarısında müthiş bir planın izleri görülür. Öyle salapurya bir çete harekâtı değil, kurmaylığı ağır basan askerî bir gerilla operasyonudur.

Baskın öncesi ekip yola çıkarken gerekli yerlere bilgi verilmiş ve harekâta sebep olarak eşkıya gösterilmişti. Müfreze eşkıyayı takip vazifesi altında yola çıktığında ne Fransız'ı ne İngiliz'i ne de Yunan'ı bunu biliyordu. Bilenler bu mücadeleye baş koyan üç beş kişiydi.

Baskının Hazırlığı

Bu baskında çok önemli rol oynayan Galatalı Şevket gözü pek üst düzey millî istihbaratçıydı ve İstanbul'da Boğaz komutanıydı. Miralay Yunus Bey de Boğazlar Mütareke Komisyonu'nda aza bulunuyordu. Baskının içindekiler kadar dışında olanlar da etkin vazife almışlar, hem işgalcilere hem de işbirlikçilere müdahale imkânı tanımamışlardı. Bolayır vapuru cephaneleri almak için İstanbul Boğaz Komutanlığı'ndan gönderilmiş, Lapseki'den gelen diğer tekneler de Bergos'ta (Umurbey) toplanmıştı.

Hedefteki Akbaş Cephaneliği Fransızların koruması altında idi. Meselenin enteresan tarafı şudur: İşgalciler cephaneyi külliye Wrangel ordusuna teslim kararı almışlardı. Gelibolu'ya gelen gemi Bolşeviklere bu silahları götürmeye hazırlanıyordu.

Cephaneliği korumakla görevli Senegalli askerler böyle bir baskına hiç ihtimal vermediğinden nöbeti asmıştı ve cephanelikteki İstanbul hükûmetine bağlı askerler de millîcilere katılınca baskın kolaylaşmıştı. Böylece tek bir kişinin bile burnu kanamayacak ve

87 İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü.

Fransızlar tutsak edilecekti. Sonrasında işaret fişegi ile karşı sahildeki Köprülü Hamdi birliklerine haber verilmiş ve cephaneler başta Bolayı römorkörü olmak üzere çevreden gelen yirmiye yakın tekneye yerleştirilmişti. Baskında sadece önemli olan cephanenin ele geçirilmesi değildir. Çevredeki asker ve subayların da millî kuvvetlere katılmak üzere bu deniz araçları ile Anadolu'ya geçmeleri ayrı bir önemi haizdir.

Bazılarına basit gelebilecek olan bu baskın aslında çok titiz ve ayrıntılı bir çalışmanın eseridir. Kâzım Özalp, Millî Mücadele anı-larında bu olayı anlatırken şöyle demiştir:

“Akbaş depolarında İstanbul hükümetinin mütareke hükümleri-ne göre memur ettiği bir Türk binbaşı bulunduğunu anlamıştık. Bu binbaşının durumundan faydalanmayı ve hatta Hamdi Bey'i kıyafet değiştirerek onun yerine koymayı düşündük.”

Ancak daha sonra bu düşünceden vazgeçilecek ve olayın içindeki Lapseki jandarma komutanı ile şube başkanı, iki vatan evladını asker kaçağı gibi Gelibolu Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na gönderecekti. Binbaşı Bahri bu asker kaçaklarını derhal Akbaş'ta silah altına almış ve cephanelik nöbeti verdirtmişti.

Burada parantez açalım. Bu koca cephaneliğin soyulmasında acaba bu Bahri Binbaşı'nın yardımcı olup görmezlikten gelmesi mümkün değil midir? O sıkıntılı günlerde çoğu vatansever, İstanbul hükümeti emrinde görünüyor ama Anadolu'da çalışıyordu. Kim bilir Bahri Bey de milliciydi.

İtilaf Devletlerini, İstanbul hükümetini protesto edecek ve Bandırma'ya asker çıkaracak kadar hiddetlendiren hadise tam manasıyla “politik baskın”dı.

“Cephaneliklerin kimliği belirsiz şahıslar tarafından yağma edil-mesinden sorumlu tutulamayız.”

Baskından sonra verilen cevap budur.

Ardından Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi işgali şiddetle protesto edecek “Mütareke hükümlerine ters düşen bu hareketten halkın galeyana geleceğini” ilgili devletlere bildirecekti.

Cephaneler Anadolu'ya gitmiş, üstüne üstlük protesto üstüne protesto gelmişti. Bu direniş karşısında İngilizlerin Bandırma'yı tekrar boşaltmasından başka çare kalmayacaktı.

Bir tek çare kalmıştı. O da bırakılmış çok az miktarda silah ve mühimmatın İngiliz ve Fransızlar tarafından Çimenlik'e taşınması... (1 Şubat 1920)

Akbaş cephanesinden alınanların tekrarında yarar vardır: 8.000 tüfek, 5.000 sandık cephane (yaklaşık yarım milyon) ve 200'e yakın ağır makineli tüfek.

Takdir ve Tekdir

Anadolu harekâtında çok önemli iş görecektir bu silahlara rağmen Atatürk hem kahramanları tebrik, hem de kalan kısmını İngilizlere teslim edenleri "tekdir" etmiştir.

Atatürk'e göre bırakılan silah ve cephanenin İngilizlere teslimi yanlıştır. Bu yanlışlığı 20 Şubat 1920'de Rauf Bey'e gönderdiği şifrede şöyle görürüz:

"Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere teslimi hakkında yardımınızın harcanmış olmasını arzu ederdim. Boş fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha uygun olurdu."

Akbaş Cephaneliği'nin basılıp kaçırılmasının hazırlık ve oluşumunun 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) tarafından gerçekleştirildiğini Genelkurmay Yayınları da yazar:⁸⁸

"Özalp tasarısının kâmilan tamamlanması ise Köprülü Hamdi ile olmuştur. Yanında ise Dramalı Rıza vardır. Rıza Bey, Biga ve Gönen bölgesinde Anzavur ile vuruşurken Hamdi Bey ile Biga'da buluşacaktır. Biga'ya Kara Hasan'ın da gelmesi ile harekât başlayacaktır."

Görüldüğü gibi harekât ve hayat bu kadar kısa ve dört satır değildir. Bu nedenle Edremit kaymakamı ve yiğit arkadaşları çeşitli biçimlerde bölüm bölüm yazılmıştır. Tıpkı Anzavur, Gâvur İmam, Anzavur'un oğlu Sait ve diğerleri gibi.

Baş alanların baş verdiği her zaman varittir...

SESSİZLİĞİN İSYANCISI: DRAMALI RIZA BEY

Edremit trajedisinin ikinci sahnesinde Dramalı Rıza yer alır.

Dramalı Rıza Bey, Köprülü Hamdi Bey ile aynı safta çarpışmıştır. Onun da ne yazık ki idamı aynı yurdu ama aynı idealleri paylaşmayanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Hem zafere, hem ölüme adım adım giden hazin bir hikâye...

Eceabat eski kaymakamlarından Nihat Bey (Alp) baskının ince ayrıntılarını verirken bir yiğidin adını verir: Dramalı Rıza Bey...

"1920 Şubat ayının yirmi altıncı gününü yirmi yediye bağlayan gece yarısı idi. Gelibolu Yarımadası'nın orta yerinde, Çanakkale muharebeleri sırasında Türk askerinin kullandığı bir kısım harp malzemesinin depo edildiği yer olduğundan "İstihkâm Parkı" diye anılan çeşme önündeki düzlükte muhtelif istikametlerden gelen silahlı ve baltalı yüzlerce kişi toplanmıştı. İçlerinden başı kalpaklı, külot pantolonlu, ince uzun boylu biri çevik bir hareketle çeşme taşının üstüne çıkarak haykırdı:

'Kahraman din kardeşlerim düşman istilası altında bulunmamıza rağmen çağırma korkmadan icabet etmek suretiyle milletinize canınızı vermeye hazır olduğunuzu gösterdiniz. Bu günü gördükten sonra vatanın kurtulacağına artık suret-i katiyede emin buluyoruz.'

Konuşan Burhaniye'de ve Ayvalık'ta işgalcilere ilk kurşunları atan Dramalı Rıza idi. Yani Balıkesir'de Furka Kumandanı Kâzım Bey ile Biga'daki millî kuvvetlerin başı Edremit eski kaymakamı Köprülü Hamdi'nin en yakın silah arkadaşı. Bu arada Mustafa Kemal'in selamlarını da sunmuştu.

Akbaş baskınında yer alan Dramalı Rıza'nın 20 kişilik öncü birliğine bakalım...

Karainebeyli Recep, Çerkezoğlu İsmail ve Cumalı Uzun Hasan Çavuş tel örgüleri kesmekle görevlidir. Üç kişilik başka bir ekip de

Gelibolu yönündeki telleri kesecektir. Arnavut Ramazan ve Kozludere Hüseyn Çavuş da Gelibolu yönündeki barikatı aşacaktır.

Sadece Akbaş baskınında yer almamıştı. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi tarafından Biga'da halkı yıldırın Karahasan çetesini çöktürmek için görevlendirilen 40 kişilik Kuva-yı Milliye atlısının içinde de yer almıştı.

Kurtuluş Savaşı başlarında hapishane kaçkınları ve asker kaçaklarından oluşan 60 kişilik Karahasan çetesi Anzavur'a karşı Kuva-yı Millîyecilerin yanında yer almasına rağmen daha sonra bekçileri örgütleyerek soygun yapmaya başlamış ve terör rüzgârları estirmeye başlamıştı. Direnenlere dayak atıyor, soygunlarda kan dökmekten çekinmiyordu.

Biga Buluşması

Biga'ya geldiklerinde Köprülü Hamdi, Bandırmalı Kâni Bey ve Dramalı Rıza kaymakamla görüşecek ve ardından Biga'nın ileri gelenlerini belediyeye çağıracaklardı. Görüşmenin sonunda halk bilgilendirilmişti. Bu gelişmeler sırasında Karahasan çetesi suskunluğunu koruyordu. Hamdi Bey, olumlu bir yaklaşım göstermiş ve Karahasan çetesine millicilere katılmayı önermişti. Bu teklifi "Benim hükümete güvenim yok" diye reddetmesi üzerine baskının gerçekleştirilmesi kararı alınıyordu.

Çeteye düzenlenen baskında Karahasan'ı etkisiz kılan Dramalı Rıza'dır. Tek karşı koyan Kürt Bekir olmuştu. Rıza Bey'e ateş açmış ancak yaralı olarak ele geçirilmişti.

Dramalı Rıza'nın Biga'daki faaliyetlerine değinen isimlerden biri de Mustafa Kemal Akıncı'dır.⁸⁹

"Çınarlıdere köyünden Bilal Efendi ile Süleyman Ağa'nın kızını al-
tınları için öldüren Dimetokalı (Gümüşçay) Mustafa'yı da çay ke-
narında öldüren Dramalı Rıza ile Köprülü Hamdi'nin isimleri Bi-
ga halkının dilinden düşmüyordu."

Ancak bu iki kahramanın sonu hazin bitmiştir. Köprülü Hamdi Bey Gâvur İmam (İmam Fevzi) çetesi tarafından şehit edilmişti. Dramalı Rıza Bey Yenice deposunu korumak için Balıkesir'den

yardım istiyor, ancak çetecilerin sayısının gittikçe artması karşısında direnmenin faydasız olduğunu görerek cephaneliği kendisi havaya uçuruyordu (21 Şubat 1920). Oysa biraz daha bekleyebilseydi, Yenice'ye hareket eden birlikler yetişecekti. Bunun üzüntüsünü uzun süre içinden atamayacak, önce Bursa'ya, ardından da İstanbul'a gidecekti.

Damat Ferit'i Öldürmek

İstanbul'a gelmesinin bir tek nedeni vardı. Damat Ferit Paşa'yı öldürmek...

Önyüzbaşı Zühtü Güven'in hatıralarında Dramalı'ya ayırdığı sayfalarda "Son İstanbul" şöyle anlatılır:

"Ferit Paşa'yı öldürmek için İstanbul'a giden Dramalı Rıza Bey'in durumunu ele alalım. Mudanya yolu ile bu zat İstanbul'a geçiyor. Bir müddet İstanbul'da kalıyor. Ferit Paşa'yı adım adım takip ediyor. Artık planını tam olarak kuvveden fiile çıkaracağı günlerde, Yenice nahiyesi muhtarı olup, bir iş için İstanbul'a gitmiş bulunan Ali Bey adındaki şahıs Rıza Bey'i görünce tanıyor ve zavallı delikanlıyı ihbar ederek yakalatıyor (13 Haziran 1336). Herkesin malumu olduğu üzere Rıza Bey Galata Köprüsü'nde İstanbul hükümeti tarafından idam edilmiştir.

Bu hadiseyi, Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah* gazetesi, 14 Haziran tarihli nüshasında Rıza Bey'in yakalandığı, önemli birçok vesikanın elde edildiği, polis müdürü ile yapılan mülakatta Kuva-yı Milliye'ye ait daha çok haberlerin alınmasının mümkün olduğu şeklinde yazmıştı. Bu aslan yürekli gencin kahpece tuzağa düşürülerek öldürülmesi Biga'da kendisini tanıyan herkes üzerinde derin bir üzüntü yaratmıştır."

Şimdi muhbire bakalım.

Biga'nın kurtarılmasından sonra Aşir Paşa tümeni çevreyi kontrol altına almış ve bu defa karşı av başlatılmıştı. Önce Kuva-yı Milliye'ye kan kusturanların başı olan Anzavur'un halefi Hacı Bey öldürülmüştü. Sırada Akbaş yiğitlerinden Dramalı'yı ihbar ederek astıran Yenice Muhtarı Ali Bey vardı. Askeri mahkeme idamına karar vermişti. Muhtar gece yarısı hapisshaneden sehpaye götürülürken "Müsaade edin, abdest alıp namaz kılayım" diye istekte

bulunmuştu. Muhtar namazın ikinci rekâtında birden fırlayıp Çukur Hamam yolunda kaybolacaktı. Hamam külhanında odunlar arasında yakalanmıştı. İkinci hamlesini şadırvanda yapacak ama bu defa dipçiklerle yere yıkılacaktı.

Arkasında bir süngülü vardı ve iki inzibat koluna girmişti. Yürümüyor, yürütülüyordu. Savcı darağacında bekliyordu. Taşınarak sehpaye çıkarıldı ve asıldı.

Asılırken yarı ölüydü.

MİRALAY OSMAN BEY'İN DİKKATE SAYAN İNFAZI

Cepheyi ve askerini bırakıp, düşman safına mı geçmiştir? Hayır.

Askerî sırları karşı tarafa mı vermiştir? Hayır...

İşbirlikçi, bozguncu veya düzen bozan, kafa kaldıran, üstleri tarafından disiplinsiz mi sayılmıştır? Hayır...

Kuva-yı Milliye'ye, Mustafa Kemal'e dolayısıyla, Millî Mücadele inancından vazgeçip komplolara mı karışmıştır. Hayır.

Kendisi de hayır diye bağırmıştır: "Hayır hayır, beni asamazsınız." Sonra eklemiştir: "Kumandanlara müracaat edin, onlar da hayır diyecektir".

Hayırlara ermemiştir.

Kimseye hayrı dokunmayacak "hayır"sız bir idam hükmü işte.

İstiklal Mahkemesi'nce yargılanmış, isnat edilen suçlardan be-
raat etmiş bir subayın, ülkenin istiklal ve bekasını tehlikeye düşüre-
cek hiçbir eylemi görülmemiş olmasına rağmen bu defa, çok eski-
den varit olan bir iddianın sanığı olarak aynı mahkeme tarafından
ölüme mahkûm edilişi, ilginç de ötesinde garip mi gariptir.

İstiklal Mahkemesi'nde cinayetten ölüme mahkûm edilen nadi-
rattan bir miralayın, isyanları bastırmasının, düşman çetelerine kar-
şı verdiği büyük mücadelenin ödülü ne rütbe, ne de nişan olmuştur.

Görevini, düşmanın yaptığından daha fazla sert yapması, etrafa
korku salmış ve bu yüzden adı "Kasap" a çıkmıştır. Yazılı emir ve ben-
zeri talimatlarda adı "Miralay Osman Bey" olarak geçer. Fakat şifahi-
ye döküldü mü dostu da düşmanı da aynı lakabı kullanır: "Kasap"

Ama yargılayanlar da bu ifadedden kaçınmamıştır. Kılıç Ali, İs-
tiklal Mahkemesi'nde Osman Bey'in karşısındadır. Biri yargılayan,
diğeri yargılanan...

Emektar, Yani Emek Veren

Diyor ki:

“Miralay Osman Bey Millî Mücadele’nin emektarlarındandı. Nev’i şahsına mahsus tiplerden biriydi. Pos bıyıklı, yağız çehreli, oldukça irice, hiç gülmez, sert, hiddetli, haşin bir adam. Millî Mücadele’nin başlangıcında memlekette yer yer baş gösteren isyanların bastırılmasında hizmetler görmüştür. Fakat bu hizmetleri yaparken icraatında çok şedit ve insafsızca hareket etmiş olduğu için kendisi “Kasap Osman” namıyla anılırdı. Bu lakabından, hizmetlerinden çok gururlanırdı.”⁹⁰

Neredeyse pos bıyıklı, gülmeyen, şiddetli, haşin bir adam komutan olmaz denecek...

Bu söylemle memleketin o ahvalinde başka bir komutan tipi yaratılıyor. Sanki Osman Bey’in dışında fevkalade farklı bir komutan tipi geçerliymiş gibi. Sonra sanki bir lütuf gibi “isyanların bastırılmasında hizmetler görmüştür” deniyor, “büyük hizmetler” denilmiyor. Bastırdığı isyanlardan biri Konya isyanıdır. Büyük mü, küçük mü takdiri askerî zevata aittir.

“Hiç gülmez, sert, hiddetli, haşin, çok şedit, insafsız...” Kılıç Ali’nin Miralay Osman Bey portresinde kullandığı bu ibareler Mücadele-i Milliye’nin emektar bir askeri için kullanılacak türden değildir. Askerlikten tart bile edilse, apolet geri alınır, hizmet asla...

Bu benzetmelerden dolayı miralayın, kendisine takılan “Kasap” lakabından çok hoşnut olduğunu söyleyen Kılıç Ali’nin bu ifadesi tutanaklarda değil, onun asılmasından sonra yazdığı hatıralarında yer alır.

Nasıl olsa asıldı ya...

Kılıç Ali pos bıyıklı, heybetli, sinirli, hiç gülmeyen miralaya bakınca, sanık sandalyesinde gördüğü, eski silah arkadaşı değil, bir yabancısıdır..

“Miralay hükümet otoritesini hiç sevmezdi. Asker olmasına rağmen memleketi muntazam ordudan ziyade müfrezelerin, yani çeteciliğin kurtaracağına dair acayip fikirleri vardı.”

Oysa, subay olmuş, kurmaylığa yükselmiş, üstlerinin git dediği yere gitmiş, Yemen'den Anadolu'ya kadar savaşmıştır. Müfrezele- rin, çetelerin Milli Mücadele'de nasıl özveride bulundukları bilini- yor. Miralay Osman Bey'in bu görüşüyle –ki söylediyse– düzenli orduya karşı çıkmaktan çok gerilla savaşından yana olması söz ko- nusudur. Bu düşünce içinde emirlere mi karşı gelmişti? Hayır...

Yemen'den başlayan, Anzavur ve Delibaş'a kadar uzanan kanlı isyanların bastırılmasında rol almış bir kumandanın bu ahvalde ifa- de ettikleri onu subay düşmanı değil, ufku geniş bir kurmay yapar.

Devam ediyor Kılıç Ali:⁹¹

"Kendisi benim ve İhsan Bey'in şahsî arkadaşımız olduğu için An- kara'ya her gelişinde bizi ziyaret eder. 'İnkılap bitmedi, daha ya- pacağımız çok şeyler var' diye dertlerini ve fikirlerini söylerdi."

Neresi yanlış bu görüşün? Aynı görüşte olan sadece miralay de- ğildi. Ankara hükümetinden önce Osmanlı'nın Washington'daki sefiri olan ve Anadolu'ya geçip, Atatürk'ün safına katılan Alfred Rüstem Bey de savaşın bitmediğini Mustafa Kemal'e bizzat yazıp söylemedi mi?⁹²

Belli ki, Ankara'da bu tür görüşlere sempati ile bakmayan ve bunu ifade edenlere karşı "Olur olmadık yerde hükümeti tenkit edenler var" diyerek karşı kamp yaratmaya çalışan politik bakış, miralayın da ismine çizgi çekmiştir.

Devamını okuyalım:

"Yahu Osman Bey, hangi inkılap bitmedi? Ve bitmek için ne yap- malı' dediğim zaman 'Bitmedi çünkü sen de sağsın ben de... Henüz birbirimizi asmaya sıra gelmedi.' demesi bizi hayrete düşürmüştü. Tevkif edilerek mahkememize tevdi edildiği sıralarda kendisiyle gö- rüşürken 'Kılıç Ali beni ne yapacaksın?' dediği vakit, hiç istemeyerek 'İnkılap kanunlarını tatbik etmek zamanı geldi. Bunu istemiyor muydun?' diye verdiğim cevaptan ne kadar müteessir olmuşum."

91 Kılıç Ali (İstanbul 1888-1971) Harp Okulu'nu bitirip I. Dünya Savaşı'na katıldı. Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın (Killigil) saflarında savaştı, yaverliğini yap- tı. Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Güney Cephesi'nde Maraş ve Antep'te Kuva-yı Mil- liye için savaşıp, örgütler kurdu. Gaziantep savunmasında yer aldı. İstiklal Mah- kemeleri'nde üyelik ve başkanlık yaptı. 1 ve 5. Dönem Gaziantep milletvekilli- ğinde bulundu. 1968'de yeniden siyasi hayata YTP saflarında girdi. İstiklâl Mah- kemeleri ile ilgili anılarını çeşitli kitaplarda topladı. *Nutuk'ta* yer alan önemli isimlerden biri oldu.

92 Rüstem Bey bölümüne bakınız.

Evet gerçekten müteessir olunacak bir manzara.⁹³

Ordunun mümtaz bir subayına apoletin dışında verilen bu sıfat ne yazık ki, savaşı, mezbaha alanı gibi görüp, askerin başını vücudundan kör bıçak veya testere ile ayıranlara bile layık görülmemiştir. "Layığını buldu!" diyemeyeceğimiz Miralay Osman Bey, askerî hayatının büyük bölümünü Yemen'de geçirmişti. Çöllerdeki işi de Arap isyanlarını bastırmaktır. Dolayısıyla çok kan görmüş bir askerdir. Bursa bölgesindeki olağanüstü şartlar altında görev almış, Dumlupınar 23'üncü Tümen komutanlığına, Bolu Bölgesi, Kastamonu Bölge komutanlığına tayin edilmiştir.

Miralay Osman Bey'in yakın silah arkadaşlarından biri de Yüzbaşı Selahattin (Yurtoğlu)'di. "Kasap" Osman'ın kumandasına ve kelepçelenmesine tanık olmuştu. Selahattin Bey bu fotoğrafta 1919'da silah arkadaşları ile görülüyor.

Miralay Osman Bey ile çeşitli bölge ve birliklerde beraber olan ve onun serüvenine tanıklık eden Yüzbaşı Selahattin Bey, miralayı yetkiler içinde olduğunu ve üstlerinin kendisini bu yetkilerle donattığını ifade eder:⁹⁴

“Yemen isyanlarından beri vuruşan, dövüşen bu adam Bursa bölgesinde yıldırım gibi dolaşüyor, en ufak bir karşı eylemi ya da başkaldırmayı eziyordu. Yarbay Osman Bey’e hapis, idam, köy yakmak ve bir bölge halkını sürmek gibi ceza yetkileri verilmişti.

Yaşadığımız ortamın ne demek olduğunu anlamak için Osman Bey’e Kumandan Bekir Sami’nin gönderdiği şu yazıyı okumak yeterlidir:

172’nci Alay Kumandanlığı’na, Karacabey.

Baskı tedbirlerinden kadınların hariç tutulması ve bilhassa sürmek ve uzağa göndermek cezalarının kadınlara tatbik edilmemesini rica ederim.

56’ncı Fırka Kumandanı Bekir Sami”

Cellat Anzavur’a Karşı “Kasap” Osman

Osman Bey’den daha ılımlı, yumuşak olmasını isteyenler ya da sert davranış içinde olmasını yadırgayanlar, öbür tarafta işgal kuvvetlerinin ve iş birlikçi Anzavur birliklerinin asker ve halka zalimane davranışını pek dillendirmezler....

Oysa açık ve resmen bir savaş vardı ve bağımsızlık için savaştan düzenli ordu mensuplarının nasıl savaştıkları kadar yeterli olup olmadıkları da önem taşımalıydı.

Pusu kuran, arkadan vuran ya da başı gövdeden ayıranlara nasıl mukabele edilmeydi.

Düşmanın işgal ettiği topraklarda daha yumuşak, daha centilmence bir savaş mı isteniyordu. Milletin kan ağladığı, vahşetin kol gezdiği bir ortamda başka nasıl bir Miralay Osman Bey olabilirdi ki?

Mustafa Kemal, mukabele-i bilmislin gerekli olup olmadığını, kanlı isyanlara bakarak, Heyet-i Temsiliye adına şöyle değerlendirmiyordu:

“Anzavur’un Gönen havalisindeki teşebbüsleri doğrudan doğruya Yunanlıların menfaatlerine hizmet ve yüksek millî menfaatlara

94 Yüzbaşı Selahattin, İkinci Kitap, İlhan Selçuk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

açıkça ve faal bir hıyanettir. Bu caniyane teşebbüs düşmanlarımızın istedikleri gayeyi temsilden uzak olup, hiçbir kuvvetle sarsılmayacak derecede kuvvetli olan millî azim karşısında pek yakında imha ve caniler müstahak oldukları adlî cezaya çarptırılacaklardır. Bekir Sami Bey Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti dahilindeki tekmiil mülkî ve askerî kuvvetleri ele alarak dahil-i memlekette düşmanların amaçlarına mani olmak için birlik ve millî istiklali ihlale teşebbüs edecek veya birliğin devam etmesi için çalışmaya iştirak etmeyecek veya edemeyecek olan bilumum mülkî, askerî memurlar hakkında cürümün derecesine göre azil, hapis, idam gibi her nevi cezaları tatbik için fevkalade salahiyet verilmiştir.”

Mustafa Kemal'in bu çok açık emirnamesini uygulamakla görevli kınanlardan vali vekili ve 14'üncü Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami, 7 Nisan 1920 tarihli bildirisi ile onaylar.

“Birlik ve millî kudreti kıracak her türlü söz, propaganda ve icraatın cezası idamdır. Bu icraata bugünden itibaren başlanacağı beyan olunur.”

Miralay Osman Bey yurdun bağımsızlığı için öngörülen bu emirleri aynı şeylere inandığı için yerine getirmiştir.

Getirmeseydi, vatan haini olmayacak mıydı?

İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilip asılmayacak mıydı?

Yerine getirdi de göğsüne madalyalar takılıp maaş mı bağlandı?

Hayır göğsünde madalya yerine idam hükmü vardı.

“Fakat Osman Bey cinayetten idama mahkûm olmadı mı?” denebilir.

Millî Mücadele dışındaki –varsa– tavr-ı hareketinden dolayı İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilen miralayın savaş dışı bir fiilden dolayı asılacağı akla gelir mi?

Benim gelmez...

Çünkü “yüz ağartma” ile “yüz kızartma”yı bilenlerdenim.

O dönemde üst mahkeme falan yok. Her şey bu mahkemelerin yetkisinde.

Askerî suçtan beraat, cinayetten idam...

Bu dosyayı şimdilik açmayalım ve savaş alanına dönüp, Mustafa Kemal'in ve ardından Bekir Sami'nin emirnamesinden 12 gün öncesine dönelim.

Komutanı Parçalıyorlar

Tarih 26 Mart 1920. Gönen ve Balıkesir’de isyan bütün şiddeti ile yayılmış, Anzavur Kuvvetleri 174’üncü Alayı bertaraf edip alay kumandanı Rahmi Bey’i parçalamışlardı.⁹⁵

Bekir Sami Bey, Yüzbaşı Selahattin ve Miralay Osman Bey, başkaları yaşasın diye yaşayan ve bundan hiç ödün vermeyen üç mümtaz insan...

Canını kurtarabilen asker ve subaylar geri çekilip Bandırma’dan Balıkesir’e gelmişti. Anzavur kuvvetleri Biga’yı da ele geçirip, Manyas’ı da tehdit altına almıştı.

14’üncü Kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa’ydı. 172’nci Alay Kumandanı Yarbay Osman Bey paşadan Manyas bölgesine hareket ve isyancıların cezalandırılması emrini almıştı. Kuvveti yarıya inmişti ve bölge isyana meyilli köylerle kuşatılmıştı. Bu hareket birliğin kırılmasına neden olacaktı ve bu yüzden emre karşı direniyordu.⁹⁶

Kolordu kumandanı, 29 Mart 1920 tarihindeki emrini daha sert biçimde yineleyecekti. “Alay kumandanı ya Bandırma’ya ya da görev yeri Bursa’ya alınarak harp divanına verilecektir.”

95 Rahmi Bey ordunun sevilen bir simasıydı; evli ve üç çocuk babasıydı. 41 yaşındaki yarbayın şehit edilmesinden sonra arkadaşlarından Topçu Yarbay Emin Bey şehit subay için 5 bin lira toplandığını, eğer bin lira daha bulunursa ailesine münasip bir ev alınacağını söylemişti. Kumandan Bekir Sami Bey’in emri ile eksik para tamamlanmıştı. İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin* romanında bu yardımla ilgili olarak paragraf açacak ve Bekir Sami Bey şöyle diyecektir: “Rahmi Bey düşünen dostlara sahipmiş. Acaba biz öldüğümüz zaman ne olacağız?”

Yanıtı, tarih şöyle verir:

Bekir Sami Bey, 9 Eylül 1934’te öldüğü zaman cebinde 9 lirası vardı.

Bekir Sami Bey (Kurmaya Albay Günsav) Bandırma (1897). Harp Okulu’nu (1900) ve Harp Akademisi’ni bitirdi. Mümtaz yüzbaşı oldu. I. Dünya Savaşı’nda kurmaylık yaptı. Kuva-yı Milliye’nin örgüt çalışmalarına katıldı. 56. Tümen kumandanlığı ve 11. Kolordu kumandan vekili, kısa süre 20. Kolordu kumandan vekili (1919-1920) gibi önemli görevler üstlendi. Sovyetler Birliği’ne Kuzey Kafkas askeri temsilcisi olarak gönderildi. Rahatsızlandı, Viyana’ya gönderilip açığa alındı. 1934’te emekliye ayrıldı. İstiklâl Savaşı’ndaki hizmetlerinden dolayı takdimnameler ve madalyaya hak kazandı.

96 Yusuf İzzet Paşa (Yozgat 1876-1922). Millî Mücadele’nin kolordu komutanlarından. Meclis’in 1. Döneminde Bolu milletvekili seçildi.

Yarbay Osman Bey'in Bursa'ya dönmesi hem halkı hem de birlikleri etkilemişti.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bölge şubeleri Osman Bey'in alayın başına geçmesini istiyor, aksi hâlde Karacabey ve Kirmastı'nın de asilere katılacağını ifade ediyordu. Birlik kumandanları ve belediyeler de aynı görüşteydi. Sonuçta Bekir Sami Bey, Osman Bey'i görevine iade edecekti. Ne var ki Osman Bey tutuklanıp Kolordu Karargâhı'na hapsedilmişti.

Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın teftiş için Bursa'ya gelişini Yüzbaşı Selahattin bir çeşit kaçış olarak niteler ve teftişin bahane olduğunu ağır bir dille ifade eder. Çünkü paşa tavrı ile İstanbul'un işgalini onaylamaktadır ve davaya aykırı hareket etmektedir. Osman Bey hakkında aldığı kararlar da bunun bir neticesidir. Yüzbaşı Selahattin'in Yarbay Osman ile ilgili anlatımı ise dehşet vericidir.⁹⁷

Osman Bey'e Kelepçe

"Bir saat sonra Osman Bey'in yanına gittiğim zaman ellerinde kelepçe vardı. Yüzbaşı Halis ile Levazım Reisi Sezai yanındaydı. Osman Bey çok kederli ve üzüntülüydü. Anlattığına göre, yolda araba ile giderken Bandırma'dan Bursa'ya doğru gelen olurdu. Kumandanına rastlamış, arabadan inip kendini tanıtmış. Askerlik ruhu... Hiç ses çıkarmasa Yusuf İzzet Paşa farkına bile varmayacakmış. Kolordu kumandanı karşısındakinin Yarbay Osman Bey olduğunu ve tekrar görevi başına gittiğini anlayınca hemen şu emri vermiş: 'Gözlerini bağlayın, kurşuna dizin!'

Osman Bey'in gözlerini bağlamışlar, bir ağacın yanına götürmüşler, asker ateş için tertip almış. Ne var ki, bunlar olurken Kolordu Karargâhı'na bağlı bazı yüksek rütbeli subaylar bu işin harp divanı olmadan yapılmaması yolunda Kolordu kumandanına ricada bulunmuşlar. Kumandan bu ricayı kabul etmiş. Osman Bey'in silahlarını almış, eline kelepçe vurup yanına iki er koyarak çeşitli hakaretlerle Bursa'ya getirmiş."

Yüzbaşı Selahattin daha sonra bütün açık kapıları deneyip, kelepçeleri çıkartacak ve doktor raporu ile yarbayı askerî hastaneye naklettirecektir.⁹⁸

Oğlu Cengiz ile kızı Tomris'e yazdığı mektuplar "Baba Mektupları" adıyla 1996'da Apa Ofset tarafından yayımlanmıştı. Selahattin Bey'in yazdığı mektuplarda bu dönemlerin değerlendirmeleri de yer alır.

Yarbay Kirmasti'deki alayının başına böylece dönmüş, Bursa'nın düşüşüne kadar bölgede hizmet vermişti. Miralay Osman Bey meşalesinde Yüzbaşı Selahattin'in açıklamalarında yer alan Yusuf İzzet Paşa (Yozgat 1876-1922) ise Kurtuluş Savaşı'nın en kıdemli ve yaşlı paşalarındandı. Meclis'in 1. Döneminde Bolu milletvekilliği yapmıştı.

Delibaş'tan Daha Delisi

Türk Dil Kurumu'nun açıklamalı *Söylev Sözlüğü* Delibaş'a iki satır yer vermiştir.

"İlk başlarda 500 kişilik efradı ile Konya çevresini kana bulamış ve 2-3 Ekim 1920'de Çumra'ya saldırmıştı. Konya'yı işgal edip direnen vali ve kumandanı teslim almış, ardından Karaman ve Sultanıye'yi de ele geçirmişti."⁹⁹

İsyanı bastırmakla görevli Refet Bey İçişleri bakanıydı ve millî kuvvetler Konya'yı geri alırken, asiler de Kadınhanı ve Ilgın'ı ele

98 Millî Mücadele'nin gözü pek ve mümtaz subayı Selahattin Bey (Yurtoğlu) 1884'te Edirne'de doğmuş, lise öğrenimini Edirne Askerî Lisesi'nde yapmıştı. Harbiye'den sonra teğmen (1912) olmuştu. Yüzbaşılığa 1918'de yükselen Selahattin Bey 1921 yılına kadar Çanakkale, İran, Irak ve Kafkas savaşlarına katılmıştı. Kurtuluş Savaşı'nda 56. Fırka ve 17. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in yardımcısı olarak harp ceridelerini yazmıştır. Kılıçlı Gümtüş Liyakat, Kılıçlı 5. Rütbeden Mecidi, 2. Rütbeden Alman Demir Salıp ve İstiklâl Madalyaları almıştır. Kendi isteği ile emekli olan, Tekel Bakanlığı'nda müfettişlik yapan Selahattin Bey, 1956'da Ankara'da vefat etmiştir.

99 Çumra'nın önde gelen ağalarındandır. Mehmet Ağa başlangıçta Millî Mücadele'ye katılmak amacı ile valinin desteği ile çete kurdu. İstanbul hükümetinin kışkırtmasıyla taraf değiştirdi ve millî hükümete karşı ayaklandı. Derviş Bey (sonradan general) komutasındaki kuvvetler tarafından bertaraf edildi. Önce Silifke'ye kaçtı. Mersin'de Fransızlara sığındı. Daha sonra İzmir ve İstanbul'a gitti. İzmir'e dönerek Yunanlılara katıldı. Konya'yı yeniden basmak için harekete geçti fakat çete arkadaşları tarafından öldürüldü.

geçirmişti. Bölgeyi tekrar geri alan ise Yarbey Osman Bey olmuştu. Osman Bey bölgeyi isyancılara dar getiriyordu. Kadınhanı'nda isyancıların karargâhı hâline gelen köyü kuşatmış ve halka teslim süresi tanımıştı.

Bu süre 3 saatti ve teslim olunmadığı takdirde köyü insanlarıyla birlikte yakacaktı.

Zaman dolmuş ve köy yanmaya başlamıştı. Manzara dehşet vericiydi ve bu alevler Delibaş'ın ürkütücü şöhretini de yakmıştı. Delibaş Osman Bey ile karşılaşmıyor ve Konya bozkırında elde fetva cana ve mala saldırıyordu. Sözde 42 hocanın imzasını taşıyan bir fetvaya sahipti. Bu fetva ile asker ve memur ailelerine saldırıyor, ırza ve cana kastediyordu.

Osman Bey Akşehir'e gelince önce bu fetvanın ortadan kaldırılması gerektiğini kafasına koymuştu. Delibaş'çı fetva sahiplerini karargâha ziyafet ve sohbet için davet etmişti. Sohbetin son sözünü Osman Bey söyleyecekti.

“Şöyle buyurun efendiler.”

Karargâh meydanında 42 darağacı vardı.

Fetva ortadan kalkıyordu, 42 imzası ile.

O günden itibaren çevre köylerinde çocukların “Hadi yatın, Miralay Osman geliyor,” diye uyutulduğu söylenmiş ve yazılmıştır. Yüzbaşı Selahattin'e hediye olarak koyun sürüsü gönderdiği, miralayın bu hediyesinin karargâha dağıtıldığı, çektiği Deli Halit Paşa'ya vız gelir tırıs gidersen diye karşı çıktığı, Konya'da tren beklerken trenin gecikmesine sinirlenip DDY umum müdürünün vagonunu ayırdıktan sonra lokomotif tarife dışı yol verdirdiği, gibi söylemler vardır.

Yunan saldırıları sırasında sızlanan ve şikâyet gelen köy heyetine sizin köyde delikanlı yok mu, eli ayağı tutan erkek yok mu, bıçağınız falan yok mu sorularına hep “evet” cevabı alacak ve müfreze kumandanına dönüp “Derhal bu köye git ve ne kadar delikanlı varsa hepsini sopadan geçir.” diyecektir.

Elde belge yok ama, miralaya uygun bir söylenti. “Düşman köye giriyor ve hiç kimse karşı çıkmıyor. Karşı çıkanların öldürülüp, kadınların ırzlarına tecavüz edildiği bir dönemde, köyün bu misafirperverliğine ne diyeceğiz.”

Miralay köyü sopadan geçirdiği için mi “Kasap” oluyor ve İstiklal Mahkemesi’ne veriliyor?

Kim yurtsever, Osman Bey mi, teslimiyetçiler mi?

Kim hain, Osman Bey mi, tek silah atmayan mı?

Söylentilerin, iddiaların başka örneklerini vermek “Yahu bu kasabı asmayacaksın da kimi asacaksın?” demek hakkını da verir mi?

Ama bu düşünce ve davranışların psikolojik olarak yargılayanlara da yansımadığını kimse söyleyemez. Hatıralara bakın bunu görürsünüz.

Şimdi onlarca savaş barbarlığı ya da usulsüz davranışın müsebbibi olarak gösterilen Osman Bey’in üzerine yıkılan cinayete bir bakalım.

Yenibahçeli Şükrü ve İsmail Hakkı Beylerin duruşmaları 10 Ağustos’ta yapılmıştı. İki gün sonra Miralay Osman Bey duruşmasına geçilmişti. Her şeyi olduğu gibi anlatmıştı. Verdiği kararları vatanın selameti uğruna uygulamıştı. Savunmasında, kendisinin bu selameti görmek ve bulmak konusunda vazifelendirildiğini, yapmasaydı bu vatan vazifesini ihmalden dolayı cezalandırılması gerekeceğini ifade edecekti.

Miralay Osman Bey, İstiklâl Mahkemesi’nin 25 Ocak 1926 karar duruşmasında beraat etmişti.¹⁰⁰

Nafaka talebinde bulunan boşadığı eşini öldürttüğü iddiası meselenin ikinci boyutunu teşkil ediyordu. Bu defa 27 Ocak’taki yeni duruşmada cinayeti işlediği öne sürülen Refet Reis’in idamına karar verilmiş, ona yardımcı olan Fatma isimli kadının 10 yıl hapsine hükmedilmişti. Osman Bey ise cinayete azmettirmekten dolayı askerlikten çıkarılıyordu. Sadece askerlikten çıkarılmamıştı.

Darağacına çıkarılacaktı.¹⁰¹

100 *İstiklal Mahkemeleri*, Ergun Aybars, Cilt 1-2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.

101 *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 27 Ocak 1927.

MENEMEN HADİSESİ ve KUBİLAY'IN KATLİ

Adana Kozan'da 1906 yılında doğmuştu. Babası Hüseyin, annesi ise Zeynep Hanım'dı.

Ailesi Giritliydi. 1902'de İzmir'e göç etmişler ve savaş yıllarını Kozan, Antalya ve İzmir'de yaşamışlardı

Asıl adı Mustafa Fehmi olup Kubilay adını İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda öğrenci iken almıştı. İlk öğrenimini Aydın'da tamamlamış (1913-1919). Öğretmen Okulu'nu ise 1926'da bitirmişti. Aynı tarihte Aydın'daki öğretmenliği 1929 yılına kadar sürecekti. Aydın Gazipaşa İlkokulu'ndan Menemen Zafer İlkokulu öğretmenliğine atanmıştı (Bu okulun adı olay sonrası 2 Ocak 1931'de Kubilay İlkokulu oldu). Askerlik görevine İzmir Gaziemir ve Harbiye'de başlamış, Menemen 43. Piyade Alayı'nda yedek subay asteğmen olmuştu.

Tarihlerden 23 Aralık 1930'du.

Menemen Hükümet Meydanı'nın köşesindeki mescidin kapısında 10 kişilik bir grup vardı. Başlarında Şeyh Mehmet olduğu hâlde sabah namazını kılan cemaat arasına katılacaklardı.

Cemaat namaz sonrası dışarı çıkmıştı. Kalabalık, mescit içindeki tahrik edici konuşmaların etkisi ile, kendini "Mehdi" olarak tanımlayan Şeyh Mehmet'in peşine takılarak, hükümet meydanına gelmişti. Şeyh Mehmet'in elinde mescitten aldığı yeşil bir bayrak vardı. Meydanda zikir ve protesto sesleri yükseldiğinde Menemen halkı uykudan yeni uyanıyordu.

Kalabalık giderek büyüyecekti. "Yüz bin kişi kasabayı sarmıştır. Bugünden itibaren yeniden fes giyilecek ve kadınlar yeniden örtünecek" sesleri duyuluyordu. Menemen'deki alayın komutan yardımcısı Yarbay Nihat Bey harekete geçerek Takım Komutanı Kubilay'ı hadise yerine gönderecekti. Öğretmen zabıt vekili Kubilay'ın emrinde 26 er vardı. Kubilay, ellerinde yeşil bayrakla haykırışlarına devam eden kalabalığın içine girmişti. Bir çatışma olmaması için

askerlerini bırakmıştı. Şeyh Mehmet'i "Ne yapıyorsunuz? Hükümet isyan mı edeceksiniz? Hadi dağılın..." diye yatıştırmaya çalışmıştı.

Tek başınaydı, sükûnete davet ettiği Mehmet ve diğerleri Kubilay'a önce sözle hakaret edecekler, ardından karşı koyacaklardı. Tartaklanan ve yere düşen Kubilay şaşırılmış ve kendisine yönelen tabancaya hayretle bakmıştı. Şeyh Mehmet tetiği çekecek, Kubilay'ı göğsünden vuracaktı.

Yaralı Kubilay yavaş yavaş yerinden doğrulacak ve ayağa kalkarak, kalabalığın arasından sıyrılacaktı. Kubilay, Hükümet Dairesi'nin avlusuna girmek istemiş ancak kapının kapalı olması buna engel olmuştu. Askerlerine kan dökülmemesi için hâlâ ateş emri vermemiş ve yere yığılmıştı.

Kan kaybından yere yıkılışı üzerine kalabalık tahriklerle yeniden hareketlenecek ve işte bu sırada içlerinden biri heybesindeki bağ bıçağını çıkararak soğukkanlılıkla Kubilay'ın başını vücudundan ayıracaktı. Bazı kaynaklar başının kesildiği yer olarak Gazal Camii avlusunu gösterir.

Dehşet verici manzara bununla da bitmemişti. Kesik başı meydana getirilmiş ve yeşil sancağın direğine geçirilmişti. Tekbir sesleri yükseliyor ve kışladan hareket geçen birliklerle bekçiler harekete geçiyordu. Silahlı püskürtme üzerine kalabalık kaçmaya başlayacak ve Derviş Mehmet mescidin arka duvarına sinecekti. Bekçilerden önce Hasan'ı, ardından da Fevzi'yi vurmuştu. Birliklerin müdahalesi sonunda isyan hareketi bastırılmıştı. Derviş Mehmet ve iki isyancı öldürülmüş, tahrikçilerin büyük bölümü yakalanmıştı.

Sehpa da 28 Kişi

Atatürk yurt gezisindeydi ve derhal İçişleri Bakanlığı'nı uyarak hadisenin basit bir hadise olmadığını ifade edecek ve hemen yargı sürecine girilmesini isteyecekti.

Hükümet, Menemen'in dışına çıkan geniş bir bölgede sıkıyönetim ilan etmiş ve tahkikat anında başlamıştı. Soruşturmaya göre hadise Nakşibendî hareketinin bir halkası olarak yorumlanıyor ve sıkıyönetim ilan edilen bölgede 2 bine yakın kişi tutuklanıyordu. Hareketin başında Şeyh Esat ve Şeyh Halit'in olduğu açıklanmıştı. Ali, İbrahim, Saffet adlı kişiler de bu hareketin ön saflarında yer almıştı.

Dönemin yayın organlarına bakılırsa hadise "irtica hareketi" dir ve suçluların bir kısmı için 146. maddenin uygulanması istenmiş ve

65. maddede gösterilen toplu hareketlere de atıfta bulunulmuş ve teşvik edenlerin fesat hareketi teşebbüs dahilinde kalsa bile “ıdam cezasına hükmolunur” görüşü temel yapılmıştı.

30 Aralık'ta Bakanlar Kurulu kararı ile Menemen, Aydın ve Balıkesir dolaylarında bir ay süre ile örfi idare ilan edilmiş ve Divan-ı Harp Zafer İlkokulu'nda kurulmuştu. 15 Ocak 1931'de duruşmalar bu okulun salonunda yapılacaktı.

Divan-ı Harp başkanı Orgeneral Mustafa Muğlalı idi. Sanıkların sorgusu 18 gün sürmüş ve askerî mahkeme 40 kişiyi serbest bırakmıştı. 27 sanık için ise beraat kararı verilmişti.

41 suçlu çeşitli hapis cezalarına çarptırılırken 36 kişinin de idamına karar verilmişti. Ölüm cezası verilenlerin bazılarının yaşı küçük olduğu için, bunların cezası ömür boyu hapse çevrilecek ve sonuçta 28 sanık 3 Şubat 1931'de Menemen'de idam edilecekti.

28 kişinin idamı tek bir alanda yapılmamıştı.

3 Şubat 1931 gecesi yaralı olarak ele geçirilen Mehmet Emin, Kubilay'ın başının kesildiği yerde, 7 suçlu istasyon çevresinde, diğerleri ise okul önünde, belediye meydanında asılacaktı. Suçlulardan İsrail oğlu Hüseyin sehpaye götürülürken kaçacak fakat bir süre sonra Manisa'da yakalanacaktı. Hüseyin tekrar Menemen'e getirilip asılacaktı.

Öğretmen Kubilay'ın yanı sıra Bekçi Hasan ve Bekçi Şevki de hayatlarını kaybetmiş ve 24 Aralık 1930'da törenle defnedilmişlerdi.

Hadiseye geniş yer ayıran dönemin etkili dergisi *Servet-i Fünun Uyaniş*, “Divan-ı Harp mürteciler hakkında kararını veriyor. Mürtecilerin ele başlarının idamı isteniyor” başlığını atmıştı.

Bir süre sonra, Kubilay'ın annesi Zeynep Hanım Karşıyaka'da Alaybey'in Ada Sokağı'ndaki 24 numaralı evinde ölü bulunacaktı.¹⁰²

“Bir viranhane... Evden ziyade kulübe... Yüksek eşğine kırk bir tahta sandıkla çıkılan eve heyecanla girdim. Arkadaki odadan başı, omuzları ve kollarını da kaplayan patiska örtülü 55 yaşlarında bir kadın, sac mangalın yanına matem ve ıstırap külçesi hâlinde düşer gibi oturdu. Şayanıhayrettir ki, Zeynep Hanım'ı şimdiye kadar bir polis efendi ziyaret etmiştir. Başka ne resmî ne de gayriresmî bir kimse kapısından bile bakmamıştır.”

Kubilay'ın eşi Fatma Vedide Hanım da öğretmendi ve eşinin kaybını Gönen'in Tuzaklı köyünde görevliyken öğrenmişti. Vedat Kubilay adında 18 aylık bir bebeği vardı.

Kanlı olay Ankara'da üzüntü ve öfke ile karşılanmış, başta *Hakimiyet-i Milliye* olmak üzere dönemin gazeteleri haftalarca telin yazıları yayımlamış, başta Atatürk olmak üzere devletin diğer sorumluları taziyetlerini bildirmişti.¹⁰³

Kemal Üstün Kubilay'ın oğlu Vedat Aktuğ ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatacaktır.¹⁰⁴

"Menemen'de Kubilay ile arkadaşlığım sırasında onun Vedat Aktuğ adında bir buçuk yaşlarında bir oğlunun bulunduğunu ilk günlerde öğrenmiştik. Kendisi Yedek Subay Okulu'ndan sonra Menemen 43. Piyade Alayı'na geldiğinden beri kışlada kalıyordu. Kışlada görevli ve nöbetçi olmadığı zamanlar öğretmen arkadaşlarla buluşmayı, o zamanlar Türk Ocağı'nda sık sık yapılan toplantılara ve sohbetlere katılmayı çok severdi. Bazen sohbet aralarında onun bir fotoğrafla baş başa kaldığını görenler olmuştur. Bu fotoğraf oğlu Vedat'ın fotoğrafıydı. O günlerin arkadaşlık anılarından sonra aradan yıllar geçti. Acaba küçük Vedat ne olmuştu? Neredeydi? Okutulması, yetiştirilmesi için neler düşünülmüş, neler yapılabilmişti? Onun Nazilli'de olduğunu öğrendim ve gittim. Kalabalık arasından geçerken çevrede resmî giyimli zabıta memurlarıyla karşılaşılıyor ve onu arıyordum. Hayır hiçbirisi o değildi. Hızlı adımlarla yaklaştım belediye binasına. Temiz ve bakımlı bir yapı.

103 Atatürk, orduya taziyetinde şöyle diyordu: "Menemen'de ahiren vukua gelmiş irtica teşebbüsü esnasında zabıt vekili Kubilay Bey'in vazife ifa ederken duçar olduğu akıbetten Cumhuriyet ordusunu taziyet ederim. Kubilay Bey'in şahadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkâr bulunmaları bütün cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatani müdafaa için yetiştirilen, dahili her politika ve ihtilafın dışında ve fevkinde muhterem bir vaziyette bulunan Türk zabıtının mürteciler karşısındaki yüksek vazifesinin, vatandaşlar tarafından hürmetle karşılanmadığına şüphe yoktur. Menemen'de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti müteessir etmiştir. İstilanın acısını tatmış bir muhitte genç ve kahraman zabıt vekilinin uğradığı tecavüzü milletin bizzat cumhuriyete karşı bir suikast telakki ettiği ve suçluları ona göre takip edeceği şüphesizdir.

Büyük ordunun kahraman genç zabiti ve cumhuriyetin mefkûresi muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay Bey temiz kanı ile cumhuriyetin hayatiyetini tazelermiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.

Reisicumhur Gazi M. Kemal"

104 *Menemen Olayı ve Kubilay*, Kemal Üstün, Çağdaş Yayınları, 1981.

Kapıdan girerken rastlayıp sorduğum memur: 'Biraz önce buradaydı. Pazar yerinde görevlidir. Buyurun oturun, biz haber verelim kendisine' dediler. Daha binanın giriş bölümüne girerken, 'İşte geliyor, şu karşıdan gelen Vedat Kubilay'dır.' diye gösterdiler.

Zabıta Memuru

Vedat, babasının ölümünden sonra yaşadıklarını şu sözlerle anlattı: 'İlkokulu Bandırma'da bitirdikten sonra ortaokula girdim. Fakat ortaokulu tamamlayamadan hayata atılmak zorunda kaldım. Sıkıntılı günlerimiz oldu. Daha sonra Almanya'ya gittim, orada iki yıldan fazla çalıştım ve yurda döndüm. Çeşitli işlerde çalıştım, şimdi gördüğünüz gibi belediye zabıta memurluğu görevinde hizmet ediyor, hayatımı sürdürüyorum. Evliyim, üç oğlum ve bir kızım var. Çocuklarımı elimden geldiği kadar iyi yetiştirmeye çalışacağım.'

SIYASETİN ARENASINDA İNFAZ ADASI YASSIADA

Millî Birlik Komitesi'nin 58 numaralı tebliği o güne kadar yayımlananlar içinde en önemlisiydi. Menderes, Polatkan ve Zorlu idama mahkûm edilmiş, Bayar¹⁰⁵ ise 65 yaşını geçtiğinden kurtulmuştu.

Millî Birlik Komitesi İrtibat Bürosu'nun tebliğinin yayımlandığı sırada gazetelerin bu haberine bir başka haber eşlik edecekti. "Şok geçiren Adnan Menderes hastaneye kaldırıldı."

Hakkı Devrim, tarihî kararın nasıl açıklandığını *Yeni Sabah*'ta yazıyor, merakla beklenen kararları okurlarına iletiyordu:

"Yüksek Adalet Divanı, dün saat 9.40'ta başlayan ve 15.20'de sona eren son celsesi ile tarihî Yassıada mahkemelerini tamamlamış oldu. On bir ay süren davaların hüküm faslında 15 idam, 31 müebbet ağır hapis, 418 muhtelif hapis cezaları ile 123 beraat kararının bulunduğunu ve 5 davanın da düşmüş olduğunu dün yapılan iki duruşmada öğrendik.

Yassıada'ya son seferini yapan Dolmabahçe vapuru saat tam 8.00'de hareket etti. Adada, diğer duruşma günlerinden farklı emniyet tedbirleri alındığı ilk bakışta fark ediliyordu. İskele meydanında bir Atatürk büstü yer almış, yol boyuna ve duruşma salonu civarına da fazla sayıda asker dizilmiş, maznunlar kapısı civarına ambulanslar getirilmiş, ada etrafında durmadan muhripler dolaşılıyor.

Duruşmanın açılış saati olan 9.30 geçtiği hâlde ne maznunlar görünüyor, ne de divan heyeti ve savcılar. Salonun ortasında ma-lum parmaklıklar ve içinde kırk sandalye var. Bekliyoruz. 9.40'ta maznunların ilk dizisi salona alınıyor. 9.45'te duruşmayı açan Reis Başol karşısındaki 20 maznunun yoklamasını yaptıktan sonra maznunların iki gruba ayrıldığını bildiriyor. Kararların ise yalnız

105 Celal Bayar bölümüne bakınız. *Yeni Sabah*, M.B.K.Tebliği - 1.

hüküm fıkrası okunmak üzere, gerekçeli metinlerin duruşmadan sonra maznunlara ve avukatlarına matbu hâlde dağıtılacağını söylüyor. Salon ilk idam kararları ile şok geçirmiştir. Daha sonra alfabe sırasıyla sakıt mebuslar hakkındaki kararları açıklıyor. Hakında idam hükmü verilenler taş gibi donup kalmakta, müebbet hapse mahkûm olanlar donuklaşmakta, diğer cezalara çarptırılanlar umumiyetle sakın, beraat edenler ise arkadaşlarının durumuna rağmen neşeli görünmeme gayretlerine rağmen apaçık memnun. Ne var ki, bayılanlar arasında tek idam mahkûmu yok. Hanımların pek çoğu da, erkeklerden daha dayanıklı davranıyor. Üçüncü, dördüncü, beşinci gruplar birbirini süratle takip ediyor.

İdamlar unutulmuş gibi olmuşken Emin Kalafat sarsılıyor: Hakındaki ceza ölümdür. Bu arada hanımlardan Hilali Örmən bayı-larak salondan çıkarılıyor. Baha Akşit, idam kararını rengi biraz daha karararak dinliyor.

Saat 15.20'ye gelmiştir. Başol, tarihî duruşmaların son celsesini bir-den ayağa kalkarak 'Kararların okunması bitti.' diye üç basit kelime ile bitirip divan azaları ve savcılarla birlikte salonu terk ediyor."

Yassıada'da 10'u kadın olmak üzere 590 sanık yargılanmıştı. Sanıkların 110'u hukukçuydu ve hukuku çiğnedikleri gerekçesiyle yine hukukun karşısına çıkıyorlardı.

14 Ekim 1960-15 Eylül 1961 tarihleri arasında 19 dava için 1033 saat süren 287 duruşma yapılmıştı. Sanıkların yaş ortalaması 45'ti.

Başsavcı Altay Ömer Egesel, 590 sanıktan 228'i için idam istemişti ve neredeyse yarısını kapsıyordu. Gazeteler savcının idam istemini şu satırlarla okurlarına duyuracaktı:¹⁰⁶

"Yüksek Adalet Divanı'nda Başsavcılık makamını işgal eden Altay Ömer Egesel, dünyanın en fazla idam isteyen savcılarından biri olmuş ve son yılların rekorunu kırmıştır. Yüksek Soruşturma Kurulu kararnamelerinde 47 kişi için idam talep edildiği hâlde, Egesel'in idamını istediği sanıkların sayısı 228'e yükseldi. Böylece 590 sanığın yüzde kırkıdan fazlası için idam talep etmiş oluyordu."

Duruşmaları 60.000 kişi izlemişti:¹⁰⁷

106 *Yeni Sabah Gazetesi*, 16 Eylül 1961.

107 a.g.e.

Adadan Rakamlar

“Mahkeme süresince Fenerbahçe vapuru görevlilerle gazetecileri ve dinleyicileri her gün muntazam olarak adaya götürüp getirmiş, gemi ortalama 6489 mil katetmiştir.

Sanki bir ada turuydu ve duruşmaları ortalama 60 bin kişi takip etmişti. Gazetecilerin gazeteleri ile yaptıkları telefon konuşmaları 6813 saat sürmüştür.”

Yassıada'da görev yapan subaylardan bir bölümü general ve amiral rütbesine erişmişti:

“Karargâh kumandanlığı emrinde görevli subaylardan Dz. Kd. Yzb. İrfan Tınaz oramiral olacaktı.

Kumandanlık karargâhında emir subayı olarak görev yapan Top. Üst. Tğm. Teoman Koman, orgeneral rütbesiyle Jandarma Genel Kumandanlığı görevinden emekli olmuştu ve MİT'i yönetmişti,

3. bölükte görevli muhafız subaylarından Dz. Üst. Tğm. İlhami Erdil de oramiral rütbesine erişmişti.

Doğu Aktulga Yassıada'ya geçici görevle gelmişti. Top. Tğm. Doğu Aktulga orgeneral rütbesiyle emekli oldu.

Kumandanlık karargâhında emir subayı olarak görev yapan Top. Üst. Tğm. Akay Şakman korgeneral rütbesine erişti.

2. Bölük'te görevli muhafız subaylarından Top. Üst. Tğm. Salih Acael korgeneral rütbesi taşıdı.

Karargâh kumandanlığı muhafız subaylarından Dz. Üst. Tğm. Ni-yazi Ulusoy da amiraller arasında yer aldı. Ulusoy tümamiral oldu.

Karargâh kumandanlığı muhafız subaylarından Dz. Üst. Tğm. Gökmen Keçeci bir diğer tümamirallerden biriydi.

Amiral olanlar arasında 3. Bölük'te görevli muhafız subaylardan Dz. Üst. Tğm. Üntay Kozak da vardı.

Ekmel Totrakan İrtibat Bürosu'nda görevliydi. Dz. Üst. Tğm. Ekmel Totrakan da koramiral rütbesi taşıdı.

Yassıada Koğuşları

Yassıada'da görev yapan Mehmet N. Taşdelen, Birinci Koğuş olarak adlandırılan binayı şöyle anlatıyordu.¹⁰⁸

108 *Yassıada, Menderes ve Muhafızları*, Birharf, 2005, İstanbul.

"Birinci Koğuş olarak adlandırılan bu bina, iskeleden adanın içlerine doğru giden yolun sol tarafındaki ilk yapı olan subay gazinosundan sonra geliyordu ve ona çok yakındı. Oldukça büyük olan bu bina iki kathydı. Binanın alt kat girişinde çok geniş bir hol vardı. Bu holde bulunan ve aramızda 'müracaat masası' diye anılan bir masadan her şey kontrol edilip yönetiliyordu. Ana dış kapıdan girişte, antrenin sol tarafındaki koridorda sıralanmış odalar vardı ve bu odalarda en üst seviyelerde tutuklular bulunuyordu. Girişin sağ tarafında ise, bu koğuşta kalan tutuklulara ait büyükçe bir yemekhane bulunuyordu.

Sol tarafta bulunan ve aramızda 'alt koridor' diye anılan koridora girişte, sağdaki ilk odada eski Başbakan Adnan Menderes bulunuyordu. Bizim aramızda bu odadan kısaca '1 Numara' diye bahsedilirdi. Aynı sırada bulunan sonraki odada ise eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar bulunuyordu. O odaya da aramızda 2 Numara denirdi.

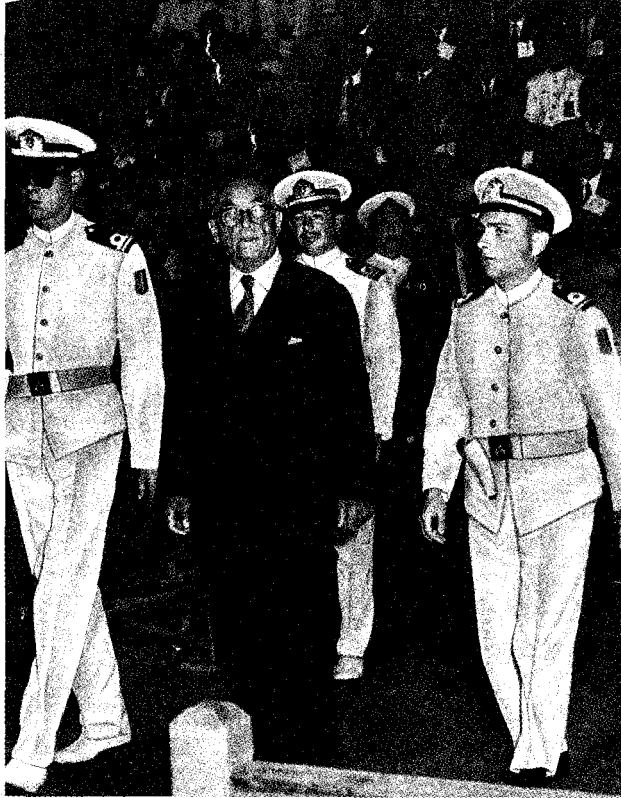
Alt ve üst koridordaki diğer odalarda bazı eski bakanlar vardı. Bu üst düzey parti yöneticilerinden başka, üst koridorlardaki odalarda, eski Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Rüştü Erdelhun, eski Ankara Sıkıyönetim Kumandanı emekli Korgeneral Namık Argüç, eski Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı emekli Orgeneral Salih Coşkun ve eski Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur gibi üst düzey yöneticiler de kalıyordu. Her odada ikişer kişilik iki demir ranza bulunuyordu.

Bazı tutuklular da alt koridorun sonundaki bir odada toplu olarak kalıyordu ve hepsi sonradan tahliye edilmişlerdi. Bunlardan Prof. Fuat Köprülü, Prof. Fahrettin Kerim Gökay ve Zeynep Kâmil Hastanesi Baştabibi Dr. Fahri Atabey'i sayabilirim. Birinci Koğuş'un alt ve üst koridorunda bulunan odaların hepsine gizli mikrofona konulmuş olduğunu biliyorduk. Bütün konuşmalar bu gizli mikrofonlarla dinleniyor ve gerektiğinde bu konuşmaların teybe kaydedilme görevi o odada yapıyordu. Er kıyafeti giyen ve oldukça yaşlı oldukları için hemen göze batan 'Millî Emniyet' elemanları, bizimle pek temas etmezler ve genellikle o odadan dışarı pek çıkmazlardı."

İdamdan Dönenler

Duruşmalar 14 Ekim 1960'ta başlamış ve kararlar 11 ay 1 gün sonra açıklanmıştı. Mahkeme başkanı Salim Başol, başsavcı ise Altay Ömer Egesel'di. 590 sanık için 19 ayrı dava açılmış, bu davalarda 228 sanık için idam istenmişti.

31 sanık ömür boyu hapis, 418 kişi 6 ay ile 20 yıl arasında çeşitli hapis cezaları almıştı. Millî Birlik Komitesi Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen 15 idam cezasından 3'ünü onaylamış, diğerlerini müebbet hapis cezasına çevirmişti. İdam kararı verilenler Adnan Menderes (62 yaşında), Fatin Rüştü Zorlu (51 yaşında) ve Hasan Polatkan (46 yaşında)'dı.¹⁰⁹

Karar sabahı sanıklar kafilesinin önünde Bayar yer almıştı.

109 Millî Birlik Komitesi tarafından kararlara ilişkin şu tebliğ yayımlanmıştı. Yüksek Adalet Divanı'nca ölüm cezasına mahkûm edilen sanıklardan sakıt Reiscumhur Celal Bayar, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları Millî Birlik Komitesi'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak sakıt Reiscumhur Celal Bayar'ın (78 yaşında) 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir.

Ölüm cezasına mahkûm edilen Refik Koraltan (72 yaşında), Agâh Erozan (51 yaşında), İbrahim Kirazoğlu (42 yaşında), Ahmet Hamdi Sancar (39 yaşında), Nusret Kirişcioğlu (47 yaşında), Baha-
dır Dülger (50 yaşında), Emin Kalafat (59 yaşında), Baha Akşit (48
yaşında), Osman Kavrakoğlu (46 yaşında), Zeki Erataman (46 ya-
şında) ve Rüştü Erdelhun (67 yaşında)'un cezaları da 15 Eylül 1961
gün ve 75 numaralı kararlar müebbet ağır hapse çevrilmiştir.

Komite yalnız Yüksek Adalet Divanı'nın ittifakla aldığı idam ka-
rarlarını tasdik etmiş, ekseriyetle alınan kararları ise müebbet
hapse çevirmiştir.

AP'nin yeni bir af yasasıyla ömür boyu hapis cezasına çarptırı-
lanlar da dahil olmak üzere eski DP'lilerin tümü özgürlüğüne ka-
vuşacaktı.

MENDERES SEHPADAN DEVLETE ve MİLLETE SAADETLER DİLEDİ

Darbeler gelir, darbeler gider...

Canlar alınır, canlar verilir... Ama sonuçta sadece akılda kalan, o günlerin yılı, ayı ve günü değildir. Geride siyasi tarihin onca sorgulanması ve ders alınması gereken yığınla belge ve bilgisi kalır. Tarih sayfalarını tarafsız tetkik ettiğimiz zaman her geçen gün meselelere bir yenisinin ilave edildiğini görürüz. Tarih her an yenileşmektedir.

Mesela Menderes nasıl ölmüştür? İntihar teşebbüsü varit midir yoksa zehirlenmiş midir? Doktor raporuna rağmen infaz niçin ertelenmemiştir?

Muhteşem odalardan, küçük bir hücreye düşen, en üst rütbe-ye emir veren ama en alt rütbeden emir alır duruma düşen, daha doğrusu zirveden alta inen bir insanı elbette kendisinden başkası anlatamaz.

Küçükten de küçük bir odaya alabildiğine büyük yaşamış biri sığmazdı elbette. O her sabah gözlerini yeni bir günle umutlara açmıştı. Bunca muhteşem geçmişin, fırtınalı bir hayatın onu nasıl olup da sakın bir liman yerine, sarp kayalarla çevrili Yassıada'ya sürüklediğine inanamıyordu. Ama yine de her gün doğumunda gözlerini umutlara açıyordu.

Onun dört duvarı hayata kilitliydi ve bu yüzden ışığını günden değil, tepesinde gece gündüz yanan bir ampulden alıyordu. Kim bilir bu sebeple onun karanlık geceleri hiç olmamıştı.

Mahpus gecelerinde gözlerini uykuya kapatıyor ama bir türlü gecenin içinde olduğunu hissedemiyordu. Bir hissedebilseydi, bir hissedebilseydi, her şeyi unutup uyuyabilseydi, ihtimal mazi düşlerini daha rahat görebilecekti. Onu uyutmayan galiba adanın sessizliği idi.

Mazinin sessizliği ise bu ıssızlıktan daha heybetliydi.

62 yıllık hayatı bir "göz oda"da, "gözaltı"ndaydı.

Başını yastığa koyduğunda yıllar hafızasından silik silik geliyor ve o dört duvar gri mazi ile doluyordu.

Geleceğin olmadığı bir yerde geçmişle yaşamaktan başka çaresi yoktu ki? Ama her şeyi tam olarak gözünün önüne getiremiyordu.

Yarının Takvimi Yoktu

Türkiye yeni bir geleceğe siyasî takvim asmıştı. Onun geleceği ise bu takvim değil, hayat takvimiydi. Her an son yaprağı koparılmayı bekleyen bir takvim...

Dört duvarın içindeki başbakanın geleceği yoktu ve geleceğini bir "hüküm" belirleyecekti. Eskilerin "sabık", yenilerin "devrik" dediği bir başbakandı. Devlet koltuğundan sanık sırasına oturmuştu.

Aydın'da başlayan ömür (1899) aydınlanmaya başlayan bir günle daha ne kadar uzayabilecekti?

Teraziye vursanız iki kilo, sayıya vursanız 400 mektup... Ama sevginin ölçüsüne hangi rakamla, hangi birimle ulaşabilirsiniz ki?

Menderes'in mektupları dikkatle okunduğunda hayat dolu bir insanın satırları ile karşılaşsınız. Oysa ölümle defalarca karşı karşıya gelmiş ve uçak kazasından kurtulmuş bir insandır. Bu itibarla yorgun olması muhtemel bir yüreğin, nasıl olup da böyle çarpabildiğini bilemeyiz.

27 Mayıs ve Yassıada için bugüne kadar kütüphaneler dolduracak kadar çok şey yazıldı ve çizildi. Kimi mektuplar ve hatıralar hep tazeliğini sürdürdü.

Adnan Menderes'in Yassıada'ya götürülmesinden idamına kadar yaşadığı süre içinde eşi Berin Menderes'e yazdığı mektuplar, konuya bugün bile bir başka ayrıntı getiriyor. Bu önemli ayrıntı devlet yönetmiş, millet iradesi ile hükmetmiş ama "hüküm" yemiş bir başbakanın "sevgi" dolu dünyasıdır.

Sevgiler sansüre tâbi tutulur mu?

Tutulmuştur.

Yazacaklarının ölçüsünü başkaları tayin etmiş, hasretini ifadesi için kendisine sadece 50 kelimelik bir hak tanınmıştı. Üstelik her şeyi yazmaktan mahrum kılınmıştı. Yazdıklarında, bir başbakan masasından, dört ayaklı bir tahtaya ya da ihtişamlı bir koltuktan, gıcırdayan bir sandalyeye geçişin yeri yoktu. Başbakanlıkta yazdıkları ciltler doldurmuştu ama şimdi tek bir sayfa yazmaktan bile mahrumdu.

Hepsi hepsi 10 satır olacak ve 50 kelimeyi geçmeyecekti. Kimi bulunduğu şartlardan dolayı birbirine çok benzeyen, kimi umut ve umutsuzluğa kucak açan mektuplardı bunlar.

Menderes'in Yassıada mektuplarının ilkleri dosya kâğıtlarına yazılmıştır. Tarih ve imza dışında 50 satırın geçmediği mektuplarda kural dışı 3-5 satıra müsamaha gösterilmiştir. İleri günlerde bu dosya kâğıdının yerini, satırları belirlenmiş "matbu" olanlar alacaktır.

Hücreden İlk Mektup

Berin Hanım'a gönderdiği ilk Yassıada mektubunda satırları sevgi ve şefkat doludur:

"Berinciğim. Şimdi iki mektubunu aldım. Aydın'dan da... Çok teşekkürler. Mektubumu yeni harflerle yazıyorum. Daha kolay gitsin diye. Mektuplar 50 kelimeyi geçmeyecekmiş. Sen de ona göre yazarsın. Sıhhat haberlerinizi almak büyük teselli. Aydın'la seni çok çok öperim. Bu mektubum yarın yola çıkacak. Ayın on dokuzunda yeniden yazarım. Senden de her gün bekliyorum."

Adnan Menderes" (17.6.1960)

O, her sabah gözlerini yeni bir günden çok, umutlara açmıştı. Dayanaksız ve bitkindi. Bunca muhteşem geçmişin, fırtınalı bir hayatın, onu nasıl olup da sakın bir liman yerine, sarp kayalarla çevrili Yassıada'ya sürüklediğine inanamıyordu. Ama yine de her gün doğumunda gözlerini umutlara açacaktı. Onun dört duvarı hayata kilitliydi ve bu yüzden ışığını günden değil, tepesinde gece gündüz yanan, dev bir ampulden alıyordu. Kim bilir belki bu sebeple onun karanlık geceleri hiç olmamıştı.

Apaydınlık mahpus gecelerinde gözlerini uykuya kapatıyor ama bir türlü gecenin içinde olduğunu hissedemiyordu. Bir hissedilseydi, her şeyi unutup bir uyuyabilseydi, ihtimal mazi düşlelerini daha rahat görecekti.

Onu uyutmayan yıllanmış taşlardan yankılanıp gelen "nöbetçi postalları"nın sert sesi veya açılıp kapanan kapıların gıcirtısı değildi. 62 yıllık hayatı bir "göz oda"da, "ihtimam"la gözaltındaydı.

Yalnız değildi ve her akşam bir nöbetçi ile paylaşıyordu bu odayı. Gözleri ile dört duvarı tarayan ve bakışlarındaki "anlam"a dahi yasak konulan bir "gözcü"ydü bu nöbetçi. Sessiz ve hiç konuşmayan bir oda arkadaşı...

5 / 10 / 1960

Berincigim, Dünyeye mektubun gelmedi bugün. Üçüncü
gün, müteessirim. Tabii. Dün paket geldi, istediğim
değil; ben komodo'sun bir zili pijama üzerine giyilecekler
den isteyorum. Devletü'yi yakalılar vardüya onlardan
yahut ince yünden robot pambık acele yaptırırlar. Biraz
zayıflediğine göre de'yi yaptır. Ya hazır buluramam
yahut Terzi bugünde diler. Her gün yazıyormuş; dün kiinde
Aydin'in erde okumasının değeri olacağını, Talat
beyin İstanbul'a gelip gelmediğini, ne yapmaktā
öleliğini, Aydin, Basarandan sorulmuş. Pek çok operin

İmza

Adnan Menderes

Not : Satırlar dışındaki boşluklara yazı yazılmaz

Adnan Menderes'in eşi Berin Hanım'a yazdığı
10 satır sansürlü mektuplarından biri (5.10.1960).

Başını yastığa koyduğunda yıllar hafızasından taşıp geliyor ve o dört duvar mazi ile doluyordu. Geleceğin olmadığı bir yerde, geçmişle yaşamaktan başka ne çaresi vardı ki?

Kâğıtlara Yansıyan Ruh

Nuriye Akman Adnan Menderes'in mektuplarını "Ruh fotoğrafının kâğıtlar üzerindeki yansıması" olarak ifade ediyor ve diyor ki:

"Bu mektuplar hasretin isyana, isyanın boyun eğişe dönüşüp durduğu bir med-cezir. Bu mektuplar yalnızlık denizinde yüzen bir geminin tek küreği. Ateşin ateşle söndürüldüğü, acının acıyla teselli

bulduğu mektuplar. Yassıada'nın özel kanunları Menderes'e günde bir mektup yazmaya izin veriyordu. Ona da günde bir mektup yazılabilecekti. Olayla ilgili yorum yapılamaz, içinde yaşanan durumdan şikâyet edilemezdi. Ne mahkemenin seyri, ne adadaki yaşam koşulları anlatılabilirdi. Bu kısıtlamalar içinde Adnan Menderes'in gönlünden geçenlerle kâğıda dökebilecekleri arasında herhalde dağlar kadar fark olmuştu.¹¹⁰

Adnan Menderes ile Berin Menderes arasındaki mektuplaşmalar 16 ay boyunca her gün sürmüştü. Fakat bu mektupların günü birlik ellerine ulaştığı söylenemezdi. Mektuplar bazen bir hafta sonra toplu olarak veriliyordu. 16 ayda sadece iki kez görüşmüşlerdi.

Başbakan olarak Türkiye'ye hükmetmişti.
Yassıada kararları ile bu defa idamına hükmedilecekti.

¹¹⁰ *Sabah Gazetesi*, Nuriye Akman, 1 Kasım 1993.

Menderes'in Son Saati

“Sehpaya giden yol üzerinde gözlerini ileriye dikmiş, bir şeyler kuruyor, bir şeye hazırlanır gibiydi. Bu yol Arnavut kaldırımındandı. Arada bir başgardiyan ve ötekinin ayakları takılıyor. Menderes ise sendelemeden ilerliyordu. Yolun dönemecinde birdenbire sehpayla karşılaştılar. Ellerinde silahlar bulunan jandarma erleri, üçer adım aralıkla yolun iki yanında yer almışlardı. Çoğu gözünü, bir devre adını veren başbakana çevirmiş, nemli bakışlarla onu hafızalarının derinliklerine yerleştirmek için bakıyordu.”

Son sözleri şunlar oldu:¹¹¹

“Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletim ve milletime ebedî saadetler diliyorum. Bu anda, karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum.”

111 15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, Nazlı Ilıcak, Kervan Yayınları, 1977.

POLATKAN: DARAĞACINA UZANAN SİYASET YOLU

İdam edildiğinde 46 yaşındaydı.

Bunu o zaman evlatlarına, ne 10 yaşındaki Sema'ya, ne de 5 yaşındaki Nilgün'e anlatmak mümkündü. Babaları ile ilgili en son hatırladıkları askerlerin arasında yanlarına gelişi ve annesinin neden ağladığı olmuştu.

1915 yılında Eskişehir'de doğmuş bir Yenişehirliydi. Ailesi şehrin köklü eşrafından Hacı Abdül Bahri Bey ile Müderris Hacı Seyit Gazi kızı Hafıza Hacı Gülsüm Hanım'dan geliyordu.

Polatkan ilk, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de yaptı. Eskişehir Lisesi'nde okumuş olması onun için büyük şanstı. Çünkü Eskişehir Lisesi, sonraki Ticaret Lisesi ile birlikte İç Anadolu'nun en seçkin okullarından biri olacaktı. Öğretim kadrosu, çağdaş bilinçle yetiştirdiği öğrencilerinin arasına Hasan Polatkan'ı da katmıştı.

Mülkiye'de Maliye bölümünü bitirmiş, 21 yaşında Ziraat Bankası müfettişi olarak çalışma hayatına atılmıştı (1 Ekim 1936). Ertesi yıl askere gidecek ve teğmen olarak tezkere alacaktır. Bundan sonraki yıllar hayata tırmanma yıllarıdır.

1942'den 1946'ya kadar sürekli olarak terfi almış ve 2. sınıf müfettişliğe yükselmişti.

Ufukta ileride yükselişe geçecek olan bir parti vardır, Polatkan Demokrat Parti'yi seçerek, Eskişehir'den milletvekili olacak ve bu (23 Temmuz 1946) kesintisiz olarak 27 Mayıs 1960'a kadar sürecekti.

Tecrübeli bir siyasetçidir.

Birinci Adnan Menderes kabinesinde Çalışma bakanlığına getirilecek (22 Mayıs 1950) Maliye bakanlığını ise 14 Aralık'ta alacaktır. İkinci kabinede ise yine Maliye bakanı olmuş (9 Mart), aynı görevi 3. kabinede de üstlenmişti (17 Mayıs 1954).

Maliye bakanlığından ayrılan Polatkan son olarak tekrar 1 Aralık 1956'da bu göreve gelmiştir. Ayrılışı 27 Mayıs 1960'tır.

Siyasi hayattan ayrılışı bir açıdan hayattan da ayrılışıdır. Artık hızla çıktığı merdivenlerden daha hızlı olarak inme zamanı gelmiştir. Kimseye ihtiyaç duymadan yükselmışti ama şimdi boşluğa itilecekti.

Ailesini 7 Ay Sonra Gördü

11 Haziran 1960 günü de hakkında açılan 4 davadan sanık olarak Yassıada'da idi. Ailesi ile tutuklandıktan 7 ay sonra görüşebilmişti:

“21 Aralık günü aileler ile görüştürülme müsaadesi çıktı. İlk müracaat edenlerden biriyim. Bir pazar günü 135 liraya üç bilet alarak irtibat bürosundan Yassıada vapuruna bindik. Adada bizi bir barakaya aldılar. Hasan iki subayın refakatinde yanımıza getirildiğinde, çocukların da benim de gözlerimizdeki yaşlar acı ve ıstıraptan âdeta donmuştu. Çok zayıflamış ve güneş görmediği için yüzü sarı olmuştı.”

Bir kez daha görebilecekti. Nail Kubalı'nın şahitlik ettiği gün saatlerce salonda beklemiş, eşini uzaktan da olsa...

Hasan Polatkan'ın da duyguları umutla doluydu. Özgürlüğüne kavuşacağını sanıyor, eşine 15.09.1961'de (karar günü) yazdığı mektubunda bir başka yere nakledileceğini sanıyordu. Eşyalarının oraya gönderilmesini istemişti:

“Çok Sevgili Karıcığım,

Bugün karar günü. Allah nasıl takdir etmiş ise öyle olacak. Allah'a ve vicdanıma karşı fevkalade müsterihim. Sakin ve mütevekkilim. Biz buradan nakledileceğiz. Gittiğim yerden yazarım. Yanımıza, yolda ağır olmasın diye ancak yedek bir gömlek, çamaşır alıyoruz. Diğer eşyalarımızı gönderdik. Ben hangi eşyaları bana göndereceğinizi yazarım. Annemin ellerinden öperim. Seni, Sema'yı, Nilgün'ü hasretle kucaklar, pek çok öperim. Ablalarımıza, kardeşlerimize çok selamlar. Nebiha ve Ayşe'ye selamlar.

Hasan Polatkan”

Darağacına Nakil

Celse açılmıştı...

“Gereği görüldü.” denilerek hakkında verilen karar okunana kadar ümidini kaybetmemişti. Ancak Anayasa'yı fiilen ihlal konusunda

maddî vaka olduğu kabul edilmiş, T.C Kanunu'nun 146'ncı¹¹² maddesinin birinci fıkrasına göre ölüm cezasına oy birliği ile karar verilmişti.

Hasan Polatkân'ın gideceği yer idam sehпасıydı. Millî Birlik Komitesi'nin affedeceği ümidini hiçbir zaman kaybetmeyen eşi Mutahhare Hanım'ın infaz sonrası yaşadıkları da dramın bir başka yönüdür.¹¹³

"Bu ümidim içimde iken, yakınlarım bir şok geçirmemden endişe ederek enjeksiyon yaptırmışlar. Saat ve zaman mefhumunu kaybetmişim. İdam edildiğini duyduğumda o andan itibaren yaşamamın bir manası olamayacağını, bu kadar büyük bir haksızlığa tahammül edemeyeceğimi anlayıp dördüncü kattan aşağı kendimi bırakarak bu ıstıraba bir son vermeyi düşündüm ve hızla balkona doğru koştum. Fakat beni kucaklayanlar buna mani oldular. Ölümü de, onunla beraber çok istedim. Bu kadar büyük acıya göğüs germeme, birinci sebep masumiyetimiz, ikinci de yavrularımdır. Sonradan onları annesiz de bırakamadım."

112 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın tamamını veya bir kısmını tağyir (başkalaştırma) ve tebdil (değiştirme) veya ilgaya (ortadan kaldırma) ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi'ni ıskata (görevden düşürmeye) veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler idam cezasına mahkûm olurlar.

113 *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Nazlı Ilıcak, Kervan Yayınları, 2.Cilt, Temmuz 1975.

FATİN RÜŞTÜ ZORLU: ZORLU HAYATA KOLAY VEDA

1910 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş, Cenevre Hukuk Fakültesi, Paris Siyasi İlimler Okulu'nun ardından öğrenimini Yüksek İlimler Beynelmilel Enstitüsü'nde pekiştirerek tamamlamıştı.

Dışarıda okumuştı ve bu yüzden "Dış"ı açık bir kişi olacaktı. Büyükelçilik, NATO nezdinde daimî delegelik yapmıştı.

Çanakkale'den milletvekili seçilerek TBMM'ye girmişti. Belki de onun siyasete sıcak bakmasını pekiştiren neden Tevfik Rüştü Aras'ın kızıyla evlenmesiydi.

Başarılarının ardından Dışişleri bakanlığına atanmış, bu görevini uzun süre sürdürmüştü. Fatin Rüştü Zorlu, 27 Mayıs İhtilali'nin ardından tutuklanarak Yassıada'ya getirilenler arasındaydı. Yargılanma sonrası suçlu bulunacak ve idama mahkûm olacaktı.

Aileler ile görüşme izni çıktığında annesi, eşi ile birlikte Yassıada'ya gidenler arasında kızı Sevin de vardı ve ilk karşılaşmada hissettiklerini şöyle anlatacaktı:

"Bize hoş geldiniz deyip, öpüp sevdikten sonra babamın ilk sözü annesine dönüp 'Niye o kadar para verip avukat tuttunuz, ne lüzum vardı.' oldu. Ben ara sıra öper gibi yapıyor ve kulağına sağdan soldan duyduklarımı söyleyerek, onlara katiyen bir kötülüğün gelmeyeceğini, halkın buna müsaade etmeyeceğini fısıldıyordum. Şöyle bir yüzüme bakıp gülümsedi, ben de memnun oldum sandım. Halbuki çocukluğuma gülüyormuş."

Fatin Rüştü Zorlu ailesine yazdığı mektuplarında, hakikatin peşinde olduğunu, mevcut olmayan suçların yokluğunu ispata çalışmak gayreti içinde olduğunu yazar. Karar günü yazdığı mektubunda da suçsuzluğuna inanmanın rahatlığı da vardır:

"Sevgili Emelciğim,

Bugün İzmir'den yazdığın 8 ve 9 tarihli iki mektubunu alarak yine pek çok sevindim. Onlara ihtiyacım vardı. Seni metin ve her şeye

karşı sağlam, Sevin ve annemin yanında bilmek de bana daima her mekânda huzur ve saadet verecek. Kader ne ise o olacak ve inşallah iyi ve hayırlı olur, ama sen ve sizler hiçbir zaman kendinizi üzmeysin. Ben hizmet etmiş ve suçsuz insanların rahatlığı içinde kalacağım. Sizin sevginize nail olmanın saadeti içinde kalacağım. Hayırlı mesut günler temennisi ile huzur içinde kavuşmak temennisiyle pek çok sevgiler Emel.

Fatin Rüştü Zorlu, 14-15.09.1961”

Aynı günün tarihini taşıyan bir mektup da annesine yazmıştı ve satırlarında bir gün hürriyete kavuşacağını inancı vardı:

“Sevgili Anneciğim,

Bugün hasretini çektiğim mektubunu alarak sevindim. Yarın kararı dinleyeceğiz. Allah muinim olsun ve sizi benim sevdiklerimin başından eksik etmesin. Bütün güvenim sizin metanetinizde. Her şey insan için, ben huzur içindeyim ve huzur içinde olacağım. Sizleri de daima öyle bilmek isterim. Bu mektubu aldığınız zaman buradan başka bir yere nakledilmiş olacağız. Kendinizi üzmeysin hiç. Sevin, Emel ve daima benim için lazımsınız. Allah’tan size kuvvet metanet ve inşallah hayırlı kavuşmak dileyerek sizi pek çok sevgiyle öperim.

Fatin Rüştü Zorlu, 14.09.1961”

Kumandan Anlatıyor

Fatin Rüştü Zorlu’nun sehpaye gidişine paragraf açan, herhangî biri değil de kumandan Tarık Güryay’dır:

“Kollarını arkadan bağlarken başsavcıya bir ricada bulundu. Ellerinin önden bağlanmasını istiyordu. Fakat bunun kanunen imkânsızlığı kendisine anlatıldı. Beraberce sehpaye kadar yürüdük. Ne masaya, ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken yardım istedi. Hatta heyecandan eli titreyen cellada: ‘Oğlum ne titriyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek.’ dedi. Sonra âdeta kendini uçsuz bucaksız bir boşluğa atar gibi: ‘Allah memleketi korusun, haydi allahaismarladık.’ dedikten sonra ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı.”

ÖLÜME ESAS DURUŞ TALAT AYDEMİR

Ölüme bile bile gitmişti...

Öldüğünde tıpkı doğduğunda olduğu gibi sivildi. Yani apoletsiz...

Yaşadığı zamanın otoriter askeri, çelik eldivenli ama yumuşak kalpli bir kumandandır.

Sicilini görmedim ama bildiğim “sicilsiz”leri dikkate aldığım da karakter olarak “kurmay”lığı da hak ettiğini düşünürüm. Vatana mugayir hareketten asılmış da olsa, vatanını en az asanlar kadar sevmediğini kim söyleyebilir ki?

Darbeler sonuçlarına göre tahlil edilir. “Sonuca ulaşmış ya da başarılı olmuş darbeler meşru ve ülke için gereklidir.” gibi yorumlanması çok şaşırtıcı değildir. “İdareye el koyma” kararı ile “el”den çıkarmak arasındaki ince çizgi, meşru ile gayrimeşru arasındaki farkı ortaya koyuyor.

Biri kazanmıştır; haklıdır... Biri kaybetmiştir; haksızdır. Kazananın “kurtaran” kaybedenin “isyancı” olarak telakki edilmesi garip ama değişmez. Çok örnekleri görülmüştür. Darbelerle ilgili yüzlerce anlatım olabilir. Ama üst üste iki girişim pek de örneği fazla olan darbelerden değildir.

22 Şubat ve 22 Mayıs gibi 90 güne iki darbeyi sığdırmak aslında bu gibi girişimlerin pek aceleye gelmediğini gösteriyor.

Acilen harekete geçmek de önleyenleri doğal olarak acilen karar vermeye sevk edecektir.

Ülkeyi acilen kurtarmaya karar veren Talat Aydemir ile ülkeyi Talat Aydemir’den kurtarmaya karar verenler de yurt sevgisine sahipti.

Babası Necip Bey gibi bir harp malulü idi. Oğlu Talat malul kalmış bir hareketin sonunda can verecekti.¹¹⁴

114 1934 yılında Kuleli Askeri Lisesi’ne girmiş, 31 Mayıs 1939’da Harp Okulu’nu bitirerek topçu asteğmeni olarak Halıcıoğlu’nda temel eğitim görmüştü. Teğmen olduktan sonra Kırklareli’ne tayin edilmiş ve 1943’te üsteğmenliğe yükselmişti. 30

Ergin Konuksever sıradan bir gazeteci değildir. Haberden habere, savaştan savaşa koşan ve Kıbrıs'ta ileri hatlara kadar girip ölümü yanı başında hisseden bir gazeteci...¹¹⁵

Binicilik onun vazgeçemediği bir spordur. Fethi Gürcan bu sporun öncü isimlerindendi. 22 Şubat-21 Mayıs hareketlerini yaşamıştı. Aydemir'in ve Harbiyelilerin uzağında değildi.

Konuksever: "Bir zamanlar dirisinin peşinden gidenler gerçekten az değildi," diyor ve şöyle devam ediyordu:¹¹⁶

"Aralarında kimler yoktu ki, daha sonra kendi cuntalarını kendi kuranlar, ihtilal hazırlayanlar, ülkeyi yönetenler, T.C. Anayasası'nın tamamını değiştirenler, TBMM'yi feshedenler, kurucu meclis oluşturanlar, sürgüne gönderilenler, sürgünden dönüp parti kuranlar, partiye kızıp cunta oluşturanlar ve imzaladıkları kararları Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî gazetesinde 'yasa' olarak yayımlatanlar... Talat Aydemir'e gelince... O ad, *Resmî Gazete*'de 27 Haziran 1964 günü şöyle geçiyordu: T.C. Anayasası'nın tamamını taşıyıcı, tebdil ve ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan TBMM'yi iskata ve vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs etmek suçundan idama mahkûm Talat Aydemir'in cezasının infazına dair kanun.

Türkiye'de askerinin ihtilal yapma cesaretini kırma bakımından Talat Aydemir girişimleri ciddi birer örnek teşkil ediyordu. 21 Şubat, Aydemir ve 69 arkadaşı için iktidar/itibar yerine emeklilik getirmişti. Aydemir bunu hazmedemediği için yeni ihtilal planlarına geçmiş, hemen bir tarih belirlemişti. 31 Mart'ta gerçekleştireceklerdi ihtilali. Ama bu arada Başbakan İnönü, gelişmeden işkillenmiş ve daha duyarlı bakmaya başlamıştı. Nitekim 31 Mart'ta ihtilal için Ankara'da toplanmış olanlar sukutuhayale uğradılar. Ama gelişmeler, ihtilalcileri durduracak gibi görünmüyordu. Bu kez 21 Mayıs tarihi belirlendi."

Ağustos 1947'de yüzbaşı olmuştu. 1954'te ise Harp Akademisi'ni bitirmiş bunun yanı sıra Saint Benoit'da bir yıl boyunca Fransızca eğitimi almıştı. 1 Ekim 1956'da Deniz, Kara ve Hava Akademisi'ne katıldı. İlk kez ideallerini ifade ettiği ve ilk komitayı kurduğu tarih de olacaktı. Fransa'da kursu tamamlayıp 1958'de yarıbay rütbesini almış ve ertesi yıl Türk Tugayı ile Kore'ye gitmişti. Dönüşte albaydır ve 1960'ta Harp Okulu kumandanı olacaktır.

115 1937 yılında Samsun'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun oldu. Gazetecilik mesleğine 1956 yılında *Vatan* gazetesinde muhabir olarak başladı. *Yeni Sabah*, *Gece Postası*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Günaydın*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Yeni Asır* gazetelerinde çalıştı. Basın yarışmalarında haber, fotoğraf ve röportaj dallarında birincilik ve çeşitli ödüller kazandı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti üyesi olan Ergin Konuksever, sarı basın kartı sahibidir.

116 *Panorama Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Yıl:1993.

Kararların okunduğu tarih 5 Eylül 1963'tü. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idama mahkûm edilmişti.¹¹⁷

Meclis'in Talat Aydemir ile ilgili oturumuna 293 üye katıldı. 47 ret, 44 çekimser, 3 boş ve 220 kabul oyu ile idam kararı verildi. Fethi Gürcan'ın oylamasına 249 üyeden 67 ret, 31 çekimser, 9 boş, 187 üye de idam kararına evet dediler. Gürcan'ın avukatı tarafından yapılan hastalığı nedeniyle özel af talebi reddedildi.

Talat Aydemir ve Fethi Gürcan Mamak'ta ölümü bekleyen iki askerdı. Biri emekli albay, diğeri de binbaşı... İkisi de Haziran 1964'te Ankara Askerî Cezaevi'ne nakil olacaktı. Ergin Konuk-sever araştırmasına şöyle devam ediyordu:

"Aydemir, Gürcan ile birlikte Mamak'taki hücrelerinde akıbetlerini bekliyorlardı. İdam mahkûmu albay kendisine gönderilen Ba-beuf'un *Devrim Yazıları*'nı okuyor ve kitabın kenarlarına düşüncelerini yazıyordu. İki ihtilalci 1964 Haziran'ının son günlerinde Ankara Askerî Cezaevi'ne götürüldüler. Emekli Albay Aydemir, başgardiyana soruyordu: 'İsmet Paşa Amerika'dan döndü mü?' Bu soruda bir yaşam umudu vardı. Aydemir, kendisinin öyle kolay kolay asılamayacağı kanısını taşıyordu. Binbaşı Fethi Gürcan komutanının aksine gelişen olaylardan umutsuzdu. Amerika'dan dönen İsmet İnönü kendisini havaalanında karşılayan sıkıyönetim komutanı Cemal Tural'a gerekli onayı vermişti: 'İnfaz edin.'

26 Haziran 1964 günü Ankara Başsavcısı Semih Korkmaz ve İnfaz Savcısı Sami Uğur hazırlıklara başladılar. İnfazların gece sabaha karşı yapılması kararlaştırıldı. Fethi Gürcan, hocanın yanına gelmesi ile idamın kesinleştiğini anlamıştı. Karısına ve çocuklarına bir mektup yazdı. Gürcan, veda mektubunda çocuklarına: 'Ben size miras olarak namusumu ve şerefimi bırakıyorum, hayırlı birer insan olarak çılın.' diyordu."

Altındağ imamı infazda bulunacak, Samanpazarı'nda bir lokantada çalışan cellat, bu görevi 300 lira karşılığında yerine getire-

117 Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırcı, Osman Deniz ve Murat Göçal diğer idama mahkûm edilen isimlerdi. Gürcan ve Aydemir'in cezaları ittifakla kabul edilmişti. Göçal, Baş ve Kırcı'nın cezaları bozularak müebbede çevrilmiş, Aydemir, Deniz ve Dinçer'in ölüm cezalarının yerine getirilmesi için verilmiş kanun teklifi Millet Meclisi'nde onaya sunulmuş ve Dinçer dışında diğer üç kişinin idamı kabul edilmişti. Senato oylamasında ise Gürcan ve Aydemir'in idam cezaları kesinleşecekti. Osman Deniz ile ilgili karar ise Senato'dan geri dönmüştü. Harekete katılan diğer isimler müebbetle 3 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmış, Harbiyeli-lerin tümü okuldan atılmıştı.

cekti. İdamın zabıt kâtibine de bu mesaisi karşılığında 500 lira takdir edilmişti.

Hatıralar Hücreden Nasıl Çıktı?

27 Mayıs İhtilali'nden sonra yurda dönen Talat Aydemir dönemin karanlığına ışık tutan hatıralarını Kore'de yazmaya başlamıştı. Hatıraların ikinci bölümüne ise kurs çalışmalarına katıldığı Bonn'da devam etmişti. Hatıralarının finalini ise Mamak Askeri Cezaevi'nde tutuklu bulunduğu sırada yapmıştı.

Aydemir, cezaevinde sıkı kontrol altındadır. Hatıraların Fethi Gürcan'ın sevmek için kucağına aldığı 3 yaşındaki bir kız çocuğunun koynuna sokularak dışarı çıkarıldığını belirten Aydemir'in, hatıralarında kayıp sayfalar vardır. Bu konu kitabın başlangıç bölümünde şöyle anlatılır:¹¹⁸

“Son günlerini cezaevinde arkadaşları Erol Dinçer, Osman Deniz, Fethi Gürcan ile birlikte geçiren Aydemir Mamak Cezaevi'nde yazdığı anılarının son yapraklarını Erol Dinçer'e teslim etmiştir. Akşehir Cezaevi'ne nakledilen Süvari Teğmeni Erol Dinçer burada ihbar sonunda aranılmış ve kendisine zor kullanılarak yanında bulunan notlar hiçbir zabıt tutulmadan gasp edilmiştir. Aydemir'in son günlerini geçirdiği Ankara Merkez Cezaevi'nde yazdığı anılarının otuz sayfalık bir kısmı ise infaz gecesi cezaevine gelen sıkıyönetim ilgilileri tarafından eşyaları içinden alınmıştır. Bu arada Aydemir'in hatıraları arasında yayımlanması için üzerine bazı açıklamalar yazdığı Babeuf'un *Devrim Yazıları* isimli kitabı da hücresinde bıraktığı eşyaları arasından alınarak bir gazeteye satılmıştır. Aydemir'in cezaevinde iken yazmış olduğu son otuz sayfanın hâlen nerede olduğu bilinmemektedir. Anılarını meydana getiren yazılar dört büyük klasör ve iki ses bandında toplanmış bulunmaktadır.”

Gracchus Babeuf'un *Devrim Yazıları* kitabını oğluna hitaben “Hatıratım arasında saklanacaktır” diye bırakmıştı. Kitap sayfaları notları ile doluydu ve bir sayfasına şunu yazacaktı: “Türkiye 1791 Fransa'sını yaşıyor 1964'te, ne acıdır.”¹¹⁹

118 *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May Matbaası, İstanbul, 1968.

119 “Geliyorum Diyen İhtilal”, *Son Havadis Gazetesi*, Can Kaya İsen, 1964. Daha sonra aynı isimle kitap oldu. Tan Gazetesi Matbaası, 1964.

Aydemir 22 Şubat akşamı harekâtın durdurulmasından sonra bazı önemli vesikaları bir teğmene teslim etmiştir. Hatıraların ilk sansürü burada başlamaktadır (Sayfa: IX).

Hatıralar ilk olarak *Akşam Gazetesi*'nde yayımlanmış, daha sonra gazetenin kuruluşu olan AKK-Akşam Kitap tarafından basılmıştır.¹²⁰

“Kulak”lar ve “Ulak”lar

Ülke idaresine “el koymak” ve bu yönde darbe ve teşebbüsünde bulunmak sadece İçişleri’ni ilgilendiren bir hareket değildir. Bazen bu hareketleri ülkeler en azından kendilerine yapılmış ve zarar vermiş olarak da niteleyebilirler. Bunun tersi de olabilir. İdare ve icrada yapılacak değişikliğin kendi açılarından yarar sağlayacağı tahmini ile destek de verilir.

Sonucu beklemek ve buna göre bir siyaseti yeniden tanzim etmek de bir yol olabilir. Bu yolun takibi için “kulak”lar ve “ulak”lar daima tetiktedir. Yani gizli servislerden söz ediyoruz.

Sadi Koçaş bir dönemin özellikle darbe ve çalkantılarının çok olduğu bir dönemin önemli isimlerinden biridir. Tanıklığını da 12 Mart’a kadar uzanan süreci inceleyip yazarak yapmıştır.¹²¹

Koçaş bilgilerle desteklenen kitabı ile yetinmemiş ve konu ile belgeyi süreli yayınlarda yayımlamıştır.

Başlığın “Sadi Koçaş’ın belgelerle gün ışığına çıkardığı olay: Türk dostu gazeteci Dorothy Chapmann niçin öldürüldü?” şeklinde olması bize ilk bakışta bir gizli servis kapışmasını anımsatıyor.

Anlatımın içeriği de böyledir. Ancak biraz derine gidince bizi daha çok cinayet değil de, Türkiye üzerindeki oyunlar ve hatta cinayetlerin ilgilendirdiğini görmekteyiz.

İşin cinayet bölümüne fazla el atmadan, şu yazışmaların içeriği konusuna “kulak” kabartalım.

Olay yani belgelere ulaşım tarihi 1971’dir. Bu tarihin Aralık ayı ortalarında Koçaş “on birlerden” biri olarak 1. Nihat Erim hükümetinden istifa ettikten sonra Viyana’dan bir mektup alacaktır. Mektubu yazan bir İngiliz’dir ve Londralı gazeteci Ann Dorothy Chapmann’ın

¹²⁰ Belgeler bölümüne bakınız.

¹²¹ *Atatürk’ten 12 Mart’a*, Sadi Koçaş, cilt 4, İstanbul.

bu belgeleri verdikten bir gün sonra Atina'da CIA ve Yunan Gizli Servisi tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir. Belgeleri alan İngiliz bir cinayete kurban gitmek korkusu ile Atina'yı terk edecektir. Ancak yanında bu belgeler de vardır ve arkadaşının "hatırasına hürmeten" bunların kopyalarını bazı resmî makamlarımıza gönderecektir. İngiliz bayanın ifadesine göre "İsmen sadece basın yolu ile tanıdığım" Koçaş'a da bir kopya takdim edecektir

Ama ne isim ne de adres verecektir. Bizim bu tür gizli servis oyunlarında düşündüğümüz "tongaya düşürülmek" ihtimalini Sadi Koçaş da dikkate aldığını ifade etmekte ve şöyle demektedir.¹²²

"Önce belgelerin başka bir gizli servis tarafından yazılıp, sırf ara bozmak için gönderilmiş olabileceğini düşündüm. Belgelerin ilgili makamlara gönderilmiş olması bu yönde bir atılım yapmama gerek bırakmıyordu. Sırf gerçeklik derecesini ve işin aslını öğrenmek için kendi olanaklarımla ve Atina'daki bir tanıdığım vasıtasıyla araştırma yaptım."

Koçaş, araştırmaları ile İngiliz kadının, Atina civarında Kavuri sayfiyesinde bir otelde ölü bulunduğunu öğrenecektir. Daha sonra işin aslını öğrenmek için Atina'ya gitmeye karar verir ama devletin önde gelen bakanı olması dolayısıyla bu tür "gizli" temaslarda bulunmasının doğru olmayacağını düşünür. Dönemin dergi ve gazeteleri ya da başka bilgiler için Atina'daki "dost"lar yardımcı olacaktır.¹²³

Yeteri derecede aydınlığa kavuştuk. Cinayeti ve suçluları, makutlun ve "ulak"ın açık kimliğini cinayet masası ile diğer "masa"lara bırakalım.

Birinci belge ABD Ordu Bakanlığı Karargâhı, İstihbarat Kurmay Başkan Yardımcılığı'ndan Ankara'daki ABD Büyükelçiliği'nde Kara Ataşesi Albay Martin I. Green'e gönderilen bir yazıdır. Ve doğal olarak "gizli"lik taşır.

(20 Ocak 1961)

Türk ordusunun durumu, hükümet, Millî Birlik Komitesi, İnönü ile komite ilişkisi hakkında "Boğaziçi projesi" kapsamında bilgi istenmekte, özellikle hangi subayların Türk dış politikasının değişmesi

122 a.g.e. ve *Yıllar Boyu Dergisi*, Sayı: 1, Nisan 1978, İstanbul.

123 Bu dönemde Vahit Halefoğlu, Atina büyükelçisidir.

yönünde tavır koyduğunun Kurmay Başkanlığı'na iletilmesi istenmektedir. İmza Kurmay Albay Charles Denholm olup makamı Haber Alma kısım şefliğidir.

Bu yazışmada "Kürt problemi hakkındaki isteklerimiz yürürlüktedir. Fakat bütün bunlara bu projeden sonra yer verilmelidir." emri vardır.

İkinci belge Savunma Bakanlığı'na ait istihbarat özeti olup, 21 Mart 1963 tarihi ile 63-67 numarası taşır. Çok gizli ve "yabancılar verilemez" ibaresi taşıyan bu özet bilgide bazı ülkeler ile Türkiye de yer alır. 7 ülke içinde tek NATO üyesi Türkiye'dir. Ek bölümünde "Türkiye'de Askerî Gruplaşma" başlığı ile incelenmektedir. Burada dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Alparslan Türkeş, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Emekli Subaylar Derneği "EMİNSU" da yer almaktadır.¹²⁴

Bu belgeler Sadi Koçaş'ın ifade ettiği gibi bir üçüncü ülke tarafından hazırlanmış olabilir. Gizli servis çalışmalarında antetli kâğıt kullanmak ve "bir dost" sıfatıyla bunları iletmek her zaman mümkündür. İngiliz kadını Atina'da kimler öldürmüştür? CIA, MI5 ya da ABD karşıtı KGB midir?

Bunları asker ve bakan Sadi Koçaş bilmiyorsa, biz nereden bilelim. Ama şunu ekleyebiliriz.

Konu ABD tarafından ele alınmış veya alınmamış olabilir.

Ama hangisi olursa olsun, Türkiye'nin zorunlu komşuları, dostları ne kadar çoksa, o kadar da düşmanı olacaktır.

DENİZ'LER DURULMAZ DALGALANMADAN

O zamanlar şöyle yazmıştım:

*"Boynu bükük, kolları düşmüş yere
Toprakla nasıl konuşur kır çiçekleri söyle
Nasıl örtebilirim çıplaklığını ovaların
Isyanın damlasıyla söyle."*

Uzansaydı, şafağı tutabilecek, bulutlara sarınıp üşümeyecekti...

Ezilip de yeniden yeşile dönmüş bir çiçek miydi? Yoksa kıydan vurup denizlere, tekrar okyanusa dönen büyük bir dalga mıydı?

Baba ocağındaki tüten duman şüphesiz savrulacaktı yıllara. Ateşi daim kılacak sıcaklığı bırakmıştı onlara. Çocukluğunun haşarı yüzü birkaç sararmış fotoğrafı, okuyanların bir anlam verebileceği yazıları.

Ve sırtından yaz kış çıkarmadığı parkası.

Ve okulda ve sokakta ve protestoda ve eylemde ve duruşmada ve hapisanede...

Hep onlarla yürümüştür.

Konçlu, yüksek topuklu bir İtalyan çizmesi değildir ayaklarındaki. Ya da Teksas kovboylarının, ABD petrol zenginlerinin özel yaptırdığı deri çizmelerden de değildir.

Bir çift postalı ile avludan yürümüştür darağacına. Bir zamanlar nice çamurlardan, bataklıklardan geçerek ulaştığı yolda kendi bildiğince yürüyecek ve asla aksatmayacaktır.

Çok odalı bir evin "avlu"sunda değildir. Onun "avlu"sı hep cezaevlerinde olmuş, yürüyüşünü "volta" olarak sürdürmüştü.

Onların sadece yeryüzünde gezdiği söylenemez. Yeryüzü de, gökyüzü de onların "yüz"ündedir. Bu yüzden uzansalar bulutlara tutunabilirler.

Ezilip de yeniden yeşile, kıydan okyanusa dönebilirlerdi. Geride bıraktığı baba ocağında yine alışagelmış yer sofralarına oturabilir ve dumanı savrulan yıllara geri dönebilirdi.

Fotoğraflar genelde insan sureti değildir. Orada karta basılmış, gülümseyen bir yüzün ardında her zaman bir hüznün görmek mümkündür.

Kır çiçeklerini hep sevmiştii, papatyalari ve gelincikleri hiç ko-parmamıştı. Kim bilir belki de "papatya falı"na bakmaya ne vakit bulabilmiş, ne de gereksinme duymuştu.

Ağaçları seviyordu. Gün gelecek o ağaçlar, karşısına darağacı olarak çıkacaktı.

Kuşları seviyordu. Ve o sevdiği kuşların büyük göç yolculuğuna çıktıklarında onlarla birlikte uçup gitmeyi ne kadar da isterdi. Ankara semaları büyük bir göçe tanık oluyordu. Kuşlar, kanatlarında yeni bir umut, yeni bir dünyanın arzusunu taşıyabilirlerdi.

Ama onlar...

Onlar eski değil de, eskitilmiş veya kirletilmiş bir dünya da olsa artık o dünyaya veda edeceklerdi. Herhalde kuşlar gibi özgürlüğe kanat çırpmayı onun kadar kimse istememiş olabilirdi.

Bütün isteğine rağmen arzularına gem vuramıyordu. Kanatlı bir ata binmiş, umuttan umuda koşuyordu. Gökyüzünde seher kuşları, yeryüzünde de kanadı kırık bir tek o kalmıştı. Büyük göçe katılamayacaktı, çünkü kuşlar özgürlüğe ve yeni bir dünyaya, o ise öbür dünyaya göç edecekti. Sadece o değildi göçen... Yusuf vardı.

Liseli Bir Çocuk

28 Şubat 1947 günü Ankara'da dünyaya gelmişti. İlkokulu Sivas'ta okumuş, babasının İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü'ne tayini ile İstanbul'a gelmişlerdi. Harem, İskele Sokak, 57/4 numara İstanbul'daki ilk yerleştikleri adrestii. Annesi Mukaddes Hanım Selimiye İlkokulu'nda öğretmenlik yapıyordu ve iyi bir öğrenim görmesi için Deniz'i Haydarpaşa Lisesi'ne kaydettirmişti.

Turhan Feyizoğlu, Deniz Gezmiş'in lise yıllarına temas eden yazısında şu bilgileri verecekti:¹²⁵

"Deniz, Haydarpaşa Lisesi'ne 1962-63 öğretim döneminde kaydını yaptırdı. Haydarpaşa Lisesi o dönem, sadece erkek öğrencilere öğretim veren, orta ve lise kısımları olan bir eğitim kurumuydu.

Evine çok yakın olduğu için okula yürüyerek gider gelirdi. Lise son sınıfta İstanbul'daki devrimci hareketler içinde yer almaya başladı ve aynı günlerde de Haydarpaşa Lisesi'nde de üzerinde baskılar yoğunlaşmaya başladı. Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olabileceğini savunan bir kompozisyon yazması üstündeki baskıları daha da yoğunlaştırdı ve okuldan uzaklaştırıldı."

Halit Çelenk *İdam Gecesi Anıları ve Kararlar* kitabında Gezmiş-Arslan-İnan'ın gidişleri kadar gelişlerine de en önemli ışığı tutar.¹²⁶

"Nemli gecenin sessizliğini yırtarak Beşevler, Emniyet Sarayı yolu ile Ankara Merkez Cezaevi'ne doğru yol alıyoruz. Emniyet Sarayı'nı izleyen kavgası geçer geçmez yolun iki tarafında yaklaşık olarak onar adım aralıklarla tomsonlu askerler bekliyor. Merkez Cezaevi'ne kadar bu güvenlik önlemleri sürüyor."

Çelenk, hukukun üstünlüğü için bir ömür vermiştir. Müvekkilleri de bir ömür vermiştir. Ama Çelenk, ömür verenler için şu ifadeyi kullanmıştır:

"İnfazların yapılacağı gün gizli tutulmuş, avukatlara bir gün önceden bilgi verilmesi istendiği hâlde bu yapılmamıştır. 2 Mayıs 1972-3 Mayıs 1972 günlerinde idam kararlarına tashihi karar ve infazın yerine getirilemeyeceği istemi ile yeniden itirazlar yapılmış ve 4 Mayıs 1972 gününde de infazın geri bırakılması için Askerî Yargıtay'a başvurulmuştur. Yapılan itirazlara, yasal başvurmalara ve itirazların henüz karara bağlanmamış olmasına rağmen içinde kuşkular var. Günlerdir, gecenin geç vakitlerine kadar giysilerim üzerimde, evimde bekliyorum. Görevliler kapıya geldikleri zaman beni hazır buluyorlar. Eşimin uzattığı Bellargel'i yutuyor ve şişesini cebime koyuyorum."

Çelenk, 13 Mart'ta yaptığı görüşmede onların konuştuklarını da ekleyecekti:

"Mesele hukuk ve yasa meselesi değildir. Mesele tamamen siyasi bir meseledir. İnfazlar yapılacaktır. Bizler ölüme hiç korkmadan, en küçük bir endişe duymadan seve seve gidiyoruz."

Peki ne olmuştu da bu üçlü böyle konuşmuştu. Analiz ve yorum çok açıktır.

1968 yılı, Türkiye'de öğrenci hareketlerinin yoğunlaştığı yıldır. Bu ve bunu izleyen yıllarda yüksek öğrenim gençliği kendi sorunlarını ortaya koymuş ve bunlara çözüm bulunmasını istemişti. Üniversite gençliği eğitim ve öğretim konularında yeni düzenlemeler istiyordu. Üniversite yönetiminde söz ve oy sahibi olmak istiyordu. Yönetmeliklerde değişiklikler yapılmalıydı, doçent ve profesör ayrımı kaldırılmalıydı. Eğitim, ulusal çıkarlara uygun yürütülmeli, özel teşebbüslere kazanç sağlayan kuruluşlara kiralanmamalıydı.

Gençler bu ve benzeri sorunların çözümü için çalıştılar, bu amaçla bildiriler yayımladılar, yürüyüşler yaptılar, ama bir sonuç alamadılar. Bir çıkmazla karşı karşıya kaldıklarını gördüler. Bu kez boykotlara ve daha sonra işgallere başvurdular. Yine bir sonuç alamadılar. Aksine coplandılar, karakollarda işkence gördüler.

Siyasal iktidar, dayandığı sınıfların çıkarlarına aykırı gördüğü bu isteklerin hiçbirine ilgi göstermedi. Halkın uyanmasından, haklarına sahip çıkmasından korkuyordu. Bindiği dalı kesemezdi.

Gençler bu gelişme karşısında, üniversite ve eğitim sorunlarının bağımsız sorunlar olmadığını, bu sorunları toplumsal düzenden soyutlamanın olanaksız olduğunu, çözümün temelde düzen sorununa bağlı bulunduğunu anladılar ve bunun bilincine vardılar.

Sigara içiyorlardı. O dönemin uçsuz "Birinci"sini; sert içimli, katkısız ve halis Türk tütününü. Bilemiyoruz ama anlatanlara bakılırsa son iki güne kadar hep Birinci içmişlerdi. Bulunması daha kolay, içimi sert ve diğerlerine nazaran fiyatı en uygun olan sigara.

Birinci'nin içimi hem paket, hem de harmanı açısından revaçtadır. Aşağı doğru kalite düştükçe, sigarada da sınıflama başlayacaktır. Bir altı İkinci, sonrası da Üçüncü'dür. Öğrenci ve yoksul aile çocuklarıdır. Yeni Harman ya da hususi kokulu içecek değiller ya. Bafra ya da Kulüp içmemeleri tercihleridir. Uçlu sigaranın anlaşılıyor ki yabancı marka oldukları için yanlarından bile geçmemişlerdir.

Şimdi konuyu duman altı olmaktan kurtaralım ve infazın yapıldığı alana gidelim:¹²⁷

Beyaz Gömlek

"İnfazın yapıldığı küçük avlu subaylarla dolu. Avluya haki renk hakim. Ortada bir kara kavak. Avlunun karşı kenarında yan yana leylak ağaçları.

İnfaz savcısının işareti üzerine masanın üzerinde duran bir kâğıt paket açılıyor. Paketten çıkan patiskadan yapılmış, dar kolsuz ve ayak topuklarına kadar uzanan beyaz bir ölüm gömleği başından geçirilerek Deniz'e giydiriliyor, arkadan bağlı kolları ölüm gömleğinin içinde kalıyor. Deniz'in prangalarının çözülmesi emrediliyor, ancak eldeki anahtarlar açmıyor. Başgardıyan masanın çekmecesinden birkaç anahtar daha çıkararak görevli gardiyana veriyor. Onlar da açmıyor. Daha sonra bir görevli astsubay bir deste anahtarla geliyor ve pranga açılıyor. Sehpanın önüne geliyor. Sehpanın altında normal yükseklikte bir masa ve üstünde bir tabure var. Elleri arkasından bağlı, topuklarına kadar inen ve ayaklarına hareket olanağı vermeyen dar gömlek giydirilmiş bir insanın kendi başına masanın üzerine çıkması olanaksızdır. Gardiyanların yardımı ile masanın üzerine çıkıyor. Masanın üzerinde bulunan tabureye kendi kendine çıkarak tepesinde bulunan ilmiği başına geçirmek istiyor. Kafası girmiyor. Bir gardiyan ilmiği açıyor, genişletiyor ve Deniz'in kafasına takıyor."

İDAM HÜKMÜ VERİLEN ve SEHPADAN DÖNENLER

Çok ince bir yol ayrımıdır.

Kimi gün ölüme doğru son hızla gidip, sonrasında çeşitli sebeplerle ipten dönenlerin hayata nasıl tutundukları bir şans veya kaderin cilvesi telakki edilir. Tutunan yokuş yukarı ve yavaş yavaş uzanan aslında hayata tutunamayanlar ile tutunanların bu infaz yolunda çektikleri ile hissettikleri birbirinden kolay ayırt edilemez. Ancak infazı durdurulanların da o karar değişikliği sırasında, üstelik kısa zaman diliminde kaç kere öldüklerini de bilemeyiz. Ancak hissedebiliriz ama yine de kendimizi tariften aciz buluruz.

Bir bölümü idam hükmü yemiş ama infaz çeşitli nedenlerle gerçekleşmemiştir. İnfaz kararlarının gerçekleşmeyişinde özgürlüğe kaçış ile kararın gözden geçirilip yeni bir hükümle hafifletilmesi de yer alıyor.

Gerekçeler arasında yaş haddi veya karar mercisinin hükmü, idamın dışındaki bir karara çevirmesi de vardır. Millî Mücadele'ye katılanlar örneğin Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Halide Edip Adıvar, Kara Vasıf ve daha çok sayıda isim İstanbul hükümetinin bu yöndeki kararları ile karşılaşmıştır.

Bu hükümlüler arasında hatırladıklarımızın sayısı elbette hesaba gelmeyecek kadar çoktur. Fakat bu hükümlerin karar mercii her zaman hatırlanacaktır. Divan-ı Harp kararlarının yetkilisi Nemrut Mustafa Paşa'nın idam hükümleri listesinde kaç kişinin yer aldığını ve darağacına gönderildiğini saptamak bile mümkün değil.

Darağacındaki mazlumlar unutuluyor ama Nemrut'lar hep hatırlanıyor.

Ebubekir Hazım Tepeyran Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini yaşamış önemli isimlerden biridir.¹²⁸

128 Ebubekir Hazım Tepeyran (Niğde 1854-İstanbul 1947) Dedeâğaç mutasarrıflığından sonra (1896) Musul, Manastır ve Bağdat valilikleri yaptı. Şura-yı Devlet

Zalimane Hükümler

İçişleri'nden sorumlu bir bakanın devletin "iç" işlerine karışmak ve müdahalede bulunmaktan idama mahkûm edilmesi çok rastlanan bir olay da değildir.

Ali Rıza ve Salih Paşa dönemlerinin Dahiliye Nazırı Tepeyran, Nemrut Mustafa Paşa'nın başkanlığı altında Divan-ı Harp'teki yargılanmasını "Zalimane bir idam hükmü" olarak niteler.

Tepeyran, 24 Mayıs 1920'de Erenköy tren istasyonundan evine giderken derdest edilmişti. Tepeyran, Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından adının üstüne kırmızı işaret çekildiğini Bahriye Nazırı Esat Paşa'dan öğrenmişti. Kuva-yı Milliye yanlısı olduğu için alınacağını biliyordu. Bu yüzden Beylerbeyi, Çengelköy ve Bakırköy'de gizlenmiş ve aranmadığını tahmin ederek Erenköy'e dönmüştü. Polis Müdüriyeti'nin olduğu Sirkeci'deki Şahin Paşa Oteli'ne götürülmüş, oradan kapısında İngiliz askerlerinin beklediği 1 Numaralı Divan-ı Harp'e teslim edilmişti. İlk sorguyu Miralay Niyazi yapmaktadır. Yıldız Komisyonu ile ilgili sorgulama Abdülhamit'e dayandırılmıştı: "Sen büyük bir memur olduğun hâlde sultanın ve şehzadelerin mallarını niçin zapt ettin ve ettirdin?"

Şehremini ve İstanbul valisi olması sıfatıyla resmî bir el koyma olayını komisyon üyesi olarak yerine getirenlerden Tepeyran asıl sorunun kendisine değil de Dahiliye nazırına sorulması gerektiğini savunacaktı. Not almak için ayak ayak üstüne atmış ve miralayı "Doğru otur" şeklindeki öfkeli haykırışı ile durumunun iç açıcı olmadığını anlamıştı.

Merkez Kumandanlığı'na sevk edilmişti. Oğlu vasıtasıyla Erenköy'den portatif bir karyola getirecek ve geceyi baraka bölüğündeki küçük pencereci odada geçirecekti. Ardından Hasan Rıza Paşa'nın olduğu bodruma indirilecekti. Hapishanede yaklaşık 250 mahpus vardı. Evi aranmış, şahsî dosyalarına ve tüm yazışmalarına el konulmuştu. Evraklar büyük bir çuvala konulup mühürlenmişti.

üyeliği, Sivas ve Ankara valiliği yaptı. İstanbul şehremini oldu. Abdülhamit'in tahttan indirildikten sonra saraydaki kıymetli eşyaları Harbiye Nezareti'ne teslim eden Yıldız Komisyonu'nda yer aldı. Hicaz, Beyrut ve Bursa da valilik yaptığı kentler arasında yer aldı. Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa hükümetlerinde Dahiliye nazırlığı yaptı (1920). Nemrut Mustafa başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfî'de Yıldız Komisyon üyeliği ile sarayı yağmalamaktan ve Milli Mücadele'ye katılmaktan yargılandı. İdama mahkûm edildi, cezası padişah tarafından ömür boyu hapse çevrildi.

Tepeyran'ın geleceği bu çuvalın içindeydi. İradeler, nişanlar, beratlar ve bunca yıl Osmanlı Devleti için ifa ettiği görevle ilgili yazı ve talimatlar açılıp saçılıp ayaklar altına alınmıştı. Rüzgârın savurduğu kâğıtlara, savrulan nişanlarına bakan Tepeyran'ı çöker-ten devlete hizmeti değil, kişilerin devlet adına ortaya koyduğu davranıştı. Mide ağrıları ile geçirdiği gecenin sabahında öğleden sonra Divan-ı Harp'e çıkarılmıştı. Mustafa Paşa, sağında Recep Paşa ile Miralay Ferhat Bey, solunda ise Kaymakam Fettah Bey yer almıştı. İki saatten fazla süren celsede, soruları yazılı olarak cevaplayacağını ifade eden Tepeyran konunun tamamen Kuva-yı Milliye ile ilgili olduğunu anlamıştı. Bursa kumandanının kim olduğundan halktan para toplanıp toplanmadığına kadar uzanan sorular Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşa gibi kişilerle ilişkisine dairdi. Soruların içinde Biga olayları ve Dramalı Rıza'yı tanıyıp tanımadığı da vardı. (Dramalı Rıza bölümüne bakınız.)

Tepeyran, Anzavur isyanına ilişkin anlatımında "şaki" tanımını kullanınca reis sözünü "Ne için Anzavur Ahmet Paşa demiyorsun" diyerek kesecekti.

Harbiye Nezareti'nden hastaneye naklini istemiş ve iki doktor tarafından tedavi edilmesine karar verilmişti.

Onu Gümüşsuyu Hastanesi yerine Sultanahmet Cezaevi'ne götürmüşlerdi.

Yolu hastane yerine hep hapishaneye düşürülmüştü. Ne zaman ülkesini düşünse, ülkenin içişlerine karışmakla suçlanan bir nazır.

Öbür tarafta iktidar ve sefahate yaslanmış bir dolu nazır.

Bir buyruk, bir damga ve yaşaması gerekli bir devlet adamının ölümüne gönderilişine mukabelesi ne olabilirdi?

"Zalimane bir idam hükmü"nü yazmaktan başka...

ANKARA'DA BİR POLONYALI ALFRED RÜSTEM EFENDİ

Hayatının her safhası, maceradan çok kavgalarla geçmiş, hay-siyet ve namus bayrağını yere indirmemiş ve cellatlara karşı durmuş bu mümtaz ismi, tarih takdimde gecikmiştir.

Sözünü ettiğimiz bu kimse, “Türk Büyükleri” ya da “Tarihe Şan Veren Kahramanlar” tipindeki eserlere giremeyenlerdendir. Onlara belki bir otobüsün sahanlığında, belki de bir bankanın emekli kuyruğunda ya da Darülaceze’de rastlayabilirsiniz. Her şeyi sessizlikle karşılamaları da “duymazlıktan gelmek” de değildir.

Sağırdırlar, işitmezler.

Onca top, tüfek ve şerefin kulaklar çınlatan haykırışından ve kim bilir haddinden fazla “duyarlı olmak”, onları “duymaz” yapmıştır. Ama vücutlarının bir yerlerinde taşıdıkları onca merminin ağrısını hiç duymamışlardır. Yüksünmemişlerdir.

Yaralı olan yürekleridir ki, acısı namütenahi olup, sadece şefkat ve saygıdır ilaçları...

Osmanlı İmparatorluğu’nu vatan olarak seçen Polonyalı Blinski’nin (Sadettin Nihat Paşa) oğlu Alfred, 1863’te Midilli’de doğmuştu. Babası 1854’te yani 33 yaşında iken Osmanlı’da devlet vazifesine başlamıştı. Oğlu Alfred Efendi ise tahsilini Avrupa’da tamamlamış, daha sonra Müslüman olarak Ahmet adını kabul etmişti. Ancak resmî belgelerde ismi her zaman Alfred Rüstem olarak yer almıştı.

Fransızca, İngilizce, Lehçe, Almanca ve Arapça bilen Alfred Rüstem Bey’in vazifelerinin büyük bölümü Hariciye ile alakalıdır. İlk vazifesini çok genç olmasına rağmen Bulgaristan komiserliğinde mütercim olarak deruhte etmiş, 1886’da Amerika’ya maslahatgüzar olarak tayin edilmiştir. Kâtiplikten büyükelçiliğe kadar uzanan diplomatlığı sırasında “doğru sözlü ve bildiğinden şaşmayan” bir Hariciyeci olarak tanınmıştı.

Rüstem Bey, Osmanlı Hariciye Nazırlığı'nda yolsuzlukları tahkik eden heyette de vazifelendirilmiş (1910), ardından Karadağ'a elçi olarak gönderilmişti. Balkan Harbi'nde, bürokrasiye sığınıp cephe gerisinde kalmak gibi çok rastlanan yolu seçmemişti. Savaşa hangi rütbe ile katıldığını tahmin edersiniz? Kaymakam mı, ferik mi?

Hayır, er olarak savaşmıştır. Silah kuşanıp, ön saflarda savaşacak kadar milletini sevmiş ve harp nihayetinde üniformasını çıkartıp, tekrar Hariciye'deki vazifesine dönmüştü.

Rüstem Bey'in diplomasi alanındaki ilk büyük vazifesi Washington sefirliğidir.

Beş Saray'da kabulü sırasında ABD Hariciyesi'nin yere serdiği halıyı çiğneyerek geçmeyi reddetmesi diplomatik probleme sebep olmuştu. Rüstem Bey, halıdaki ay-yıldız motifinin ayaklar altına alınmayacağını çok sert bir dille ifade etmiş ve sözünü şöyle bitirmişti:

"Bu yere serilen ve çiğnenmesini istediğiniz halı, benim ülkemin sembolüdür. Üzerinde hem dinî inancımızın hem de bayrağımızın sembolleri bulunuyor. Onun yeri ayakların altı değil, ellerin erişemeyeceği yükseklerdir. Bu halı buradan kaldırılıp duvarı süsleyinceye kadar, hiçbir davete icabet etmeyeceğim."

Bu hadisede ABD Hariciyesi'nin Osmanlı Devleti'ne Alfred Rüstem Bey nezdinde bir jest yaptığını düşünmek mümkündür. Ama hem ay-yıldız, hem de dinî yazının işlendiği bir halının yere serilmesi ile lüzumlu hassasiyetin gösterilmediği de bir hakikattir.

Amerika Münasebetlerinde İlk Safha

Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı Devleti'nde kendisi için mevcut olan ticarî imkânları biliyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti ile ilk münasebetler siyasî olmaktan çok ticarî amaç taşıyordu. ABD antlaşmalarla "en ziyade müsaadeye mazhar devlet"lerden olmuş ve böylece Amerikan tüccarları ile ticaret gemileri faydalanma imkânına kavuşmuşlardı (7 Mayıs 1830).

1830 antlaşması bir süre sonra dönemin şartlarına uymaz bir durum alınca yeni bir ticaret antlaşmasına gidilmiştir. 1862 yılında ikinci bir antlaşma yapılmış, ancak Osmanlı Devleti bu antlaşmayı tek taraflı olarak yürürlükten kaldırınca, tekrar eski antlaşmaya uyulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ile sıkı bağların kurulduğu bir diğer alan kültürdür. ABD ağırlığı özellikle Rumlar ile Ermenilerin yaşadığı

bölgelerde görülmüş ve misyoner çalışmaları önemli merkezlerdeki öğretim ve sağlık alanlarına yönelmiştir. Amerikan okullarının sayısı giderek artmış, Ermeni ve Rum ayaklanmaları da beraberinde ilk anlaşmazlıkları getirmişti.

İki devlet arasındaki münasebetleri gerginleştiren bir diğer unsur da, Amerika'ya göç eden Rum ve Ermenilerin Osmanlı aleyhine yaptıkları çalışmalar olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Washington Büyükelçisi Muhtar Bey, New York'ta gemiden indiğinde bu propagandaların etkisi ile yapılan Türkiye aleyhtarı gösterilerle karşılaşmış ve otele polis himayesinde gidebilmişti.

Faziletin Çektiği Rest

Hem Avrupa hem de Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî problemler yaşadığı bu dönemde Amerika olup bitenlere gözünü kapatmıştı. Rüstem Bey Avrupa'nın Osmanlı aleyhtarı davranışlarına sessiz kaldığı bu zor dönemde sefir olmuştu. Rüstem Bey ile alakalı bilgilere, Dr. Mine Erol 1962 yılında Amerika Kongre Kütüphanesi'nde yaptığı çalışmalar sırasında ulaşmıştı. Rüstem Bey'in sefirliği sırasında Amerikan Dışişleri ile yaptığı diplomasi mücadelesi kadar ABD'nin Osmanlı'ya bakışını da görmem mümkündür.

Amerika o dönemlerde Avrupa devletlerinin, Osmanlı'yı bertaraf etmek için sürdürdüğü kampanyanın etkisi altındaydı. Başlangıçta tarafsızdı ancak Alman denizaltılarının Amerikan gemilerini batırmasıyla bakış değişecekti. Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı ile ABD gazeteleri de Türk aleyhtarı yazılara yer verecekti. Yayın organları Türkleri yerden yere vuruyor, Rüstem Bey de bundan nasibini alıyordu. Sefirimiz "Ne kanı Türk, ne dini Müslüman" diye hedef alınca, dayanamayıp Evening Star'a müthiş bir beyanat vermişti:

"Cezayirliileri mağaraya doldurup dumanla boğanlar, Hint isyanında insanların ağzına barut koyup ateşleyenler, Filipinlileri su işkencesi ile katledenler ve zencileri linç edenler Batılı değil mi? Bu barbarlıklar, Osmanlı'nın yaptığı iddia edilenden daha mı azdır?"

Rüstem Bey'in Amerika'da zenci meselesi ve Filipinlilere uygulanan "Water Cure" işkencelerinden söz etmesi ABD'de büyük tepkiye sebep olmuştu. Bu durum Başkan Wilson için Osmanlı münasebetlerinin kesilmesi için kâfi bir sebepti. ABD diplomatik yoldan hücumu geçmiş, başkan Hariciye Vekaleti'nden gazetede yayımlanan

beyanatın sefîre ait olup olmadığının araştırılmasını istemişti. Rüstem Bey'in açıklaması şöyle olacaktı:

"... Benim Amerikan hücumlarına karşı memleketimi koruduğum aşîkârdır. Diplomatîk yolları ihlâl etmiş olabilirim. Fakat ortada resmîyetten ayrılmayı meşru kılan bir durumun aşîkâr olduğuna şiddetle inanıyorum. Ben, Türkiye'ye, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve nihayet insanlığa karşı manevî vazîfelerimi tamamı ile yapmış olduğum için vicdanen müsterihim."

ABD tatmin olmamıştı. Tam tersine Rüstem Bey'in bu cevabı özür bekleyen Başkan Wilson ile Hariciye'yi çok öfkeliendirmişti. ABD yetkilileri, sefirin özür dilemesinde diretiyor ve iki ülke arasındaki münasebetlerin devamında bu "özür"ün lüzumlu olduğunu öne sürüyordu.

"Ekselans, eğer siz burada kalmanızın memleketiniz için hâlâ faydalı olacağını zannediyorsanız ve bu devletin tecavüz addettiği beyanatınızdan dolayı pişmanlığınızı ifade etmeye razı iseniz, başkan ifadelerinize göz yummaya mütemayıldır."

Washington kararlıydı ama Rüstem Bey de kararlı olacaktı:

"Başkan Wilson'a bu meselede, görüşünü kabul edemeyeceğimi bildirmenizi rica ediyorum. Neticede, hükümetimden benim mezunîyetimin bağışlanmasını istemek zarurî olmuştur. İstanbul'a 15 gün içinde döneceğim."

Sait Halim Paşa'ya çektiği 9 Ekim 1914 tarihli telgrafında, 25 Ekim'de İstanbul'da olacağını bildirmişti. Bildirdiği başka önemli bir nokta daha olacaktı:

"Şayet bu tarihe kadar benden bir haber alınamazsa akîbetimi araştırın."

Bu telgraftan elçimizin ABD'de rahat olmadığını ve baskı altında bulunduğunu anlıyoruz. Alfred Rüstem Bey Amerika'yı terk edip, yurda döndükten sonra Osmanlı Hariciye Nazırlığı'na olup biteni anlatacak ve ABD'nin Avrupa politikasını gözler önüne serecekti.

Amerika'ya kafa tutan ve Osmanlı'ya toz kondurmayan Rüstem Bey yurda döndükten sonra çeşitli vazîfeler almıştı. Yurdun işgali sırasında bağımsızlık için Anadolu'ya geçenler arasına katılan

Rüstem Bey, Sivas Kongresi'ne katılanlar arasında da yer almıştı. İttifak devletleri ile yapılan müzakerelerde daima danışılan kişi olmuş, 1919'da Sivas'ta kolordu kumandanları ile yapılan toplantıda Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında yer almıştı. Kararlarda Mustafa Kemal ve Rauf Bey gibi onun da imzası vardır. Fransızlarla yapılan müzakerelerde bir karış toprak verilmeyeceğinin deklare edildiği sırada, onun şahsî bir görüşü de hem şaşırtıcı hem de dikkat çekici olmuştur:

“Suriye'yi derhal tahliye edin.”

İdama Mahkûm Edilen Mebus

Rüstem Bey 17 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'ya gelmişti. İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'a milletvekili olarak iştirak etmiş, işgal kuvvetlerinin bu meclisi basıp dağıtmasından sonra, Ankara'da toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'ne mebus olarak dahil olmuştu.

Rüstem Bey'in ilk icraatı Temsil Kurulu'nun millî harekete zararlı akımlara karşı konferanslar verecek propaganda kuruluna girmek oldu. Burada Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Bey ile çalıştı. Temsil Kurulu'nda Çorum'dan aday gösterildi (13 Ekim 1919). Kurul merkezinin Eskişehir-Seyitgazi'ye taşınması konusunda yapılan 18 Kasım 1919 tarihli toplantıda görüşü sorulan mebuslar arasındaydı. Sivas'ta yapılan toplantıda birçok gizli karar da alınmıştı. Fransızlara karşı askerî tedbirlerin alınması gibi askerî kararların altında Alfred Rüstem'in de imzası vardı (29 Kasım 1919).

İstanbul hükümetinin idama mahkûm ettiği Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar ve Kara Vasıf Beylerin yanında Rüstem Bey de vardı. Osmanlı'ya ve Türklüğe ve bağımsızlığa böylesine bağlı bu haysiyetli ve namuslu vatansever, milletvekili olduğunda 58 yaşında idi. “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25'inci Yıldönümü Anısı” adını taşıyan TBMM Birinci Dönem Albümü'nde dördüncü sayfada yer alır. Aynı sayfada Ömer Mümtaz, Şakir Şemsettin, Ali Vefa gibi milletvekilleri de vardır.

İstifa ettiğinde tarih 8 Eylül 1920'dir. Ne kenarda herhangi bir tasarrufu, ne de geçinmek için tek kuruşu vardır. Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal Rüstem Bey'in yaptığı fedakârlıkların farkındadır. Mebusluktan istifa ederek Avrupa'da köşesine çekilen Alfred

Rüstem Bey'e o zamanın parası ile 150 lira maaş bağlatır. Rüstem Bey'in bu özel maaşı ölünceye kadar sürecektir (1935).

Devletin ekonomik çalışmalarına da katılan ve 73 yaşında vefat eden Rüstem Bey'in istifasında asıl sebebin "askerî" olduğunu iddia edenler vardır. Dönemin hükümete yakın çevreleri Rüstem Bey'in savaşın bitirilmesine karşı çıktığını ve Kurtuluş Savaşı'nın Ankara'dan Musul ve Kerkük'e kadar devam etmesi fikrinde ısrar ettiğini iddia ederler.

Bunlar tartışılır ama tartışılmayacak olan Rüstem Bey'in her bakımdan vatanseverliğidir.

Rüstem Bey için Millî Mücadele'nin sonu yoktu ve her şey bir başlangıçtı. Bu düşünceleri zaman zaman Ankara tarafından olumlu karşılanmadı. Bir an önce barışa gidilmesi ve sınırların çizilmesi Rüstem Bey ile çeşitli uyuşmazlıkları gündeme getirecekti. Rüstem Bey'e göre daha sınırların çizilmesi için epey mücadele edilmesi gerekiyordu. Bunun bir örneğini 14 Eylül 1922 tarihinde Atatürk'e gönderdiği mektubunda görmek mümkündür. Rüstem Bey İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a karşı bir hareketten kaçınılmasını ihtar edilen notaların blöf olduğunu, İngiltere'nin artık savaşacak durumda olmadığını ve Fransa'nın da İngiltere ile ortak hareket edemeyeceğini bildirmiş ve en doğru hareketin cüretli davranarak askerî harekâta devam etmek olduğunu ifade etmişti.

EN YÜREKLİ İHTİLALCI EN KORKUSUZ AJAN: HASAN VASFİ

Kim bilir belki de ihanet ve hüsrana müebbetti.

Fişekliğini takıp, eylemlere, delifişek bir delikanlı olarak katılmıştı. Hayatı dikkate değerdi ama nazarıdikkatten kaçan bazı hususlar onu daha çok serüvenci bir kimlikle karşımıza çıkarıyordu.

Aslında kimliğini hiç taşımamış ve karanlıktaki adam olmuştu.

Onun kimliğini aydınlatacak ipuçları bizi, darağacında sallanan ipe doğru götürür. Ya da bir şafak vakti idam mangası önünde ölmü bekleyen odur. Yahut da karanlıklardan sıkılmış sahibi bilinmez bir kurşundur onu bekleyen. Bir yerden değil çok yerden hükmü verilip, ama infazı bir türlü gerçekleştirilememiştir. Yakalandığında suçlamalar ardı ardına gelecek, kodeslerde çürüyecektir. Üstelik kimliği tam ortaya çıkmamış karanlıktaki adam olarak...

Yaptıkları ile iftihara geçmemiş, hem bu ülkenin hem de diğer ülkelerin siciline geçmiştir. Sicili temiz adamı, aynı “temiz”liğe sahip olmayanların görmezden gelişine akıl erdirmek zordur. Balkanlar’da pusuya düşmemek için bir ömür vermiş adamın “kurt kapanı”ndaki dayanılmaz acısını duyan birkaç kişi vardır.

Hangi acıları çektiğini tam olarak bilemeyiz. Ama tümüyle acısını her zaman duyduğunu biliyoruz. Kalpten ölmüştür ama asıl hastalığı, çektiği bunca acının meydana getirdiği yaralı bir yürektir.

Burhan Felek üstü örtülü ihaneti ve Hasan Amca’nın bu yön-deki dramını şöyle anlatıyor:¹²⁹

“Hasan bir kolejli hanımla evlenip, Haydarpaşa’da Yeldeğirmeni semtinde bir ev açmıştı. Millî ordunun İstanbul’a girmesi üzerine buradan ayrılırken bu hanımla evli idi. Kaçarken veda etmiş olması muhakkaktır; ama ondan sonra ne yazdı, ne yazıştı. Bunlardan bana hiç bahsetmedi. Yalnız Kapıkule’den Türkiye’ye

girebilmesi için imza etmesi gereken kâğıtta eşî olan hanımını o zamanın kanunlarına göre boşamış veya onunla hiçbir evlilik hak ve münasebetleri kalmamış olduğu yazılı idi. Yani Türkiye'ye girmesi için kanunî pasaport ve vize muameleleri tamam olan Hasan'dan bir de hususi hayatına ait, açıkçası karısını bıraktığına dair imza isteniyordu.

Hasan bu kâğıdı gördükten sonra 'imza etmesem' diye sormuş. Polisler nezaketle içeri giremeyeceğini anlatmışlar. Ve Hasan hiçbir şey demeden kapısına kadar geldiği yurdundan ters yüz dönüp tekrar uzun bir gurbet yolculuğuna çıkmıştır. Bu aile faciasında kimin haklı, kimin haksız olduğunu kestiremem. Bu sır Hasan'la birlikte toprağa gömülmüştür. Yalnız benim gayrimuntazam istihbaratıma göre Hasan'ın kaçmasından bir müddet sonra karısı belki de Hasan'dan hiçbir haber alamamış, belki de gönderdiği mektuplar önlenmiş, bir başka erkeği tanımıştır. Belki onunla evlenmiştir. Bu erkek zamanın hükümet çevresinde nüfuzlu ve kulağı deliktir. Hasan'ın geri dönmesine mani olamamışsa, kapıda boş bir kâğıdı imza ettirmeyi denemiştir. Bu denemede hükümetin yüksek kademeleri malumat sahibi midir? Yoksa sadece hudut polisi mi bu işi yapmıştır? Karısının haberi var mıdır? Bunlar artık aydınlatılamayacak hususlardır. Ve tek hadise Hasan'ın bu kâğıdı imza etmemek için tekrar gurbete katlanmasıdır. Hasan kendine reva görülen bu muameleyi hiçbir zaman affetmemiştir."

İşte sözünü ettiğimiz "kalbî" yara budur.

Hayatının birinci safhası tek başına kendi verdiği kararlarla yaşanmıştır. İkinci safhası ise hem kendi hem de ülkesinin kararları ile oluşmuştur.

Portresi çizilse intikam hırsı ile yanmayan ve kana susamış biri değildi. "İhtilalci" sayılsa da bazılarına mesela sadece gün görmüş değil, devirler görüp yazmış Burhan Felek'e göre "Türk ihtilalcilerinin en yürekli, en ateşlisi, en gururlusu" dur. Geçimsiz, kısa boylu, omuzları düşük, kalın sesli, kabadayı edalı, ama sevimli, esprili ve neşelidir. "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" diyenlerden biridir.

Kardeşi Eşref'in bir ayağı takmaydı ve bu eksikliğini cüreti ve korkusuzluğu ile tamamlardı. Annesi için de aynı tanımı yapmak mümkündü. Hasan Amca'nın arandığı dönemlerde, değil bilgi vermek, gelenlere posta koyup, geldiklerine pişman ederlerdi.

Karadağ'dan Gelen Çerkez

Karadağ sınırında doğmuştu (1884). Babası Kafkasya'dan göç eden Recep Ağa Çerkez bir aileden geliyordu. Önyüzbaşı rütbesine kadar yükselen babası masada oturan değil, siperde yatan bir askerdir. Osmanlı'nın çeşitli savaşlarında yer almış ve oğlunun da kendisi gibi bir asker olmasını arzu etmişti.

Hasan Amca yani Hasan Vasfi askerliğe ilk adımı Kuleli Askeri Lisesi'nde atmış ve orayı bitirdikten sonra Harbiye'ye girmişti. Askeri okullarda usule göre isimlere öğrencinin hangi semtten olduğu sona eklenirdi. Hasan Amca Kıztaşı semtinden olduğu için Hasan Vasfi Kıztaşı olarak biliniyordu.

Aklı uzun ama ayağı kısaydı. 1 santim yüzünden Askerî Tıbbiye'ye gönderilecekti. Üçüncü sınıfında, başka bir sınıfa atlayacaktı. Politik atmosfer onu son derece etkiliyordu. Heyecan ateşini İttihat ve Terakki'de arayacaktı. Muhafızların arasına katılmış ve "Halaskârlar" arasında yer almıştı. "Taklib-i Hükümet" olarak bilinen suikasta katıldığı için yakalanmış ve müebbet kalebentliğe mahkûm edilmişti. "Taklib-i Hükümet" denilen komploda yer almaktan, yani Mahmut Şevket Paşa'nın katlinde bulunmaktan suçlanıyordu. Taklib-i Hükümet hareketi, hükümeti değiştirme masasına geliyordu. Hareketin içinde olanlarla birlikte Divan-ı Harp'e verilmiş ve müebbet kalebentliğe mahkûm edilmişti.

İdamdan kurtulmasına hareket sırasında Mehterhane'de mevkuf bulunması yol açmıştı. Mevkuf olarak zindandan zindana dolaştı ve Birinci Dünya Savaşı'nda meşruten tahliye edilenler arasında o da yer aldı. Bodrum hapishanesinden serbest bırakıldı. Tanındığı Cemal Paşa'nın maiyetine girmiş, Harbiye Nezaret'i'nde memurluğa başlamıştı. Suriye'de paşanın güvenini daha bir kazanınca "Ermeni Muhacirin Müfettiş"liğine yükselmişti. Görevini doğru yaptığı ve zor durumdaki Ermenilere yardım ettiği için, Ermeniler onu unutmamış ve cenazesine en yüksek düzeydeki cemaat reisi ile katılmışlardı.

Savaş bitiminde yine İstanbul'daydı ve İttihat karşıtlığı sürüyordu. Mütareke döneminde İstanbul Polis Müdüriyeti'nde üst görevler aldı. Fakat her an harcanacağından ve ittihatçı kurşununa hedef olacağı kuşkusundan kurtulamamıştı.

Yunanistan'a gittiğini söyleyelim ve bu konuyu biraz deşelim.

İttihatçıların intikamından kaçtığı anlaşılır bir gerekçe olabilir. Ama Yunanistan'da Çerkez Ethem çevresinde ne aramaktadır?

150'liklerden değildi.

Öyleyse niye oradaydı?

Daha sonra Genelkurmay istihbaratına girdiğini öğreneceğimiz Hasan Amca 150'liklerden olmamasına karşın Yunanistan'da Çerkez'in etrafında bulunuşu ve bu grupla tartışıp kavgaya girişi, akla ajanlık görevine burada başladığı ihtimalini getiriyor.

Eğer öyleyse, Hasan Vasfi'nin Çerkez Ethem grubu ile Selanik ve Atina'daki beraberliği ve sürtüşmesi, onun Ankara hükümetinin istihbarat görevlisi olarak bulunması ile ilgilidir. Çerkez grubu ile giriştiği mücadele çoğu zaman çatışmaya dönüşmüş ve bu mücadele sonrasında Yunan makamları, Hasan Amca'yı tutuklamıştır. Yunanlıların olayı bir hesaplaşmanın ötesinde tanımlayıp, onu "Mustafa Kemal'in casusu" suçlaması ile yargılaması da dikkat çekicidir. Hasan Amca'nın hapse mahkûm edilmesini onun atak, yerinde duramayan serüvenci tarafı ile değerlendirmekle mi yetinelim yoksa sonraki aşamalara bakıp, orada oluşunun bir "görev" gereği olduğunu mu düşünelim?

İkincisi akla daha yatkındır ve akıl karıştıran bu olayın perdesini Burhan Felek aralamaktadır. Felek'in verdiği bilgi parçalarını birleştirirsek bu kaniya varabiliyoruz.

İstanbul'un işgal günlerinde evinde sakladığı ve Anadolu'ya geçişini sağladığı kişi Ali Bey (Kel Ali) öyle basit bir isim değildir. Ankara'daki gücü bilinir ve İstiklâl Mahkemeleri görevi ile tanınır. Hasan Bey'in gizli servise intikalinde ve Ankara hükümeti adına Çerkez Ethem meselesindeki Yunanistan çalışmasında elbette bu tanışıklık önemlidir. Hatta Atina'ya gitmeden önce Ali Bey'i evinde saklaması da onun Mustafa Kemal'in gizli servisinden olduğunun bir işaretidir. Şimdi bu işaretlerin ışığında çok önemli şahidi dinleyelim:¹³⁰

"Ve ben Hasan'ı o zaman bizim askerî istihbarat servisleriyle münasebetini bildiğim eski spor arkadaşım eskrim hocası Fuat Balkan Bey ile tanıştırdım. Hasan'dan ve Fuat Bey'den aldığım bilgiye göre Hasan Bulgaristan'da Türk ordusu istihbarat ajanı oldu. Bunu bir ben, bir Fuat Bey, bir Hasan, bir de Hasan'ın bağlı olduğu Bulgaristan bürosu şefi biliyordu."

Mesele şimdi aydınlığa çıkıyor. Burhan Felek Fuat Bey'i daha çok sporcu yanı ile tanıyor ama askerî istihbaratla ilişkisini de biliyor.

Fuat Balkan Biliyor

Kim Fuat Balkan?

Millî Mücadele öncesi Balkanlardaki en önemli gerillacı. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkin görev almıştı. Millî Mücadele'de üniformasını çıkarmış ve sadece Atatürk ve Fevzi Çakmak'ın direktifi ile sivil hareket ederek Balkanlar'daki gerilla hareketini örgütlemişti. Dönüşünde yine onların bilgisi ile üniformalarını giyip rütbesine kavuşmuştu.¹³¹

Hasan Amca, Atina'da hapisten çıkıp istihbarat diliyle açığa çıktıktan sonra bir süre daha Yunanistan'da yaşamış, 1920 yılının sonlarında Bulgaristan'a geçiş yapmıştır.

Bulgaristan'daki görünen işi Türkçe öğretmenliğidir ve yerleşik düzeni Varna'da kuruludur.

Klasik askerî hareketleri takip ediyor, gelen malzemeler ve tesisler hakkında bilgi-belge derliyordu.

"Hasan bu işte birkaç sene kaldı. Hasan'ın bu işte iki yardımcısı vardı. Birisi Bulgaristanlı bir Türk, ötekisi anası İtalyan olan bir çocuk. Hasan Varna'da hem hocalık ediyor, hem ajanlığa ait malumat veriyordu. Ama Varna'da oturmakla lüzumlu askerî malumat toplanmazdı. Onun için Hasan Bulgaristan içinde ara sıra seyahate çıkmaya başladı. Bu hareketler Bulgar polisinin zaten üstünde olan dikkatini daha da çekti. Ve günün birinde Hasan bu seyahatlerinde ve umumiyetle hareketlerinde takip edilmekte olduğunu fark etti. Demek ki keşfedilmişti. Onun için ilk önce yardımcısı Türk'ü Türkiye'ye kaçırdı. Sonra da kendisi sessizce Türkiye'ye kaçtı. Burada hiçbir siyasî harekete ve fikre iştirak etmezdi. 27 Mayıs'tan sonra Bâbüâlî'de yazmaya başladı. Onlara da içerlediği olurdu. Her gayrimemnun ve talihsiz politikacının meyline kayarak, bütün milliyetçiliğine rağmen son teselliye ve başarısızlık özürlerini müphem bir solculuğun teranelerinde bulmaya çalıştı. Gururun ve zaman zaman nükseden geçimsizliğinin sonunda kimseye hâlini açmadan kimsesiz Haydarpaşa Hastanesi'nde birkaç genç doktorun şefkatli fakat semeresiz ihtimamlarına rağmen aslan yürekli Çerkez Hasan kalp kifayetsizliğinden öldü ve cenazesini gazeteci arkadaşları kaldırdı."¹³²

131 Fuat Balkan.

132 a.g.e.

Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildiğinde orada yaşlı arkadaşları ve gazeteciler vardı. Devletine hizmet eden aciz bir insanın ölümünde devleti temsil eden bir tek kişi yoktu.

Tabutunda Türk bayrağı da yoktu.

Doğmayan Hürriyet

Çıplak doğmuş, çıplak yaşamıştı.

Öldüğünde şerefinden başka bir şeyi de olmayacaktı.

Nizamiye Kapısı ve *Doğmayan Hürriyet* adlı kitaplarında istihbarat görevlerinin dışındaki yaşadıklarını anlatan Hasan Bey'in geride gazete tefrikaları ile bu kitaplar kalmıştı. Bir tek resmi bile yoktu.

Bulgaristan'dan dönüşünde tek dostu olarak bildiği Şeyhülmu-harrir, Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek'in yakın müza-heretini görmüş ve onun desteği ile son yıllarını Gazeteciler Cemi-yeti'nin lokalinde geçirmişti.

Doktor Müfit Ekdal, Hasan Amca'ya son günlerinde yardım elini uzatan ve ona şifa vermek için çabalayan isimlerden biri olmuştu.¹³³

"Burhan Felek telefon ederek bizim çocuklardan biri sizin hastanede, ilgilenir misiniz dedi. Cildiye servisinde yatmaktaydı. Kısa boylu, kır saçlı, cin gibi masmavi gözleri vardı. Enfarktüs de geçirmiş olduğundan dahiliye servisine yatırdık. Bir süre kaldı. Hasta hekim ilişkisinin dışında dost, arkadaş olmuştuk. Çoğu kez akşamları birlikte evime gider, sabah hastaneye dönerdik. Hastaneden çıktıktan sonra kendisini göremedim. Bir yıl sonra tekrar beni aradı. Kalp yetmezliği vardı. Bir gün fenalaşmış, asistanlara doktora haber vermeyin, rahatsız etmeyeyim demiş. Koşarak hastaneye gittim. Bana size zahmet etmişler, benimki bir kayıp değil, taksit taksit ölmek istemiyorum, rahat öleceğim. Arkalığı başımın altından alın dedi. Arkalığı aldık. Hanım kızıma (eşime) hürmetler dedi. Sağ elini yastıkla başının arkasına koydu ve öldü. Hayatımda böyle mert bir ölüm görmedim. Hasan Amca kimseye metelik vermeyen, mert ve gururlu bir insandı. Hep geçmişten bahsederdi. Hafızası o kadar yerindeydi ki, geçmişi tüm detayları ile anlatırdı. Suriye Cephesi, Cemal Paşa, Viktorya Otel, Falih Rıfkı, Prens Sabahattin... Son günlerinde 31 Mart Vakası'nı okuyordu."

“BULGAR” SADIK AMA HEP TÜRKİYE’YE SADIK

Şumnu’nun Arasta mahallesinde dünyaya gelmişti. Dedesi aslen Hristiyan Arnavutlarından olup İnce Kaptan lakabı ile anılır. Balkan dağlarında eşkıyalık etmiş ve Bulgaristan’a göç ederek yerleşmişti. Dimitri adını verdiği oğlu Draşkofların kızı Katina ile evlenmiş ve Bulgar Sadık bu evlilikten dünyaya gelmişti.

Liseden sonra Harp Akademisi’ne giriyordu. Sonrasında Durmuş ya da Duran anlamına gelen Stoyan adı ile Edirne’ye gelecek, Kesence çiftliğinde korucu iken Makedon ihtilalcilerinden Koçif’i yakalaması onun Osmanlı topraklarındaki ilk eylemi olacaktı.

Bulgarların Makedonya’da kuvvetlenmelerinin Yunanlıların işine gelmediği bu dönemde başta Andrea olmak üzere bütün Yunan çetecileri Makedonya’da toplanmış ve Osmanlılar çapraz ateşe tutulmuştu. İşte çeteler arasındaki bu çatışma zamanla büyüyecek ve Bulgar Sadık da hatırı sayılır bir komitacı olacaktı (1901). Serez ovasında yakalanmış ve Yüzbaşı Ahmet tarafından Demirhisar Kışlası’na hapsedilmişti. Manasız bulduğu ömrü ihtimal ki o hücrenin soğukluğunda sıcaklık ve mana kazanmıştı. Darağacına çok yakın olduğunu düşündüğü an omzunda bir el hissetmişti. Yüzbaşı Ahmet’ti konuşan:

“Bak Stoyan... Şimdiye kadar doğru veya yanlış işler yaptın. Eğer silahını bizim için kuşanırsan, elimden geleni yaparım.”

Bunun üzerine sevinçle yüzbaşının boynuna sarılacaktı. Sonrasında Serez Hükümet Konağı’nda Kaymakam Arif, Mutasarrıf Reşit Bey ile 9. Fırka Kumandanı İbrahim Paşa, sarayın af kararını açıklayacak ve sırtını sıvazlayıp Stoyan’ı kutlayacaklardı.

Daha sonra Ethem Paşa tarafından evlat olarak kabul edilmiş ve Müslüman olmuştu. Artık Stoyan değildi ve İstanbul’a Mehmet Sadık olarak gidiyordu. Tekrar Balkanlar’a gönderilmişti. Bildiği

dağlarda, bildiği çetecileri avlayacaktı. Nevrekop ve Demirhisar'da silah depolarını, Uhri'li Koslev dahil olmak üzere Menlik'te iki düzine çeteciye bombayla havaya uçurmuştu. Çenesinden yaralanmış ve Selanik'e gönderilmişti. Askeri hastanede sekiz ay yatmak zorunda kalmıştı Komitacılar onu öldürmek için ant içmiş ve bu yüzden Rumeli'de kalması imkânsız olmuştu.

Sofya'da tutuklandığında dosyası kabarık ve içinden çıkılması imkânsız bir hâldeydi. İstasyonu havaya uçurmak, kralı öldürmek başta olmak üzere on sekiz suçtan yargılanacaktı. Sofya Askeri Cezaevi'nde iki ay işkence görmüştü. Bulgar Harbiye Nezareti'ndeki adamımız Albay Dimitri Popof'un yardımı ile kaçacak ve yeni vazifeler alacaktı.

1914 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne çağırılmıştı. Daha sonra Talat Paşa tarafından davet edilmiş, Rusya'daki cephane fabrikalarının havaya uçurulması istenmişti. Bu sabotaj vazifesinde Petersburg'da Giritli Mustafa, Hüseyin Çavuş ile Batman ve Morice adlı subaylarla gitmişti. Oktina Silah Fabrikası'nın havaya uçurulmasında en büyük pay Bulgar Sadık'ın olmuştu. Döndüğünde Üsküdar Taharri Dairesi başmemuru yapılmıştı. Ama asıl işi Marmara'ya sızacak İngiliz gemilerini ve onların getireceği ajanları takip etmekte.

Millî Kuvvetler

Bulgar Sadık ardından Kuva-yı Milliye'ye katılıyor, Ömerli yolundan Adapazarı'na ulaşır Kuva-yı Milliyecilerle birleşerek 47 kişiden oluşan bir çete kuruyordu. Mudurnu'yu işgalcilerden kurtarmış, Yozgat ve Adapazarı'nda çarpışmıştı. Savaşta savaşa koşuyordu. İkinci İnönü Savaşı sırasında durdu. Ayakları donmuştu. İsmet İnönü'nün Sadık Baba dediği bu Kuva-yı Milliye müfrezeye kumandanı savaş bitiminde tekrar istediği Üsküdar başkomiserliğine atanıyordu. Ancak vazifesini fazla sürdüremedi. Kangren olmuştu. Acilen hastaneye kaldırdılar.

Bulgar Sadık'ın çilesi sürmeye devam etmektedir. Boğaz'da sahile gevşek olarak bağlanmış halatı görememiş ve üstünden geçeceği sırada halatın tekrar gerilmesi ile kendini denizde bulmuştu. Bu defaki tedavisi aylarca sürecekti ve fiilî hayattan çekilmek zorunda kalacaktı. *Bulgar Sadık* adını taşıyan kitabında bu bitmek

tükenmek bilmeyen hayat ve vatan mücadelesine şu final satırlarıyla nokta koyacaktı:¹³⁴

“Nihayet muamelem bitmiş, ben de emekliler arasına girmiştım. Tedavilerim ardından sancılarım dinmişti. Artık ev içinde gezinebiliyordum. Hayatının en uzun kısmını dağlarda ve bayırlarda didinerek ve dövüşerek geçirmiş bir adamın üzerinde bu tembel ve işsiz geçen günlerin ne tesirler bırakacağını siz tasavvur ve takdir buyurunuz. İşsiz oturamayacağımı nihayet anlamış, birkaç yere de başvurmuştım. Hepsi de iyi karşılanan bu müracaatlarımdan tütün inhisarı istihbaratında bulunan İlyas Bey’in yanında çalışmaya koyulmuştım. Oradan ayrıldıktan sonra Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Paşa’nın çiftliğinde dirilmiştim. Bu çiftliğe müdür tayin edilmiştim. Ancak ayaklarımın acısı yeniden başlamış ve yatağa düşmüştüm. Bir gün acıdan bayılmışım. Hekimler donuk ayaklarımın kangren olduğunu söylediler ve müdahale edilmesine karar verdiler. Haseki Hastanesi’nde operatör Kara Kemal Bey ve arkadaşları tarafından ameliyat edildim. Gözlerimi açtuğmda ne acım kalmıştı, ne de sızım. Büyük sargılar içinde bağlı olan ayaklarımdan yarıdan ziyadesinin eksildiğini o anda hissetmiştim. Hastaneden çıkarken doktorum yıllarca silah kullanmaktan nasırlanan elime gülümseyerek bir baston sıkıştırdı ve: ‘Hayatta koştüğün, boğuştuğun yeter artık. Bundan sonra buna dayanarak düşmekten kurtulursun.’ dedi ve beni selametledi. Şimdi bu kadar yıllık heyecanlı maceralardan sonra feleğin elime verdiği biricik bastonumla tıpkı ip üstünde oynayan cambazlar gibi iki tarafa yalpalayarak muvazene tesisine çalışıyor ve hazırlandığım ebediyet yolunda düşüp sürünmemeye uğraşıyorum.”

134 *Bulgar Sadık*, Anlatan: M. Sadık Poğda, Yazan: M. R. Yalkın, Orhan Akkaya Matbaası.

DEMİRCİ MEHMET EFE “BAŞ”LI “BAŞ”INA İSYAN

Şan ve şöhrat yollarında bando mızıkacı kortejle değil, bıçak üstünde silah ile yürür onlar. Koruştüğunuzda, yumuşak kalpli, karıncayı bile incitmekten çekinen, sessiz ve sakın insanlar olarak tanımlayabilirsiniz onları. Oysa bir dolu ilmiği boynuna kolye gibi takmışlardır.

Çekildikleri köşelerinde, sözcüklerine övgüden çok “tevazu”yu eklemeye çalışan ve sadece “vazifemi yaptım” deyip, koca bir ma-ziyi geçiştiriveren onların sevapları ve günahları üzerinde konuşa-biliriz. Ama cüretkârlıkları üzerinde asla...

Cesareti namlunun ucunda görüp, günbeğün dehşetle kol kola gezmişler, bazen asılmışlar, bazen asılmışlardır. Neyi doğru, neyi yanlış yaptıklarını en iyi bilen kendileridir. Bu yüzden başka hatı-ratlarda adları hep geçecektir. Bu anlatımlar ne yazık ki, anlatan-ların inanç ve bilgisine göre değişir.

Demirci Mehmet Efe geçmişin o karanlık günlerine ismi en çok düşen aydınlıktır. Bu yüzden Millî Mücadele’nin her safhasında karşımıza çıkacaktır. Düzenli ordunun en mümtaz ve bilinen isim-leri arasında atışması, kapışması ya da boğuşması ile “çok yıldızlı nadir bir milis”tir. Mücadele anlayışı, kimi zaman düzenli ordu ba-kışı ile çelişecek ve bu yüzden tavrı Ankara’ya sürekli bildirilecektir.

Demirci Mehmet Efe’nin çok tartışılan savaş yöntemi tarihe barışık olarak bakanlara ters gelebilir/gelmiştir. Ama savaş her za-man “gaddar arena”dır ve hele bu savaş bağımsızlık için veriliyor-sa bunun sertliği ya da yumuşaklığı söz konusu değildir.

İnfazı kendi emir ve kumandasından aldığı yetki ile yapmıştır. Denizli’ye kurduğu ölüm sehpalalarına 60 kişiyi çıkarmıştır. Anlayı-şına göre kendisi ve arkadaşları düşmana “silah çatmış”, onlar ise düşmanla iş birliği yaparak “milleti satmış”tır.

Asmak, yıkmak ve de yakmak...

İlk bakışta Demirci Mehmet Efe'nin fotoğrafı budur.

Bizim işimiz başka fotoğraflar bulmak olduğuna göre şimdi "karanlık oda"ya girelim.

Tüfeği Öfke ile Doldurmak

Eğer Pirlibey'in zalim ve gaddar beyi, Süleyman Usta'nın demirci dükkânında korku ve dehşeti "körükleme" seydi belki de Demirci Mehmet Efe hep "Çırak Mehmet" olarak kalacaktı.

Demirci Mehmet "Efe"lenmeden önce hem ustası, hem de babası Süleyman Efendi'nin yanında, öğrendiği sadece örse çekikç vurmak değildir. Havada uçan kuşun ve "geyik yüreği taşıyıp da aslan kesilen" cümle sütü bozuk korkağın belalısı olmuştur.

Pirlibey'in tek hakimini gaddarlık kefesine koysanız, Bolu Beyi'nden daha ağır basar. Bütün yöreyi baskı ve zulmü ile inleten bu "imanı gevreyesice" zebaninin, Demircilere de bulaşması uzun sürmez. Ama genç Demirci askerden döndüğünde o eski Mehmet değildir. Haksızlıklara uğradıkça adaletin peşinde koşar ve giderek dudaklarından çok, silahını konuşturmaya başlar. Mehmet "İnce Mehmet" tir artık.

Asker ocağından, baba ocağına gelen Mehmet ağzıyla kuş tutsa yine beye yaranamaz. Tam anlamıyla "deli" kanlı olup, dağa çıktığında da tüfeğini öfke ile doldurup, kamasını intikam ile bilemeye başlamıştır. Adresi dağlardır. Uçsuz bucaksız ovalar ile yetimlerin, gariplerin yüreğidir.

Bir gece mezarlık sınırında derebeyini kendi deyişi ile "müdafaa vaziyetinde" haklayacak ve zeybekliğinin kabzasına ilk önemli çentiği atacaktır. Önce tek başınadır. Zeybeklikte çift rakam uğursuz sayıldığından yedi kişi olurlar. Ardından dokuz, on bir ve on yedi kişi ile "Dağlar bizimdir." diyeceklerdir.

Efenin Ege dağlarında zeybekliğin şanına gölge düşüren bir vukuatı yoktur. "Tefrik" etmeden soygun yapmak, kadına ilişmek gibi mertliğe değil de, namertliğe dönük şaki davranışı içinde olmaz. Demirci'nin tartışılan yanı Millî Mücadele sırasında sehpa kurup, kandil gibi adam asmasıdır. Çerkez Ethem ile bir olmuş mudur? Önemlisi Fahrettin Altay tarafından adının "dağlardan getirilen eş-kiya" diye zikredilmesi doğru mu, haksızlık mı, yoksa ayıp mıdır?

İsyan Bayrağını Çekmek

Demirci Mehmet Efe düzensiz birliklerin ordu içine alınmasına karşı çıkıp isyan bayrağını çekmiştir. Ama öylesine hizmetleri vardır ki, tekrar dönüşü ve bu fedakârlıklarından dolayı ölüm cezasına çarptırılmayacaktır. Kimilerine göre “baş kaldıran bir dağlı”, kimilerine göre de “Millî Mücadele’nin ahvaline uygun bir yiğit”tir.

Efkârıumumîye ise Karacasulu Demirci Mehmet Efe’yi namlı bir “dağlar delisi” olarak telakki eder. Yörük Ali, Gökçen Efe, Söke’li Ali Efe, Postlu Mestan Efe, Danişmendli İsmail Efe, Köpekçi Nuri Efe, Ahmet Efe ve Dokuzun Hasan Hüseyin Efe gibi Kurtuluş Savaşı için kurşun atmışlardır.

Tabii ki hepsi bu kadar değil, millî cepheye katılanların listesi... Nice “kızan” vardır ki adı sanı bile bilinmez.

Onlar ki, elin gâvuruna eğilmemiş, vücudunu bu kuşak için yüksünmeden siper etmiştir. Üç kuruş asker maaşı için tek ayaklarını koltuk değneğinden sarkıtıp, sürüyerek gittikleri devlet bankasında, “sıranı bekle” emrini çok duymuşlardır onlar. Sıra beklemeyen ölüme koşmuşların, bu emri duyması ne demektir bilirmisiniz? Yüz kere ölmek...

Efenin hikâyesi Müdafaa-i Milliye Heyetleri’nin kurulması ile başlar.

Halkın ve Müdafaa-i Milliyecilerin davetini kabul ederek beraberindeki kızanlarıyla birlikte cepheye koşmuş ve yukarıda saydığımız efelerle Mustafa Kemal saflarında yer almıştır. Atatürk’e yazdığı şifreli mektubunda şöyle diyecek kadar inanmıştır.¹³⁵

“Yüce kişiliğinize olan öteden beri bağlılığım şimdiye kadar ben-denizi Karahisar’a karşı susmaya zorlamıştı. Allah’ın yardımı ile ölmek ve sizin vatanı kurtarmak konusundaki bütün engelleri yıkmak gücünüze dayanarak, bütün zorlukların çözüleceğine umutlu olduğum cihetle başınızı ağrıtmak zorunda kalmıştım.

Bundan dolayı bağışlamanızı diler, bu cephe ile ilgili her türlü emirlerinizi düşünmeden yaptıracağıma inanmanızı arz ve bence çok değerli olan yardımlarınızın sürdürülmesini rica eylerim.”

Ege'de Efelenen Efeler

Mücadelenin başlangıcında Ege çevresinin manzara-ı umumîyesi pek iç açıcı değildir. İzmir ve Manisa'nın işgalinden sonra Ethem Bey komutasındaki müfrezeler Salihli civarında bir cephe tutmuştur. İzmir-Aydın şimendifer hattı Yunanlıların elinde olup, Selçuk'a kadar uzanan demiryolunun iki tarafı işgal altındadır. Yunanlıların bu hattı Kuşadası'na kadar uzanmaktadır. İtalyan asker postalları ise Söke ve Kuşadası havalisini çğnemektedir.

Aydın ve havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanlığı'nın başında Demirci Mehmet Efe olup, 57'nci Fırka komutanı Miralay Şefik Bey zayıf kuvvetiyle ona destek vermektedir. Yörük Ali'nin karar-gâhı ise Çine'dedir ve araları hafif değil, tam limonidir.

"Denizli vakası"nın başlangıcında, Aydınlı Rumların Yunan kuvvetlerine gönüllü yazılması yatar. 5 Temmuz 1920'de Denizli Hevet-i Milliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi telgraf makinesi-nin başına geçerek şöyle diyecekti:

"Efe oğlum... Denizli'de Rumlar mühim bir ekseriyet teşkil etti. Yunanlılarla birlikte bunlar facia işlemişlerdir. Şu hâlde Denizli'de kalan İslamlar ve cephe tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa Rum erkeklerinin Denizli'den kaldırılarak dahile sevkini İslam ahali adına rica ederim."

Demirci Mehmet Efe ise Nazilli çevresindeki Rumları Denizli ve Isparta'ya naklettirmişti. Yunanlıların bölge içine kadar ilerlemesinden ve Rumların çoğalmasından tedirgin olan Denizlililer, bunun önlenmesi için efeye müracaat etmişlerdi. Şehir halkının bir bölümü İstanbul hükümetinin etkisi altında olduğundan, bu istek başka boyutlar da kazanacak ve ifadesi hayli sert 9 imzalı telgraf ortalığı karıştıracaktı.

İmzalayanlar arasında mutasarrıf vekili kadı efendi ile Askerlik Reisi Albay Tevfik de bulunuyor, Demirci Mehmet Efe ise öfkelenedikçe öfkeleniyordu. Efe nakil işini sağlamakla Sökeliyi görevli kılmıştı. Ancak Sökeli Ali Efendi kumandasındaki müfreze ile eşraf arasında süregelen çekişmede silahların patlaması olayı daha da alevlendirecekti.

Millî Mücadele Hatıralarım adlı eserinde emekli Orgeneral Fahrettin Altay bu efelerden, "Bazı uygunsuz hâlleri görünen zeybekler," diye bahseder ve Sökeli ile arkadaşlarının anlaşma sağlanıp,

silahlarını teslim ettikten sonra öldürüldüğünü yazar. Vakanın bir başka şahidi Sındırgılı Süreyya da aynı görüştedir. Vukuat sırasında kaçabilenler kapağı Goncalı'ya atacak ve durumu Demirci Mehmet Efe'ye anlatacaktı. Demirci şaşkın ve kızgındı. En sevdiği can yoldaşı efesi ile kızanlarının böylesine tuzağa düşürülüp öldürülmesine bir anlam veremiyordu. Millî Mücadele efradına nasıl kurşun sıkılırdı?

Denizli'nin Alev Adamı

Demirci Mehmet Efe ile adamları yanlarına Albay Tevfik Bey'i de alacak ve Denizli'ye yürüyecekti. İntikam ve kin yemini eden efeyi durdurmanın mümkünü yoktu. Hükümet Konağı ve istasyonun işgal eden Demirci birkaç sivil öldürmekle ilk gözdağını vermişti. Bu sırada Ali Efe'nin cenazesi de istasyona getirilmişti. Efe ve kızanları ağlıyordu.

Albay Tevfik Bey ortalığı yatıştırmaya gayret ediyor ve bîgünah insanların öldürülmesinin hiçbir manası yoktur diyordu. Bu konuşmayı duvar kenarına yaslanan ve ölmek üzere olan bir zeybeğin müdahalesi kesecekti. Zeybek olay sırasında vurulmuş ve ölme terk edilmişti. İnleyerek diyordu ki:

"Kumandan isteseydi, Ali Efe ve kızanları öldürülmezdi. Beni ve yaralıları ölüme terk ettiler."

Sessizliği bir kurşun vınlaması dağıttı. Albay Tevfik Bey dizleri üzerine çöküp yere kapaklanmıştı. Gökyüzüne anlamsız gözlerle bakıyordu. Ölmüştü...

Ama efeler öylesine öfkeliydiler ki, üzerine hücum edip onu parça parça edeceklerdi. İstiklal Savaşı'nın önde gelen kumandanlarından Orgeneral Fahrettin Altay'a göre miralay vuran Demirci Mehmet Efe'dir:

"Demirci Efe, Tevfik Bey'e ateş ediyor, zeybekler de üstüne üşüşerek onu linç ve şehit ediyorlar. Efe emrettiği kimseleri getirip oracıkta boynunu vurduruyor. Bilhassa kendisine çekilen telgrafta imzaları bulunanları aratıyor. Bu arada zavallı mutasarrıf vekili kadı efendi de şahadet şerbetini içiyor."

60'tan fazla kişinin öldürüldüğü ve asıldığı bu "Denizli Vakası"nın katliam mı yoksa ulusal bir mücadelenin gereği mi olduğu konusunda

herkes fikir yürütebilir. Ama sorumluluğu üstlenecek tek kişi Demirci Mehmet Efe'dir. Ve üstlenmiştir. "Evet yaptım" demiştir.

Millî Mücadele'ye Fahrettin Altay Paşa dahil olmak üzere çok kimseden önce katılmış, Bolu ve Düzce isyanlarının bastırılmasında rol oynamış ve Millet Meclisi'nin 11.6.1336 tarihli takdirlerine mazhar olmuştu.

Çerkez Ethem ile görüşmelerini onunla iş birliği yapıyor biçiminde geliştirmek, Konya kumandanlığını reddetmesini isyan olarak görmek ya da Altay Paşa gibi "imzasını umum kumandanı sıfatı ile atıyor" diye onu pervasız ilan etmek "ihamet" e gerekçe olamaz.

İhanet ve hain kelimelerini yazılı ve şifahî olarak en çok kullanan bir toplum olduğumuz malumunuzdur.

Ama asıl malum olmamız, ne kadar "yurt" sever olduğumuzdur.

Bunu en çok, "yurttaşlık bilgisi" dersini okullardan kaldıran zihniyete sormak gerekiyor.

Malumunuz, bunu Demirci Mehmet Efe sorardı.

Mehmet Efe'den Sayfalar

30 Temmuz 1919: Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Mustafa Kemal Atatürk ve Rauf Bey'in tutuklanması için 15. Kolordu'nun yardımıda bulunmasını Kâzım Karabekir'den rica etti. Nazım Paşa'nın tutuklanmasını istediği kişiler arasında Demirci Mehmet Efe de vardı.

2 Ağustos 1919: Denizli'de bazı doktorların asker kaçaklarına rüşvetle rapor verdiğini duyan Demirci Mehmet Efe, Denizli Millî Kurulu'na bir mektup gönderdi: "Rüşvet kapısı kapandı, haber alırsam hepsini asarım." dedi. Mehmet Efe, 2 ay önce Millî Mücadele'ye katılıp, 1310-14 doğumluların askere alınması emrini çıkarmıştı.

4 Eylül 1919: Demirci Mehmet Efe, "Umum Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı" unvanını aldı. Harbiye Nezareti'ne Nazillî'den çektiği telgrafta, düşmana saldıracağını, emrindekilere 10 bin kaput ve 10 bin beylik gönderilmesini istedi.

3 Aralık 1919: Demirci Mehmet Efe'nin, bir İngiliz albayına İzmir'de tek bir Yunan kalmayınca kadar savaşıacaklarını söylemesi üzerine, İngilizlere karşı daha ılımlı bir dil kullanmasının tavsiye edilmesi üzerine Atatürk'e bu olayı aktararak şu satırları yazdı:

"Karşımıza kim çıkarsa çıksın, vatani kurtarmak için bundan gayri sözümüz olmaz, bundan sonra olmayacaktır. Arz ederim."

3 Mart 1920: Demirci Mehmet Efe, Meclis Başkanlığı'na çektiği telgrafta, Yunan saldırısı karşısında hükümetin niçin Kuva-yı Milliye'nin elini kolunu bağladığını sordu.

10 Mart 1920: Demirci Mehmet Efe, Atatürk'ten 3.000 silah ve yeteri kadar cephane istedi. Atatürk ise telgrafa verdiği cevapta silah ve cephanenin yeteri kadar karşılanacağını ifade etti.

11 Mayıs 1920: Bolu ve Düzce isyanlarının bastırılmasında efelerini göndererek etkin görev yaptı. Mustafa Kemal bir telgrafla teşekkür etti.

17 Mayıs 1920: 300 kişiden meydana gelen Anzavur kuvvetlerinin Geyve istasyon mevkiine yaptığı saldırıda, boğazı savunan asker sayısı 30'du. Dayı Mesut ve Mehmet Efe'nin kuvvetlerinin yelişmesi ile Anzavur püskürtüldü.

4 Temmuz 1920: Hükümete Yardım Komitesi adı altında örgütlenen bazı teslimiyetçiler, kendilerine sert tedbirler uygulayan Sökeli Ali Efe ve kızanları öldürdüler. Bu toplu cinayet karşısında Demirci Mehmet Efe öldürülenlerin intikamını çok sert biçimde aldı. Askerlik şubesi başkanı öldürüldü. 60'tan fazla kişi tutuklandı.

9 Temmuz 1920: Denizli'de Demirci Mehmet Efe'nin tutuklandığı 60 kişi çeşitli biçimlerde katledildi. Şehir yağmalandı. Denizli'de efe yeniden düzen kurdu, halkın bir bölümü şehri terk etti.

15 Temmuz 1920: Demirci Mehmet Efe 9 kişi haricinde Denizli'de af ilan etti. Efe, Sökeli Ali Efe ve kızanlarının öldürülmesi üzerine mukabelede bulunmak üzere 8 Temmuz'da Denizli'ye girmişti.

16 Temmuz 1920: Af ilanının ardından Söke Hâkimi Mehmet Süreyya Bey, Tavas'a gidip halkla konuştu ve efenin bildirisini okudu. Denizli halkı şehre dönmeye başladı.

19 Temmuz 1920: 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Denizli olayında Demirci Mehmet Efe'ye göz yumduğu suçlamalarına cevap vermek üzere Ankara'ya gitti.

23 Temmuz 1920: Mustafa Kemal Atatürk, Demirci Mehmet Efe'ye çektiği telgrafta, Ankara'ya gelen 57. Tümen Komutanı Şefik Bey'den aldığı bilgilerle Demirci'nin vatana hizmetlerini öğrendiğini bildirerek, buna eskisi gibi ve tam bir güvenle devam etmesini istedi.

29 Temmuz 1920: Demirci Mehmet Efe kuvvetleri Ortakçı güneyindeki Yunan ordugâhlarına başarılı ateş baskınları yaptı.

16 Ekim 1920: Refet Bey kuvvetleri Bozkır'ı kurtardılar. İsyanclar Hadim ve Aladağ yönüne kaçtı. Bozkır kaymakamı, askerlik şubesi başkanı ve jandarma komutanının cesetleri bahçede bulundu. Demirci Mehmet Efe kuvvetleri de Karaağaç'a girdi.

25 Ekim 1920: Demirci Mehmet Efe kuvvetleri Eğridir, Şarkikaraağaç ve Beyşehir'de duruma hakim oldu. İsyancları kaçırdıktan sonra Akseki'ye vardılar.

21 Kasım 1920: Demirci Mehmet Efe kasaba ve köyleri isyanclardan temizleyip Isparta'ya döndü. Ardından Konya isyanını kesin olarak bastırdı.

10 Aralık 1920: Güney Cephesi Komutanı Albay Refet Bey, Mustafa Kemal Atatürk'e çektiği telgrafta: "Bugün Demirci Mehmet Efe'den aldığım telgrafta, Ethem ile taraftarlarının sizinle benim bir dakika yaşadığımızı istemediklerini yazıyor. Bunlara karşı emrime hazır olduğunu bildiriyor." dedi. Önce Demirci Mehmet Efe'nin ortadan kaldırılmasını önerdi ve Atatürk'ün görüşünü sordu. Mustafa Kemal'in olumlu cevabı üzerine Refet Bey Demirci Mehmet Efe'nin kuvvetlerini dağıtmak üzere güneye harekete geçti.

16 Aralık 1920: Albay Refet Bey'in emrindeki kuvvetler, Demirci Mehmet Efe'nin karargâhının bulunduğu Keçiözü'nün Iğdecik köyüne girdiler. Demirci Mehmet Efe, köyden ayrıldı. Kuvvetleri

dağıtıldı. Demirci Mehmet Efe'nin, Çerkez Ethem ile birleşerek Ankara'ya karşı ayaklanacağı ihtimali üzerine başlayan harekât 2 gün sürdü. Efenin kuvvetlerinden 700 kişi Refet Bey kuvvetleri tarafından teslim alındı.

30 Aralık 1920: Kuvvetleri dağıtılan Demirci Mehmet Efe, şahsına bir zarar verilmeyeceği garantisi alarak hükümet kuvvetlerine teslim oldu. Efeye, 50 kişilik maiyeti ile birlikte Karacasu'nun Duacılar köyünde oturmasına izin verildi. Ölümü olan 1959 yılına kadar bu köyde yaşadı.

İHTİLAL GÖZLÜ KADIN

HALİDE EDİP

Siyah çarşafı rüzgârda kapkara matem bayrağı gibi sallanıyordu. Yoksulların en zengin, güçsüzlerin en güçlü, tutsakların en özgür ve nihayet korkakların da en korkak olabildiği gün.

200 bin çift ayak belki de 7.8 şiddetinde “hürriyet” için oynatmıştı yerinden İstanbul’u. İsyanın depremi, bırakır mı taş taş üstüne. 1919’un cehennem sıcaklığında Sultanahmet’ten Yeditepe’ye, oradan da yedi düvele taşan sel neydi? Kızılırmak mıydı kabına sığmayan? Yoksa kendine isyan eden asi mi?

Ben oradaydım.

Balkan’ı görmüş, ağaç kabuğu ile açlık bastırmış ama yine de şükretmiş, postalı delik, kaputu yamalı bir nefer...

Ben oradaydım.

Önce topraklar bırakmış, sonra kol ve bacak. Ama yine de yüreği sıcak...

Ben oradaydım.

Meşrutiyet görmüş, Türk Ocağı’ndan getirilmiş hitabet kürsüsünde gördüğüm kadın benim kadınımdı. Yüzünde makyaj yoktu. Biraz kin, biraz öfke ve şiddetli nefret sürmüştü yüzüne. Kan kırmızı öpülesi bir ihtilaldı dudakları.

Öpmek için uzandığımda “Ya istiklal, ya ölüm”e 5 vardı.

Haziran sıcaklığında “Ateşten Gömlek” giymiş o kadından, daha erkek olabilir miydi erkekler?

Konuştuğunda Sultanahmet ve diğer camilerden ezan sesi yankılandığında Halide Edip gökyüzüne bakıp şöyle haykıracaktı:

“Allah burada”

Doğduğu 1884’ten, öldüğü 9 Ocak 1963 Perşembe saat 16.30’a kadar geçen zamanı genelde bir ömür olarak telakki edebiliriz. Bir biyografinin başlayıp bittiği nokta doğum ve ölüm tarihleridir.

Ama bir ömür başlayıp da bittiğinde bazen bir tarih veremezsiniz. Noktası olmayan bir biyografi işte.

1908'den itibaren yazılarıyla ikinci bir Halide dünyaya gelmiştir. *Vakit, Akşam, Tanin, Yeni Mecmua* ve *Şehbal* dergilerindeki yazılarına Halide Salih adını koyar. Özellikle *Tanin*'deki yazıları büyük tepki çekmiş ve 31 Martçıların göz hapsine aldığı bir yazar hâline gelmişti. Çevreye çok çabuk adapte olan gerçekten kişilikli bir yapıya sahipti.

Halide Edip, İstanbul işgal edildiğinde Sultanahmet'teki o muhteşem mitingde tüm İstanbul'u ayağa kaldıran kadındı. O "ihtilal gözlü kadın" Mustafa Kemal'in ardından Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya ilk gidenler arasında yer almıştı. Ve İstanbul Divan-ı Harbi'nin idama mahkûm ettiği yurtseverlerin arasında yer almıştı. Padişahın da tasdik ettiği idam fermanında ismi, Mustafa Kemal'in isminin hemen altında bulunuyordu.

O gün kendi kürsüdeydi ama gönlü Anadolu'daydı. Belki de ilk adımı bu haykırışı ile atmıştı.

Hareket o gün hiç umulmadık biçimde gelişmiş ve çok hızlı olarak kitlesel halk hareketine dönüşmüştü. Darülfünun (üniversite) öğrenci ve hocaları ile diğer temsilcilerin katıldığı toplantılarda başkaldırışın gerekçeleri ortaya konmuştu. 16 Mart 1920 Salı sabahı yapılan işgale boyun eğmeyecekler arasındaydı Halide Edip. Hükümet ise böyle bir harekete karşıydı ve eylemin her çeşidinden çekiniyordu. Tevkifler başlayacaktı. İngilizler Çürüksulu Mahmut Paşa ve mebuslardan Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Göz Tabibi Esat Paşa (Işık) ilk tevkif edilenler arasındaydı.

Başta Mustafa Kemal olmak üzere Kuva-yı Milliyecilere ölüm fermanı çıkarılmıştı. Haklarında giyaben idam hükmü verilen (11 Mayıs 1920) ilk altı kişiden biri de Halide Edip olacaktı.¹³⁶

Yani idama mahkûm edilen Cumhuriyet'in ilk kadın Kuva-yı Milliyecisiydi. İşgal kuvvetleri duvarlara yapıştırdıkları büyük afişlerde, yardım edeceklerin ölüm cezasına çarptırılacaklarını ilan ediyordu.

Üsküdar Jandarma Karakolu ve Özbekler Tekkesi'nin Anadolu'ya geçenlere büyük yardımları olmuştur. Halide Edip ve eşi Adnan

136 *Osmanlıyı ve Dünyayı Sarsan Kadın Casuslar*, Sema Ok, Bilge Karınca Yayınları, 2008.

Adıvar da Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi'nden¹³⁷ yola çıkarılmıştı.

Tevkif edileceğini haber alan Kemal Öngören ve arkadaşları Halide Edip ve eşi Adnan Bey'in evinden nasıl kaçırılıp Özbekler Tekkesi'ne getirildiğini *Perşembe Dergisi*'nde anlatır:¹³⁸

“Derhal çarşıya indim. Merkeplerle kömür satan köylülere şöylece bir göz gezdirdim. Bunlardan bir kadın ve bir erkekten ibaret iki kömürcünün atlara yüklü kömürlerini intihap ettim. Eve yaklaştığımda İngiliz ve İtalyan polislerini gördüm. Tevkif emri gelmediğinden evi tarassut ediyorlardı. Kapıyı çaldım ve içeri kömürleri taşıttım. Kömürçülerin dışarı çıkmasına meydan vererek tabancamı köylünün göğsüne dayayarak kıyafetlerini çıkarmasını söyledim. Bir süre sonra Halide Hanım ve eşi kömürçü kıyafetlerini giymişler ve yüzlerini, gözlerini kömür tozlarıyla belirsiz bir hâle getirmişlerdi. İkisini de dışarı çıkardım ve polislerin görebileceği şekilde avuçlarına para saydım. Bundan sonra onu ve arkadaşlarını Sultantepe'den başlayan ve Anadolu'ya ulaşan uzupuzun bir yol bekleyecekti.”

Sultantepe'de tedirgin geçen gecenin sabahında Anadolu'ya geçecek yeni isimlerle buluşmak ve yol hazırlıklarını tamamlamak için iki kez daha şehre inmişti. Bir tek görüşebildiği isim Aydın Mebusu Cami (Baykurt) Bey'di. Gece ablasında kalmış, ertesi gün yeniden tekkeye gitmişti. Ancak oraya vardığında bir gece evvel basıldığını (20 Mart 1920) Adnan Bey'in Yalnızselvi köyünde kendisini beklediğini öğrenecekti.

Halide Edip Adıvar, Bülbülderesi'ne iniyor, kendisini bekleyen bir jandarma ile birlikte eşinin yanına gidiyordu. Birlikte dağ yollarını takip ederek İzmit'e ulaşacaklar, oradan da Adapazarı'na geçeceklerdi. Vali Tahir Bey kendilerini karşılamış ve gidebilecekleri tehlikesiz yolu bizzat anlatmıştı. Bu arada Atatürk'ten bir telgraf gelecek ve trenle yollarına devam etmelerini isteyecekti. Eskişehir

137 Sultan I. Mahmut'un emri ile 1572 yılında kuruldu. Hicaz yolunda halifenin duasını almak için İstanbul'a gelen Türkistanlı hacılar içinde önemli bir konaklama yeriydi. Türkçe çalışmaların da yapıldığı ilk mekânlardan biri kabul edilir. 1847 yılında İstanbul'a gelerek Özbekler Tekkesi'ne şeyh olan Buharahı Süleyman Efendi *Lugat-i Çağatayî ve Türki-yi Osmani* isimli eserini Özbekler Tekkesi'nde yazmıştı. Tekkenin son ve dokuzuncu şeyhi “Şeyh Ata Efendi”dir. 1936 yılında vefat eden Ata Efendi önemli bir hukukçu ve Kuva-yı Milliyeci idi.

138 *Perşembe Dergisi*, Kemal Öngören, Sayı: 30-24, İlkteşrin, 1935.

ilk duraklarıydı. Altı saat kalmayı planladıkları şehirde iki dakika kalabilmişlerdi. Çünkü işgal orduları onların geleceğini öğrenmiş ve pusu hazırlıklarına girişmişti. Bu yüzden kimi zaman acilen, kimi zaman da bekleyerek yollarına devam edeceklerdi. Geldiklerinde Ankara 2 Nisan akşamını yaşıyordu.

Sonrasında artık karargâhtaydı. Büroda tercüme yapan ve “kalem” işlerine bakan Halide Edip Adıvar, günü geldiğinde namlularla da el sıkışacaktı

Halide Hanım ilk cephe günlerinde Mustafa Kemal'in yanı başındadır. Atatürk ve kurmayları arasında bir onbaşı... Üstelik kadın...

İdam hükmü yemiş bir hanımefendi...

O bizi yaşatanlardan biriydi.

FEVZİ ÇAKMAK: PADİŞAH İDAM HÜKMÜ, ANKARA MAREŞAL RÜTBESİ VERDİ

Haber sadece *Alemdar* gazetesinde yayımlanmadı. *Vakit*, *İkdam*, *İleri* ve diğer İstanbul gazeteleri bu çok önemli habere büyük yer vermişlerdi. Haber ismin ve apoletin büyüklüğüne eşitti.

Divan-ı Harp Fevzi Çakmak Paşa'yı idama mahkûm etmişti (14 Mayıs 1920). Bu hükmü 27 Mayıs 1920 tarihinde onaylayacaktı.

Fevzi Paşa öncesinde Anadolu'ya geçmiş ve Ankara hükümetinde Millî Savunma bakanlığına getirilmişti.

Ülke ne hâle gelmişti?

İstanbul koca paşayı idamla cezalandırıyor, Ankara kucak açtığı bu askere Millî Savunma'yı teslim ediyordu. Anlaşılmıştı ki, İstanbul ile Ankara'nın uzlaşması mümkün değildi, askerî ve sivil isimler çoğaldıkça Ankara bağımsızlığa doğru daha hızlı ve güçlü gidecekti.

74 yıllık ömrünün 54 yılını vatan ve millet hizmetinde geçirdi. Çanakkale, Kafkas ve Filistin cephelelerinde kolordu ve ordu komutanlıkları, İstiklal mücadelesinin icra vekilleri heyeti başkanlığı ve Millî Müdafaa vekilliği, Cumhuriyet ordusunun 22 yıl müddetle aralıksız Genelkurmay başkanlığı, mareşalin faziletle dolu hayatının ifadesidir. Çakmak İstanbul milletvekili ve Millet Partisi fahri başkanı iken Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu (12.1.1876-10.4.1950).

Ne kadar başarılı bir asker olduğu biliniyordu. Ama bilinmesi gereken bir tarafı da, en üst rütbeli subay olarak, orduyu politika-nın dışında tutması ve askerleri ile onca siyasî dargınlık ve çatışmanın içinde yer almamasıydı.

İstiklal Savaşı'na katılanların en kıdemlisi olmasına rağmen daima Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış, muarızların siyaset manevralarına eğilmemişti. Atatürk'ün vefatına kadar, millette hizmet gayesini şahsî menfaatlerinin üstünde görmüştü. İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmeyen en zirvedeki iki isimden biri olmuştu. Yani o ve İnönü. Son derece mütevazı, alicenap ve kadirbilir bir asker olarak yaşamıştı. Kendini, milletin dışında görmemişti.

Onu kuvvetli yapan omuzlarını süsleyen apoletler olmamıştı. Dindar ve muhafazakâr bir aileden geliyor ve en üst rütbeli asker olarak, aldığı İslam terbiyesini hiç terk etmiyordu. Din konusunda baskıcı ve zorlayıcı faaliyetlere katılmamış, tam tersine ordunun da milletin bir parçası olduğunu düşünerek hareket etmişti. Yazmış olduğu “askerin din kitabı” bu inancının bir eseri olmuştu.

Müftü Hacı Bekir Efendi, Bağdat ve Kahire’de uzun yıllar okumuş ve ilmin ışığını almıştı. Okuldaki derslerinin dışında Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, tasavvuf ilmi ile tanışmıştı. Harbiye’ye girdiğinde her bakımdan olgunlaşmıştı. 1989 yılında kurmay yüzbaşı olarak orduya katılacak ve İstanbul’un işgali üzerine Anadolu’ya geçerek bağımsızlık savaşına katılacaktı. Kozan’dan 1’nci dönem milletvekili seçilmiş, Genelkurmay başkanlığına ise 24 Aralık 1918 tarihinde getirilmişti. Fevzi Paşa 3 Şubat 1920’de Harbiye nazırıydı. Salih Paşa hükümetinin kurulması ile görevi değişmemiş, Yeniden Harbiye nazırlığına seçilmişti. Ancak 2 ay sonra Ankara’ya gitmek istediğini, İstanbul’da yapamadıklarını Anadolu’da yapmak arzusunda olduğunu ifade etmişti. Paşa, bu düşüncesinin uygun görüldüğü takdirde mutlu olacağını da belirtecekti. Atatürk verdiği cevapta Fevzi Paşa ile yanındakilerin mümkün olan çabuklukla Ankara’ya gelmesini istiyordu.

Fevzi Paşa Anadolu’ya Nasıl Geçti?

Ancak Fevzi Paşa’nın Harbiye nazırı iken Ankara’ya karşı olan durumu birtakım tartışmalara da neden olmuştu. İngilizlere karşı olan ılımlı tutumu ve Ankara’yı tanımaması kuşklara neden olmuş, Fevzi Paşa’nın Ankara’ya gelme isteği bu nedenle müspet karşılanmamıştı. Osmaneli’ne uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra vardığında Fuat Paşa ile bir araya gelmişti. Atatürk’ün düşüncelerini bilen Fuat Paşa, şu notun iletilmesini Saffet Arıkan’dan isteyecekti:

“Fevzi Paşa’nın daha 15 gün önce Harbiye nazırı iken, Ankara’yı tanımamak hususundaki aldığı durum, Anadolu’da duyulmuştu. Özellikle isyan bölgelerinden Fevzi Paşa’nın bu muhalif durumu, aleyhimize bir hayli istismar edilmiştir. Paşanın birdenbire kendiliğinden bize geçmiş olmasının, isyan bölgelerinde lehimize iyi bir durum yaratacağı şüphesizdir. Paşa’nın eski durumu bırakıp kendiliğinden bizim tarafa geçtiğinden bütün arkadaşlarımızla

beraber memnun kaldığımızı ve Ankara'da kendisini intizar buyurduğumuzu bildirirseniz hem muhit üzerinde iyi bir tesir bırakacak, hem de kendiliğinden Anadolu'ya geçen Fevzi Paşa, sizden beklediği iyi kabulü görmekle memnun olacaktır, Fuat Paşa kardeşinizin ricası bundan ibarettir, emrinizi bekliyoruz.”

Ancak Fuat Paşa'nın beklediği olumlu cevap Ankara'dan gelmiyordu:

“Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade ediniz.”

Fuat Paşa bu hiç beklemediği cevaba oldukça üzültüyor ve aynı gece telgrafhaneye giderek görüşünü makine başında tekrarlıyordu. Atatürk bu ikinci haberleşmeden sonra konuyu bir kez daha düşünecek ve Fevzi Paşa'nın beklediği telgraf da gelecekti:

“Anadolu'ya geçişinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'ya teşrifinizi intizar ediyoruz.”

Fevzi Paşa kendisini Ankara'ya götürecek olan trene binerken Fuat Paşa'ya sarılıyor ve şu sözleri söylüyordu:

“Eğer millet, irade ve mukadderatını eline almış ise, bu sizlerin himmet ve gayretiyle olmuştur.”

26 Nisan 1920 günü Ankara'daydı. Haberi Anadolu Ajansı şöyle yayımlamıştı:

“Fevzi Paşa hazretleri bugün Ankara'ya gelerek istasyonda Büyük Millet Meclisi reisi ile birçok üyeler ve memleketin ileri gelenleri tarafından karşılandı. Bir bölük asker saygı duruşunda idi. Fevzi Paşa, istasyondan doğruca Büyük Millet Meclisi'ne giderek müzakerelere katılmış ve İstanbul'un işgalinin gerçek safhaları hakkında tafsilatlı izahat vermiştir.”

Ancak Meclis'in tüm milletvekillerinin aynı görüşte olduğu söylenemezdi. Fevzi Paşa'nın Ankara'ya gelişini hoş karşılamayanlara cevabı kürsüden Atatürk verecekti:

“Bugünkü kabineden önceki hükümette Harbiye nazırı olan Fevzi Paşa Hazretleri namus, haysiyet ve şeref bakımından kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın kabul ettiği üzere şüphe ve tereddüt edilmeyecek üstün bir kişiliğe sahiptir. Bazı zayıf düşünceli insanlar, bu kadar muhteşem bir arkadaşın İngilizlere ılımlı davranılması gibi ifadeleri karşısında şüphe edebilirler. Biz ise tereddüde lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından zorla not ettirildiğine hükmettik. Bu görüşümüzde yanılmamıştık. Zira, bir vesile

ile gönderdiği başyaveri Salih Bey (Binbaşı) –rahmetli Orgeneral Salih Omurtak– buraya geldi ve 'Harbiye nazırı düşman süngüleri altındadır, emirleri zorla yazdırıp imza ettiriyorlar. O emre değer verilmemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi.' dedi. İşte efendiler, görülüyor ki, İstanbul öyle acınacak bir hâdedir."

Fevzi Paşa da Meclis kürsüsünden yaptığı ilk konuşmada konuya temas etmiştir:¹³⁹

"Efendiler, bendeniz İstanbul'dan daha önce çıkmak istiyordum. Ancak temasım önce İngiliz siyasetini anlamak hususunda matuf idi. Anladım, bunun hakkında artık hiç şüphem kalmamıştır."

Anlaşıyor ki, Fevzi Paşa bu konuşmayı daha önce Atatürk'e yapmış ve Mustafa Kemal düşüncelerinin doğruluğuna inandık-tan sonra Anadolu'ya geçişini onaylamıştır.

Atatürk daha sonra Fevzi Paşa'yı Savunma bakanlığına getirmek istediğini Kâzım Karabekir'e ifade ediyor, Millî Savunma bakanlığına getirildiğinde tarihler 3 Mayıs 1920'yi gösteriyordu.

Genelkurmay başkanlığı vazifesine 1921'de getirilmiş ve Sakarya zaferinin kazanılmasında en büyük rolü oynamıştı. Bu hizmetleri için 29 Eylül 1921'de orgeneral rütbesi almıştı. Mareşal olacak ve 1924 Ekimi sonuna kadar mebusluk ve Genelkurmay başkanlığı görevini sürdürecekti. Genelkurmay başkanlığı makamında, yaş haddi gerekçesiyle emekli edildiği 12 Ocak 1944 tarihine kadar kalacaktı.

Hizmet Devam Ediyor

Emekli edilişinde CHP'nin rolü olmuştu ve bu yüzden çoğulcu demokrasi hareketine katılacak ve DP'den müstakil aday olacaktı. İstanbul'dan en çok rey almış ve mebus seçilmişti. Kenan Öner, Enis Akaygen, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı'nın yeni muhalefet akımına katılmış ve Millet Partisi'nin fahri başkanı olmuştu. 22 Temmuz 1948'de yayımladığı beyanname-de "Muvaffak olmamız için Allah'ın yardımını diliyoruz," demişti.

İnsan Hakları Cemiyeti ve Fevzi Çakmak hadisesi çoğulcu demokrasiye geçişte yaşanan en önemli siyasî tartışmalardan biri olmuştu.

Cemiyet ve buna bağlı olarak Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davası Türkiye'deki komünist faaliyetlerin tek parti devrinin bitişi sırasında nasıl fırsatlardan istifade etmek istediğine de misal teşkil etmişti.

İnsan Hakları Cemiyeti ile Fevzi Çakmak arasındaki münasebet CHP tarafından başka bir zemine kaydırılmış, kamuoyu milliyetçilerle komünistlerin nasıl olup da bir araya gelebildiği sorusu ile baş başa bırakılmıştı. CHP hem bir yandan sol hareketlere destek çıkıyor hem de bir yandan milliyetçilerin onlarla iş birliği yaptığı ithamı ile Fevzi Çakmak nezdinde muhafazakâr cepheyi yıpratmayı düşünüyordu. CHP'ye karşı büyüyen muhalefetin önde gelen isimlerinden biri olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın, bu teşkilatla görüşmesi, CHP'nin bunu siyasî bir malzeme yapmasına yol açmıştı. Mareşal siyasete atılmaya karar verdiğinde CHP'nin tekliflerini reddetmiş ve Millî Şef sistemine karşı olduğunu her zaman dile getirmişti. Bu sebeple DP listesinden müstakil olarak seçime girecek ve İstanbul'da 194.833 oy alarak kazananların en başında gelecekti. Türkiye'de o güne kadar, hiç kimsenin bu kadar yüksek oy aldığı görülmemişti. CHP seçimi kazanmış ama başta Fevzi Çakmak olmak üzere muhalefetin Meclis'e girmesine "şaiBELİ seçim"e rağmen mani olamamıştı. Mareşalin insan hakları konusundaki duyarlı hareketinin siyasî malzeme yapılması beraberinde CHP'nin sol çevrelerle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştu.

Tarafların suçlamaları, kurucular arasında bulunan Avukat Kenan Öner'in sert açıklamaları ile doruğa ulaşacak ve konu mahkemeye uzanacaktı. Hiçbir zaman komünizmi benimsemeyen mareşalin "komünist teşkilat içinde yer aldığı" iddiaları bu davada çürütülmüştü. Asıl önemli olan, Kenan Öner'in komünistlerin CHP ve devlete sızdığı başta Hasan Ali Yücel olmak üzere bazı siyasîlerin bu şahısları koruyup destek verdiği iddiasıydı.

İnsan Hakları Cemiyeti 16 Ekim 1946'da kurulmuştu. Kurucular arasında Fevzi Çakmak, eski Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, emekli general Sadık Aldoğan, Hasan Rıza Soyak, Cami Baykut, DP İstanbul İl Başkanı Avukat Kenan Öner ve gazeteci Zekeriye Sertel de vardı.

İnsan Hakları Cemiyeti, "Anayasa ile yurttaşlara verilmiş hak ve özgürlüklerin korunmasına çalışacak ve BM Antlaşması'na imza koymuş bir ülke olarak insan haklarının hayatın her alanına yayılmasını sağlayacak"tı.

Cemiyetin tüzüğünde din ve ırk ayrımına karşı çıkılacağı ve bütün yurttaşların üye olabileceği de belirtilmişti.

Fevzi Çakmak, İnsan Hakları Cemiyeti'ni komünistlerle kurduğu şeklindeki tenkitlere hedef olunca ilk açıklamasını şöyle yapmıştı:

“Bunun ispatı lazımdır. Bir adam komünist ise meydana çıkarılmalıdır.

Cemiyetin gayesi siyasî değil, insanîdir. Komünistler her yoldan faydalanmak istemiş olabilirler. Bu gibi isteklere ben peki diyecek adam mıyım?”

Çakmak “Cemiyet siyasî bir teşekkül değildir. Ne seçimlere katılır, ne de iktidar için mücadele yapar” diyor ve ekliyordu:

“Ben memlekette, insan haklarının korunması için kanunî ve meşru yollardan geniş bir mücadele açmak lüzumuna kaniim. Demokrasinin tam bir surette işlemediği yerlerde, insan haklarının varlığı mevzuubahis olamaz. Onun içindir ki, yukarıdan aşağıya doğru kurulmuş her nevi idare sistemine karşı muhalif bir cephe aldım. Aşırı solculukları ile malum kişilerin kanaatleri bir nevi kızıl faşistliktir. Bence, tek şef sistemine dayanan aşırı solculuk da insanlık ve kanun dışıdır ve bu sebeple bu gibilerin aramızda bulunmamaları lazımdır. Benim, aşırı solcularla, millî fikirler dışında kanaat sahipleriyle anlaşmama imkân yoktur. Cemiyet siyasî maksatlar dışında kurulmuştur. Siyasî hiçbir mülhaza gütmemediğim için, buna bir hayır cemiyetidir diye iltihak ettim. Hayır işine ideoloji karışırsa elbette böyle bir cemiyette yerim olmaz. Fikren milliyetçi olduğumu tekrara lüzum yoktur ve herkes bilir ki, ben solculuk temayüllerinin ezeli muhalifiyim.”

Yurt gezisine çıkan Fevzi Çakmak CHP'liler tarafından uydu-
lan iftiralar ve bilhassa komünistlere alet olmak gafletine düştüğü
yolundaki isnatlarına verdiği kesin cevaplar üzerine Dahiliye Veki-
li Şükrü Sökmensüer Anadolu Ajansı vasıtasıyla mukabelede bu-
lunmuştu:

“Meclis'teki ifadem de serahaten gösteriyor ki, kapalı bir şekilde Komünist Partisi kuranlar, mareşalden tutun da işçi ve köylülere kadar memleketin bütün unsurlarını kullanmayı esas tutmuşlardır. Yaptığım açıklamalar, kendilerinin komünistler tarafından bir tahrik vasıtası olarak kullanılmak istendiği noktasında sayın mareşali uyandırmış bulunmalı idi.”

Fevzi Çakmak'ın cevabı aynı zamanda CHP'nin koz olarak kullandığı mektup hadisesine de açıklık getiriyordu:

"Ben doğrudan doğruya milletle konuşmayı, daima onunla temas etmeyi ve icap ettikçe fikirlerimi Meclis'te açıklamayı tercih ettim. Sertel benimle bir gazeteci sıfatı ile tanışmış ve görüşmüşümdür. Cami Baykut da sınıf arkadaşımdır. İşte bu zatlar münderecatını layıkıyla hatırlayamadığım bir mektubu bana gönderirlerken Dr. Tevfik Rüştü Aras'a göstermişler ve ondan sonra bana iletmeyi münasip görmüşler. Mektup münderecatında, benim Meclis'ten çekilmem teklif olunmaktadır. Halbuki ben, işte meydana hâlâ Meclis'te bulunuyorum. Çekilmiş değilim. Şu hâlde, teklifi fiilen de reddetmiş olmuyor muyum? Buna rağmen Dahiliye vekili beni halk nazarında kolayca aldatılabilir gibi göstermek gayretindedir."

Meclis'in 29 Ocak 1947 toplantısında Şükrü Sökmensüer Fevzi Çakmak'a hitaben yazılmış ve Sertel'in evinde bulunmuş bir mektubun müsveddesini okuyunca hava elektriklenmişti. Mektup, *Tan Gazetesi* sahibi Zekeriya Sertel ile eski Aydın Mebusu Cami Baykut'un imzalarını taşıyor ve mareşalin meziyetlerini saydıktan sonra CHP'nin Meclis'teki tutumundan şikâyetle mareşale DP'lilerle birlikte toptan mebusluktan istifasını tavsiye ediyordu.

Dahiliye Vekili Şükrü Sökmensüer, Meclis'in 29 Ocak 1947 tarihindeki toplantısında, *Tan Gazetesi* sahiplerinden Zekeriya Sertel'in evinde Fevzi Çakmak'a yazılan bir mektubun müsveddesini okumuştı. Bu mektupta Fevzi Çakmak'ın milletvekilliğinden istifası ve mücadelesine halk arasında devam etmesi tavsiye ediliyordu.

Çakmak oldukça sinirlenecek ve şu cevabı verecekti:

"... Bana Meclis'ten çekilmemi teklif ediyorlardı. Çekilmiş miyim? Teklifin tarafımdan kabul edilmediğini Dahiliye vekili de pekâlâ biliyor ve görüyor da, neden bu noktaya temas etmiyor? İktidar, memleketimizdeki demokrasi gelişimini bir komünist tahriki şeklinde göstermeyi menfaatine uygun buluyor. Bu katiyen doğru değildir. Yer yer dolaşmalarında, temaslarında dertlerini, şikâyetlerini dinleyerek hak verdiğim vatandaşlara komünistler demeye kimin dili varabilir?"

Giresun Milletvekili Ahmet Ulus'un verdiği soru önergesi de aynı gün tartışmaya açılmıştı. Bu öneri de ülkedeki sol faaliyetler ile ilgiliydi. Sökmensüer, konuşmasında Türk komünistlerin Bakü'de

bir toplantı yaptığını ve Türkiye Komünist Partisi'nin programının hazırlandığını belirtiyordu. Amaçlarını gerçekleştirmek için bazı kurumların kullanıldığını belirten Sökmensüer, Demokrat Parti'den de söz etmişti. Onlara göre, Celal Bayar ile Adnan Menderes solcularla ilişki içinde idi ve Tefvik Rüştü Aras ile Fevzi Çakmak da bu hareketlere destek veriyordu. Bakan, Ankara'da yayımlanan *Yurt ve Dünya* ve İstanbul'daki *Tan Gazetesi*'ni komünizme destek veren yayınlar olarak açıklamıştı.

Konuşmada adı geçen Mareşal Fevzi Çakmak tüm suçlamaları reddetmişti. Bir açıklama yapan mareşal, eski bir Millî Eğitim bakanının komünistleri koruduğunu ve bu konuda hükümeti uyardığını belirtiyordu.

Mareşal isim vermemişti ama ilk tepki Hasan Ali Yücel'den geliyordu. Bakanın kim olduğunun açıklanmasını istemiş, cevabı *Yeni Sabah Gazetesi*'nde bir yazı yazan ve bakanlığın komünist yatağı hâline getirildiğini belirten DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner vermişti: "O bakan sizsiniz."

Yücel-Öner Davası

Eski Adalet Bakanlığı müsteşar vekili hukukçu Kenan Öner, siyasetin sert isimlerinden biri olarak tanınıyordu. Siyasete DP saflarında atılmış, İstanbul il başkanlığı vazifesinde bulunmuştu. Parti içi tartışmalar sebebiyle Millet Partisi kurucuları arasında yer almıştı.

Öner'in komünistleri korumakla itham ettiği Hasan Ali Yücel 17 Şubat'ta Ankara Cumhuriyet Savcılığı'na bir dilekçe veriyor ve Kenan Öner aleyhine dava açıyordu. Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'ndeki dava 17 Nisan 1947'de başlamıştı.

Yücel'in koruduğu öne sürülen isimler arasında, Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel, Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Niyazi Berkes, Sabahattin Ali, Doç. Dr. Abdülbaki Gölpınarlı, Doç. Dr. Behice Boran, Hasan Ali Ediz, Hakkı Tonguç ve Ferit Anlar vardı.

Kenan Öner bu arada, Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal, Adnan Ötügen ve Osman Yüksel'i de bu iddiasına şahit olarak göstermişti.

2,5 yıl kamuoyunu meşgul eden dava 18 Nisan 1949'da Kenan Öner'in vefatı üzerine, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu'nca karara bağlanmıştı (5 Ekim 1949): "Kenan Öner'in vefatı ile hakkındaki

kamu davasının kaldırılmasına, *Yeni Sabah Gazetesi* sahibi ve yazı işleri müdürü Cemaleddin Saraçoğlu'nun 4 ay 20 gün hapsine, cezanın ertelenmesine, kararın *Yeni Sabah*'ta yayımlanmasına" karar verildi.

Dönemin Siyasî Manzarası

Yaşanan sıkıntılar ülkenin "tek parti"si içinde de sıkıntılara sebep olmuş ve tartışmalar, bazı isimleri partiden kopma noktasına getirmişti.

DP'nin kurulmasına sebep olan hadise "Dörtlü Taktir" olarak bilinen önerenin verilmesiydi. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fırat Köprülü ve Refik Koraltan'ın taktiri, demokratikleşme yolunda bazı istekleri dile getiriyordu. Ancak Dörtlü Taktir reddedilmiş (Haziran 1945), Celal Bayar ve arkadaşları da CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kurmuşlardı (7 Ocak 1946).

1946 Genel Seçimleri, Cumhuriyet tarihine çok partinin katılımı ile yapılan ilk genel seçim olarak geçecekti. CHP'nin seçimleri öne alması demokrasiye olan inancından değil, Demokrat Parti'ye hazırlanmak fırsatı vermemekten kaynaklanmıştı. Demokrat Parti bu sebeple, Türkiye'nin bütününde teşkilatlanmak fırsatını bulamayacak ve 16 ilde seçime katılabilecekti. Parti büyük çoğunluğu illerde olmak üzere 66 mebus çıkarabilmişti. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu tarihe kadar CHP'den başka iktidar görmeyen Türkiye, sadece Demokrat Parti ile değil, seçim zorbalığıyla da tanışacaktı.

1946, vatandaşın istediği partiye oy vermek hakkını kullanmadığı bir tarih olarak hatırlanacaktı. Kamuoyu, DP'ye oy vermeleri yönünde seçmenlere baskıların yapılmasına, sayım işlemlerine hile karıştırılmasına ve Demokrat Parti oylarının tutanaklara eksik geçirilmesine şahit olmuştu. Hatta seçim sandıklarının kaçırılması gibi demokrasiyi yaralayıcı misallerle karşılaşan Türkiye siyasal tarihindeki "en şaibeli seçim"i yaşamıştı. Demokrat Parti'nin her açıdan yaşanan baskı ve zorbalığa rağmen "geliyorum" demesi CHP'yi gelecek açısından telaşa sevk etmişti.

İktidar ile muhalefeti temsil eden DP arasındaki münasebetler, yıllar yılı bir daha düzelmemek noktasına gelmişti. İki partiyi kopma noktasına getiren gelişmelere, İsmet İnönü'nün siyasî manevra olarak telakki edilen "11 Temmuz Beyannamesi" de engel olmayacaktı. Siyasî tesañüt ve barış beyannamede kalmıştı.

Millet Partisi Kuruluyor

Siyasî çalkantı ve gelişmeler Demokrat Parti'de de yaşanıyordu. Görüş ayrılıkları daha çok CHP'ye karşı takip edilecek politikadan kaynaklanıyordu. Bu fikir ayrılıkları ihraç ve ayrılmalara sebep olacaktı. CHP, DP'nin bölünmesinden memnundu. Ayrılanlar, 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuşlardı. Fahri başkan Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Kurucular arasında Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğan yer alıyor ve başkanlığına Hikmet Bayur getiriliyordu.

1948 ara seçimlerine katılmamış, 1950 genel seçimlerde ise Meclis'e giren tek isim Osman Bölükbaşı olmuştu. Millet Partisi, 27 Ocak 1954 tarihinde Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından kapatıldı.

MAREŞAL ÇAKMAK: MANEVÎ DEĞERLERİN BAYRAKTARI

Tabut, Ankara gençlerinin getirdiği Kâbe örtüsü ve Türk bayrağı ile bezenmişti.

Tarihlerden 13 Nisan 1950 idi. Yüzbinlerce kişi, 3 gün önce kaybettiği Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak, Cumhuriyet'in kuruluşuna en büyük desteği veren, büyük askeri ebedî yolculuğuna gözyaşları ile uğurluyordu.

Dükkânların kepenkleri ve bayraklar yarıya indirilmişti. Kalabalık Teşvikiye'den Harbiye istikametine doğru sel gibi akıyordu. Önde göğüslerine İstiklal madalyaları takmış silah arkadaşları ile harp malulleri yürüyordu. Taksim ve diğer semtlerden katılanlarla neredeyse yollara sığmayan kalabalık İstiklal Caddesi'ni geçmişti. İngiltere ve ABD konsoloslukları bayraklarını indirerek büyük askere son hürmetini ifade etmişti. Pakistan ve Afganistan gibi Müslüman ülkelerin temsilcileri de cenaze törenine katılmıştı.

Ama bazıları bu hürmetin ifadesinde inanılmaz bir gaflet örneği gösterecek ve tarihin bu büyük simasına hürmeti esirgeyeceklerdi. Nezaket ve hürmette yabancılar kadar olamamışlardı.

Devlet dairelerinin bir kısmında bayrak indirilmemesi, radyoda oyun havaları çalınması gibi davranışlar halkı çileden çıkarmıştı. Cenaze Beyazıt Camii'ne getirilmiş ve namazı kıldıktan sonra Vali Fahrettin Kerim Gökay, büyük bir dirayet göstererek törenin sona erdiğini bildirmişti. Böylece gergin güvenlik kuvvetleri ile matem içindeki halkın karşı karşıya gelmesini önlemişti.

Cenaze top arabasına konulmuştu. İstanbul, İstanbul olalı böylesine mahşerî bir kalabalık görmemişti. Cenaze Eyüp'e vardığında saatler 16:00'yı gösteriyordu. Tabut camiye alınmış ve Eyüp Sultan Türbesi'ne konulmuştu. Eller üzerinde yükselen tabut, tekbirlerle indirilmişti. Kabri, Gümüşsuyu adlı tepede Tophane-i Amire eski müftülerinden dedesi Hacı Bekir Efendi ile kızı Muazzez Hanım'ın kabirlerinin yanındaydı.

İslam Dini Hakkındaki Mektubu

Komünizme karşı mücadelesi ile tanınan Fevzi Çakmak'ın kızına yazdığı mektup, onun tasavvuf hakkındaki görüşlerini ortaya koyar.

“Pek sevgili kızım Muazzezciğim.

Sevimli mektubunu aldım, dikkatle okudum ve seninle hasbihale karar verdim. Küfür ile din arası, başlangıç ile yakıyn (ermek) arası bir nefes kadardır. Mademki ömrümüz bir nefesten ibarettir, bu aziz nefesimizi hoş tutmalıyız. Esasen İslam'da dünyadan vazgeçmek yoktur. İslam'da kul ile Allah arasına girmek memnudur. Herkes her yerde inancını ifade imkânına sahiptir. Tasavvuf tarif ile anlaşılır. Ancak düşünmek ile erişilir. 'İstirap ile ruhi varlık başlıyor' diyorsun. Çok doğrudur. Çünkü insan ıstırap ile çok düşünür ve her şeyi anlamaya başlar.”

“Ordunun bir de manevî cephesi vardır. Manevîyatı sağlam olmayan ordunun maddiyatı önem taşımaz.” diyen Fevzi Çakmak şüphesiz bu manevî değerlere sahip büyük bir askerdir...

Türkçe Kur'an

Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışmış ve bazı konularda onu etkilemişti. Paşa, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Fransız yazar Maurice Pirnot'a: “Siyasetimizi dine aykırı olmak şöyle dursun, din açımızdan eksik bile hissediyoruz” demiş ve ilave etmişti: “Türk milleti daha dindar olmalıdır. Yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da böyle inanıyorum.”

Cumhuriyet'in birinci yıldönümünde *Vakit Gazetesi*'ne verdiği demeçte ise “Türkiye'de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı.” demişti.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi konusunda ilmî heyetin toplanması sağlanmış başta Mehmet Akif, Elmalılı gibi dönemin fikir öncülerinin gayretleri görülmüştü. Mustafa Kemal Paşa bir Alman yazara verdiği mülakatta şunları söylemişti:

“Kur'an'ın tercüme edilmesini emrettim. Bu da ilk defa olarak Türkçeye tercüme ediliyor. Hazreti Muhammed'in hayatına ait bir kitabın tercüme edilmesi için de emir verdim.”¹⁴⁰

Asaf İlbay Ankara eski belediye reisi ve Atatürk'ün çocukluk arkadaşıydı. Kendisiyle yapılan bir röportajda aynı mahallede oturduğu, aynı okullarda okuduğu arkadaşının din telakkisini onun ağzından şöyle nakletmişti:

“Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve tefekküre muhalif değiliz. Biz sadece, din işlerini devlet işlerine karıştırmamaya çalışıyor, kasıtlı ve taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz.”¹⁴¹

Başlangıçtan itibaren son derece hareketli ve dikkati çeken bir hayat...

İstanbul hükümetinde nazırlığa getirilmiş, çeşitli baskılarla karşılaşmış bir paşanın sadece makamına değil, odasına el koyanların yanı sıra, Ankara'dan beraberlik eli uzatanlar...

İstanbul'da idam hükmü, Ankara'da huzur bulan bir isim. Üstelik hem asker, hem de sivil bir isim. Kurtuluş Savaşı'nın safhalarında emir komuta zincirinin ilk halkalarından... Cumhuriyet'in ilanında da ön saflarda.

Türkiye'nin siyasî hayatındaki çoğulcu demokrasiye geçiş döneminde bayraktarlardan biri. Tevazu ve onuru hep üstlerde tutmaya çalışan, bir başka insan...

Onu daha iyi tanımak ve yerini belli etmek için daha çok apolletsiz bir görüntü çizmeye çalıştık.

Mareşal olmanın zorluğunu biliyoruz. Çünkü Çakmak'tan sonra bir mareşal gelmedi.

Sivil hayata ve siyasete de böyle çok yönlü bir asker gelmedi.

CELAL BAYAR

ADI ile DEĞİL, YAŞI ile KURTULDU

Kimi nice savaşlar görmüş ve siperden sipere koşmuş askerdir.

Apoletliler kadar, apoletsizler de olacaktı. Ne kışla eğitimi görmüş, ne disiplin ne de emir komuta zinciri içinde yaşamışlardı. Dağlarda, uçsuz bucaksız ovalarda gezmiş, bir dönem öncesi haklı veya haksız feleğin sillesini yemiş, bu yüzden dağa çıkmışlardı. Onlar nizamla karşıydılar ama vatanın elden gittiğini gördüklerinde ve kendilerine vatan millet mefhumu iyi anlatıldığında “düz”e inecekler ve bu defa ülkeleri için silah kuşanacaklardı.

“Büyük zafer” olarak tarihe geçen 30 Ağustos’u bu millete armağan edenler arasında onlar da vardı. Bu uğurda savaşan ve Millî Mücadele’ye kan ve canlarını veren “milis”ler ve bu vatanseverleri “millî ordu”ya kazandıran şahsiyetler, şüphesiz “Büyük Zafer”in bir başka çehresini teşkil ettiler.

Celal Bayar, bu noktada en büyük gayreti sarf eden ve Ege bölgesindeki Yunan işgaline karşı efelerin kazanılması ile müdafaa ve saldırı hattının kurulmasını sağlayan en önemli isim olmuştur.

Millî Mücadele’nin “Galip Hoca”sı (1883-1986) İzmir’in işgal tehlikesi ortaya çıkınca, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’ne girmişti. Halkı uyandırmak ve direniş cephesini teşkilatlandırmak gayesi ile hem kimlik, hem de kıyık değiştiren Galip Hoca’nın yolu buradan da Meclis’e uzanacaktı. Düşmana karşı teşkilatlanma çalışmalarının başlangıcında, Ege çevresinde manzara-ı umumîye pek iç açıcı değildi. İzmir ve Manisa’nın işgalinden sonra Ethem Bey komutasındaki Kuva-yı Milliye müfrezeleri Salihli civarında cephe tutmuştu. İzmir-Aydın şimendifer hattı Yunanlıların elinde olup, Selçuk’a kadar uzanan demiryolunun iki tarafı da işgal altına alınmıştı ve hat Kuşadası’na kadar uzanmaktaydı.

Aydın ve havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanlığı’nın başında Demirci Mehmet Efe vardı ve 57’nci Fırka Kumandanı Miralay

Şefik Bey kuvvetleri ile ona destek vermekteydi. Yörük Ali Efe de karargâhını Çine'ye kurmuştu.

Yörük Ali Efe, Nazilli'ye Demirci Mehmet Efe'yi ziyarete gelmişti. Kızanları ile Demirci'nin karargâhından içeri girerken parmaklıklar arkasından kendisine seslenildiğini duyacak ve başını çevirdiğinde kendisini "efe, efe" diye çağırmanın bir paşa olduğunu hayretle görecekti. Diyordu ki paşa:

"Demirci Mehmet Efe beni sebepsiz yere hapsetti. Ben Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'yım. Senden rica ediyorum. Bunu ona anlatınız, beni serbest bırakın.¹⁴²

Yörük Ali, olayı Demirci Mehmet Efe'ye anlatıp neden onu hapsettiğini sorduğunda şu cevabı alacaktı:

"Bir şey yapmadı ama bizim Galip Hoca bu adamı tevkif et dedi. Biz de yaptık."

Kemal Paşa meselesinin ardındaki kişi Celal Bayar'dı. Millî Mücadele'nin Galip Hoca'sı Tire ve ardından Nazilli'ye gelmişti. Nazilli o sırada Demirci Mehmet Efe'nin bölgesiydi.

Galip Hoca

Çevresinden büyük hürmet gören ve "hoca" kabul edilen Bayar'a, Kemal Paşa meselesinde de danışılmıştı. Kemal Paşa, İstanbul hükümetinin Jandarma umum kumandanıydı. Ege'ye bir tetkik gezisine çıkmıştı. Kendisine inananlardan Kâzım Özalp'ın verdiği vesika ile daha rahat ve serbest dolaşan Kemal Paşa, Demirci Mehmet Efe'den de hüsnükabul görmüştü. Ancak Galip Hoca aynı görüşte değildi ve Kemal Paşa'nın bölgedeki liderlerle yaptığı temaslara tehlikeli bulmuştu. Efeyi ziyaretinde de aynı görüşü savunacak ve onun tevkifini isteyecekti. Diyordu ki:

"Efe emir ver, onu tevkif etsinler. Bu adamın elinde ne top var, ne de tüfek. Bütün isteği buradan sıynılıp İstanbul'a dönmek. Madem gidecek, o zaman kuvvetimizi görsün ve bunları İstanbul'da anlatsın."

Demirci Mehmet Efe, Galip Hoca'ya inanıyordu ve onu hem temkinli hem de alim bir kişi olarak kabul ederdi. Sonunda Kemal Paşa serbest bırakılmış ve Anadolu hareketinin kuvveti gösterilerek gayrimillîcilere gözdağı verilmişti.

Mehmet Efe ve Celal Bayar münasebetinde en önemli taraf Denizli çevresinde bir zamanlar isyankârlığı ile tanınan Demirci ve diğer efeler üzerinde bıraktığı itimat telkin eden tavrı olmuştur. Akhisar'dan sonra siyah kalpağı, avcı ceketi ve külot pantolonu ile Mahmut Celal Bey olan Bayar, Demirci Efe'nin kendisini öldüreceği söylentilerini dikkate almamıştı. Millî Mücadele'nin bitmesi ve her şeyin daha bir berraklığa kavuşmasından sonra Demirci Mehmet Efe de bu ithamı şiddetle reddetmiş ve Celal Bayar'a hiçbir zaman böyle bir düşüncesi aklından bile geçirmediğini söylemişti.

Celal Bayar ve Atatürk

Celal Bayar'ın Atatürk'le ilk karşılaşmasına bir telgraf vesile olmuştu. İstanbul'un işgalinin ardından Anadolu'ya geçenlere katılan ve Bursa'da bulunan ailesine de uğrayan Bayar'ın kapısı gece yarısı çalınmıştı. Celal Bayar'a gelen telgrafta Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzası vardı:

“Anzavur, Bursa üzerine yürümektedir. Oradaki Kuva-yı Milliye ile teşrikimesai ederek isyancının karşılanmasını ve def ü tenkilini rica ederim.”

Bayar, daha sonra Ankara'ya gidecek ve TBMM'de Atatürk ile görüşecekti. Bu, ikisinin ilk karşılaşması olmuştu. Yıllar sonra birlikte bir akşam yemeğinde Atatürk, Celal Bayar'a “Benimle ilk karşılaştığında edindiğin intiba neydi?” diye bir soru sormuştu. Celal Bayar “Siz de anlatırsanız, anlatırım” diye cevap vermiş ve Atatürk şöyle demişti:

“Seni ilk gördüğüm zaman hiç alakadar değilmiş gibi davrandım. Fakat göz ucu ile şöyle bir süzdüm. Ve sonra şu karara vardım. Bu adam iyi bir teşkilatçı, iyi bir baş olabilir.”

Nitekim de öyle olmuştur. 1921-1922'de İktisat vekilidir. Lozan'a giden heyete danışmanlık ve bir süre Dışişleri Bakanlığı'na vekâlet etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra İmar, İskân ve Mübadele bakanlığı yapmış ve 26 Ağustos 1924'te İş Bankası'nı kurmuştur. 1932'de İktisat bakanı, 1937'de ise başbakan olmuştu. Atatürk'ün ölümünde ülkenin siyasî bunalıma düşmesini önlemişti. 1945 Eylül'ünde CHP'den istifa etmiş, 7 Ocak'ta Demokrat Parti'yi Menderes, Köprülü ve Koraltan'la kurmuştu. 22 Mayıs

1950'de ise cumhurbaşkanı olan Bayar askerî darbenin ardından Yassıada'da idama mahkûm edilmişti (15 Eylül 1961). Bayar'ın idam hükmü, MBK tarafından yaş sınırını aştığı için (77 yaşındaydı) ömür boyu hapse çevrilmişti. Kayseri Cezaevi'nde 1964'e kadar kalan Bayar geçirdiği kalp krizi sebebiyle serbest bırakılmıştı.

Bayar'ın Şahit Olduğu İşgal

Celal Bayar, TBMM'nin 16. içtimaî ikinci celsesinde (15 Mayıs 1920, Cumartesi, saat 14.30), Ankaralılar tarafından İzmir'in işgalini protesto etmek için yapılan mitingin ardından şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem efendiler, bedbaht ve esir bir halkın vekili olarak sizin huzurunuzda bugün çıkmakla kalbimde derin bir teessür duyuyorum. Sizin dilinizden, sizin ırkınızdan, sizin kadar mesut yüz bin dindaşımız bugün esir, bedbaht, zavallı olarak inliyorlar. Yunanlılar İzmir'e ayak bastıkları zaman ilan ediyorlardı ki, işgal sırf İzmir'e ve İzmir Kalesi'ne münhasırdır. Kullandıkları tevzirat ile Anadolu'nun içlerine doğru akın etmek istediler ve akın ettiler. Kermencik'te bulunduğum sırada altmış kişiyi, şahidiyim efendiler, o bedbaht nahiye'nin ahalisinden altmış kişiyi kollarının bağı ile Aydın'a götürürlerken, Karapınar İstasyonu'nda kurşuna dizdiler ve yine Kermencik'te bulunduğum zaman misafir olduğum bir haneyi bastılar, ailenin bütün her şeyini soyarak kaçıp gittiler. Aydın'a girdiğim zaman kömür gibi simsiyah genç bir insan cesedi gördüm, yolun üstüne yatırılmıştı ve yanında iki kadın duruyordu. İşte bu günlerde meydana atılan mücahitler, hepimiz onları, o kahramanları biliyor, bütün kalbimizle ve ruhumuzla kendilerini alkışlıyoruz. İşte efendiler, zeybekleriyle, zabitleriyle, ulemasıyla halkıyla artık yeter dediler ve silaha sarıldılar. Bugün mücadeleye devam ediyorlar, İlk Aydın muharebesi denildiği zaman karşımızda altı bin asker vardı. Bu altı bin askere karşı hücum eden mücahitlerimizin adedi ne kadardı tasavvur edebiliyor musunuz? Söyleyiniz; üç yüz dilaver idi (Alkışlar). Üç gün üç gece kurşun atmak şartı ile o vatan zalimlerini önlerine kattılar ve intikamımızı aldılar. Kadınlar ellerinde su testileri, ayran kapları ile birinci safta bulunarak mücahitlere ayran ve su dağıtıyorlardı. Ve aynı zamanda korkmayınız, biz buradayız, siz bizim intikamımızı alıyorsunuz, biz de sizinle beraber silah atıyoruz diye bağırıyorlardı ve silah atıyorlardı. Efendiler, ben size kürsüden hitap ediyorum. O bedbaht halkın bir vekili olma sıfatı ile sesleniyorum. Onların hissine iştirak etmek sureti ile her şeyi Cenab-ı Hakk'ın adaletine bırakıyorum.”

Kendisini dinleyenler arasında Mustafa Kemal Atatürk de vardı ve yanındakilere dönerek şöyle diyecekti:

“Dikkat edin bu adama, efendi adamdır, fakat ihtilalcidir.”

Sivil Asker

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmüş, müderrislik ve müftülük yapmış Abdullah Fehmi Efendi'nin oğlu Celal Bayar 15 Mayıs 1883'te doğmuş, uzun ömrüne herkese nasip olmayan bir hayat sığdırmıştı.

Kim bilir bir ömürde birkaç ömür birden yaşayabilen nadir kişilerden biridir.

1907'de İttihatçı olmuş, bir yıl sonra partinin Bursa kâtib-i mesulü olmuştu. Bu onun tek “mesul”iyeti olacaktı.

Hep mesuliyetli görevleri seçen Millî Mücadele'nin efesi Galip Hoca, devirden devire uzanan hayatını hiç devrilmeden sürdürebilmiş çok nadir bir lider...

Meclis-i Mebusan'da mebus, dağlarda militan, düzenli ordunun en güvenilir sivil askeriydi. İttihatçı kimliği ile “millî”ciler safında yer almış, onca İttihatçının baş verdiği ortamda Mustafa Kemal'in en güvendiği bir sivil olarak aynı Cumhuriyet'e baş koymuştu.

Başını hiç eğmeyen ve hiç baş vermeyen Umurbeyli Celal Bey, sadece Meşrutiyet'i değil, Cumhuriyet'in tüm safhalarını görecekti.

Yaşadıkça her şeyi yaşıyor ve kader çizgisi “tam bitti” denileceği zaman yeniden devam ediyordu.

Tek parti devrinin aşılmasında öndeydi. Üstelik karşısında İsmet İnönü'ye rağmen demokrasi diye diye yürüyecek ve yine demokrasi adına hesap soracaktı.

Hesap soran, hesap da verecekti. En tepeye asansörle değil, basamak basamak çıkmıştı. Milletvekili, İktisat vekili, İmar İskân vekili olmuş, İş Bankası'nı kurmak da işleri arasında yer almıştı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü, hükümeti kurma görevini Bayar'a verecekti. Başbakanlık'ta çalışmış (25 Ocak 1939) ve CHP içindeki muhalif hareketin öncüleri arasına katılmıştı. Ünlü “Dörtlü Takrir”i hazırlamıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. cumhurbaşkanı olarak köşke çıkıyordu.

Köşke çıkmakla, sehpaya çıkmak arasındaki farkı bilebilecek siyasi yetkinliğe sahipti. Siyasetle yoğrulmuş olmasına rağmen basamak basamak çıktığı zirveden asansörle inecekti.

Köşkten, zemin kata... Ama Yassıada B Koğuşu'na...
Ashında inmemiş, indirilmişti.

Muhafız Subayının Notlarından

Yassıada Garnizon Komutanlığı'nda muhafız subay olarak görev yapan Mehmet N. Taşdelen günü gününe özel notlar tutmuş ve bir dönemin önemli tanığı olmuştu. Çok zor şartlar altında ve gizlice tutulan bu notlarda Adnan Menderes de vardır Celal Bayar da. Krokileri çizilen odalarda kaç yastık kullandıklarından, perdelerin kapalı olmasına, kül tablasının dolu olmasından sahanlık, bardak ve kıyafetlerine kadar her şey. İnsan hayatının günlük hayatta önemsiz gördüğü bir şeyin, dört duvar arasında nasıl önemli hâle geldiğini Taşdelen'in notlarında görüyoruz.¹⁴³

29 Haziran 1960 tarihli notları Celal Bayar'a ayrılmıştır. İşte Taşdelen'in 2 numaralı odadaki gözlemleri:

"Masanın altında bir koyu kahverengi büyük, iki de açık kahverengi valiz var. Benden tarafta olanın üzerinde daktilo ile muhteviyat (içindekiler) listesi var. Onun yanında sandalyesi. Menderes'in odasındaki gibi kapı yanında. Yarı dolu bir sürahi var. Yanında içi kırmızı plastik bir bardak ve bir cam bardak var. Masanın üzerinde bir beyaz havlu var. Deri bir klasör, kâğıtlar ve dolmakalem. Perde tamamen kapalı, pencere de kapalı."

Yakalanma sırasında tabancayı şakağına dayamıştı. Beklemeden tetiğe basacak ama tabanca ateş almayacaktır. Sonrasında intihara teşebbüs edişini anlatacaktır. 25 Eylül 1960'ta banyoda intihar girişiminde bulunmuştu ama engellenecekti:

"Kemerin deliğine kancayı takabilseydim mesele hallolacaktı. Neticeyi sağlayabilmek için çok sıkıkmak icap ediyordu. Tam deliğe

143 Mehmet Nuri Taşdelen 1938'de Ankara'da doğdu. Deniz Lisesi (1956)'ni, Deniz Harp Okulu (1960)'nu bitirdi. Yassıada Garnizon Komutanlığı emrine "muhafız subay" olarak atandı. Bu görevi 28 Haziran 1960 ila 19 Eylül 1961 tarihleri arasında yaptı. Donanmada çeşitli görevlerde bulundu ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından ABD'ye ihtisas için gönderildi ve dönüşünde Deniz Fotoğraf-Film Merkezi'ne komutan olarak atandı. Kıdemli yüzbaşı rütbesi ile ve kendi isteği ile emekli oldu. Yassıada ile ilgili son derece zengin arşiv ve dokümana sahip bulunuyor.

geçireceğim sırada ellerim gevşiyordu ve bir türlü muvaffak olamıyordum. Kısa zamanda tesirini görebilirdim. Uğraşma sırasında arkadaşımız geldi ve bu iş yarım kaldı.”

Rahat Döşekte Ölmek

Enver Paşa, Talat Bey gibilerin rahat döşeklerinde ölemediğini ve Yassıada'nın, yaşadıkları içinde ilk olmadığını söyleyen Bayar'ın girişimi sırasında yüzünde morluklar oluşmuştu. Yorgundu. Kimseyle konuşmak istemiyordu. Görüşme isteklerini geri çeviriyordu.

İntihar girişimleri zaman zaman mevkûflar ile personel arasında çıkan tartışmaları ve kontrollerin sıklaşmasını getirmişti. Ada komutanı Tarık Güryay'ın talimatları eksiksiz uygulanıyordu:

- 1- Koğuşlarda geceleri elektrikler devamlı yanacaktır.
- 2- Koğuş pencereleri yalnız yemek zamanında havalandırmak maksadıyla açık bulundurulur. Diğer zamanlar kapalı bulunacaktır.
- 3- İlgili subaylara herhangi bir şey soracak kimse, daima yüksek sesle dileğini bildirecektir.
- 4- Dikkat: Mektuplar her gün saat 11.00'de toplanacaktır. Yapılacak sıralamaya göre üçerli olmak üzere tıraşa gidilecektir.
- 5- Alışveriş için her gün saat 10.00-11.00 ve 15.00-16.00 arasında iki kişi gider. Eğer ihtiyaç fazla varsa, ancak bu saatler içerisinde bir sefer daha yapılabilir. Alışveriş için her gün bir şahıs görevlendirilir. Bu isim cetvelindeki sıraya göredir. Tıraş ve alışveriş için koğuştan çıkışta ilgili subaydan müsaade almadan gidilemez.
- 6- Her hafta cuma ve cumartesi günleri saat 11.00-12.00 arasında paketler toplanacaktır. Her koğuşun disiplininden ve bu talimatın tatbikinden o koğuş mümessili sorumludur.
- 7- Her koğuş mümessili her gün saat 21.00'de aşağıda numunesi verilen şekilde koğuşların yoklamasını hazırlayıp kapıdaki isim listesinin yanına iğneleyecektir.

Yassıada Ölümleri

Memleketi yiyip bitirdiği için suçlanan Demokrat Parti'nin ile-ri gelenleri, başta Bayar olmak üzere bir tabak fasulyeyi bile yiyemiyordu.

“Açlar”, “oburlar” hazineyi bitirip, ülkeyi tamtakır bıraktıkları gibi, basının kararlar öncesi yargılayıp çoktan suçlu ilan ettiği “devrik” ve “sabık” sakıtlar... Yassıada, İmralı arkadan da Kayseri'de

siyasî hayatlarına çileli sayfalar eklenmişti. Bir bölümü Yassıada'da kaybedilmişti... İntihar etmişti. Taşdelen'in, notlarında bu hazin sonlara da rastlıyoruz.¹⁴⁴

"Adada güvenlik sisteminin tam olarak sağlanamadığı 1960 Temmuz ayı ortalarında maalesef bir intihar girişimi önlenememiş ve Konya eski Valisi Cemil Keleşoğlu tuvalette bileklerini keserek intihar etmişti. Ben bu olay sırasında izinli olduğum için ayrıntıları tam olarak bilmiyorum. Bu olay üzerine kumandanlık tarafından alınan önlemler etkili olmuştu. Başka intihar girişimine fırsat verilmemiştir. Demokrat Parti'nin Fatih ilçe başkanı olan Dr. Faruk Sargut da 22 Temmuz 1960'ta kravatıyla kendini tuvaletin rezervuarına asarak intihar etmek istediye de polis memurlarından İsmail Püsküllü tarafından durumun fark edilmesiyle arkadaşlarınca kurtarılmıştı."

İntihar girişimlerinin yanı sıra tabii ölümler de vardı:

Lütfi Saylan: Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu eski üyesi
16 Haziran 1960 günü kalp krizinden,

Dr. Zakar Tarver: Eski İstanbul milletvekili, tutukluluğunun ilk günlerinde kalp krizinden,

Faruk Oktay: Eski İstanbul emniyet müdürü, 30 Eylül 1960 günü kalp krizinden,

Gazi Yiğitbaşı: Eski Afyon milletvekili, kalp krizinden,

Dr. Lütfi Kırdar: Eski Sağlık bakanı ve İstanbul valisi, 17 Şubat 1961 günü kalp krizinden,

Nuri Yamut: Milletvekili, emekli korgeneral, hastalıktan,

Yümni Üresin: Milletvekili, kalp krizinden,

Kenan Yılmaz: Bursa milletvekili, kalp krizinden vefat etmişlerdi.

Kayseri Konukları Bekliyor

Kararların açıklanmasından sonra mahkûm olan 350 kişinin Kayseri'ye gönderilmesi hazırlıkları devam ederken Kayseri Bölge Cezaevi'nde de tüm tedbirler alınmıştı. Mete Akyol'un haberi şöyleydi:¹⁴⁵

144 *Yassıada, Menderes ve Muhafızları*, Mehmet N. Taşdelen, Birharf Yayınları, İstanbul, 2005.

145 *Milliyet Gazetesi*, 16 Eylül 1961.

"Mahkûmlar için büyük bir okuma salonu yapılmış ve bahçede bir de oyun sahası hazırlanmıştır. Bahçenin oyun sahası olarak hazırlanan kısmının çevresi dikenli tellerle çevrilmiştir. Cezaevinin girişi kapısı ile çevresinde yeni gözleme kuleleri yapılmıştır. Blok taşlardan inşa edilmiş ve içinde kalorifer tesisatı bulunan cezaevinin şimdilik açıklanmayan sayıda hücrelerinde geniş tadilat yapılmıştır. Personel sayısına ilaveler olan cezaevi için bir asabiye mütehassısı Dr. Kâmil Akkaya ile Dahiliye mütehassısı Dr. Mehmet Özköse'ye teklifte bulunulmuştur. Dr. Kâmil Akkaya bu teklifi, işlerinin fazla olduğu gerekçesiyle reddetmiş, Dr. Mehmet Özköse ise henüz kesin kararını vermemiştir. Ankara'dan gelen bir aşçı ile cezaevi müdürü dün anlaşmaya varmıştır. Cezaevine 350 adet plastik su bardağı ile 75 adet plastik sürahi alınmıştır."

Celal Bayar Kayseri'de

22 Eylül 1961 Cuma günü İmralı'dan alınıp hücumbotla askerî havaalanına nakledilmiş ve 23 Eylül sabahı Kayseri Cezaevi'ne götürülmüştü. Ölüm kararının tebliği 15 Eylül'de yapılmış ve 10.15'te İmralı'ya hücumbot ile nakledilmişlerdi.

Geçmişe dönüyor ve gözünün önüne İmralı geliyordu.¹⁴⁶

"Bizi harap, perişan bir hâlde tahta merdivenlerden yukarı çıkardılar. Birkaç adım sonra açtıkları kapıdan karanlık odaya âdeta ittiler. Oda zifiri karanlıktı. Üstüme kapıyı kapattılar. Kapıda tabak sığacak kadar bir delik vardı. Ayağım yerde bir cisme çarptı. Bunun ot bir minder olduğunu anladım. Üzerinde en ince cinsinden kilime, battaniyeye benzer bir örtü vardı. Ellerim arkadan kelepçeli olduğu için rahat edemiyordum. Çömelerek sırtımı duvara dayadığımda dizlerim bükülü olduğu hâlde ayaklarım karşıki duvara değdi. Bu suretle hücrenin genişliği hakkında bilgi vermiş oluyorum. Biraz sonra da tavanda bir cep feneri kuvvetinde ışık yandı. Tavanda hava alabilmek için bir yarık gördüm. Kendi kendime: 'İnsan iradesine hakim olursa ve mantığı ile hareket ederse pekâlâ burada yaşayabilir' diye telkinde bulundum ve yaşamaya devam azmimi sağladım."

Zorlu, Polatkan ve ardından Menderes'in idamları karşısında direncini kaybetmemesi mümkün değildi. En yakınları birer birer

sehpaya gitmişlerdi. Kayseri'ye geldikten 1 ay sonra ancak kendine gelebilmişti. Sert ve eğilmeyen geçmişi geri geliyordu. Hem de tam Adliye ve Sağlık bakanlarının cezaevinde ziyaretlerinde... Nasilsınız? sorusuna kısa ve sert bir cevapla yetinmişti:

“Zorluğa ve işkenceye alıştık.”

Fakat dostlarının ziyaretlerinde aynı sertliği göstermiyordu. Tam tersine gözleri doluyor ve yaşarmaması için gayret sarf ediyordu. Anılarında koğuşa gidip gözyaşlarını tutamadığını yazacaktı.

Kayseri Cezaevi elbette Yassıada ve İmralı'dan farklıydı. Ama bu fark olumlu da olsa akla gelmeyecek suçlamalarla karşılaşan ve ipten dönen mahkûmlar için çok şey ifade etmeyecekti. Samet Ağaoğlu 29.11.1961 tarihinde hatıra defterine şunları yazacaktı:¹⁴⁷

“Bu cezaevi iki bölümdür. Birinde benim gibi hiçbir suçu bulunmayan yahut suçları yüzyıllardan beri birbirine sırt çevirmiş halkı ve devleti yan yana getirmek ve barıştırmak için doğru yanlış fikirlerini söyleyenler, ötekinde katiller, soyguncular, yol kesenler, namusa dokunanlar var.

Kayseri Bölge Cezaevi böylece Orta Çağ ile bizim çağı birleştiren demir kapılardan, kalın demir kafeslerden yapılmış bir koridor sayılabilir. Bu koridorun her iki ucu duvar diplerinde yüzleri avuçlarında çömelmiş düşünenler, yüksek duvarların arasında siyah parke taşlar döşenmiş dar avlularda tek başına veya birbirleriyle sinirli kol ve el hareketleriyle konuşarak dolaşanlar, insan denilen garip anlaşılmaz vücudu kadar, ruhu da zekâsı da esrarlı tezatlarla dolu mahluklardan ibaret. Bunlar bir yandan dışarıda bıraktıkları hayatın, evlerinin, odalarının, eşyalarının hasretini çekiyorlar. Bir yandan da buradaki hücrelerini, karanlık ve dar koğuşlarda kendilerine ayrılmış küçücük köşelere kendi heveslerine, sevgilerine göre şekiller vermeye, böylece daha rahat yerleşmeye çalışıyorlar. Bu bir alışma çabalaması, yeni dünyamıza, bu dünyanın yeni şartlarına alışma gayretidir.”

Bayar'a Verilen Zarflar

Siyasî ve özel hayatında çok önem verdiği Tevfik İleri'nin Ankara'da hastanede ölmesi ona idamlar kadar sarsıcı gelmişti. Ziyarete gelenlerin sayısı özellikle rahatsızlandığı için Ankara'ya ambulansla götürülmesinden sonra daha çok artmıştı (14 Şubat 1962).

Ziyaretçiler arasında iş dünyasının ilk sırasında yer alan isimler de vardı. Nisan ayında Hacı Ömer Ağa gelmişti. Üstelik sadece bir kutu şekerle değil. Giderken şeker kutusunun yanına bir de zarf bırakacaktı. Zarfta 2500 lira vardı. Bayar zarfı cezaevinin sağlık heyetine teslim edecekti. Böylesi daha sağlıklıydı. Aynı şekilde Ferit Eczacıbaşı'nın 1000 liralık zarfını da heyete verecekti. 1000 liralık diğer zarfı mahkûm çocuklara bayram hediyesi olarak göndermişti.

İdamdan Dönenler

Duruşmalar 14 Ekim 1960'ta başlamış ve kararlar 11 ay 1 gün sonra açıklanmıştı. Mahkeme başkanı Salim Başol, başsavcı ise Altay Ömer Egesel'di. 592 sanık için 19 ayrı dava açılmış, bu davalarda 228 sanık için idam istenmişti.

31 sanık ömür boyu hapis, 418 kişi 6 ay ile 20 yıl arasında çeşitli hapis cezaları almıştı. Millî Birlik Komitesi Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen 15 idam cezasından 3'ünü onaylamış, diğerlerini müebbet hapis cezasına çevirmişti. İdam kararı verilenler Adnan Menderes (62 yaşında), Fatin Rüştü Zorlu (51 yaşında) ve Hasan Polatkan (46 yaşında)'dı.¹⁴⁸

Ölüm cezasına mahkûm edilen Refik Koraltan (72 yaşında), Ağâh Erozan (51 yaşında), İbrahim Kirazoğlu (42 yaşında), Ahmet Hamdi Sancar (39 yaşında), Nusret Kirişçioğlu (47 yaşında), Bahaadır Dülger (50 yaşında), Emin Kalafat (59 yaşında), Baha Akşit (48 yaşında), Osman Kavrakoğlu (46 yaşında), Zeki Erataman (46 yaşında) ve Rüştü Erdelhun (67 yaşında)'un cezaları da 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararla müebbet ağır hapse çevrilmiştir.

Komite yalnız Yüksek Adalet Divanı'nın ittifakla aldığı idam kararlarını tasdik etmiş, ekseriyetle alınan kararları ise müebbet hapse çevirmiştir.

AP'nin yeni bir af yasasıyla ömür boyu hapis cezasına çarptırılanlar da dahil olmak üzere eski DP'lilerin tümü özgürlüğüne kavuşacaktı.

¹⁴⁸ Millî Birlik Komitesi tarafından kararlara ilişkin şu tebliğ yayımlanmıştı. Yüksek Adalet Divanı'nca ölüm cezasına mahkûm edilen sanıklardan sakıt Reisicumhur Celal Bayar, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları Millî Birlik Komitesi'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak sakıt Reisicumhur Celal Bayar (78 yaşında)'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir.

BELGELER • BİLGİLER

Cezalar ve Cezahılar

Ne kadar değişiklik yapılırsa yapılsın, suç oranları giderek artıyor ve sonuçta cezalar suçu ortadan kaldırmıyor. Bilinen en eski yasa III. Ur Hanedanı krallarından Ur-Hammu tarafından yapılan yasadır. Ancak yasalara rağmen davalar sadece bizde değil, dünyada da yıllar boyu sürebiliyor. Hatta asırlar boyu süren davalar da var. Hindistan'da 1966 tarihinde sonuçlanan bir davanın 761 yıldan beri devam ettiğini söylemek buna bir örnek teşkil ediyor.

En ağır cezalara verilecek örnekler arasında İspanya'daki bir karar en ilginç teşkil ediyor. Suç, ne cinayet, ne de terördür. Savcı Mallorca'da 40 binin üzerinde mektubu sahiplerine ulaştırmayan postacı Grandos için her mektuba 9 yıl olmak üzere 385 bin yıl ceza istemişti.

Suçlular en mükemmel yasayı hazırlasanız da boşluklardan yararlanmasını biliyorlar. Avustralya'da Eugene Ebzery tam 1433 kez hakim önüne çıkmıştı.

Osmanlı padişahları çıkardıkları kanunnameler ile suçlulara verilmesi gereken cezaları belirlemişlerdi. II. Mehmet kız kaçıran, cinayet işleyen ve hırsızlık edenler için uygulanmasını istediği cezaları çıkardığı kanunnameyle şöyle belirtmişti:

“Kız ve oğlan çeken kişinin ve hıyanet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin ve avrat ve kız çekilmeye varan kimsenin emceği kesile. Kız ve avrat çeküp gücile nikâh ettürene cebirle boşadalar ve nikâh idenin [kıyanın] sakalın keseler ve mahkûm ideler. Avratla tutulanın şer'an siyasetin ideler. Ve adam öldüren kimesneyi yerine öldüreler. Ve esir oğurlayan ve ayardan ve dükkân açanı ve birkaç kez hırsızlığı zahir olmuş kimesneyi asalar. Ve pezevenklik idenin alında dağ ideler.”

I. Selim'in kanunnamesi de benzer maddelerden oluşmuştu:

“Bir kişi bir kimsenin avradını veya kızını yahut cariyesini öpse veyahut yoluna vurup söylese kadı muhkem ta'zir edip iki ağaç başına bir akçe cürm alına. Kadı maslahat gördüğü yerde hapis dahi ide.”

Suçlar ve Fetvalar

Müslüman kadını gayrimüslim erkekle zorla evlendiren kamu görevlisine ne lazım olur?

Elcevap: Şedit ve hapis.

Bir kadını haksız yere hapseden kamu görevlisine ne lazım gelir?

Elcevap: Ta'zir şedit ve hapis.

Bir şehre, bir kasabaya içki getirilmesine sakınca olmadığını söyleyene ne lazım gelir?

Elcevap: Hem sopa, hem uzun süreli hapis.

Esrar içen kimseye ne lazım gelir?

Elcevap: Sopa.

Türkiye'yi ziyaret eden seyyahlardan Baron de Tott *Türkler ve Tatarlara dair Hatıralar* isimli kitabında verilen cezalarda din ayrımı yapılmadığını belirtir:

“İşledikleri cinayetlerden ötürü Türkler de, Hristiyanlar da, Yahudiler de aynı şekilde cezalandırılır. Bu durumda Bâbüâli'ye götürülen suçlu orada kendisine verilen hükmü dinler. İdamı için hiçbir alet kullanılmaz. Genellikle sokakları dolduran halkın arasında ilerlerken kendilerini öldürecek olan cellatlarla konuşan mahkûmlara rastladım. Mahkûmların sadece elleri bağlı olup, cellatlar kemerlerinden tutuyorlardı.”

İdam Tartışmaları

Türkiye'de idam tartışması yeni bir olay değil. Gazeteciliğin piri sayılan Burhan Felek idam tartışmasını 1938'de alevlendirmişti.

Yedigün'de idam tartışmasını gündeme getiren Felek şöyle diyordu (No:162, 1938):

“İdam cezası etrafında her memleketin ayrı düşünceleri vardır. Çoğu memleketlerde siyasî mücrimlere idam cezası vermezler. İdamın adalet noktasından faydalı olup olmadığını ancak uzun zaman bütün sosyal şartlar ve hadiseler incelenerek yapılacak istatistikler bir nebze gösterebilir.

Muhakkak olan bir şey varsa bilhassa siyasî katillerin idam cezası olmayan yerlerde fazla olmasıdır (kuzey memleketleri hariç). Ben memlekette emniyet noktasında idam cezasının lüzumlu olduğuna inananlardayım.

Çünkü bu ceza kalkınca ölüm cezası tehdidi ile sinmiş olan birçok habis hisler uyanacaktır. İnsanlık his ve ihtiyaçları var olmayanlar için hapishanede veya dışarıda yaşamamanın farkı yoktur. Bunun için idam edileceğini bile bile bir sürü şerir kan içmekten çekinmezler.”

Derviş Vahdetî'nin Abdülhamit'e Yazdığı Mektup

“Dört yaşında mektebe girdim. Beş yaşında hatmettim. [Kur'an'ı başından sonuna kadar okudum]. On dört yaşında hafız-ı Kur'an oldum. Bir miktar Arapça olarak sarf ve nahiv biraz da fıkıh gördüm. Tarikat-ı Nakşibendî'ye süluk ettim. Yaşım yirmi ikiyi buldu. Çalıştım, biraz daha okudum. Biraz ecnebi lisanı öğrenmek lazım geldiğini hissettim. Ancak hadis-i şerif o vakitlere kadar dimağımda öyle bir kuvvet bulmuştu ki, başımda sarıkla her gün Kur'an'ı sesle ve kaide ile okumakla meşgul iken din düşmanı olan bir memleketin lisanını nasıl öğrenebilirdim. O sıralarda İstanbul'a geldim. İki ay sonra avdet ettim. Ettim ama gözüm açıldı. Ötekinden berikinden biraz İngilizce öğrendim. Kıyafet değiştirdim. Hükümet memuru oldum. Kraliçe namına verilen balolarda redingotlu, eldivenli bir adam olarak göründüm. Yirmi beş sene hoca mesleğinde, hoca itikadında, hoca kıyafetinde medrese köşesinde bir Müslüman, şimdi de medeni... Her âli gördüğüm dereceye kadem bastıkça nazarım, daha ilerilere matuf bulunuyordu. Ancak bunlar meşru bir çalışma neticesiydi. Zira İngilizler, adama hiç bedava lokma mı verirler.”

Volkan Gazetesine Yazı Yazan Yazarlar

Derviş Vahdetî'nin 11 Aralık 1908'de çıkarmaya başladığı *Volkan Gazetesi* Ahmet Saki Bey'in matbaasında basılmıştı. Yazılarının çoğu Derviş Vahdetî'nin olduğu gazeteye yazı yazan diğer yazarlar şunlardı:

Farukî Ömer,
Yüzbaşı F. Kâmil Vehbi,
Şeyh Feyzullah Efendizade Mehmet Ali,
Fehim Zavalanî,
E. Şihabeddin,
Mimarzade Mehmet Ali,
Ağabeyzade Agâh,
B. Sıtkı,

Lütfi,
 Hasan Tahsin,
 Hüseyin Hazım,
 Ali Sami,
 Kadızade Abdullah Ziyaeddin,
 Bediüzzaman Said-i Kürdî,
 Mehmet Emin Hayretî,
 Hacı Necip,
 Derviş Sukutî,
 Ebü'l-Feyzi,
 Fakihzade,
 Naibzade Ali Fuat,
 Halil Fehim,
 Kesriyeli Mehmet Sıdkî,
 Abbas Lütfî,
 Abdunnâfi,
 Ahmet Seyfettin.

Volkan Gazetesinden Bazı Sayfalar

“Ayasofya Cami-i şerifinin meyyit kapısı tarafından Mebusan Dairesi'nin önünden heybet azamet olan şanlı askerlerimizin arasına sokuldum. Muhasebat-ı dindaraneleri 'Bize şapka giydirmek isteyen Meclis Reisi Rıza Efendi'yi memleketi nifaka, fesada düşürmek için çalışan Hüseyin Cahit Efendi'yi, milleti terk edip de Şeref sokağını iltizam eden sadrazamı, Harbiye nazırını istemeyiz. Meclis-i Mebusan ne yapacaksa şeriata tatbik ederek yapmalı' sözlerinden ibaret. İşte bu sözler büsbütün fahrıma [övünme], ibti hacıma [sevinme] bâdi oldu. Meserretimden eşk-i şâdi döküyordum.” (31 Mart 1909)

Silindir Şapka

“Kim derdi ki 11 Temmuz mühtedileri perde-i hamiyetle milletimize karşı hıyanet rolü oynayarak ihanet edecekmış. Kim zannedirdi ki –la-teşbih ve la-temsil– o koca vatanperver Ahmet Rıza Efendi'nin köprü ortasında silindir şapka ile arz-ı endam etmek ve vakt-i saadetten bugüne kadar dinine, diyanetine asla leke sürdürmeyen millet-i İslamiyeye şapka giydirmek en büyük emeli imiş.” (18 Nisan 1909, Sayı: 108)

“Din, yüksek ahlaka dayanır. Dinsiz olanlarda yüksek ahlak beklenmez. Din dünya ve ahiret için çalışır. Dinsizler ise sadece dünya için çalışırlar. Cenab-ı Hak dinsizlere düşmandır. Biz nasıl olur da bir dinsize emniyet edebiliriz? Bugün Avrupa’da birçokları dinsizliklerini ilan ediyorlar. Bunun içindir ki, kadınlarının birçoğu çıplak denecek şekilde umumî yerlerde geziyorlar. Erkekler ise kumarhane-dedirler. Ayrıca birbirlerinin servetlerine göz dikeyor, ocaklarını söndürüyorlar. Birçoğunun ömrü meyhanelerde geçiyor. Mahvoluyorlar. Velhasıl bu gibi İslamiyet’çe memnu olan durumlara –isterse İslam adı altında bulunanlardan olsun– düşenlere emniyet olunmamalıdır. Zira nefesine acımayan etrafındakilere mi acıyacak? Avrupa ile temasa başlayalı beri onların müstehcen âdetleri memleketimizde koleradan çok tahribat yapmaktadır. Bizim en kestirme sözümüz dindar olalım demekten ibarettir.” (27 Ocak 1909, İ. Şahabettin)

“Bizi arkadaşlarımızdan ayırıp istedikleri yerlere atabilirler. Fakat bunu usule uygun yapmaları gerekmez mi? Bizi eski askerler mi sanıyorlar? Hamdolsun şimdi çoğunluğumuz okuyup yazma öğrendik. İcap ederse derdimizi anlatabiliyoruz. Demek istiyoruz ki bizi arkadaşlarımızdan ayırdılar. Acaba sebebi nedir? Arkadaşlarımız kanuna mı riayet etmediler? Şeriat mı tanımadılar? Allah bizi şeriata kanuna karşı gelen askerler hâline getirmesin. Amirimize itaatin borç olduğunu biliriz. Lakin ruhumuza sıkıntı verecek mahal yoktur. Beşinci Alay’ın tamamen İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’ne iştirak edeceğini kendi ifadelerine uyararak arz ederim.”

Bu mektuba Vahdeti’nin cevabı:

Siz askersiniz. Asker ki vatanın biricik koruyucusudur. Din için yaşar, vatan için çalışır. Din uğrunda ölür. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’ne zaten dinen dahilsiniz. Kimin haddi vardır ki sizi bu cemiyete kabul etmesin.” (28 Şubat 1909)

Ey Zabit

“Ey zabit! Seni mecnunlar gibi sokak ortalarında bağırıracak, dağ başlarında süründüreceğim. Ey zabit! Cemiyetiniz birkaç kişiden ibarettir diyorsun. O hâlde bizden niçin korkuyorsun? Fakat korkan sen değilsin. Ahmet Rıza Bey’dir. Baha Şakir Bey’dir. Dr. Nazım Rahmi ve Cavit Beylerdir. Ve daha birkaç haris anarşisttir. Bugün sen ey zabit, millete büyük hizmet ettin, zira bütün duyularımı açıkça söyledim.” (26 Mart 1909)

İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesinde Fedai Şubeleri

Madde: 48- Cemiyete intisap eden bilumum efradı icabı hâlinde cemiyetin maksadı uğruna fedâ-yı hayat mecbur ise de icraat-ı hususiye için sırf arzu-yı vicdanisiyle fedai olarak yazılmak isteyen efrat mensup bulunduğu şubenin rehberi marifetiyle ismini heyet-i idareye ihbar etmelidir.

Madde: 49- Heyet-i idare, fedai yazılan efrattan mürekkep olmak üzere ayrıca fedai şubeleri teşkil ederek icraat-ı hususiyeyi ve cemiyetin vazife zabıtasını bu fedakârlara tevdi edecektir.

Madde: 50- Fedai bir şube heyet-i merkeziye tarafından karar verilip heyet-i idareden tebliğ olunacak bir fedakârlığı icra edeceği zaman icraat-ı mezkûrenin ifasına bir ferdin himmeti kâfi ise keyfiyeti icra şube efradından talip olanlardan kura isabet edene havale ve birden ziyade efrat tarafından [uygulanması] lazım geldiği takdirde şubece icra edilir.

Madde: 51- Fedai bir şube heyet-i idare tarafından tayin olunan müddet zarfında vazife-i fedakâraneyi icraya mecbur olduğundan tanzif ettiği ferd-i fedainin harekât-ı icraiyesini takip edeceği gibi muvazzaf [bir iş görmekle ödevli] olan fedai şubenin harekâtı da heyet-i idarenin nezareti altında bulunacaktır.

Madde: 52- Fedai şubeler, heyet-i merkezîyenin malumatı olmaksızın müstakilen icraata mezun olmayıp yalnız icra edecekleri fedakârlık hakkında sair esasiye gibi heyet-i merkezîyeyi teklifat ve ihtaratta bulunabileceklerdir.

Madde: 53- Fedai olan bir fert veya bir şubenin, vazifesinde tekasülü [üşenme] hâlinde heyet-i hâkimece verilecek karar nihayet yirmi dört saat zarfında ve heyet-i idarece tayin olunacak vesait ile icra olunacaktır.

Madde: 54- Vazifeyi icra ile mükellef olan efrat bazı esbab-ı fevkalade dolayısıyla keyfiyet-i icrayı ifaya muvaffak olmadığı takdirde vazifesinde tekasülü görülenler hakkındaki muamele-i şedideye [sert, katı] duçar olmamak için müdellelen [tanık ile ispatlanmış]

esbab-ı mucibe heyet-i idareden temdidî [sürdürme] talebine mecburdurlar.

Madde: 55- Hayatını tehlikeye ilka [terk] ile vazifesini ifa eden her ferd-i fedainin hem muhtaç olan evlat ve ailesinin maişeti temin edilecek hem de tercüme-i hâli ve icraat-ı vakası bir kitap neşrolunarak namı tevkir [ağırlama] edilecek ve ara sıra da medfen-i mübarekine [mezarına] gidilerek heyetçe nutuklar irad ve evsaf-ı fedakâranesi yad edilecektir.

Usul-i Muhakemat ve Mücazat (Ceza) Fashı

Madde: 1- Gerek cemiyete mensup bulunsun ve gerek hariçten olsun, bir şahsın vücudu vatani veyahut cemiyeti tehlikeye ilka edecek veya icraat-ı cemiyeti akim bırakacak veyahut maksad-ı cemiyete zarar iras eyleyecek bir hâl ve hareketi vukuunda, memur-ı devlet tarafından onuncu maddede münderic [içinde bulunan] işkence, zulüm ve gadirlerin irtikabı hâlinde vaki olacak ihbar ve teklif üzerine emr-i muhakeme heyet-i merkezîyelerce icra olunur. Tahkikat-ı adilane icrasıyla cemiyetin menafiinin [menfaatler] tetkiki ve adalet-i vicdaniyesiyle mahkûmiyetine veya beraat ve adem-i mesuliyetine [mesuliyetsizlik] ittifak ve ekseriyet-i ârâ [oy çokluğu] ile karar verir.

Madde: 2- Eğer iddia olunan fiil kabahat veya cünha derecesinde bir cürüm ise heyet-i merkezîye hükmü ita ile beraber hemen mevki-i icraya vaz eder. Eğer fiili cinayet derecesinde ise tanzim olunacak ilam merkezîyece hüküm sudurünü müteakip tetkikat icrasından sonra tasdik olunur. Heyet-i merkezîyeye havale edilir.

Madde: 3- Heyet-i hâkime muhakemeyi ve hükmü maznunun gıyabında icra ve ita eder. Ancak lüzumu fevkalade hasıl olduğu ve imkân müsait bulunduğu takdirde maznunun aleyh bizzat celp olunabilir.

Madde: 4- Merkez-i umumî veya heyet-i merkezîye azalarının muhakemeleri bulundukları heyetler tarafından icra olunur. Yalnız heyet-i merkezîye ihtiyat mülazım ile ve merkez-i umumî bulunduğu mevkiinin heyet-i merkezîyesinden celbedeceği bir aza ile ikmal-i noksan eyleyecek ve bunlar hakkında verilen hükümler derhal icra olunacaktır.

Madde: 5- Kabahat ve cünha [küçük suç] derecesinde heyet-i merkezîyeden sadır olan hükümler ile cinayet derecesinde sadır olup merkez-i umumî heyetince tasdik olunan hükümlerin süratle ve her ne suretle olursa olsun ve hatta mahkûmün aleyh diyar-ı baîdeye [uzak diyarlar] firar etmiş bulunsun behemahal infazına heyet-i merkezîyeler mecburdurlar.

Mücazat (Ceza)

Madde: 6- Cemiyet veya efradı aleyhinde irtikap olunan ceraim üç derece olup birincisi kabahat, ikincisi cünha, üçüncüsü cinayettir.

Kabahatin cezası: Tembih ve tekdir.

Cünhanın cezası: Ceza-yı nakdî miktarı, yarım liradan elli lira-ya kadar olup, fiilin şiddetine ve mahkûmda hasıl edeceği tesir-i maddîye göre hükmolunur.

Cinayetin cezası: İdamdır.

Madde: 7- Kabahat cürmü: Cemiyete ait vazife-i âdiyeyi [alışılmış] ifada ve betaat [kesin] ve tesakül [ağırdan alma] göstermek ve maddeten cemiyete mazereti olmayıp tedbirsizlik eseriyle cemiyetin vücudu hakkında harice vermek veya nefsinin ve cemiyeti tehlikeye ilka edecek boşboğazlıkta bulunmak gibidir.

Madde: 8- Cünha cürmü: İfasını müteahhid [bir iş üzerinde olan] olduğu ianatı [yardım paralarını] ve vakit ve zamanıyla vermemek ve felaketzede kardeşlerinin muavenetine [yardım] elinden geldiği derecede gayret etmemek ve ne suretle olursa olsun cemiyeti malen izar eylemek ve namusu ve haysiyeti cemiyete mugayir hâl ve hareket irtikabında bulunmak ve bedmestliği [fena sarhoş] terk etmemekte inat ve ısrardır.

Madde: 9- Kabahatlerin tekerrürü cünha derecesinde bir fiil teşkil eder. Cünhaların tekerrürü ise cezanın iki kat olmasını icap eder.

Madde: 10- Cinayet cürmü: Evvela cemiyeti ve efrattan birinin veya birkaçının isimlerini gerek suiniyetle ve gerek vehim ve hayf [zulüm] sebebiyle hükümete ifşa veya ihbar eylemek, saniyen; vücud-ı cemiyeti tehlikeye veya maksad-ı cemiyeti akamete ilka ve duçar edecek şeyleri ihaneten icra etmek, kendisine tebliğ edilen vezâifin [vazifelerin] icrasından bila-sebep makbul imtina edilmek,

her ne kast ve niyetle olursa olsun dahil-i cemiyet olmayan bir veya birkaç şahsın vücut ve efrad-ı cemiyeti keşif maksadı ile takibat-ı hafife ve celbiyede bulunarak cemiyetin âmâl-i mukaddesesi vatanperveranesini akim bırakmaya çalışmak ve memurîn ve hademe-i devlet tarafından efrad-ı cemiyete eza ve işkence icra edilmek gibi şahs-ı manevî cemiyete ve efradına karşı irtikâp olunan harekettir.

Tahlif (Yemin) Edeceklere Okunacak Yemin Sureti

Vatandaş!

Otuz bir senedir, mukaddes bünye-i milleti hain bir kurt gibi kemiren idare-i haziranın [bir yere yerleşmiş] alçak ve alçak olduğu için elbette korkak olması lazım gelen bir sürü taraftarları önünde millet aciz bir kadın gibi cebin [kızgın] ve mütereddît [kararsız] kaldı. Otuz bir senedir, fazilet ve hürriyet yerde süründü. Zulüm ve hıyanet bir ikilî [taç] ve mefharet [övünme] gibi ümmetin başında taşındı. Çünkü; evet, çünkü biz o hıyanetin silah-ı gadrini kendi ellerimizle biledik, sükûtumuzla, kabulümüzle, meskenetimizle [miskinlik] bugüne kadar bilendi. Hürriyeti bilen milletlerde kadınların bile kabul edemeyeceği, tenezzül edemeyeceği bir aciz ve zilletle biz bu istibdadı besledik ve büyüttük. İşte bugün namusumuz ayaklar altında, şanlı tarih-i ecdadımızı bir paçavra gibi dünyanın enzar-ı tezyif ve tahkiri [hor gören ve alaycı bakışlar] önünde hakir ve zelil bırakan o zulmün tesiri, o celladın hıyanetidir. Binaenaleyh bu kadar zamandan beri hukuk-u insaniyemizin, sine-i masumiyeti üzerine bir kâbus-ı hıyanet gibi çöken bu heyula-yı [zihinde tasarlanan şey] muzlimenin [korkunç, uğursuz], fikirlerimizin mukaddes cevalan-ı [dolaşma] hürriyetine esdad-ı ahenin çeken hıyanetin yırtıcı tırnaklarına, kulaklarımızı yırtan zincir seslerine ve vicdanlarımızı tazyik-i hunini [kanlı] altına alan katil pençelerine, evet bütün bunlara artık ebediyen hitam verilecek zaman geldi. Öyle ise bir kere düşünelim. Dün ne idik, bugün ne olduk? Namuslu tarihimize her gün yeni bir felaket açan bu meşum idare tarzı ile pek yakın bir zaman zarfında bilsek, ne elim neticelerle, ne acı günlerle karşı karşıya bulunacağız! Bir zamanlar o parlak ve namütenahi kudret ve servetini Viyana kapılarında, Hint denizlerinde ispat ve îlâ eden atalarımızın evladı olduğumuzu bir parça düşünsük, bir parça bilsek ki bir zamanlar koca

bir Bizans İmparatorluğu'nu kökünden kopartıp atan, Avrupa'nın her köşesinden kabarıp gelen milyonlarca salıbiyunun [haç] tufan-ı taarruzu önünde aslanlar gibi çarpışan, ancak bir fikr-i adil ile kınından çıkan kılıcı önünde dünyanın bütün menfaatlerini, bütün ittifaklarını parça parça yırtan muhterem ecdadımızın kınından vücuda geldiğimizi bir kere ah, bir kere insaf ile mülhaza etsek! Bugün geçirdiğimiz bu melun ve karanlık saatler içinde ne kadar şaşkın, ne kadar ittihadsız, hatta ne kadar yetim ve kimsesiz kaldığımızı bir kere bilmek istesek, bir kere görmüş olsak ki anaları dul, evlatları öksüz, memleketleri fakir bırakan kuvvet-i cellat ve hain, askerleri alet-i zulüm ve şer, ahaliyi dilenci, memuru hırsız menziline indiren, aileleri matem ve sefaletle, erbab-ı namusu zindanlara, hürriyeti zincirlere bağlayan; ecdadımızın kanları pahasına kazandıkları ve bugün bize mukaddes bir miras-ı namus ve celadet olarak bıraktıkları memleketlerimizi, eyaletlerimizi –en küçük heyecan-ı millîye bile meydan vermeksizin– hırsızcasına, alçaklıkla çalıp ecanibe [yabancılar] teslim eden bu hükümet-i hazıranın denaetine [alçaklık] eğer hâlen takdir edemedikse; eğer şu otuz milyondan ziyade olan millet-i Osmaniye'nin hukuk-ı mev-rute-i [gelmiş, ulaşmış] millîyesini böyle en denî [alçak, rezil] vasıtalarla kahır ve imha eden şu birkaç edepsizi, hükümet-i hazıranın [yerleşmiş] bu sütun-ı levs [mundarlık] ve melanetini bir hamle ile devirip kırmak bizce mümkün değil ise; o zaman katiyen bilmeli ve hemen itiraf etmeliyiz ki insan nam-ı mübecceline [büyütül-müş] layık adamlar değiliz. Eğer çoban sürüsünün, kuş yuvasının, insan vatanının hamisi ise acaba biz buna layık olmak için şimdiye kadar ne yaptık? Elbette bilirsiniz ki vatanın geçirdiği bu kara günler bütün milletin namuskâr olan efradı için de yüz karasıdır. Eğer vatani biz düşünmez, yaralarını biz bağlamaz, onun istikbalini biz hazırlamazsak bilmeliyiz ki bunları düşünecek hiçbir devlet yoktur. O devletliler ki, yaldızlı kâşaneler içinde bütün milletin derin bir zulüm ve kahır altında boğulan feryad-ı mazlumiyetine çare cuyan [arayan] koşmaya bedel hususat-ı hayvaniyetinin mülevves [pis], çirkab [çirkef] safahatı içinde köpekler gibi yalnız kendilerini düşünüyorlar. Bilmiyorlar ve daha doğrusu bilmek istemiyorlar ki âlemde selamet-i umumîyeye vakf-ı hayat etmekten büyük bir insanî vazife yoktur...

Vatandaş! Bir zamanlar ma'reke-i [savaş alanı] mehabet-i [büyük-lük, ululuk] ecdad olan o Eflak ve Buğdanları, o Tuna ve Balkanları, o

Sırbistanları, o Bosna ve Hersekleri, Tesalyaları, Kafkasyaları, Mısırları, Tunusları, Kıbrısları, Giritleri vatanın bütün ve ecza-yı mukaddesini [mukaddes parçalar] düşmanlarımıza teslim bâdî [sebe] olan ve bugün Anadolu'yu Almanlığın, Makedonya'yı Bulgarlığın müstemlekesi hâline koymak velhasıl memleketin her tarafın düşman pençelerine teslim etmek isteyen esbabın en birincisi gariptir ki vahdet-i kutsiyeye inanan bu milleti rahmet-i enhattan ayıran ahlaki olmuştur. Fakat artık yetişir, artık bu acılar, bu hakaretler, bu ayaklar altında ezilmeler yetişir! Vatan yaralı bir aslan gibi yerlerde çırpınırken bütün vatandaşlarımızı ancak onun namusuyla yaşayan kardeşlerimizi en derin bir uyku ile görmeye bedel hepsini bir, hepsini beraber görmek ve milletin zulüm zincirlerinin kırıldığını işitmek isteyelim! Bunun için çalışalım ve hattâ icap ederse bunun için seve seve ölelim...

Muhterem arkadaş! Bugün bir esas-ı istikrah [tiksinme esası] üzerinde kale gibi teşekkül eden "Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti" sizi namusunuza edilen kefalet-i katiyeyi bir metanetle ikmal ve ispat edecek kadar metin ve muhterem bir aza olarak selamlamakla mübahî [övenen] oluyor; artık bugün millet, hukuk ve hürriyetini hayatının da fevkinde bir kuvvetle evhamına ehemmiyet verilecek zamanlar bütün geçmiştir. Binaenaleyh kemal-i cesaretle bağırabiliriz ki yaşasın millet! Yaşasın vatan! Yaşasın istiklal!

Dahil-i cemiyet olmak için yemin etmekliğiniz icap eder. Söyleyeceklerimizi harfiyen tekrar ediniz.

Dinim, vicdanım, namusum üzerine yemin ederim ki esas maksadı, İslamiyet'in tealisine ve Osmanlıların ittihad ve terakkisine çalışmaktan ibaret olan bu cemiyetin dahili olduğum şu gecedan itibaren her türlü usul-i tatbik hareketle beraber hiçbir sırrını hariçten bir kimseye ve hatta efrad-ı cemiyetten mezun olduklarımdan gayrisine katiyen faş etmeyeceğim. Yemin ederim ki, millette hukuk-ı hürriyetini bahşeden Kanun-i Esasî'nin tamamı tatbik ve devamını maksat bilen cemiyetin kararlarını ve uhdeme tevdi edilecek olan vazifeyi tamamen ifada tereddüt etmeyeceğim. Hükümetin zulmüne düşerek taht-ı tevkife [tevkif altı] alındığım hâlde dahi yine namusum üzerine yemin ederim ki etlerimi kemiklerimden ayıracak bir işkenceye çarpılacak olsam bile cemiyetin esrarını ve efrattan hiçbir kimsenin ismini haber vermeyeceğim. Cemiyet efradından biri duçar-ı felaket olduğu takdirde kendisine ve ailesine gücüm yettiği kadar nakden ve bedenen muavenette

[yardım] kusur etmeyeceğim. Şayet bunca taahhüde rağmen hıyanet edecek olursam, alçaklık edenlere nerede bulunursa bulunsun takibe memur edilen zabıta-i cemiyetin icra eyleyeceği idam cezasına karşı şimdiden kanımı helal ederim. Vallahi ve Billahi...”

Mustafa Kemal Atatürk ve Miralay Osman Bey

Miralay Osman Bey ile Mustafa Kemal Atatürk arasındaki birlik-telik *Nutuk*'ta da yer alır. Atatürk'ün, Osman Bey'e ne kadar önem verdiğini görelim:¹⁴⁹

“Baylar, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken kurmay başkanım bulunan Albay Kâzım Bey'in yakından tanıdığı bir kişi idi. Bundan dolayı, kendisine her türlü gizli şeyler bildirilmişti. Aramızda şifre ile yazışmalar yapılıyordu. Kendisi İstanbul hükümetince İstanbul'a çağrıldı. Bu çağrıya hiç uymaması gerekirken, anlaşılmaz nedenler ve düşüncelerle 'sanki İstanbul'da tutuklanmak için' Kastamonu'dan ayrılmıştı. İstanbul, İbrahim Bey'in yerine bir başkasını Kastamonu valiliğine atamıştı. Yeni vali, 16 Eylül'de İnebolu'ya varmış bulunuyordu. Onun tutuklanmasını oradaki ilgililere buyurduk. Bu işte ilgi çekici bir evre oldu. İzin verirseniz biraz açıklayayım.

Kastamonu ve Kastamonu ili içinde sarsıntı ve duraklama belirtileri görülmeye başlayınca Kastamonu'ya güvenilir ve becerikli bir subayın gönderilmesini Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa Kastamonu Mevki kumandanlığı göreviyle oraya Albay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 18 Eylül günü Kastamonu'ya varmıştı. Yeni gelen vali için verdiğimiz buyruğun uygulanmasını bekliyorduk. Bildirdiğim buyruğu verdikten sonra, uygulama ve yürütümle ilgili bilgiyi telgraf başında bekliyordum. Gece olmuştu. İstedğim bilgiyi verecek Kastamonu'da bir kişi bulamıyordum. Sonunda 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve çevresi komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve işte şu teli verdi:

‘Bugün Kastamonu'ya geldim. İstanbul hükümetinin adamlarıyla vali vekili ve jandarma komutanının düzeni üzerine evimde tutuklandım. Yurtseverlikle örnek subaylarımızın yardımlarıyla şimdi kurtuldum. Ben de vali vekilini ve jandarma alay komutanını birlikte tutuklattım. Telgrafhaneye el koydum. Burada durum

149 *Nutuk*, Gazi Mustafa Kemal, Örgün Yayınları, 1980.

önemlidir. Kongre'den çok rica ederim. Bütün kararlardan buraya bilgi vererek Kastamonu'nun sayın halkını aydınlatın. Yeni valinin İnebolu'ya indiği haber alınmıştır. Kendisi için ne işlem yapılacaktır? Buraya vali vekili ve başka görevli atanması için Ulusal Kongre'nin bana yetki vermesini rica eder ve bu dileklerimin karşılığını şimdi makine başında beklediğimi bilgilerinize sunarım.'

Osman Bey ile makine başındaki haberleşmemiz şöylece biraz daha sürdü. Kendisinden sordum:

'Şimdi orada üstünlüğü sağladınız mı? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada ilin ileri gelen görevlilerinden güvenilir kim var? Yeni atanıp İnebolu'ya geldiği öğrenilen valinin adı nedir?'

Osman Bey'in karşılığı şu idi:

'Şimdi ilde üstün durumdayım. Herhalde Kongre yardımcı olarak beni aydınlatmalıdır. Atanan valinin, Konya valiliğinden emekli, çok eski bir kişi olduğu söyleniyor. Adı Ali Rıza'dır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir ağır makine- li bölüğüdür. Halk ile daha görüşülmemiştir. İlin ileri gelen görevlilerinden Defterdar Ferit Bey vardır.'

Osman Bey'e şu buyruğu verdim:

'Şimdi kendiniz vali vekilliğini üzerinize alınız. Asker ve sivil bütün kuvvetleri elinize almaya tam yetkilisiniz. Gelmekte olan valiyi hemen tutuklatacak tedbirleri çabucak alınız. İşlerinize açıktan engel olanlara karşı hiç duraksamadan silah kullanırsınız. İl defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise size yardım etmesi gerekir. Bolu mutasarrıfına aldığınız durumu ve size verilen yetkiyi şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı böyle davranmasını benim yerime söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de benim yerime gene bu yönergeyi veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır?'

Osman Bey'in cevabı:

'Vali vekilliğini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim almayacağım. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi görevden çıkarılmıştır. Vekillik Jandarma Tabur komutanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu olan komutandadır. İstendi. Alacağım karşılığa göre sonucu bildiririm efendim.'

'Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir? Durumu biliyor mu?' diye sordum.

'Durumdan bilgisi yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım. Çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum. Makam şifresiyle yazarım umudunda idim.' karşılığını verdi.

'Oradaki Jandarma tabur komutanı kimdir? Ne kadar jandarma kuvveti vardır? Buyruğunuz altına girdi mi?' sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği karşılıkta:

Jandarma Komutanı Emin Bey yanımda ve benimle iş birliği yapmıştır. Merkezde jandarma sayısı otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle iş birliği yapmıştır. Polis sayısı kırktır. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Komutanı Emin Yüzbaşı'dır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.'

'Emin Bey'i biraz anlatır mısınız?' sorusuna '318 çıkışlı, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Ayrıca ellerinizden öpüyor.'

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım:

'Emin Efendi'yi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e durumu anlattınız mı? Önemli işleri makam (valilik makamı) şifresiyle bildirebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan jandarma komutanına güvenilmezse onun yerine sizce uygun görülecek birinin vekillike geçirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması düşünülmelidir. Yardım istiyor musunuz?'

Osman Bey: 'Kuvvetçe yardımı gerekli görüp görmediğimi sonra bilginize sunacağım. Jandarma tabur komutanı yeni geldiği için, durumu anlaşılamamıştır efendim.' karşılığını verdi.

Osman Bey'e başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey ile durum üzerinde görüşüp görüşmediklerini sorup anladık-tan sonra şu teli yazdırdım:

16/17 Eylül 1919

Osman Bey ve Ferit Beyefendi'ye

Tedbirlerinizde ve işlerinizde başarı dilerim. Bize durumunuzdan ve gelmekte olan valinin tutuklandığından bilgi vermenizi bekleriz.

Mustafa Kemal"

Harbiye Nezareti'ne Gönderilen Raporda Topal Osman Tehcirden Aranıyor

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal, Havza'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporunda Anadolu'daki çetelerden söz ederek gayrimüslim Rum, Ermeni çeteciler ile Rumlara katılan dört çeteyi belirtiyor ve bunların İngiliz ve Amerikalılarla temasta olduğunu ifade ediyor. Raporda Topal Osman "tehcirden dolayı" hâlen firarda olan ağanın çetesinin Giresun ve çevresinde önemli bir yer işgal ettiğini belirtip olumsuz bir görüş ifade etmiyor:

"24 Mayıs 35 tarihinde mütekaddim vaziyet-i umumîye-i dahi-liye raporumda Sivas vilayeti hakkında henüz esaslı bir malumat alamamakla birlikte basit bazı malumat arz etmiştim. On beş gündən berj Sivas vilayetinin ihtiva eylediği mülhakatla temasta bulundum. Bilfiil hadisat-ı cariyeye muttali oldum.

Anlaşıyor ki, Rumlar nispetsiz derecedeki ekalliyetlerine rağmen Sivas vilayetinin Amasya ve Tokat sancaklarında da aynı Canik livasındaki çetecilik ve siyasi emeller teşkilatını tatbik ve idare ediyorlar. Bugün bilhassa Canik hududunda olmak itibarıyla Amasya livası dahilinde yirmi bir Rum çetesi mütezahirdir. Bunların rüesası ve mintika faaliyetleri ve en yeni vukuatı mazbuttur. Tokat livasında da şayan-ı dikkat olmak üzere ve yine Canik livası hududunda ve Amasya'nın Ladik kazası şarkında Erbaa kazasında ve kısmen de Niksar'da avanesi kuvvetli beş Rum çetesi vardır. Fakat bu kazanın çeteleri sükûnda görülüyor. Teşkilat ve teçhizatları mükemmeldir. Vilayette birkaç Ermeni çetesi daha varsa da haiz-i ehemmiyet tesirleri görülüyor.

Amasya livasında dört İslam çetesi vardır. Tokat livasında belli başlı bir şey mahsus değildir. Amasya livası dahilinde Hristiyan çeteleri tarafından on üç günlük zaman zarfında İslamlara karşı ika edilen hadisat beş olup İslamlar tarafından Hristiyanlara karşı hadisat vuku bulmamıştır. Rum ve Ermeni kundakçıları asayiş ecnebilere karşı muhtel göstermek ve işgal ve bilhassa ecnebi zabitanı olan yerlerde hükümetle hiç temas etmemek, doğruca ecnebilere müracaat etmek gibi muamelat ve İslamlar aleyhine vukuat ihdası gibi harekâtı idame ettiriyorlar.

Bütün bunlara rağmen hukuk-ı memlekete lüzum-ı sükûneti müdrik olan ahali-i İslamîye mahzun olmakla beraber şayan-ı dikkat bir surette sükun-i hükümete karşı da inkıyat [boyun eğme]

ve istinat [dayanma, güvenme] gösteriyorlar. Rum ve Ermeni komitacılarla daima temas ve irtibatta bulundukları İngiliz zabitanıyla bazı Amerikan memurlarından çok yüz buluyorlar. Bu zabitan ve memurların eğer siyaseten bu işi idareye müzahir [destekleyici, yardımcı] olmadığı kabul edilirse mutlaka iğfal ve izlal edildikleri kabul edilmelidir. Merzifon'daki İngiliz zabitleriyle Amerikan memurlarının gerek Merzifon ve gerek Gümüşhacıköy kazası Rumlarıyla olan pek sıkı münasebeti şayan-ı dikkattir. Gümüşhacıköyü'nün beş yüz hanesi Karaköy Rum karyesinde meşhur birkaç eşkıya ve Vangel namındaki şerir de vardır. Ve ekseriyetle Ankara vilayetinin Çorum mülhakatına tasallut ve katl ve yağma ediyorlar. Üç gün evvel Havza'daki alay kumandanı bir taburla mezkur köyü abluka ederek esna-yı taharride [arama esnası] Merzifon'dan oraya otomobille yetişen İngiliz zabitanın müdahalesi ve kaza kaymakamının Margrit Efendi olması hiçbir netice istihaline meydan vermedikten başka nüfuz-ı devleti hükümden sakıt göstermiştir.

Şayan-ı dikkattir ki, Vangel nam sergerdenin biraderi Aleko ve evvelce komiserlikten mütekait Aleksi Efendi İngiliz ve Amerikan memurlarıyla her gün sıkı temasta olmakla beraber Kaymakam Margrit Efendi'nin müşavir-i aklisidir. İşin mabaadi kıyas buyurulur.

Trabzon vilayetine gelince İslamlardan birkaç çete daha var ise de soygunculuk maksadına istinat ediyor. Tehcir işlerinden dolayı hâl-i firarda olan Topal Osman Ağa'nın çetesi mühim olup Giresun ve civarında mühim bir hadisesi görülmemiştir. İslamlar arasında birbirini katl münferit bazı vukuat gibi sırf adliyeye ait vekayi-i adiyeye çıksa da bunlarda ne şekavet [eşkıyalık] ne de siyasî mahiyet yoktur. Rumların bu vilayetteki teşkilatı da aynen Canik ve Amasya teşkilatı gibi siyasîdir. Vukuatları ve çetelerinin Efdalidis namındaki otuz kişilik Rum çetesi Gümüşhane Zanta taraflarında pek vukuat yapıyor. Şimdiye kadar az vakitte on beş İslam katletmiştir, maksat asayiş muhtel göstermektir; takibat yapılmaktadır.

Erzurum vilayetine gelince; birkaç İslam çetesi varsa da siyasî bir maksat takip edilmeyip ahlaksızlık ve açlığın tevleid ettiği şekavet-i adiyedir. Erzincan livası da aynı derecededir. Van vilayetine gelince; vukuat-ı adiyeye ve şayan-ı dikkattir. Ermenistan ve Gürcistan ile hem hudut olan işbu üç vilayetin şarkında ve Kafkas tarafında Ermenilerin faaliyet ve istihzaratı vardır. Bu babda gerek acizlerin gerekse mahallindeki alakadaranından makam-ı âliyesine arz edilmektedir. Canik livasına gelince vukuat pek azdır. İslamların tek

tük şekavet ve faaliyeti suret-i umumîyede tevakkuf etmiştir. Rum-
ların vaziyeti aynı hâlde olup Rumların tasniatı azalmıştır. Bazı İsl-
am çetelerinin dehaletine veyahut uzaklaşmasına intizar olun-
yor. On üç gün zarfında İslamlar tarafından Rumlar aleyhine vu-
kuat olmayıp Rumlar tarafından İslamlar aleyhine on beş ve ken-
di hemcinslerine üç vukuat olmuştur. İstihbarat.”

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi

Mirliva

Mustafa Kemal

[illegible]

9. Ordu Kitaatı Mülettis Mirliva Mustafa Kemal Harbiye Nezareti'ne yazdığı raporda toprakları tehdit eden ceterlerin durumundn söz etmiştir. Mustafa Kemal, bu raporda Topal Osman Ağa'nın tehdit suçlaması ile İngilizler tarafından arandığını da yazısına ekleyecektir. (Osmanlıca yazışma, telgraf ve belgeler Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi vesikalarından alınmıştır. Teşekkürü borc biliniz.)

Bu konudaki önemli belgelerden biri de 12 Şubat 1920 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Londra'ya gönderdiği kara listelerdir.

Listelerdeki 157 kişi barış imzalandıktan sonra yargılanacaktır. Bu listeye 16 Mayıs'ta 17 kişi daha eklenmiş ve yekûn 174'e çıkmıştır. Listedeki isimler arasında Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa ile Topal Osman da vardır.

Ahmet Anzavur ile İş Birliği Yapan Subaylar

14. Kolordu Kumandanlığı'nın; Anzavur ile iş birliği yapan 5. Kolordu Yaveri Yüzbaşı Kemal Efendi'nin yakalandığını ve kendisinden tahkikat yapılması hakkında 61. Tümen Kumandanlığı'na ve bilgi için Harbiye Nezareti'ne bildirilen şifreli yazışmalar:

Beşinci Menzıl Müfettişliği

Şube: 1

Şifredir. 31.10.35

Balıkesir 61. Fırka Kumandanlığı'na

Ahmet Anzavur Bey'le muhill-i asayiş [asayiş bozan] ahvale tasaddi [girişme, başlama] ettiği ihbar olunan Beşinci Kolordu Yaver-i sabıkı Yüzbaşı Kemal Efendi Bandırma civarında Eminbey Çiftliği'nde derdest olunarak Nezaret-i Celile emrine Dersaadet'e sevk olunmak üzere mahfuzen Balıkesir'e sevk olunduğu ve keyfiyetin de Harbiye Nezareti'ne işar [yazı ile bildirme] kılındığı cihetle mümaileyhin vüsulünün işarı ve kendisinden tahkikat-ı ciddiye ifasiyle alınacak malumatın inbası [haber verme; bildirme] mütemennadır [temenni olunan, arzulanan].

Harbiye Nezareti'ne

Münif

Ahmet Anzavur Bey'le muhill-i asayiş ahvale tasaddi ettiği ihbar olunan muhaddes Beşinci Kolordu Yaver-i sabıkı Yüzbaşı Kemal Efendi'nin Eminbey Çiftliği'nde bulunduğu bildirilmesi üzerine fırkaca mezkur çiftlik bastırılarak mümaileyh derdest edilmiş ve mahfuzen Balıkesir'e sevk edildiği maruzdur.

Ahmet Anzavur Hakkındaki İstihbarat

13. Kolordu Kumandanlığı'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği haber alma raporu da Ahmet Anzavur'la ilgiliydi. Raporda Anzavur'un ikaz edilmesine rağmen faaliyetlerini sürdürdüğü, önlenmediği takdirde vahim sonuçların ortaya çıkacağı belirtiliyordu.

C. ERKÂN-I HARBİYE. BİRİNCİ ŞUBE

15 NUMARA VE 15.11.35 TARİHLİ EMR-İ TELGRAFİYEYE

Acele. 16.11.35

1- Ahmet Anzavur namlı şakinin mutlaka Dersaadet'te pek yüksek mehafilin birisi tarafından mürettep mukabil bir hareket-i ihtilaliye ve siyasiyenin fedakâr aleti olduğu tahakkuk etmiştir. Son defa 12.11.35 günü Susurluk'a geldiği vakit buradaki topları kendi emrine aldıktan sonra askerin kendisine iltihak ettiğinden ve İttihatçı manevrası olan Kuva-yı Milliye aleyhine yürümeye başladığından ve buna da muvaffak olacağından bahis ile keyfiyetin ol suretle Zat-ı Akdes-i Hazret-i Padişahî'ye arzını yazdığı bir telgrafla Dahiliye Nazırı Damat Hazret-i Şehriyârî Şerif Beyefendi Hazretlerinden rica etmiştir ve bu melun daima ahaliye karşı beyanatında Zat-ı Hazret-i Padişahî canibinden memuren gönderildiğini söylemek suretiyle ahaliyi iğfale çalışmaktadır.

2- Ahmet Anzavur'u tarik-i insafa davet etmek ve beynelislam sefk-i dimaa [kan dökme] meydan vermemek için göstermiş olduğum itidal ve Balıkesir Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi tarafından yapılan teşebbüsât-ı samimiye bilakis kendisine bu ikinci defaki hareketi icra için vakit kazandırmıştır. Filhakika teşrinisani mübâdisindeki birinci Susurluk hadisesinden sonra beynelislam mukateleyi intaç etmek ve bu hareketlerden düşmanlarımızın istifadesine mani olmak için suret-i mahsusada Ahmet Anzavur namında bir zat gönderilmiş ve bu babda birçok vesaik-ı delail [delil belgeleri] de ira'e [gösterme, işaret etme] edilerek bu hareketlerin vatanı ihanetten başka bir şey olmadığı izah edilmiş, buna mukabil iğfal olunmuş olduğunu ve bu harakatlardan artık katiyen feragat ettiğini ve cepheye bir kumanda deruhte edeceğini ifade etmesi üzerine bu hususâtı layıkıyla tespit ve kararlaştırmak üzere takibattan hıfz olunmuş idiyse de gönderilen ikinci heyete mülaki [kavuşmak] olmayarak bu defaki teşebbüs-i hainanede bulunmaya

ictisar [cüret] eylemiştir. Ve artık fikr-i maksadının hükümet-i haziranın siyaset-i dahiliye ve hariciyesine karşı tamamen hilaf-ı fikir olduğundan zerre kadar şüphe bırakmamış ve orduyu infisaha [bozulma] uğratmak, mebusan intihabatına [seçimler] mani olmak ve vatan müdafaasından başka bir endişesi olmayan Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak üzere bilfiil kıyam ve ihtilalde bulunmuş ve bu defa kendi aleyhine sevk edilen askerî müfrezelerimize de müselağan [silahlı olarak] mukabele ve mukavemet eylemiştir.

3- Binaenaleyh Ahmet Anzavur şiddetle tedip ve tedmire layıktır ve etrafa tevsi'a [yaymaya] pek ziyade müsait olan bu nevi hareketler daha bidayetlerinde [başlangıç] şiddetle bertaraf edilmediği takdirde maazallahü teala tasavvur edilmeyecek derecede vahim netayic [neticeler] zuhura geleceğini ehemmiyetle arz ederim.

Şifre edilmiştir. 16.11.35 14. Kol. K.

İhsan Mehmet Ali

Tutuklanan Mebuslar

İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından tevkif edilen ve götürülen zevat hakkında İstanbul Muhafızlığı, tevkif edilenlerin nerelerden alındığına dair şu notu düşüyordu:

1- Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri 16 saat evvel yüz kişilik bir müfreze ile hanesi abluka edilerek odasından gecelik ile çıkarılarak Moda cihetine götürülmüştür.

2- Erkân-ı Harbiye Reis-i Umumiyesi Cevat Paşa Hazretleri Nişantaşı'ndaki konaklarından bir İngiliz müfrezesi tarafından alınmış ve götürülmüştür.

3- Meclis-i Ayan azasından Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretleri hanesinden bir İngiliz müfrezesi tarafından alınıp götürülmüştür.

4- Sivas Mebusu Vasıf Bey Meclis-i Mebusan'dan alınıp götürülmüştür.

5- Sivas Mebusu Rauf Bey Meclis-i Mebusan'dan alınıp götürülmüştür.

6- Fatih'te Numune İrfan Mektebi'ni bir İngiliz müfrezesi tahriretmiş, mektep müdürü Mustafa ve ders nazırı Ahmet, Konduktör Mektebi talebesinden Ahmet, mümaileyhin kayınbiraderi Muhiddin, ihtiyat zabitlerinden Fahri ve Salih Efendiler tevkif edilerek götürülmüşlerdir.

7- Meşrutiyet Otel'i'nde Binbaşı İsmet, Doktor Ahmet, Mülazim-i sani Zeki Efendilerle birkaç sivil alınıp götürülmüşlerdir.

8- Kumkapı'da Harbiye Nezareti ketebesinden Aziz Efendi'nin hanesi taharri edilmiş ve kendisi götürülmüştür.

9- Cağaloğlu'nda Göz Tabibi Esat Paşa ile Aydın Mebusu Tahsin Bey hanelerinden alınarak götürülmüştür.

10- Fırka karargâhından Mülazım Nail, Alay Kâtibi Bekir Zeki ve Kâtip Muavini Arslan Efendiler karargâhtan alınıp götürülmüştür.

Tevkifler Kolordu Kumandanına Bildiriliyor

1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'in Konya'da 12. Kolordu kumandanına, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal olaylarına dair verdiği bilgidir:

BANDIRMA 14. KOL. ERKÂN-I HARBİYE RİYASETİNE

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti

Mahreç: Bursa Numara: 1311 Kelime: 150 1078

Şimdi İstanbul'dan Mebusan'dan alınan telgrafname suretini ayrıca atıye yazıyorum. Dün trenle geldim. Yolda hüviyetimi gizlemek suretiyle tevkiften kurtuldum. İstanbul'da ayandan Çürüksulu Mahmut, Mebusan'dan Cemal Paşalarla Rauf Kara Vasıf, Van Vali-i sabıkı Tahsin, Edirne mebusları Faik ve Şeref Beylerle Numan Usta ve hariçten Göz Tabibi Esat Paşa ve Cevat Paşa tevkif edilmişlerdir. Meclis-i Mebusan Reisi Celaleddin Arif ve mebuslardan Bekir Sami ve Hamdullah Suphi Beyler aranmakta iseler de kurtulmuşlardır. Hariçten ve Meclis'ten daha birçok kimseler tevkif edilecek gibi duruyor. İngilizlerin elindeki liste vasi'dir. Bundan sonra tevkife muvaffak olunmaları güçlenmiştir. Şüpheli olanlar birer suretle yol bulmuşlardır. Mebuslar Meclis'ten cebren alınmıştır. Meclis vakarını ve sükûneti muhafaza ederek İngiliz müfrezesinden cebren aldıklarına dair bir senet aldıktan sonra arkadaşlarını feda etmişlerdir. Meclis arkadaşlarından daha birçoklarının feda edileceğini sezdüğinden perşembe günü umumî içtimaatın teciline müttefiken karar verdi. Meclis ve hükümet arasında bu kere takip edilmekte bulunan hatt-ı hareket hususunda aheng-i tam vardır. Hükümet, yapılan işgal ve yolsuzluklara iyi cevap vermiştir. Bu hususta Edirne'de

tafsilat veririm. Kabine, siyasetinde ve mevkiinde sebatkâr bulunmak azmindedir. İstanbul'da ilk gün Mebusan biraz sarsılmıştı. Vakur sükûnet Türklere mahsus bir seciye ile muhafaza edildi. Sarsılan Mebusan İngilizlerin ricatı üzerine yeniden pek ziyade yükseldi. İstanbul haricin vaziyetinden haberdar değildir. Muhaberat munkati bulunuyor. İşgal hareketinde İngilizler yalnız hareket ettiler. Fransız ve İtalyanlar seyirci bulunurdu. İngilizlerin 15/16 gecesi askerî karakollarına karşı harekâtı pek gaddarane idi. Bununla beraber uykudan uyanan Türk neferleri her tarafta iyi muamelede bulundular ve silahlarını teslim etmediler. İngilizlerin bu vahşetleri İstanbul'da İngiliz taraftarı geçinenlere de iyi bir res-i ibret oldu.

[illegible][illegible]

Mebusların tutuklandığını 1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, Konya'da 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e bu telgrafla bildirmişti. Telgrafta Kara Vasîf Bey başta olmak üzere önemli kişilerin tevkifini bildiren Cafer Tayyar Paşa "Dün trenle geldim. Yolda hüviyetimi gizlemek suretiyle tevkiften kurtuldum." diyordu.

Yassıada İnfazları ile İlgili İsmet İnönü'nün Cemal Gürsel'e Yazdığı Mektup

“Orgeneral Cemal Gürsel

Sayın Silahlı Kuvvetler Başkomutanı ve Millî Birlik Komitesi
Başkanı

Yassıada kararları tebliğ ve ilan edilmek üzeredir. Kararlar arasında ölüm cezaları bulunursa, bunların infazı Anayasa'ya göre Millî Birlik Komitesi'nin tasdikine bağlı olacaktır.

Kararın tebliğinden iki gün evvel yüksek makamınıza müracaat ederek ölüm cezalarının infazı konusunda ciddi endişelerimin Millî Birlik Komitesi'ne duyurulmasına tavassut buyurulmasını istirham ediyorum.

Memleketin siyasî hayatında mesuliyet sahibi olarak idam cezalarının tasdikinde büyük zararları arz etmek için başka bir vasıtamız ve çaremiz olmadığından, müracaatımın zaruri görülmesini saygılarımla rica ederim.

Mahkemenin her tesirden uzak olarak tam bağımsızlıkla karar vereceğine ve mahkemenin vereceği kararların adil olacağına şüphe yoktur. Ancak, Millî Birlik Komitesi üyeleri, ölüm cezalarının infazı için son söz sahibi olmak yetkisiyle teşhiz edilmişlerdir. Bu hususta Millî Birlik Komitesi üyeleri hakimlerin kararlarına mesnet teşkil eden hukukî ve kanunî unsurlar dışındaki bazı gerçekleri ve zaruretleri göz önünde bulundurmamak mevkiindedirler. Ben bu müracaatımla, memleketin selameti bakımından hayatî ehemmiyetle saydığım bu gerçekleri ve zaruretleri ortaya koymak istiyorum.

Sayın Orgeneralim,

Memleketimizin bugünkü hâlinde ne kadar az sayıda olursa olsun, ölüm kararlarının tasdik ve infazı yüksek menfaatlere her surette aykırıdır. Kansız bir ihtilal yapıldı. Böyle bir ihtilalden bir buçuk sene sonra geçmiş bir iktidar erkânının siyasî suçlarından dolayı idam edilmeleri, siyasî idamların bünyesinde zaten mevcut olan hak tereddüdünü azami ölçüde arttırmış olacaktır. Suçluların en ziyade kahrını çekmiş vatandaşlar bile bu infazı aşırı bulacak ve müteessir olacaklardır. İhtilalden bir buçuk sene sonra seçimlere gidiyoruz. Eski, yeni siyasî parti mensupları arasında yaklaşma ve anlaşma çareleri arıyoruz. Bu çabalama içinde, artık eskimiş olan siyasî suçlardan dolayı idam cezası tatbik etmek, siyasî

partiler arasında ve memlekette manen huzur teessüsünü imkânsız kılacaktır. Unutmamalı ki, yarın seçime gidecek ve seçimlerden sonra idareye katılacak siyasî partilerin çoğu, geçmiş iktidar partisinin mensuplarına büyük mikyasta istinat etmektedir. Bunlar yalnız seçim esnasında değil, seçimden sonra da ruhlardaki daimî bir yaray işletmekten geri kalmayacaklardır. Ceza tatbikinin bünyesinde taşıdığı ibret hassaları, şimdi infaz yapılmamasında daha ziyade mevcuttur. Memleket huzurunun ve vatandaş münasebetlerinin iyi yola girmesi için ümitlerin bağlanabileceği tek çare bundan ibarettir. Suçluların idam olunmaması, ayaklanma teşebbüsünde olacakların cüretini arttıracacağı endişesi mübalağa edilmemelidir. Ayaklanma teşebbüsünün maddî kuvveti hiçbir zaman devlet ve hükümetin kuvvetiyle başa çıkamaz. Bu teşebbüslerin dikkate alınacak tarafları daha ziyade ruhî ve manevî kuvvetlerdir. Bu kuvvetler ise, idam cezalarının infaz olunmasıyla artmak ve infaz olunmamasıyla zayıflamak istidadındadır. İnsanların tecrübesinin bir değeri varsa, bizim her yerde gördüğümüz sonuç budur.

Sayın Orgeneral,

Biraz da infaz meselesinin bir diğer önemli tarafına temas etmek isterim.

Mahkemenin vereceği kararlara tesir edilmemesi ve mahkemece verilen kararların tatbik edilmesinin ordunun isteği olduğundan bahsedilmektedir. Mahkeme kararlarına tesir edilmemesi arzusu ordu için tabii bir ihtiyaçtır. En büyük millî müessesemiz olan ordumuzun adalet bağımsızlığı fikri ile dolu olmasını, millet anlayışının bir yankısı saymak lazımdır. Bu arzu takdire ve sevgiye layıktır. Yalnız, ölüm cezasının infazı ayrı bir meseledir. Nitekim Anayasa bunu, Millî Birlik Komitesi'nin hususi kararına bağlayarak kayıt ve şart altına almıştır. Eğer varit ise ordu adına Millî Birlik Komitesi'nin idam kararının tasdikine icbar edilmesi haksız ve kanunsuzdur. Ordu adının böyle bir mevzuda kullanılması, Türk ordusunun ebedî şerefine karşı saygı duygusu ile telif olunamaz. Ordu tesiriyle bir infaz muamelesi millette orduya karşı deva bulmaz bir kırgınlık yaratacaktır. Milletle ordu arasına girecek böyle bir hatıranın tepkisini düşünmek insana dehşet veriyor.

Hülasa, infaz kararında ordunun tesirini Millî Birlik Komitesi'nce yerine getirmek, akla gelebilecek mahzurların en büyüğünü taşıy ve tarih önünde, karar verenlere de hesapsız vebal yükler.

Ordunun böyle bir tesir yaptığına ve yapacağına asla inanmıyorum. Millî Birlik Komitesi'nin, ağır ve şerefli vazifesini tamamlarken, memleketin selameti bakımından duyduğum endişelerin üzerinde duracağını ümit ediyorum.

Sayın Orgeneral,

Türkiye bugün bir ittifak manzumesi içindedir. Her meselenin önünde, millî savunma için müttefikler arasında haysiyetli ve itibarlı bir mevkiye bulunmanızın büyük ehemmiyeti vardır. Bu bizim için öyle bir ihtiyaçtır ki, bunda kusurlu olmak, hatta ittifak manzumesi içinde bizden daha kusurlu üyelerin bulunması ihtimalinde bile bizim için mazeret teşkil etmez.

Siyasî suçlardan dolayı ölüm cezası, bugün yeryüzünde hemen hiçbir medeni ülkede kalmamış gibidir. Türlü tehlike karşısında bulunan memleketimizin bekçileri ve koruyucuları olan Millî Birlik Komitesi üyelerinin, ellerindeki aziz emaneti, vahim bir itibar buhranına maruz bırakmayacaklarını hulus ile ümit ediyorum.

Sayın Orgeneral,

İnfaz meselesinde düşündüklerimi şimdiye kadar muhtelif vesilelerle size ve temas edebildiğim Millî Birlik Komitesi üyelerine tam bir açıklık ve kesinlikle söylemekte kusur etmedim. Şimdi resmî vazife olarak son karar vereceğiniz anda Millî Birlik Komitesi'ne bu konudaki düşüncelerimin resmen bildirilmesini sizden niyaz ederim.

Üstün saygılarımın kabulünü istirham ederim sayın orgeneralim.

13 Eylül 1961, İsmet İnönü

Talat Aydemir'in Hatıralarından Sayfalar

Kore, 5 Temmuz 1960:

"Bugün artık Kore'de yaşadığım son günlere yaklaşmış bulunuyorum. Allah kısmet ederse ayın sekizinde hareket ederek yurda döneceğim. Son olarak Sezai'den aldığım mektupta şu satırlar yazılıydı:

'Çok uzaklarda ve inkılap harekâtımızın ilk kurucularından olan Talat'ımın üzüntüsünü, bana savurduğu serzenişleri yerinde buldum. Bütün isyanının içinde her zamanki gibi hassasiyet ve nezaket pırl pırl işliyor.'

Bu satırlar bana kâfi gelmişti. Demek ki eski arkadaşlarım tarafından geç de olsa hatırlanmıştım. Çünkü yine asil olan vicdanlar dile gelmiş, kalemler hissiyatı nakletmiştir. İlerdeki karşılaşmalarımızda tatlı, yumuşak zemin hazırlanmıştı. Her şey artık ben kati olarak yurda dönünce belli olacaktı. Şimdi iş, tayin yerimin belli olmasıdır. Ankara olacağına eminim.

Hak, adalet, hürriyet için her zaman mücadeleye hazırım. Haksızlığa uğradığım zamanlar, mücadele hırsım çok kuvvetleniyor. Bundan böyle kararlarımı kendim vereceğim. Hiçbir zaman arkadaşlarımın samimiyetinden şüphe etmemekle beraber, kendim makul bulduğum hareketten başka türlüüne kalkışmayacağım. Bakalım hayat bundan sonra bana neler gösterecek?"

Bonn-Almanya, 25 Kasım 1960:

"Kore'den ayrıldıktan sonra hatıra yazmaya ara vermiştim. Bunun çeşitli sebepleri vardı. Birincisi yurda dönüşte eski komite arkadaşlarım tarafından nasıl karşılanacaktım. İkincisi de komitenin çalışmalarını iyice tetkik etmeden bir şey yazmak istemiyordum. Çünkü bu hareketimi çeşitli şekillerde yorumlamak isteyenler çıkabiliirdi. Fakat şimdi artık bütün tehlike bulutları dağılmıştı. Şöyle ki:

Bu ihtilal içindeki, ikinci ihtilal de kansız atlatılmıştır. Kore'den ayrıldıktan sonra 8 Ağustos 1960 günü İzmir'e geldim. Gemide çok üzgündüm, uzun bir yolculuk yapmış ve çok yalnız kalmıştım. Hele memleketteki olaylardan çok az haberdar olmam beni sıkımişti. İzmir'de yalnız ailem tarafından karşılanacağımı tahmin ediyordum. Gemi sahile yanaştığı zaman yanıldığımı anladım. Gemiye ilk gelen çok eski ideal arkadaşım kurmay Sezai Okan oldu. Beni kucakladığı sırada her ikimiz de çok heyecanlıydık. Gözyaşlarımı zor tutuyordum. Benim için özel olarak Ankara'dan gelmişti. Bir müddet ne söyleyeceğimi bilemedim. Beni gene ilk defa arayan, koşup gelen, o asil kardeşim olmuştu. Onun bu hareketi bana yetmiş günden beri çektiğim acıları bir anda unutturdu. Gemiden inerken Alpaslan Türkeş'ten telgraf almıştım. 'Vatan topraklarına kavuştuğun şu sırada seni karşılayamadığımdan çok üzgünüm. Hoş geldin. Sevgi ve hasretle öperim. Görüşeceğimiz günü sabırsızlıkla bekliyorum.' Ona da çok memnun oldum. Demek o da şimdiye kadar yaptığı hataları az da olsa tamire kalkıyordu. Sezai Okan öğleden sonra Ankara'ya gitti. Hatta beni de beraber götürmek

istedi. Fakat ailem geldiği için beraber İstanbul'a dönmek mecburiyetindeydim. Tayin yerim de belli olmuştu. Harp Okulu Kurmay Başkanlığı'na gidiyordum.”

“3 Ekim 1960 günü Devlet Başkanı Cemal Gürsel Paşa beni makamına çağırdı. Yüzbaşılığımın beri beni tanırdı. Okulla ilgili birkaç soru sorduktan sonra asıl konuya geldi. Komite içinde son gidişatın iyi olmadığını, bazı kimselerin sapık fikirlere sahip olduğunu ve bunlardan bir kısmının da Harp Okulu'nu zamanlı zamanlı ziyaret ettiklerini duyduğunu bildirdi. Ben de kendisine durumu anlatarak aldığım tedbirleri bildirdim. Verdiğim emirleri söyledim. Harp Okulu'na itimat edileceğini belirterek şahsen onların fikirlerinin karşısında olduğumu açıkladım. Bunun üzerine paşa bana ‘Evet, zaten Osman Köksal, Sêzai Okan senin durumunu bana anlattılar. Onların eski arkadaşıymışsın, komitenin kurulması da bana aitmiş, hepsini öğrendim. Şimdi de vaziyeti tam manasıyla kavramış durumdasın, sana bu hususta söyleyecek hiçbir sözüm yok, sana güveniyor ve tam bir emniyetle bakıyorum,’ dedi. İzin isteyerek yanından ayrıldım.”

Sorguların sonu:

“Sorgulamalar amme müdafaa şahitleri dinlenmesi bitti. Savcı esas hakkındaki mütalaasını okudu, şimdi sıra müdafaalara geldi. 1 Ağustos 1963 Perşembe günü sanıklar müdafaalarını yapacaklar. Bu tarihî kararda herkes nasibini alacak. Mukadderattan fazlası olmaz, fakat buna rağmen hâlâ eski arkadaşlar endişe içinde ve suçluluğun vermiş olduğu çekingenlikten, hakikatlerden uzak, gene tezvirat makinelerini işletmekten geri kalmıyorlar. Bakalım ileriki günler Allah bizlere neler gösterecek.”

Babeuf ve Aydemir

Talat Aydemir'in bazı notları Babeuf'un kitabındaki sayfalara yazılmıştı. Niçin Babeuf da başkasının değil?

François Emile Babeuf (1760-1797) Saint Quentin'de doğmuş, Vendôme'de ölmüştür. Fransız politikacısı ve eylemcisidir. Fransız İhtilali'nden önce değişik işlerde çalışmış, ihtilal başlarında gazete çıkararak Paris'e yerleşmişti. Bazı kaynaklar önceleri ateşli bir anti komünist olduğunu ifade eder. Yazılarını Gracchus Babeuf imzası ile yayımlamıştı. Giderek ilk düşüncelerinden uzaklaşmış

ve Directuar yönetimi karşıtı düşünce ve yazılarını eyleme dönüştürmüştü. Yönetimi devirmek amacıyla eylemci bir örgüt kuracaktı (1793). Grisel örgüte ihanet edince Darthe ile tevkif edildi. 26 Mayıs 1797'de Yüksek Mahkeme tarafından ölüme mahkûm edildiler. Babeuf ve Darthe idamdan önce hançerle intihar ettiler.

Hiç ummuyorum ya, şimdi cumhuriyetin ve ona bağlı kalanların göklerinde patlamak üzere olan o korkunç fırtınadan sağ çıkarsanız, yeniden rahatlığa kavuşup kara baharınızı değiştirmenize yardım edecek dostlar bulabilirsiniz, size öğüdüm şudur: Bir arada, birbirinize bağlı yaşayınız. Esimden istediğim, çocuklarını bağrına basması; çocuklarımdan istediğim de, analarını sayıp sözünden çıkmamaları, sefkatine layık olmalarıdır. Özgürlük uğrunda ölen birinin ailesine yaraşan, erdemlilik örneği olmak ve bütün iyi insanlara kendilerini saydırıp sevdirmektir. Karımın, çocuklarımla eğitimi için elinden gelen her şeyi yapmasını ve bu işde bütün dostlarını yardımına çağırmasını dilerim. Çok sevdiğim ve beni sevdiğini sandığım Emile'den bu dileğime uymasını bekler, hiç vakit kaybetmeden, kendini yetiştirmesini isterim.

GRACCHUS BABEUF

Hiç ummuyorum ya, şimdi cumhuriyetin ve ona bağlı kalanların göklerinde patlamak üzere olan o korkunç fırtınadan sağ çıkarsanız, yeniden rahatlığa kavuşup kara baharınızı değiştirmenize yardım edecek dostlar bulabilirsiniz, size öğüdüm şudur: Bir arada, birbirinize bağlı yaşayınız. Esimden istediğim, çocuklarını bağrına basması; çocuklarımdan istediğim de, analarını sayıp sözünden çıkmamaları, sefkatine layık olmalarıdır. Özgürlük uğrunda ölen birinin ailesine yaraşan, erdemlilik örneği olmak ve bütün iyi insanlara kendilerini saydırıp sevdirmektir. Karımın, çocuklarımla eğitimi için elinden gelen her şeyi yapmasını ve bu işde bütün dostlarını yardımına çağırmasını dilerim. Çok sevdiğim ve beni sevdiğini sandığım Emile'den bu dileğime uymasını bekler, hiç vakit kaybetmeden, kendini yetiştirmesini isterim.

Dostlarım, beni hatırlıyacığınızı, sık sık anacağınızı umarım. Hepinizi çok sevdiğime inanırsınız elbet. Ben sizin mutluluğunuzu herkesin mutluluğu ile bir arada düşünmüştüm. Sizi mutluluğa kavuşturmanın tek yolu buydu bence. Ama bunu başaramadım. Kendimi feda ettim. Sizler için ölüyorum biraz da

Camille'e beni anlatın sık sık, onu ne

Talat Aydemir'in hatıralarından bir bölümü cezaevinden gizli olarak çıkarılmıştı. Aydemir'in hatıraları kadar düşünür Babeuf'un kitabına aldığı notlar da ilgi çekiciydi.

Babeuvisme, Babeuf'un sosyal ve politik sistemidir. Komünizm ve sosyal devrim esasını içerir. Directuar döneminde gençlik ve aydın kesimini son derece etkilemiş ve görüşleri binlerce taraftarı tarafından desteklenmişti. Bu etkileme hükümet için büyük tehlike arz etmiş ve cezaevindeki ölümü ile bu destek bir nebze olsun azalmıştır.

Sol anlayışta önemli bir yeri olan Babeuf'un düşünceleri Türkiye'de 1970'lerden sonra etki alanı bulmuş ve Babeuf kitaplarını yayımlayan, çeviren ve bulunduranlar hakkında soruşturma açılmış, mahkûmiyet kararları verilmiştir.

Babeuf ve Darthe gibi Aydemir ve Gürcan da aynı yazgıyı paylaşmış, ölüme beraber gitmişlerdi. Aydemir, ihtilal teşebbüsü anlatımında içlerinden bazı kişilerin ihanet ettiğini de ifade etmişti.

CIA Belgelerinde Darbeler

Talat Aydemir ve Subaylar

Darbeler, darbe teşebbüsleri ve askerî gelişmeler ABD ve Avrupa için ekonomi kadar önemlidir. Önemlidir, çünkü ilişkilerin bu meselelerin ardından nereye oturacağı ile nasıl bir yol takip edileceği bilinmelidir. Çünkü tüm bunlar karşı tarafı da ilgilendirecektir. Yardım, destek, askerî-lojistik beraberlikler, üsler ve diğer anlaşmalar kadar NATO birlikteliği açısından önem taşır bu bilgilere sahip olmak.

Bu tür gelişmelerde, teşebbüslerin sonuçta sınır ötesindekileri de ne kadar ilgilendirdiğini Sadi Koçaş'ın bilgilendirmesinden ve belgesinden anlıyoruz. (Belgelerin ortaya çıkış anlatımı, Talat Aydemir bölümündedir.)

Konumuzu ilgilendiren belgelerin ilkinin giriş kısmı şöyledir.¹⁵⁰

GİZLİ

ORDU BAKANLIĞI KARARGÂHI

İstihbarat Kurmay Başkanı Yardımcılığı

20 Ocak 1961

CSI-C

Albay Martin L. GRENN Amerikan Büyükelçiliği

ABD Kara Ataşesi ANKARA, TÜRKİYE

Sayın Albay Green,

(S) Türkiye'deki 1960 Mayıs ihtilali ve onun sonucu olan değişikliklerin, yeni hükümetin dış politikası üzerinde kesin etkileri vardır.

Bu sebeple, başlıca haber toplama gayretiniz, Türk ordusunun, özellikle subayların hâletiruhiyesi ile hükümet ve Millî Birlik Komitesi ile olan anlaşmazlıklar üzerinde olmalıdır. Kurmay Başkanlığı İstihbarat Yardımcılığı, BOSPHORUS (Boğaziçi) projesi ile ilgili haberler toplama gayretine önem verilmesi hususunda dikkatinizi çeker.

(S) Bunlara ilave edilecek hedefler şunlardır:

1- Hangi grup üst subayların, Türk dış politikasının değiştirilmesinden yana olduklarına karar vermemizi sağlayacak haberler lazımdır. En önemli haberler hemen gönderilmeli, Türk ordusundaki anti-Amerikan düşüncelere karşı alınan tedbirlere özellikle yer verilmelidir.

2- İsmet İnönü ile M.B.K., özellikle komitedeki generaller arasındaki ilişkiler ile Türkiye’de onun (İnönü’nün) desteğine ne kadar güvenebileceğimiz hakkında sarıh haberler istiyoruz.

3- Sizin raporlarınıza göre, bizim çıkarlarımıza en çok katkıda bulunabilecek olan hükümet üyeleri, politikacılar, askerî liderler ve polis yetkililerin zayıf ve kuvvetli yönleri hakkında ayrıntılara ihtiyacımız vardır.

(S) Ülkedeki ekonomik, politik ve askerî konularda güçlükler yaratabilecek tedbirler hakkındaki tavsiyelerinizin, Kurmay Başkanlığı İstihbarat Yardımcılığı’na gönderilmesini tavsiye ederiz.

(S) Kürt problemi hakkındaki isteklerimiz yürürlüktedir. Fakat bütün bunlara BOSPHORUS projesinden sonra yer verilmelidir.

İmza

CHARLES J. DENHOLM

Kurmay Albay

Haber Alma Kısmı Şefi

İkinci Belge daha etraflı ve bilgilendirmedir ve tabii ki “Çok Gizli” işaretini ve “Türkiye’deki askerî gruplaşma” başlığını taşımaktadır.

Türkiye’de Askerî Gruplaşma

Mayıs 1960 ihtilalinden beri istikrarlı bir hükümeti devam ettirebilmek için lüzumlu politik tavizler yüzünden, Türk askerî personeli arasında yeni memnuniyetsizlikler zuhur etmektedir. Başlıca, dört büyük askerî grup mevcuttur. Bunların en etkilisi, komuta zinciridir. Türk Genelkurmay Başkanı Sunay ve kurmay subaylardan oluşan bir grubun diğer kıta subayları ve generaller tarafından

desteklendiği bilinmektedir. Komuta zinciri, sivil hükümetten yadır. Fakat komutanların düşüncelerine göre, eğer seçimle gelecek olan hükümet etkili olmazsa, üç kuvvetin iktidarı almasına açıkça hazırlanmaktadır. Orgeneral Sunay, kesin ve gerçek bir politik kanaati olmayan, orta nitelikte, dar görüşlü bir politikacı; fakat kendisini çok beğenen, ihtiraslı bir general olmasına rağmen, askerlerin yardımlarıyla iktidara gelebilir.

Öteki üç grup emekli subaylardan (14'ler, 22 Şubatçılar ve EMİNSU) oluşmaktadır. Bunların maksadı ve planı, belki üyeleri tarafından bile açıkça belirlenmemiştir. Bazılarının bağlılıkları ise, bir politik inançtan ziyade kişiseldir. Birçok kişinin birden fazla gruba ilişkileri olduğu söylenmektedir.

14'ler, diğer 13 radikal subayla beraber geçen mayıs ayında ihtilal-den sorumlu M.B.K.'dan çıkarılmış olan Albay Türkeş tarafından yönetilmektedir. Fakat Türkeş'in bu yıl şubat ayında dönüşü ile, ikisi hariç bu radikaller şimdi Türkiye'ye dönmüştür. 14'ler muhtemelen genç subaylar tarafından desteklenmektedir. Türkeş, NATO'ya karşı olan hislerini açıkça belirtmiş, tarafsız, Nasırvârî bir hükümeti savunmuştur. Hatta M.B.K. ile beraber bir fırsat anı beklemektedir. Bununla beraber, Ankara'daki Askerî Ataşe (Amerikalı) "Eğer şartlar uygun olursa Türkeş ile anlaşmanın mümkün olabileceği" kanaatindedir.

Albay Aydemir tarafından yürütülen 22 Şubat hareketi, 22 Şubat 1962'de uygulanmış bir darbe teşebbüsüdür. Her ne kadar Harp Okulu öğrencileri bu hareketi desteklemişlerse de, silahlı kuvvetlerin büyük çoğunluğu, komuta zincirini takip etmişlerdir. Eylem, atılımda bulunanların cezalandırılmayacakları, fakat liderlerinin ve bilinen sempatizanlarının emekliye sevk edilecekleri hakkındaki bir söz üzerine önlenmiştir. Bu hareket, hâlâ aktiftir. Kuryelerle sağlanan bir haberleşme ağının mevcut olduğu ve her sınıf haktan destek gördüğü de söylenmektedir.

EMİNSU, yasal "İhtilalci Emekli Subaylar" örgütünün kısaltılmış adıdır. 1960 ihtilalinden sora mecburi olarak, emekliye sevk edilen birçok general dahil olmak üzere, 5700 kadar subay üyesi vardır. Söylentilere göre, etkili değildirler, grubun açıklanan gayesinin subayların, haklarının geri alınması olduğu söylenmektedir. EMİNSU liderleri, Türkiye'deki Amerikan faaliyetlerine saldıran ve Türkiye'nin NATO ile CENTO'dan ayrılmasını öneren, İstanbul'daki bir yer altı gazetesinin belirlediği bir gruba mensup oldukları ithamını devamlı olarak reddetmişlerdir. Bir basın haberi-ne göre, EMİNSU'nun Amerikan yardımı ile NATO ve CENTO'nun desteklenmesini takdir ettikleri açıklanmıştır.

Türkeş'in, 22 Şubat ve EMİNSU grupları ile birleşme arzusunda olduğu, birbirlerine rakip olan Aydemir ve Türkeş'in faaliyetlerini birleştirmek hususunda bir prensip anlaşmasına vardıkları rivayet edilmektedir. Bununla beraber, hükümetin kontrolü konusundaki mücadeleleri, komuta zincirinin kazanacağına inanılmaktadır.

(YABANCILARA DAĞITILMAZ. GİZLİDİR.)

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnân'ın Ölüm Cezalarına Ait Oylamanın Sonucu:

Üye sayısı: 450
Oy verenler: 297
Kabul edenler: 238
Reddedenler: 53
Çekimserler: 6
Oya katılmayanlar: 145
Açık üyelikler: 8

KABUL EDENLER:

ADANA: Cevdet Akçalı, M. Salahattin Kılıç, Ali Cevat Oral, Ahmet Topaloğlu, Turgut Topaloğlu, Hüsamettin Uslu.

ADİYAMAN: M. Zeki Adıyaman, Ali Avni Turanlı.

AFYONKARAHİSAR: Mehmet Rıza Çevrel, Hasan Dinçer, Şevki Güler, Ali İhsan Ulubahşi, Kâzım Uysal.

AMASYA: Yavuz Açar, Salih Aygün.

ANKARA: Orhan Alp, Musa Kâzım Coşkun, Orhan Eren, Mustafa Maden, Emin Paksüt, H. Turgut Toker, Şerafettin Yıldırım, Mustafa Kemal Yılmaz.

ANTALYA: Hasan Akçaloğlu, Süleyman Çiloğlu, Ömer Eken, Rafet Eker.

ARTVİN: Mustafa Rona.

AYDIN: Nahit Menteşe, İsmet Sezgin.

BALIKESİR: İbrahim Aytaç, Cihat Bilgehan, M. Şükrü Çavdaroğlu, Kemal Erdem, Ahmet İhsan Kırımlı, Osman Tanı, Mevlüt Yılmaz.

BİLECİK: Şadi Binay.

BİNGÖL: Mehmet Sıddık Aydar, Mehmet Bilgin.

BİTLİS: Abidin İnân Gaydalı.

BOLU: Nihat Bayramoğlu, Halil İbrahim Cop, Ahmet Çakmak.

BURDUR: A. Mukadder Çiloğlu.

BURSA: Cemal Külahlı, Barlas Küntay, Ertuğrul Mat, Kasım Önadım, Mustafa Tayyar, Mehmet Turgut, Ahmet Türkel.

ÇANAKKALE: Arif Tosyalıoğlu.

ÇORUM: Yakup Çağlayan, Kemal Demirer, Abdurrahman Güler, İhsan Tombuş, Aslan Topçubaşı.

DENİZLİ: Sami Aslan, Fuat Avcı, Mehmet Emin Durul, Hasan Korkmazcan, Ali Uslu.

DİYARBAKIR: Hasan Değer, Abdüllatif Ensarioğlu, Necmettin Gönenç, Sabahattin Savcı, Nafiz Yıldırım.

EDİRNE: İlhami Ertem, Veli Gülkan.

ELAZIĞ: Samet Gündoğan.

ERZİNCAN: Hüsamettin Atabeyli.

ERZURUM: Sabahattin Aras, Turhan Bilgin, Rasim Cinisli, Rıfka Danışman, Naci Gacıroğlu, Cevat Önder, F. Taşkesenlioğlu.

ESKİŞEHİR: Mehmet İsmet Angı, Orhan Oğuz, Seyfi Öztürk, M. Şemsettin Sönmez.

GAZİANTEP: Ali İhsan Göğüş, Mehmet Kılıç, Erdem Ocak.

GİRESUN: Nizamettin Erkmen, Hidayet İpek, Abdullah İzmen, M. Emin Turgutalp.

GÜMÜŞHANE: Mustafa Karaman.

HAKKARİ: Ahmet Zeydan.

HATAY: Halil Akgöl, Talat Köseoğlu, Ali Yılmaz.

ISPARTA: Hüsamettin Akmumcu, Ali İhsan Balım, Süleyman Demirel, Yusuf Uysal.

İÇEL: Mazhar Arkan, Kadir Çetin, Cavit Okyavuz, Hilmi Türkmen.

İSTANBUL: İbrahim Abak, Sadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli, İlhan Ege-
men Darendelioğlu, Nuri Eroğan, Orhan Cemal Fersoy, Hasan
Güngör, Mustafa Fevzi Güngör, A. Şeref Laç, Osman Özber, Akgün
Silivrili, İsmail Hakkı Tekinel, Naime İkbāl Tokgöz, A. Turgut Topa-
loğlu, Hasan Türkay, Mehmet Yardımcı,

İZMİR: Mustafa Akan, Şükrü Akkan, Muzaffer Fazlı Arınç, Münir Dal-
dar, Ali Naili Erdem, Nihat Kürşat, Şinasi Osmā, Akın Özdemir.

KARS: Latif Aktüzüm, İsmail Hakkı Alaca, Musa Doğan, Kemal Kaya, Ve-
yis Koçulu,

KASTAMONU: Muzaffer Akdoğanlı, Orhan Deniz, Sabri Keskin, Musta-
fa Topçular, Hasan Tosyalı.

KAYSERİ: M. Şevket Doğan, Turhan Feyzioğlu, Hayrettin Nakipoğlu,
Vedat Ali Öztan, Enver Turgut, Mehmet Türkmenoğlu.

KIRKLARELİ: Mehmet Atagün, Feyzullah Çarıkçı.

KİRŞEHİR: Cevat Eroğlu, Mustafa Kemal Güneş.

KOCAELİ: Cevat Ademoğlu, Vehbi Engiz, Sabri Yahşi.

KONYA: Bahri Dağdaş, Mustafa Kubilay İmer, İhsan Kabadayı, Necati Kalaycıoğlu, İ. Etem Kılıçoğlu, Baha Müderrisoğlu, Özer Ölçmen, Tahsin Yılmaz Öztuna, Faruk Sükan, Vefa Tanır.

KÜTAHYA: Ahmet Fuat Azmioğlu, Mesut Erez, Mehmet Ersoy.

MALATYA: Ahmet Karaaslan.

MANİSA: Süleyman Çağlar, Mustafa Orhan Daut, C. Selçuk Gümüşpa-la, Hilmi Okçu, Vehbi Sınmaz, Kâmil Şahinoğlu, Önel Şakar.

MARAŞ: Atilla İmamoglu, M. Zekeriya Kürşat.

MARDİN: Esat Kemal Aybar, Abdülkadir Kermanoğlu, Abdülkadir Öz-men, Abdürrahim Türk.

MUĞLA: Adnan Akarca, Ahmet Buldanlı, İzzet Oktay.

MUŞ: Nimet Ağaoğlu, Kasım Emre.

NİĞDE: M. Naci Çerezci, H. Avni Kavurmacıoğlu, Haydar Özalp.

ORDU: Ata Bodur, Cengiz Ekinci, Hamdi Mağden, Kemal Şensoy.

RİZE: Erol Akçal, Hasan Basri Albayrak, Salih Zeki Köseoğlu,

SAKARYA: Nuri Bayar, Yaşar Bir, Güngör Hun, M. Vedat Önsal.

SAMSUN: Talat Asal, Doğan Kitaplı, Nafiz Yavuz Kurt, Hüseyin Özalp, Bahattin Uzunoglu, İsmet Yalçiner.

SİNOP: Hilmi Biçer, Mustafa Kaptan.

SİVAS: Enver Akova, Kadri Eroğan, Tevfik Koraltan, Yusuf Ziya Önder.

TEKİRDAĞ: Nedim Karahalil.

TOKAT: Hüseyin Abbas, İsmet Hilmi Balcı, Osman Hacıbaloğlu, Mehmet Kazova, Reşit Önder.

TRABZON: Ahmet İhsan Birincioğlu, Necati Çakıroğlu, Ekrem Dik-men, Salahattin Güven.

URFA: Mehmet Aksoy, Necmettin Cevheri, Mehmet Ali Göklü, Bahri Karakeçili.

UŞAK: Orhan Dengiz.

VAN: Fuat Türkoğlu.

YOZGAT: İsmet Kapısız, Turgut Nizamoğlu, Neşet Tanrıdağ.

ZONGULDAK: Fuat Ak, Ahmet Nihat Akin, S. Tekin Müftüoğlu, Kevni Nedimoğlu.

REDDEDENLER:

ADANA: Melih Kemal Küçüktepepınar.

ADIYAMAN: Kâmil Kırıkoğlu, Yusuf Ziya Yılmaz.

AFYONKARAHİSAR: Süleyman Mutlu.

AMASYA: Vehbi Meşhur.

ANKARA: Kemal Ataman, İbrahim Cüceoğlu, A. Sakıp Hiçerimez, Cengizhan Yorulmaz

ANTALYA: Ömer Buyrukçu.

ARTVİN: Abdullah Naci Budak.

AYDIN: Mehmet Çelik.

BOLU: Kemal Demir.

BURDUR: Nadir Yavuzkan

ÇANKIRI: Nuri Çelik Yazıcıoğlu.

ÇORUM: Cahit Angın.

ELAZIĞ: Mehmet Aytuğ

ESKİŞEHİR: B. Sıtkı Karacaşehir.

İÇEL: Celal Kargılı.

İSTANBUL: Mehmet Ali Aybar, Hüseyin Dolun, Bahir Ersoy, Orhan Eyüboğlu, Orhan Kabibay, Necdet Uğur, Reşit Ülker,

İZMİR: Şeref Baksık.

KARS: Turgut Artaç, Kemal Okyay.

KAYSERİ: Mehmet Yüceler.

KIRŞEHİR: Mustafa Aksoy.

KONYA: Orhan Akay, Mustafa Üstündağ.

MALATYA: Hakkı Gökçe, Mustafa Kaftan.

MANİSA: Muammer Erten, Mustafa Ok.

MUŞ: Nermin Neftçi

NİĞDE: Mevlüt Ocakçıoğlu

ORDU: Ferda Güley.

RİZE: Sami Kumbasar.

SAMSUN: Yaşar Akal.

SİNOP: Tevfik Fikret Övet.

SİVAS: Ahmet Durakoğlu, M. Kemal Palaoğlu, Mustafa Timisi.

TEKİRDAĞ: Yılmaz Alpaslan.

TOKAT: İsmail Hakkı Birler.

TRABZON: Mehmet Aslantürk.

YOZGAT: Abdullah Baştürk.

ZONGULDAK: Hüseyin Baytürk, Bülent Ecevit.

Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının İnfaz Tutanağı

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı kısmen veya tamamen tebdil ve tağyir etmek ve bu Anayasa ile kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni iskata cebren teşebbüs etmek suçlarından sanık olup Askerî Yargıtay 2. Ceza Dairesi'nin 10/1/1972 gün ve 1971/157-1972/1 esas 1972/1 karar sayılı ilamı ile kesinleşen ve Yargıtay Askeri Başsavcılığı'nın 3/2/1972 tarih ve 1972/187-98 sayılı kararı ile tashih-i karar talepleri reddedilen Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askerî Mahkemesi'nin 9/10/1971 tarih 1971/13 esas 1971/23 karar sayılı hükmü ile TCK'nın 146/1 maddesi ile ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan Erzurum Ilıca nahiyesi Özlük köyünden Cemil oğlu Mukaddes'ten doğma 1947 doğumlu Deniz Gezmiş ile Yozgat iline bağlı Çekerek ilçesi Kuşsaray köyünden Beşir oğlu Nebiha'dan doğma 1947 doğumlu Yusuf Aslan hakkında ve Sarız ilçesi Bahçe mahallesinden Hıdır oğlu Selver'den doğma 1947 doğumlu Hüseyin İnân hakkında ölüm cezalarının yerine getirilmesi Resmî Gazete'nin 5.5.1972 günlü nüshasında neşredilen 1586 sayılı kanunla kabul edilmiş olmakla bugün sanıklar saat 01'de bulundukları Askerî Cezaevi'nden kapalı cezaevi-mize getirilmişlerdir.

Bunlardan Deniz Gezmiş ilk olarak gardiyanlar odasına alınmış, cezaevi müdürü bu hükümlünün daha evvelce kapalı cezaevinde bulunduğunu, hükmün buna ait olduğunu bildirdiği gibi, mahkeme heyetinden başkan ile mahkeme zabıt kâtibi, mahkûm edilen Deniz Gezmiş'in bu şahıs olduğunu beyan etti. Deniz Gezmiş de mahkûmiyet hükmünün kendine ait olduğunu beyan etmesi üzerine kendisine dinî telkinat yapılmayı arzu edip etmediği sorulduktan dinî telkinatı istemediğini bildirdi, müteakiben adli tabip ile cezaevi tabibi tarafından bu sanığın muayenesi yapıldı, şurunun yerinde olduğunu, infaza mani herhangi bir hastalığının bulunmadığını beyan etmeleri üzerine hüküm fıkrası kendilerine okundu, hiçbir diyeceğinin olmadığını bildirmesi ve başkaca söyleyecek bir sözü de olmadığını, sadece yaptığı bu işten nadim olmadığını, pişmanlık duymadığını beyan etmesi üzerine beyaz gömlek giydirildi ve son söz olarak da hiçbir şey söylemeyerek bilahare saat 01.25'te sehpa çıkarken de (suç unsuru bulunduğundan 16 kelime yazılmadı) dedi ve ip boynuna geçirildi, müteakiben de ipi boynuna geçiren cellat tarafından da altındaki sehpa çekildi, böylece doktorların arada sırada muayeneleri ile hükümlü

Deniz Gezmiş 02.15'e kadar askıda kaldı, bu arada hüküm fıkrasını ihtiva eden yazılı levha da boynuna takıldı, 02.15'te sehpadan indirildi. Daha sonra diğer odada beklemekte bulunan Yusuf Aslan başgardıyanlar odasına alındı ve Deniz Gezmiş'in 02.15'te tamamen ölmüş, hayatiyetini kaybetmiş olduğunu doktorlar beyan ettiler. Bu arada Deniz Gezmiş sehpaye çıkmadan evvel babasına bir mektup yazarak bunda ölümünün nedametle karşılanmasını istemediğini, kendisinin Taylan Özgür'ün yanına gömülmesini istediğini, kitaplarını küçük kardeşine verilmesini istediğini, annesini, ağabeyini, kardeşini devrimciliğin ateşi ile karşıladığını beyan eder bir mektup bıraktı.

Daha sonra başgardıyan odasına alınan Yusuf Aslan cezaevi müdürüne sorulduğunda Yusuf Aslan'ın daha önce cezaevimizde yattığını, kendisinin bu şahıs olduğunu beyan etti, mahkeme başkanı ile zabıt kâtibine sorulduğunda, mahkemece ölüm cezasına hükmedilen şahsın bu kişi olduğunu beyan ettiler. Yusuf Aslan tarafından daha önce babasına ve bütün akrabalarına hitaben yazdığı iki mektup savcı yardımcısına verildi ve bunların her ikisinin de babasına teslimi istendi. Kendisine dinî telkinatta bulunulması istenip istenmediği sorulduğunda dinî telkinat istemediğini beyan etti. Yapılan muayenesinde kendisinin infaza mani bir hastalık

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamını Hürriyet yıldırım baskı ile duyuracaktı (6 Mayıs 1972).

olmadığını, şuurunun yerinde olduğunu beyan ettiler. Hükümlü dahi şuurunun yerinde olduğunu, infaza mani hâli bulunmadığını beyan etmesi üzerine beyaz gömlek giydirildi. Rigi marka bir kol saati ile üzerinde bulunan 17 lira 25 kuruşu savcıya teslim etti. Bilahare hüküm özeti kendisine okundu, bir diyeceği olmadığını, hükmün de kendisine ait olduğunu beyan etti, bilahare sehpa çıkarken (suç unsuru bulunduğundan 26 kelime yazılmadı) dedi. Bilahare daha önceden temin edilen cellat tarafından saat 02.25'te ip boynuna geçirildi, altındaki masa sandalye çekildi, sanık boşlukta kaldı, saat 02.50'ye kadar askıda kaldı, 02.50'de cesedi muayene eden tabipler, ölümünün vuku bulduğunu söylemesi üzerine sehpadan indirildi.

Daha sonra diğer odada bulunan Hüseyin İnan gardiyanlar odasına alındı, cezaevi müdürüne sorulduğunda bu hükümlünün de daha evvel kapalı cezaevinde kaldığını, kendisinin Hüseyin İnan olduğunu beyan etmesi üzerine başkan ve zabıt kâtibine sorulduktan sonra hükmün bu şahsa ait olduğunu bildirdiler, son arzuları soruldu, bir diyeceği olmadığını, daha evvelden babasına yazdığı baba, anne, kardeşlerime, yakın akrabalarım, başlıklı bir mektubu ve 21 lira 95 kuruş parası savcı yardımcısına verildi, hükümlüyü muayene eden tabipler sanığın infaza mani bir hastalığının olmadığını, infazın yapılabileceğini beyan etmeleri üzerine beyaz gömlek giydirildi, hüküm özeti kendisine okundu, bu mahkûmiyet hükmünün kendisine ait olduğunu beyan etmesi üzerine sehpa yerine getirildi, daha evvelden temin edilen cellatlar tarafından ip boynuna geçirilmeden evvel hiçbir menfaat gözetmeksizin halkımın mutluluğu için çalıştım ve bu bayrağı taşıdım, bundan sonra da bunu Türk halkına emanet ediyorum, yaşasın Türkiye'nin bağımsızlığı, yaşasın devrimciler, kahrolsun faşistler dedi ve ip daha evvelden temin edilen cellatlar tarafından saat 3.00'te boynuna geçirildi, 3.25'e kadar askıda kaldı, 3.25'te hükümlüyü muayene eden tabipler ölümün vukua geldiğini beyan etmeleri üzerine sehpadan indirildi, cesetler bilahare Anraka Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'ne teslim edildi. 353 sayılı Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü kanununun 244, 647 sayılı cezaların infazı hakkındaki kanunu 2. ceza infaz kurulları ile tevkif evlerinin yönetimine ve cezaların infazına dair tüzüğün 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, ve TCK'nın 43. maddesi gereği, infazın tamamen yapıldığı anlaşılmış olmakla, cesetlerin Belediye Mezarlıklar

Müdürlüğü'ne yazılan bir müzekkere ile aileleri kabul ettikleri takdirde cenazelerinin merasim yapılmadan kendilerine verilmesi, kabul etmedikleri takdirde defnedilmesi için Emniyet Müdürlüğü'ne teslim edilerek Mezarlıklar Müdürlüğü'ne gönderildi. Bu zabıt usul-i dairesinde cezaevi müdürünün odasında aşağıdaki şahıslar huzurunda okunarak imza edildi (6.5.1972).

Ankara Savcısı, Sıkıyönetim 1 nolu Ask. Mah. Bşk, Ankara Savcı Yardımcısı, Kapalı Cezaevi Müdürü, Zabıt Kâtibi, Adli Tabip, Cezaevi Tabibi, Sanıklar Müdafii, İmam, Cellatlar

Deniz Gezmiş'in Babasına Mektubu

Deniz Gezmiş, idam edilmeden önce Merkez Cezaevi'nden babasına verilmek üzere bir mektup bırakmıştı:

Baba,

Mektup elinize geçmiş olduğu zaman aranızdan ayrılmış bulunuyorum. Ben ne kadar üzölmeyin desem de yine de üzöleceğınızı biliyorum. Fakat bu durumu metanetle karşılamınızı istiyorum. İnsanlar doğar, büyöyür, yaşar, öölürler. Önemli olan çok yaşamak değıil, yaşadığı süre içinde fazla şeyler yapabilmektir. Bu nedenle ben erken gitmeyi normal karşılıyorum. Ve kaldı ki benden evvel giden arkadaşlarım hiçbir zaman öölüm karşısında tereddüt etmemişlerdir. Benim de düşmeyeceğimden şüphelen olmasın, oğlun öölüm karşısında aciz ve çaresiz kalmış değıildir. O bu yola bilerek girdi ve sonun da bu olduğunı biliyordu. Cenazem için avukatlarıma gerekli talimatı verdim. Ayrıca savcıya da bildireceğim. Ankara'da 1969'da öölən arkadaşım Taylan Öözgür'ün yanına gömölünmek istiyorum. Onun için cenazemi İstanbul'a göötürmeye kalkma, annemi teselli etmek sana düşüyor. Kitaplarımı küük kardeşime bırakıyorum. Kendisine özellikle tembih et. Onun bilim adamı olmasını istiyorum. Bilimle uğraşsın ve unutmasın ki bilimle uğraşmak da bir yerde insanlığa hizmettir. Son anda yaptıklarımın en ufak bir pişmanlık duymadığımı belirtir, seni, annemi, ağabeyimi ve kardeşimi devrimciliğın olanca ateşii ile kucaklıyorum.

Oğlun Deniz Gezmiş

KAYNAKLAR

- Amerikalı Cellat Fred*, Yaba, İstanbul, 1999.
- Anzavur İsyanı, Zühtü Güven*, Türkiye İş Bankası, TTK Basımevi, Ankara, 1963
- Adaletin Kör Gözü*, Caryl Chessman, Gediz Matbaacılık, 1969.
- Anadolu İnkılabı*, Milli Mücadele Anıları, Miralay Mehmet Arif Bey, Bülent Demirbaş, İstanbul, 1987.
- Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Yazar: Ali Fuat Cebesoy, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1957.
- Başverenler*, Başkaldıranlar, Ergun Hiçyılmaz, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
- Beş Kapı, Beş Kilit*, Halit Çelenk, Masa Üstü Yayıncılık, 1996.
- Ben de Yazdım*, Celal Bayar, Baha Matbaası, 1965.
- Başvekilim Adnan Menderes*, Celal Bayar, Derleyen: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası.
- Baş Veren İnkılapçı*, Falih Rıfkı Atay, Yenigün Yayınları, 1989.
- Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Emekli General Mustafa Turan, Q-Matris Yayınları, 2003.
- Cellat*, Muhammed Pamuk, Yeditepe, İstanbul, 2003.
- Cellatları da Asarlar*, Ergun Hiçyılmaz, Altın Kitaplar, 1994.
- Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü*, Hasan Amca, Arba Yayınları, 1958.
- IV. Murat*, Mithat Sertoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Deniz, Bir İsyanının İzleri*, Turan Feyizoğlu, Yaşam ve Anılar, Belge Yayınları, 1991.
- Darağacında Üç Fidan*, Nihat Behram, Belgesel Anlatı, Everest Yayınları, 1976.

- Felek*, Burhan Felek, Gündüz Yayınları, İstanbul, 1948.
- Geliyorum Denen İhtilal*, Can Kaya İsen, Tan Yayınları, 1964.
- Her Sabah Ölürüm*, Caryl Chessman, Ekinciler Matbaası, 1970.
- Hint Denizinde Türkler*, M. Turhan Tan, Kanaat Kitaplığı, İstanbul, 1939.
- Hücre*, Ergun Hiçyılmaz, İkarus Yayınları, 2008.
- Hapishanedeki Ecevit*, Cüneyt Arcayürek, Bilgi Yayınları, 1986.
- Hapishane Mektupları*, Antonio Gramsci, Gerçek Yayınları 1966.
- İstiklal Mahkemeleri, (1920-1923)*, Ergun Aybars, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1988.
- İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Kılıç Ali, Sel Yayınları, 1955.
- İstiklal Savaşında Harp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, Rahmi Apak, İstanbul, 1942.
- İstiklal Harbimiz*, Kâzım Karabekir, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.
- İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Faik Reşit Unat, TTK, 1991.
- İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Kâzım Karabekir, Emre Yayınları, 1993.
- İdam Gecesi Anıları ve Kararlar*, Gezmiş-Arslan-İnan, Halit Çelenk, Ülke Yayınları, 1978.
- İdamlıklar*, Kerim Korcan, Yalçın Yayınları, 1985.
- İzmir Suikastının İçyüzü*, Kandemir, İkinci Cilt, Ekiciler Yayınları, 1965.
- Kitab-ı Bahriyye*, Piri Reis, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Korku Cumhuriyeti*, Ahmet Kahraman, Tüm Zamanlar Yayıncılık İstanbul, 1994.
- Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Celal Bayar, YKY Yayınları, 1999.
- Kırk Yıllık İstanbul Hikayeleri*, Burhan Felek, Felek Yayıncılık, 1984.
- Mithat Paşanın Hatıraları/Yıldız Mahkemesi ve Taif Zindanı*, Yayıncı Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 1997.
- Milli Mücadelede Konya*, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Avanas, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Miralay Arif'in Hatıratı*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları.
- Milli Mücadelede Karadeniz*, Yrd. Doç. Dr. Rahmi Doğanay, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, Ankara.
- Nutuk*, Gazi Mustafa Kemal, Örgün Yayınları, 1980.

- Nizamiye Kapısı ve Yarıda Kalan İhtilal*, Hasan Amca, Arba Yayınları, 1991.
- 31 Mart Vakası, Mustafa Baydar, Milli Tesanüt Birliği Yayınları, Anıl Matbaası, 1955.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, Ergun Hiçyılmaz, Altın Kitaplar Yayınları, 1994.
- Osmanlı Devleti ve Dünyayı Sarsan Kadın Casuslar*, Sema Ok, Bilge Karınca Yayınları, 2008.
- 31 Mart İsyanı, Ecvet Güresin, Habora Yayınları, 1969.
- On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, İsmet Görgülü, TTK, 1993.
- Öldürülmüş Şehzadeler ve Devrilmiş Padişahlar*, Çetin Altan, AFA, İstanbul, 1991.
- Ömer Naci*, Dr. Fethi Tevetoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1973.
- Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*, Afet Inan, TTK, Ankara, 1974.
- Siyasi Cinayetler*, Alpay Kabacalı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
- Sinop Hapishanesi*, Alev Çakmakoglu Kuru, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Sinop'ta İdam Geceleri*, Yılmaz Sezgin, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- TBMM Tutanakları*, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan, İdam Görüşmeleri 1, BDS Yayınları, 1988.
- Talat Paşanın Hatıraları*, Hüseyin Cahit Yalçın, Yenigün Matbaası, 1989.
- Tek Adam / Mustafa Kemal*, Şevket Süreyya Aydemir, Remzi Yayınları, 1964.
- Türk Ansiklopedisi*, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1960.
- Talat Aydemir'in Hatıraları*, May Matbaası, 1968.
- Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Gotthard Jaeschke, TTK, 1989.
- Topal Osman Olayı*, Cemal Şener, Ant Yayınları, 1992.
- Yaşadığımız Günler*, Burhan Felek, Milliyet Yayınları İstanbul, 1974.
- Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler-Meşrutiyet Devri*, Mustafa Müftüoğlu, Yağmur Yayınları, 1975.
- Yassıada, Menderes ve Muhafızları / Gizli Objektifin Kaleminden Yassıada*, 2. Baskı, Birharf Yayınları, 2005.
- Zalimane Bir İdam Hükümü*, Ebubekir Hazım Tepeyan, Pera Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ziverbey Köşkü*, İlhan Selçuk, Çağdaş Yayınları, 1989.

SÜRELİ YAYINLAR

Tarih ve Toplum Dergisi.
Yıllar Boyu Tarih Dergisi,
Hayat Tarih Dergisi,
Yeni Tarih Dergisi
Tarih ve Coğrafya Dergisi,
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
Askerî Tarih Belgeleri Dergisi,
Askerî Mecmua,
Resimli Perşembe Dergisi,
Ayda Bir Dergisi,
Hayat Mecmuası,
Berfin Dergisi,
Akis Dergisi,
Tarih Konuşuyor Dergisi,
Yakın Tarihimiz Dergisi,
Vakit Gazetesi (Osmanlıca)
Tanin Gazetesi (Osmanlıca)
Tasvir-i Efkâr Gazetesi (Osmanlıca)
Tevhid-i Efkâr Gazetesi (Osmanlıca)
Hürriyet Gazetesi,
Cumhuriyet Gazetesi,
Sabah Gazetesi,
Türk Ansiklopedisi,
Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi
İstanbul Ansiklopedisi,
İslam Ansiklopedisi,
İnönü Ansiklopedisi

Padişah ya da başbakan olabilirlerdi. Ya da nice savaşlardan çıkmış şanlı bir asker...

Piri Reis'ten Genç Osman'a, Nefi'den Mithat Paşa'ya ya da Yakup Cemil'den Kemal Bey'e; Kasap Osman, Cavit Bey, Ayıcı Arif ve Osman Ağa ile bitmez bu infaz listesi.

Zaman ve mekân dinlemez. Menderes, Zorlu, Polatkan, Aydemir, Gürcan ve ardından Gezmiş ve diğerleri için de kurulacaktır sehpa.

İnfaz saati gelip çattığında, şafak vakti haklı ile haksızı, suçlu ile maznunu darağacında eşit kılacaktır ölümün nefesi.

Geriye kalan birkaç resim, mektup ve notlar ile mürekkebi henüz kurumamış mısralardır.

Sana urgandan
Bir kolye bırakıyorum
Ve kelepçeden bilezik.
Seversen eğer
Delik değişik olmuş bir yürek.
Sana bu yurdu
Ağaçları ve darağaçları
Ve ekmek
Ve banabilmek için
Bir yudum su
Bırakıyorum.
Görmen için karanlıkta
Güneşi ve şafağı
Ekebilmen için hürriyeti
Ve yaşamın için bırakıyorum
Bir avuç toprak ve
Candan bir can
Yazabilirsen eğer
Bir damla kan...

ISBN 13: 978-605-5715-29-8

9 786055 715298